

ARVYDAS POCIUS

LAISVĖS KARŽYGIAI II

Apie lietuvių kilmės karius, tarnavusius
Didžiosios Britanijos,
Kanados ir Australijos kariuomenėse

2020

LIETUVOS KARIUOMENĖ

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

LAISVĖS KARŽYGAII II

Apie lietuvių kilmės karius, tarnavusius Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos kariuomenėse

Idėjos autorius ir atsakingasis redaktorius
dim. gen. lt. ARVYDAS POCIUS

Kalbos redaktorė
ŽYDRĖ ŠVOBIENĖ

Dizaineriai
LORETA KERŠYTĖ
VALDAS BALCIUKEVIČIUS

TURINYS

Dėl lietuvių, garbingai kovojusių kitų šalių kariuomenėse	5
Pratarmė	7
Padėkos žodis	10
I pasaulinis karas (1914–1918)	13
Didžioji Britanija I pasauliniame kare	23
Kanada I pasauliniame kare	31
Australijos ginkluotosios pajėgos	35
II pasaulinis karas (1939–1945)	47
Lietuviai emigracijoje	57
Lietuviai Kanadoje ir Australijoje	69
Gimę Didžiojoje Britanijoje: brolių Liudžių gyvenimo ir kovos kelias	79
Dviejose kariuomenėse tarnavęs Jonas Pumeris	85
Škotijos kalnietis Jonas Stepsis – John Millar	93
Lietuviai britų kariuomenėje: Jonas Beinoras	101
Trumpa karinės tarnybos istorija: Leo (Leonas) Kalinauskas	109
Trys broliai – Didžiosios Britanijos kariai	115
Kpt. Romualdas Marcinkus – žmogus legenda	125
Žvalgas: nematomas, nepastebimas, nežinomas	137
Lietuvis Juozas Pajaujis – Kanados kariuomenės karys	151
Andrius Rasiulis: analitikas, padėjęs atkurti Lietuvos kariuomenę	163
Marius Grinius – Kanados diplomatas, karininkas	173
Kpt. Arūnas Dailydė: Kanados kariuomenės medikas	175
Dviejose kariuomenėse	185
XXI a. Kanados kariuomenės karys srž. Dainius Šileika	193
Dar keletas lietuvių Kanados kariuomenėje	203
Korėjos karas (1950–1953)	205
Lietuviai Australijos kariuomenėje	215
Australijos kariuomenės kpt. Algimantas Petras Bruzga	219
Viešai pagerbtas ir apdovanotas lietuvis karys Australijoje	223
Persijos įlankos karas	227
Taikos palaikymo ir humanitarinės pagalbos operacijos	231
Epilogas	248

**Dėl lietuvių, garbingai kovojusių kitų šalių kariuomenėse.
Buvusio Lietuvos kariuomenės vado, ambasadoriaus Arvydo Pociaus
kreipimasis į pasaulio lietuvių bendruomenes**

Brangūs tautiečiai,
istorijos audros po įvairias pasaulio šalis išblaškė daugybę jaunų lietuvių vyrų, kurie per I ir II pasaulinius karus buvo priversti tarnauti kitų šalių kariuomenėse. Kiti, būdami emigrantais, atrado namus šalyse, kurios jiems suteikė galimybę tarnauti jų kariuomenėse ir su ginklu ginti tų šalių demokratines vertybes. Įvairių karinių konfliktų metu daugelis lietuvių narsiai kovėsi būdami kitų šalių kariuomenių kariais, pasižymėjo kaip didvyriai ir buvo apdovanoti.

Siekdami padėšinti mūsų Lietuvos jaunąją kartą ir ugdyti ją tikrais savo šalies patriotais dabar norime parodyti jiems garbingus pavyzdžius – lietuvius karius, kurie savo atsidavimu ir drąsa pasižymėjo įvairiuose mūšiuose per I ir II pasaulinius karus ir iki dabar.

Dėl šios priežasties kreipiuosi į Jus, kad padėtumėte surinkti vertingos informacijos apie lietuvius, gimusius lietuvių šeimose ar esančius lietuviškos kilmės, kurie tarnavo Jūsų šalių kariuomenėse ir buvo apdovanoti valstybiniais arba aukščiausiais kariniais apdovanojimais už pasižymėjimą karinėse operacijose ar mūšiuose. Mums yra svarbūs ir tų karinių situacijų ar mūšių aprašymai, įvairi vaizdinė medžiaga, iliustruojanti tuos įvykius, už kuriuos buvo apdovanoti pasižymėję mūsų tautiečiai. Gali būti, kad apie tuos žmones jau yra parašytos knygos, memuarai ar straipsniai, – visa tai mums taip pat būtų labai vertinga ir galėtų papildyti Lietuvos karo istorijos archyvus.

Kiekvieno iš Jūsų pagalba gali tapti labai svarbiu indėliu į Lietuvos kariuomenės karo istoriją, siekiant atskleisti lietuvių karžygio mentalitetą, formuojant naujųjų karių kartų vertybes. Esu tikras, kad lietuviai turi žinoti savo didvyrius ir jų žygdarbius, o tokios žinios ypač yra svarbios mūsų jaunajai kartai.

Visa informacija, kurią su Jūsų pagalba pavyks surinkti, bus išspausdinta žurnale „Karys“ ir perduota Vytauto Didžiojo karo muziejui Kaune. Šis muziejus kol kas yra vienintelis, kuriame yra saugomi ir puoselėjami

Lietuvos karo istorijos relikvai. Planuojama surinktą medžiagą pasidalyti su visa lietuvių visuomene tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje, nes nėra abejo- nių, kad tokia informacija bus naudinga ir ateities kartoms.

Informaciją apie lietuvius, garbingai kovojusius kitų šalių kariuomenė- se, prašyčiau siųsti elektroniniu paštu *arvydaspocius57@yahoo.com* arba laišku, adresuotu Kęsgailų g. 4, Vilnius, LT-12189 Lithuania.

Nuoširdžiai Jums dėkoju už supratimą ir linkiu būti garbingais Lietuvos ambasadoriais užsienio bendruomenėse.

Pagarbiai
dim. gen. ltn. Arvydas Pocius,
Lietuvos kariuomenės vadas (2009–2014),
Lietuvos Respublikos ambasadorius Rumunijoje ir Bulgarijai (2014–2019)

Pratarmė

XX a. žmoniją sukrėtė du pasauliniai ir daugybė mažesnių karų, karinių konfliktų tarp atskirų valstybių. Šios galių varžybos nusinešė milijonus gyvybių, karo pabėgėliais tapo daugybė žmonių, tarp jų ir nemažai lietuvių, kurie pasklido po visą pasaulį.

Praeitis – mūsų valstybės ir tautos istorija, didvyriškos kovos už laisvę. Istoriskai taip susiklostė, kad mūsų tautiečiai narsiai kovojo ne tik už Lietuvos laisvę, bet ir vilkėdami kitų šalių kariuomenių uniformas, todėl būtų nesąžininga juos palikti istorijos paraštėse. Atverskime praeities kariškų istorijų puslapį apie šiuos mums mažai žinomus tautiečių žygius ir pasiaukojamas kovas.

Kai 2013 m. Lietuvos kariuomenės žurnalo „Karys“ rubrikoje „Ginklo broliai“ pradėjome publikuoti pasakojimus apie lietuvius karius, įvairiais laikais tarnavusius Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) kariuomenėje, labai menkai įsivaizdavome, kokio masto bus šie istoriniai slėpiniai, kad tinkamai atskleistume mūsų laisvės karžygių žygdarbius. Džiugu, kad iškilios asmenybės: generolas Tadas Kosciuška, kontradmirolai Fredas Edwardas Bakutis, Peteris Michaelis Moncy'is, pulkininkai Romanas Biliūnas ir Juozas Manelis, pulkininkas leitenantas Antanas Norbutas (Antony Herbert), seržantas majoras Walteris Jamesas Sabalauskis, vientintelis lietuvis, apdovanotas aukščiausiu valstybiniu JAV apdovanojimu – Kongreso žvaigždės medaliu, seržantas Stanley Bender (Stasys Bendorius) ir daugelis kitų lietuvių kilmės karių yra deramai atmenami šalyje, už kurios idealus jie kovėsi įvairiuose karuose bei mūšiuose. Nemaža dalis JAV kariuomenėje tarnavusių lietuvių istorijų yra publikuota 2014 m. pasirodžiusioje knygoje „Laisvės karžygiai“. Joje buvo rašoma ir apie JAV lietuvius: plk. Joną Kronkaitį, plk. Algimantą Garsį, plk. Romą Kilikauską, plk. ltn. Donatą Skučą ir mjr. Algirdą Kanauką, kurie padėjo mums atkurti Lietuvos kariuomenę pagal Vakarų pasaulio ir NATO vertybes.

Nuosekliai tyrinėjant JAV karių gretose tarnavusių lietuvių istorijas tapo akivaizdu, kad mūsų tautiečiai kariai yra pasižymėję ir kitų šalių kariuomenėse. Keli lietuvių kilmės Kanados kariuomenės karininkai taip pat buvo atvykę į Lietuvą ir instruktavo mūsų šalies karių mokymo, kariuomenės kūrimo bei modernizavimo klausimais.

Pravartu būtų išleisti išsamų tokių knygų ciklą, apimantį viso pasaulio lietuvių kilmės karius, tarnavusius kitose kariuomenėse. Tai leistų daug gi-

liau pažinti ir vertinti mūsų baltiškos tautos kovingumą, karišką dvasią ir narsą. Turiu vilties, kad šios knygos kada nors ateityje bus išverstos ir į anglų kalbą, kad apie mūsų tautos karžygius galėtų sužinoti ir kitų šalių skaitytojai.

Džiugu, kad drauge su Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcija galime skaitytojams pristatyti naują knygą, kurioje publikuojamos dar mažai kam matytos nuotraukos, gausu statistinių duomenų, įpinti nauji pasakojimai apie lietuvius karius, kovojusius už laisvę ir demokratiją pasaulyje Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos kariuomenėse. I ir II pasauliniuose karuose minėtos šalys kovojo bendroje koalicijoje, ginančioje Didžiosios Britanijos interesus. Vėlesniuose kariniuose konfliktuose, operacijose, taikos palaikymo misijose Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos kariuomenių kariai dalyvaudavo atskirai atstovaudami savo šalims. Tų šalių karių gretose būdavo ir mūsų tautiečių. Tikiuosi, kad ši knyga sudomins ne tik Lietuvos kariuomenės karius, mūsų šalies jaunimą, bet ir mūsų tėvynainius, išvykusius gyventi į kitus kraštus. Tebūna šios praeities istorijos pavyzdys, kad garbingą piliečio – laisvės gynejo – pareigą galima atlikti gyvenant ir ne Lietuvoje.

Siekdamas prisidėti prie Lietuvos karo istorijos puoselėjimo, tarnaujančių karių ir jaunimo patriotinio ugdymo, pasiūliau keliems savo bičiuliams ir kolegoms pradėti paieškas ir įamžinti Lietuvos istoriografijoje mūsų tautos emigrantus, jų vaikus ir vaikaičius, tarnavusius ne Lietuvos kariuomenėje, o būtent tų šalių, į kurias šie mūsų tautiečiai buvo likimo nublokšti, priglausti ir tolimesnis jų gyvenimas susisaistė jau su naująja Tėvyne.

Ši idėja man nedavė ramybės 2007–2009 m. tarnaujant NATO Transformacijos vadavietėje Norfolke (Virdžinijos valstija, JAV). Tiek Lietuvoje, tiek būnant šioje šalyje teko susipažinti su lietuviais, tarnaujančiais ar tarnavusiais JAV kariuomenėje. Iš jų išgirdau daug įdomių istorijų apie mūsų tautiečius karo veteranus, kurių nuopelnai buvo įvertinti pačiais aukščiausiais valstybiniais ir kariniais apdovanojimais. Manau, kad apie mūsų tautiečius – karžygius – turėtume žinoti ir mes, gyvenantys Lietuvoje. Ši idėja pradėta įgyvendinti 2010 m., kai, grįžęs į Lietuvą, jau kaip kariuomenės vadas atviru laišku kreipiausi į JAV lietuvių bendruomenę, prašydamas suteikti informacijos apie jų šalies kariuomenėje tarnavusius ar tebetarnaujančius lietuviškų šaknų turinčius karius. Taip prasidėjo Lietuvoje nežinomų mūsų tautos karžygių paieškos. Surinkus pakankamai medžiagos, galima buvo parengti leidinį, kuris sudomintų skaitytojus ir taptų naujų ieškojimų pradžia, o 2014 m. skaitytojus jau pasiekė knyga

„Laisvės karžygiai“, kurioje pasakojamos negirdėtos istorijos apie lietuvių kilmės karius, tarnavusius JAV kariuomenėje, dalyvavusius įvairiuose karuose ir karinėse operacijose.

2014-aisiais baigęs karinę tarnybą ir jau dirbdamas Lietuvos Respublikos ambasadoriumi Rumunijoje, nusprendžiau toliau tęsti lietuvių kilmės karių, tarnavusių kitose kariuomenėse, paieškas. Tada man atrodė, kad reikėtų pradėti nuo gana nemažą lietuvių bendruomenę turinčios Didžiosios Britanijos ir buvusių jos kolonijų – Kanados ir Australijos, kurios per I ir II pasaulinius karus buvo įsitraukusios į koaliciją, kuri gynė Didžiosios Britanijos interesus.

Kad ši knyga apie lietuvius, tarnavusius Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos kariuomenėse, išvystų dienos šviesą, teko paaukoti nemažai laiko kruopščiam darbui. Viešuosiuose šaltiniuose informacijos apie konkrečius asmenis aptikau tikrai labai nedaug. Vienintelė išimtis – buvęs Lietuvos kariuomenės karo lakūnas kpt. Romualdas Marcinkus, per II pasaulinį karą tarnavęs JK karališkose oro pajėgose (*RAF*). Apie jį yra parašyta knygų, straipsnių žurnaluose, internetiniuose puslapiuose, netgi sukurtas filmas („Didysis pabėgimas“).

Siekdamas išryškinti kuo daugiau mūsų tautiečių karžygių, kreipiausi į savo buvusius tarnybos Lietuvos kariuomenėje bendražygius, kolegas, draugus ir užsieniečius bendramokslis, su kuriais teko kartu mokytis karų meno užsienio valstybių mokslo institucijose, prašydamas prisiminti, gal ką nors yra girdėję apie lietuvių kilmės karius. Parašiau daugybę laiškų, perskaičiau istorinių straipsnių, daugybę valandų praleidau naršydamas interneto labirintuose.

Vienas rezultatyviausių buvo kreipimasis lietuvių ir anglų kalbomis į pasaulio lietuvių bendruomenes Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje ir Australijoje.

Padėkos žodis

Kad ši knyga išvystų dienos šviesą, teko įdėti nemažai pastangų. Už geranorišką pagalbą ir bendradarbiavimą labai dėkoju mano bičiuliui, buvusiam Didžiosios Britanijos gynybos atašė Lietuvoje, SAS karininkui plk. ltn. Peteriui Swansonui. Jo dėka pasisekė iš užmaršties prikelti didžiąją dalį lietuvių kilmės karių, tarnavusių Didžiosios Britanijos kariuomenėje, istorijas. Jis tarpininkavo ieškant knygos herojų giminaičių kontaktų, jo dėka man tapo prieinami kai kurie archyviniai dokumentai, išrašai ir nuotraukos iš Didžiosios Britanijos kariuomenės karo archyvų.

Nuoširdžiai ačiū poniai Irenai Degutis, kuri suteikė daug informacijos apie savo senelį Joną Beinorą, Virginijai Juras (Juraitei), parašiusiai apie dėdes Albiną ir Joną Liūdžius, Danui Šemetai už surinktą medžiagą apie savo dėdę Leoną Kalinauską ir, žinoma, poniai Jeanette Holt, nepamiršusiai trijų brolių, jos dėdžių (Jono, Eduardo ir Stasio Balsevičių) istorijos, kai jie, tarnaudami Didžiosios Britanijos kariuomenėje, dalyvavo II pasauliniame kare ir kariavo skirtinguose frontuose.

Ilgai teko laukti atsako į mano kreipimąsi dėl lietuvių, garbingai tarnavusių Kanados kariuomenėje. Tik kai asmeniškai susisiečiau su buvusia ilgamete Toronto lietuvių bendruomenės pirmininke Vida Stanevičiene ir paprašiau padėti, būtent jos dėka ledai ir pajudėjo. Ji pati pažinojo kelis tautiečius, tarnavusius Kanados kariuomenėje, taigi su jais susisieki, paaiškino reikalo esmę. Ponia V. Stanevičienė padėjo užmegzti ryšius su lietuvių kilmės Kanados kariuomenės veteranais. Už šią jos malonę esu nepaprastai dėkingas.

Kanadoje bendravau su Lietuvos šaulių sąjungos išėivijoje Toronto kuopos šauliu Vytautu Pečiuliu. Jis asmeniškai pažinojo kelis šios knygos herojus, perpasakojo iš jų girdėtas istorijas, patirtus nuotykius karo metais, padėjo užmegzti ryšius su jų artimaisiais ir giminaičiais. V. Pečiulis labai prisidėjo atskleidžiant mūsų tautiečių, tarnavusių Kanados kariuomenėje, gyvenimo ir karinės tarnybos istorijas, todėl turime būti jam labai dėkingi.

Ačiū poniai Dainai Pocius, tvarkančiai Australijos lietuvių bendruomenės archyvus, už atsiųstą informaciją apie lietuvių kilmės Australijos karius, tarnavusius šios šalies kariuomenėje. Beje, įdomus sutapimas, kad jos senelis kilęs iš tų pačių Žemaitijos kraštų, kaip ir mano protėviai.

Ačiū Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcijos vyriausiajam redaktoriui Dariui Varanavičiui, dizaineriui Valdui

Balciukevičiui ir visam redakcijos kolektyvui už šioje knygoje publikuotų straipsnių redagavimą ir maketavimą.

Apskritai, dėkoju visiems, kurie savo patarimais, prisiminimais ir nuširdžiu darbu prisidėjo, kad ši knyga būtų tokia, kokia ji yra.

Didžioji dalis šios knygos straipsnių buvo publikuoti 2015–2020 m. Lietuvos kariuomenės žurnale „Karys“.

Skaitytojų prašyčiau atlaidžiai vertinti galimus vietovardžių ir asmenvardžių vertimo netikslumus, nes didžioji dalis informacijos buvo gauta anglų kalba. Be to, anglakalbiams lietuvių vardus ir ilgas pavardes sunku išarti, todėl mūsų tautiečių emigrantų asmenvardžiai įvairiuose dokumentuose buvo sutrumpinti ir priartinti prie angliško tarimo. Veikiausiai lietuvius emigrantus registruojantiems asmenims tuo metu atrodė tiesiog taip geriau ir suprantamiau.

Neprarandu vilties, kad dar atsiras žmonių, kurie papasakos naujų istorijų apie savo giminaičius, pažįstamus ar tiesiog bus girdėję apie kitus lietuviško kraujo turinčius mūsų tautiečius, kurie taip pat nepriekaištingai tarnavo Didžiosios Britanijos ar jos koalicijos kariuomenėse. Galbūt po kiek laiko šis leidinys bus papildytas naujomis istorijomis ir vėl pasieks Lietuvos, pasaulio lietuvių bendruomenių skaitytojus, kurie domisi karo istorija ir mūsų tautos emigrantų likimais.

I PASAULINIS KARAS (1914–1918)

Tai daugiausia Europoje, taip pat Artimuosiuose Rytuose, Afrikoje ir Rytų Azijoje vykęs ginkluotas susidūrimas tarp valstybių blokų, iki II pasaulinio karo vadintas Didžiuoju karu, dabar žinomas kaip I pasaulinis karas. Buvo mobilizuota 70 mln. karių, iš jų 60 mln. – europiečiai. Skaičiuojama, kad karas tiesiogiai pareikalavo 9 mln. kariavusiųjų ir 7 mln. civilių žūčių. Be to, 50–100 milijonų buvo nužudyti kelių genocidų metu ar mirė dėl gripo epidemijos 1918-aisiais (pagrindiniai užkrato nešiotojai buvo kariai). Karinius nuostolius padidino technologiniai ir pramoniniai pokyčiai bei užsitęsęs pozicinis karas. Tai buvo vienas kruviniusių konfliktų žmonijos istorijoje, sukėlęs didelių politinių pokyčių, tarp kurių ir 1917–1923 m. revoliucijos, vykusios daugelyje į karą įsitraukusių šalių. Neišspręsti ginčai ir prieššūkus karinio konflikto pabaigoje po 20 metų lėmė II pasaulinį karą.

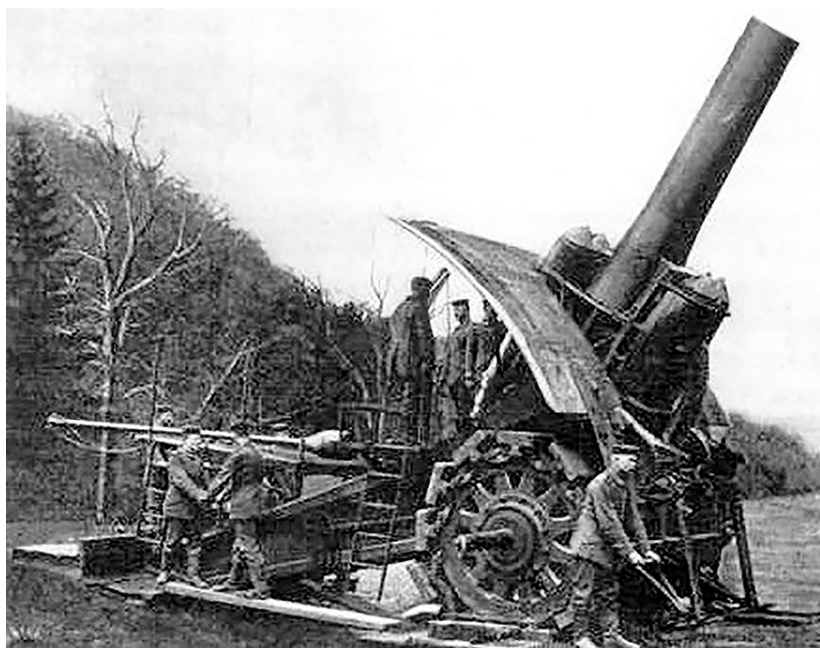
Iki 1914 m. Europos jėgos buvo pasidalinusios į du blokus: Antantę, į kurią įėjo Prancūzija, Rusija, Didžioji Britanija, ir Trilypė sąjungą (arba Centrinų valstybių sąjungą), ją sudarė Vokietija, Austrija-Vengrija ir Italija. 1879 m. sudariusi sąjungą su Austrija-Vengrija, Vokietija, siekdama izoliuoti Prancūziją, stengėsi suartėti ir su Italija. Trilypė sąjunga pradžioje buvusi gynybinė, leido Italijai 1914 m. neįsivelti į karą, kai tuo tarpu daug sąlygų abiejose sutartyse buvo neformalios ir viena kitai prieštaraujanti. Pavyzdžiui, 1902 m. Italija atnaujino sutartį dėl Trilypės sąjungos, tačiau slapta susitarė su Prancūzija išlikti neutralia, jei šią užpultų Vokietija. Karui plėtojantis, Antantė priėmė Italiją, Japoniją ir galų gale JAV, taip suformuodama Sąjungininkų bloką. O prie Vokietijos ir Austrijos prisijungė Osmanų imperija, taip pat Bulgarija, buvo įkurta Centrinų valstybių sąjunga.

1908–1914 m. Balkanuose vyko destabilizacija tiek dėl silpstančios Osmanų imperijos, tiek dėl 1912–1913 m. vykusių Balkanų karų, Rusijos ir Austrijos-Vengrijos varžybų dėl įtakos šiame regione. 1914 m. birželio 28 d. Bosnijos serbas jugoslavų nacionalistas Gavrilas Principas Sarajeve nužudė Austrijos-Vengrijos sosto įpėdinį erhercogą Pranciškų Ferdinandą, taip sukeldamas Liepos krizę. Liepos 23 d. Austrija-Vengrija paskelbė ultimatumą Serbijai. Konfliktas, į sąjungas greitai įtraukdamas visas didžiąsias Europos galybes su atitinkamomis kolonijinėmis imperijomis, greitai išplito po pasaulį.

Dabartinis karo pavadinimas istoriografijoje įsitvirtino tik prasidėjus II pasauliniam karui 1939 m. ir pakeitė iki tol tarpukariu vartotą Didžiojo karo terminą.

Iš pradžių karas prasidėjo tarp Centrinio bloko imperijų (Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos) ir Antantės valstybių (Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Rusijos ir Serbijos). Abi pusės planavo trumpą manevrinį karą. Prieš savo norą karo auka tapo Belgija, į kurią pagal Šlyfeno planą (vok. *Schlieffenplan*) įsiveržė Vokietija, nepaisydama šios šalies neutraliteto. Karo metu į Vidurio Europos imperijų pusę stojo Osmanų imperija ir Bulgarija, o į Antantės pusę – Italija, Japonija, Portugalija, Rumunija, JAV. Iki karo pabaigos į jį įsitraukė 25 valstybės ir jų kolonijos, kuriose iš viso gyveno 1,35 milijardo žmonių, t. y. apie 1/4 tuometinio pasaulio gyventojų.

Karo metu sąjungininkai, vadovaujami Prancūzijos, Rusijos, Britanijos, o vėliau Italijos ir JAV, nugalėjo Austriją-Vengriją, Vokietiją, Bulgariją ir Osmanų imperiją. Didžioji dalis I pasaulinio karo kovų vyko Vakarų fronte, kur iš abiejų pusių buvo sukurta apkasų ir įtvirtinimų sistema (skiriama niekam nepriklausančios „niekieno žemės“), nusitęsusi nuo Šiaurės jūros iki Šveicarijos sienos.

I pasauliniame kare pirmą kartą plačiai pradėta naudoti technika (šarvuočiai, lėktuvai ir orlaiviai) bei nuodingosios dujos (ipritas), tačiau tai mažai tepaveikė padėtį frontuose, kuriems buvo būdingas pozicinis karas. Tokiuose mūšių laukuose, kaip prie Verderno ir Flandrijoje, žuvo milijonai kareivių, nors tai visiškai neturėjo esminės įtakos karinei padėčiai. Karo metu pirmą kartą vykdyti pirmieji civilijų bombardavimai iš oro.

Karo tikslai

Vokietija, Austrija-Vengrija ir Italija 1882 m. sudarė Trilypę sąjungą. Kaip atsvara jai 1891–1907 m. susidarė Prancūzijos, Rusijos ir Didžiosios Britanijos karinė-politinė sąjunga Antantė. Tarp šių blokų ėmė kilti daug nesutarimų.

Vokietija XIX–XX a. sandūroje virto viena galingiausių valstybių ekonominiu ir kariniu atžvilgiu. Ji siekė perdalyti pasaulį, kuriame politinę persvarą turėjo daug kolonijų turinčios senosios valstybės.

Vokietija savo tikslus buvo numčiusi vadinamoje Rugsėjo programoje. Apie ją visuomenė sužinojo tik 1961 metais. Programoje rašoma: „Pagrindinis karo tikslas – taikos Vokietijos imperijai garantija tiek Rytuose, tiek Vakaruose. Prancūziją reikia taip susilpninti, kad ji daugiau nebebūtų didelė valstybė, Rusija turi būti kaip galima toliau nustumta nuo Vokietijos sienų, jos viešpatavimas pavergtose nerusų žemėse turi būti palaužtas. Smulkesni karo tikslai: 1. Prancūzija. Po karo veiksmų nuspręsti, ar galima reikalauti Belforo, pakrantės nuo Diunkerko iki pat Bulonės prijungimo prie Vokietijos ir tvirtovių sunaikinimo <...>. 2. Belgija. Prijungti Liežą ir Verjė prie Prūsijos <...>. Bet kuriuo atveju, jei Belgija ir liktų, ją reikia paversti vasaline valstybe, kuri turėtų sutikti su tuo, kad Vokietijos kariuomenė liks jos uostuose, visa pa-

krantė bus naudojama Vokietijos kariniams tikslams, o ji pati taps ekonomiškai nuo Vokietijos priklausoma provincija <...>“

Prancūzija savo tikslus paskelbė 1914 m. spalį. Juose buvo numatyta sutriuškinti Vokietijos imperiją, susigrąžinti Elzasą ir Lotaringiją.

Didžioji Britanija norėjo išplėsti savo kolonijines valdas Vokietijos sąskaita.

Rusija norėjo kontroliuoti visą Juodosios jūros baseiną, ypač Bosforo ir Dardanelų sąsiaurius.

Karo metu šie didžiųjų valstybių tikslai kito. 1916–1917 m. Vokietija nusprendė atskirti vakarines Rusijos imperijos gubernijas, o jose gyvenusių tautų teritorijose įkurti vasalines valstybes, taip pat ir nuo jos priklausomą Lietuvos valstybę.

Pirmosiomis karo dienomis savo poziciją išdėstė ir lietuvių atstovai Rusijoje. 1914 m. rugpjūčio 8 d. Kauno gubernijos atstovas Rusijos IV Valstybės Dūmoje Martynas Yčas pareiškė, kad lietuviai, anksčiau vieni kovoję su teutonais, dabar eina į šį karą kaip į šventę, pamiršę Rusijos padarytas skriaudas. Taip buvo pareikšta ištikimybė carinei Rusijai. Be to, buvo iškelta idėja po pergalingo Rusijos karo suvienyti Lietuvą, t. y. prijungti Mažąją Lietuvą. Tačiau kiti Dūmos deputatai iš Lietuvos priekaištavo dėl tokios M. Yčo kalbos. Dėl to vėliau jo kalbos buvo santūresnės.

Karo pradžia

1914 m. liepos 23 d. Austrija-Vengrija įteikė Serbijai ultimatumą, kuriame reikalavo pasmerkti pasikėsinimą prieš Pranciškų Ferdinandą, atsiprašyti už jį, imtis griežtų priemonių prieš serbų radikalus, kurias vykdant turėtų dalyvauti ir Austrijos-Vengrijos specialiosios tarnybos. Ultimatumą Serbija turėjo įvykdyti per dvi paras. Liepos 25 d. Serbija paskelbė, kad priima beveik visas sąlygas. Vis tik liepos 28 d. Austrija-Vengrija nutraukė diplomatinius santykius su Serbija. Didžioji Britanija pasiūlė surengti tarptautinę konferenciją konfliktui spręsti. Vokietija tam nepritarė. Austrija-Vengrija liepos 28 d. paskelbė karą Serbijai. Rusija įspėjo Serbiją, kad ši neprovokuotų Austrijos-Vengrijos, tačiau buvo pasiryžusi Serbiją paremti jėga ir liepos 29 d. įvykdė dalinę, o kiek vėliau ir visišką mobilizaciją. Rusija liepos 29–30 d. ėmė telkti savo kariuomenę pirmiausia prieš Austriją, paskui prieš Vokietiją. Liepos 31 d. Vokietija pareikalavo sustabdyti Rusijos kariuomenės mobilizavimą ir, negavusi atsakymo, pati paskelbė karo padėtį, pradėjo mobilizaciją, o rugpjūčio 1 d. paskelbė karą Rusijai. Kadangi Rusija neatsakė, to-

dėl Vokietija dėl tariamų valstybės sienos pažeidimų pradėjo karą. Vakarų Europoje karo veiksmai prasidėjo 1914 m. rugpjūčio 2 d., kai Vokietijos kariuomenė, besiruošdama puolimui per Belgiją, okupavo Liuksemburgą. Tą pačią dieną Vokietija paskelbė ultimatumą Belgijai, reikalaujama, kad Vokietijos kariuomenei būtų leista žygiuoti per jos teritoriją link Prancūzijos. Belgai atsisakė priimti tokį ultimatumą. Rugpjūčio 3 d. Vokietija paskelbė karą Prancūzijai. Kitą dieną Vokietijos kariuomenė įžengė į neutralią Belgiją, per kurią tikėjosi apeiti pagrindinius Prancūzijos pasienio įtvirtinimus. Tai rugpjūčio 4 d. paskatino Didžiąją Britaniją paskelbti Vokietijai karą. Jo pradžioje Didžioji Britanija, siekdama nutraukti prekių tiekimą priešui, paskelbė Vokietijai jūrų blokadą. Netrukus Rusijos puolimas Rytprūsiose priverstė vokiečius dalį Prancūziją puolančios kariuomenės perkelti į Rytų frontą.

Karo eiga

1914 m. rugpjūtį vokiečių armija įžengė į Belgiją, karalius Albertas I tam pasipriešino prie Ipro. Vokiečiai, sėkmingai pralaužę prancūzų gynybą, nustūmė juos iki Marnos („Marnos taksi“) (rugsėjo 6 d.). Rytuose vokiečiai ap-

supo (rugpjūčio 30 d.) rusų armiją prie Tanenbergo. Manevrinis karas virto poziciniu. Pagrindiniai frontai susitelkė šiaurės ir rytų Prancūzijoje (Vakarų frontas) ir Rusijos vakaruose (Rytų frontas). Turkija (1914 m. rugpjūtis) ir Bulgarija (1916 m. rugsėjis) prisidėjo prie Centrinųjų valstybių, o Italija, išdavusi Trilypę sąjungą (1915 m. balandis), perėjo kariauti į Antantės pusę. 1917 m. JAV įsitraukus į karą su Centrinėmis valstybėmis, Europos konfliktas virto pasauliniu karu.

1916 m. Verderno mūšio metu, pavadintu Verderno pragaru, buvo panaudota tūkstančiai patrankų ir paleista po maždaug 50 tonų sviedinių į hektarą. Per kelis mėnesius toje teritorijoje žuvo 700 tūkst. vokiečių ir prancūzų karių. Labiausiai nukentėjo Ipro miestas Belgijoje, Somos, Marnos slėnis ir kitos fronto teritorijos.

Kilę nepasitenkinimai ir maištai rodė, kad karas jau visus išvargino. Daugelyje šalių badaujanti liaudis ėmė protestuoti dėl maisto produktų stygiaus. 1916 m. didelis vokiečių nusivylimas pasireiškė gausiais streikais, kurie po metų virto sukilimais.

1917 m. masiniai maištai kėlė pavojų ir prancūzų fronto vienybei. Tačiau pačių skaudžiausių padarinių susilaukė Rusija. 1917 m. maištai, demonstracijos ir streikai peraugo į Vasario revoliuciją. Caras Nikolajus II atšadžėjo sosto, ir Laikinoji vyriausybė pamėgino įkurti buržuazinę respub-

liką. Tais pačiais 1917-aisiais bolševikai, palaikomi darbininkų ir kareivių tarybų (soviety), per Spalio revoliuciją perėmė valdžią į savo rankas. Jiems ėmė vadovauti Vladimiras Iljičius Uljanovas, vadinamas Lenino slapyvardžiu. Leninas ir jo bendražygiai nutarė po Petrogrado sukilimo (1917 m. lapkričio 7–8 d.) įvesti bolševikų diktatūrą. Paaukoję nemažai teritorijų Vakaruose ir nereikalaudami kontribucijos, 1918 m. kovą jie Breste pasirašė taikos sutartį su Centrinėmis valstybėmis.

JAV izoliacinės politikos reikšmė buvo nesikišti į bet kokius Europos reikalus ir tarpininkauti tarp Londono ir Berlyno, siekiant sumažinti priešišumą tarp šalių. Kai Vokietijos karinis povandeninis laivas 1915 m. paskandino Didžiosios Britanijos lainerį „Lusitania“, kuriuo plaukė 128 JAV piliečiai, JAV prezidentas pasakė, kad „Amerika buvo per daug išdidži kariauti.“ Jis pareikalavo nutraukti atakas prieš civilinius laivus.

1917 m. sausį Vokietija paskelbė, kad toliau, be apribojimų, tęs karinius veiksmus povandeniniais laivais. Vokietija pasiūlė Meksikai prisijungti prie Vokietijos sąjungininkų ir užpulti JAV. Tai supykė amerikiečius. Po to, kai Vokietijos povandeniniai laivai paskandino tris JAV prekybinius laivus, tuometinis JAV prezidentas Thomas Woodrow Wilsonas paprašė Kongreso paskelbti karą prieš Vokietiją. Kongresas paskelbė karą Vokietijai 1917 m. balandžio 6 dieną. JAV įstojimas į karą 1917 m. galutinai persvėrė jėgų pusiausvyrą Antantės naudai. 1918 m. rugpjūčio 8 d. sąjungininkai pradėjo didelę seriją puolimų prieš Centrinį bloką Vakarų fronte: Vokietijos pajėgos buvo išstumtos iš Prancūzijos ir priverstos trauktis už Hindenburgio linijos. Centrinų valstybių pralaimėjimas tapo neišvengiamas, ypač kai 1918 m. rugsėjį buvo pasirašytos paliaubos su Bulgarija, o

spalį ir su Turkija. Lapkričio 11 d. Vokietijos įgaliotiniai pasirašė galutines paliaubas Kompjeno miške.

Nuostoliai ir kita karo statistika

Per I pasaulinį karą žuvo ir mirė nuo žaizdų per 13,6 mln. žmonių, 8,5 mln. pateko į nelaisvę. Civilių gyventojų nuostoliai buvo dar didesni – jų žuvo ne mažiau kaip 11,4 milijono. Sužeista ir suluošinta per 20 mln. žmonių. Visame pasaulyje patirta 360 mlrd. dolerių nuostolių, iš kurių 208 mlrd. – tiesioginės karo išlaidos.

Daugiausiai aukų patyrė Rusija ir Vokietija. Skaičiuojama, kad per I pasaulinį karą žuvo apie 2 mln. rusų karių ir tiek pat vokiečių, taip pat buvo sužeista 5 mln. rusų ir 4,2 mln. vokiečių. Prancūzija ir Austrija-Vengrija neteko apie 1,4 mln. karių, Didžioji Britanija ir Britų imperija – 960 tūkst., Italija – 600 tūkst., Osmanų imperija – 800 tūkst., JAV – 117 tūkstančių.

Apie 8,5 mln. karių pateko į nelaisvę. Skaičiuojama apie 10 mln. karo pabėgėlių Europoje.

Proporcingai didžiausius nuostolius patyrė Serbija. Per karą žuvo 130 tūkst. šalies karių, dar 135 tūkst. buvo sužeisti – tai sudarė tris ketvirtadalius šalies ginkluotųjų pajėgų. Daugiausiai aukų pareikalavo pirmosios karo savaitės. Pavyzdžiui, vien 1914 m. rugpjūčio 22 d. žuvo 27 tūkst. prancūzų karių.

Iki I pasaulinio karo tūkstančius metų kovos vykdavo sausumoje ir jūrose. I pasaulinis karas tapo pirmuoju kariniu konfliktu, per kurį intensyviai kautasi ir ore bei po vandeniu. Nors lėktuvai ir povandeniniai laivai mūšiuose debiutavo dar iki I pasaulinio karo, tik šiame kare jie pradėti naudoti masiškai. Tai taip pat buvo pirmasis karas, kuriame pasirodė tankai.

Per I pasaulinį karą plačiai naudoti cheminiai ginklai. Dalis jų buvo nemirtini. 1914 m. prancūzų pajėgos mūšiuose naudojo granatas, pripildytas ašarinių dujų. Nuodingąsias dujas 1915 m. balandžio 22 d. kautynėse Belgijoje prie Ipro pirmą kartą panaudojo vokiečiai. Prancūzams pavėjui buvo paskleista 168 tonos chloro. Vėliau pradėtas naudoti fosgenas ir jo mišinys su chloru. Fosgenas buvo sunkiai pastebimas, beveik bekvapis. Jo trūkumas tas, kad kariai nuodingųjų dujų poveikį pajusdavo prabėgus beveik parai ir mirdavo neiškart. 1917 m. vokiečiai prieš britų ir prancūzų pajėgas panaudojo garstyčių dujas (ipritą). Nuodingąsias dujas mūšiuose naudojo ne tik vokiečiai, bet ir prancūzai, britai, rusai. Apsaugai nuo jų pradėta naudoti dujokaukes. Jos gamintos ne tik žmo-

nėms, bet ir arkliams bei šunims. Nuodingosios dujos per karą iš viso pražudė apie 20 tūkst. žmonių.

I pasaulinis karas truko 1 554 dienas. Jame dalyvavo 38 valstybės, 17 šalių liko neutralios. Kovos veiksmai vyko 14 valstybių teritorijoje. Į kovose dalyvavusių valstybių kariuomenes buvo mobilizuota 71 mln. žmonių.

Per I pasaulinį karą buvo itin intensyviai naudojama artilerija. Žinoma atvejų, kai viename fronto kilometre buvo sutelkiama šimtas ir daugiau pabūklų! Net 60–70 proc. mūšiuose žuvusių pėstininkų tapo ne lengvųjų šaulių ginklų ar kulkosvaidžių, o artilerijos sviedinių ir jų skeveldrų aukomis. Pradėta naudoti vadinamoji ugnies pylimo taktika, kai artilerijos ugnis užliedavo priešų pozicijas ir slinkdavo į jų gynybos linijų gilumą, valydamą kelią pėstininkams. Artilerijos naudojimas vertė karius daug dėmesio skirti fortifikacijai, kastis gilyn į žemę – įrengti sudėtingas tranšėjų ir apkasų linijas. Todėl I pasaulinis karas žinomas kaip tranšėjų karas.

Dešimtys tūkstančių lietuvių kovėsi ir žuvo tiek carinės Rusijos, tiek kaiserinės Vokietijos karių gretose. Taip pat yra žinoma ir šioje knygoje aprašyta apie kelis lietuvius emigrantus, tarnavusius kitų šalių kariuomenėse,

dalyvavusiose I pasauliniame kare. Svarbiausias I pasaulinio karo rezultatas lietuvių tautai buvo po karo susidariusi nauja geopolitinė padėtis, leidusi išsivaduoti iš Rusijos gniaužtų ir atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

DIDŽIOJI BRITANIJA I PASAULINIAME KARE

Vokietijai užpuolus neutralią Belgiją ir Prancūziją, Didžioji Britanija 1914 08 04 paskelbė Vokietijai karą. Sausumoje veikusios britų pajėgos, palyginti su kitomis šalimis, nebuvo didelės. Svarbesnės buvo Didžiosios Britanijos karinio laivyno, kuris vykdė Vokietijos jūrinę blokadą, operacijos. Britai kovojo Vokietijos kolonijose, nuo 1915 m. su Turkija (Dardanelų operacija); 1917–1918 m. užėmė Palestiną, Siriją ir Iraką.

Didžiosios Britanijos diplomatai, norėdami atitolinti karą, ėmėsi tarpininko vaidmens: 1914 m. liepą pasiūlė surengti tarptautinę konferenciją ir joje išspręsti iškilusias problemas. Vokietija tam nepritarė. Vokietijos pasiuntinys Londone kunigaikštis Lichowsky'is savo dienoraštyje rašė: „Anglija viską padarė, kad išsaugotų taiką. Vien dėl ekonominių sumetimų ji buvo tuo suinteresuota, nes jei karas kiltų, Anglijai būtų padaryta didžiulė finansinė žala. Be to, Anglija suinteresuota, kad tarp Europos valstybių būtų išsaugota pusiausvyra <...>“

I pasaulinis karas taip pat paliko ilgalaikę žymę Artimuosiuose Rytuose. Skatindama arabų sukilimą, Didžioji Britanija padėjo sugriūti Vokietijos sąjungininkei Osmanų imperijai. Po šios žlugimo atsirado pasaulietiškoji Turkija; Didžioji Britanija ir Prancūzija perėmė didelės arabų pasaulio dalies kontrolę.

Didžioji Britanija 1917 m. Balfouro deklaracija aiškiai išreiškė paramą žydų valstybės idėjai Palestinoje, žemėje, kurią britai buvo pažadėję arabams.

Iki 1914 m. Europos jėgos buvo pasidalinusios į dvi koalicijas: Antantę (į ją įėjo Prancūzija, Rusija ir Britanija) ir Trilypę sąjungą, kurią sudarė Vokietija, Austrija-Vengrija ir Italija. Karui plėtojantis Antantė priėmė Italiją, Japoniją ir galų gale JAV, taip suformuodama sąjungininkų bloką. Osmanų imperija ir Bulgarija prisijungė prie Vokietijos ir Austrijos – ši koalicija sudarė Centrinųjų valstybių sąjungą.

Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Airijos Karalystė buvo viena iš sąjungininkų valstybių per I pasaulinį karą (1914–1918 m.) kovojusi su priešiška koalicija – Centrinųjų valstybių sąjunga (Vokietijos imperija, Austrijos-Vengrijos imperija, Osmanų imperija ir Bulgarijos Karalystė). Didžiosios Britanijos ginkluotosios pajėgos buvo reorganizuotos – karo reikmėms įkurtos Karališkosios oro pajėgos. Kariuomenė karo pradžioje padidėjo iki daugiau nei 2 mln. karių. Karo pradžia buvo laikoma Didžiąją Britaniją socialiai vienijančiu įvykiu. Per šį karą pirmą kartą šios valstybės istorijoje jos miestai buvo bombarduojami iš oro.

Su karu susijusios pramonės šakos sparčiai augo, o gamyba didėjo.

Karo pabaigoje, pasibaigus taikos deryboms, Didžiosios Britanijos imperija pasiekė savo zenitą. Karas sustiprino ne tik britų imperatoriškąjį lojalumą, bet ir individualų tautinį identitetą kolonijose ir dominijose (Kanada, Niufaundlandas, Australija, Naujoji Zelandija ir Pietų Afrika), taip pat Indijoje.

Sausumos kariuomenė

Didžiosios Britanijos sausumos kariuomenė per I pasaulinį karą buvo nedidelė, palyginti su kitų didžiausių Europos valstybių. 1914 m. britai turėjo nedideles, daugiausia anglų apgyvendintuose miestuose teritoriniu principu veikiančias savanorių pajėgas, susidedančias iš 400 000 kareivių, iš kurių beveik pusė buvo išsiųsti į Didžiosios Britanijos imperijos užsienyje esančias įgulas (1914 m. rugpjūtį 74 iš 157 pėstininkų batalionų ir 12 iš 31 kavalerijos pulko buvo išsiųsta į užsienį). Į šį skaičių buvo įtraukta reguliarioji armija ir teritorinių pajėgų rezervistai. Kartu sudėjęs jie sudarė Didžiosios Britanijos ekspedicines pajėgas (angl. *British Expeditionary Force*), kurių dalis tarnavo Prancūzijoje. 1914–1915 m. savanorių karių grupei, liaudiškai vadinamai virėjų armija (angl. *Kitchener's Army*), buvo lemta

pradėti kariauti Sommės mūšyje. 1916 m. sausį buvo nustatyta karo prievolė, t. y. privalomas šaukimas į kariuomenę. 1918 m. pabaigoje sausumos kariuomenė pasiekė galios viršūnę savo gretose turėdama 4,5 mln. karių.

Karališkasis laivynas

Didžiosios Britanijos karališkasis jūrų laivynas karo pradžioje buvo didžiausias jūrų laivynas pasaulyje. Jo galia apytikriai prilygo kitų dviejų didžiausių pasaulio karinių jūrų laivynų (Prancūzijos ir Rusijos) galiai kartu paėmus.

Didžioji dalis Karališkojo jūrų laivyno pajėgų buvo dislokuota namuose, Britanijos didžiajame laivyne, kurio pagrindinis tikslas buvo blokuoti ir persekioti Vokietijos jūrų laivyną. Britanijos karališkasis karinis jūrų laivynas ir Vokietijos imperatoriškasis jūrų laivynas susikovė mūšyje prie Helgolando įlankos ir Jutlandijos mūšyje. Atsižvelgdami į nelygiavertį laivų skaičių ir jų ugnies galią, vokiečiai sugalvojo planą įvilioti dalį Britanijos laivyno į spąstus. 1916 m. gegužę bandė šį planą įgyvendinti per mūšį prie Jutlandijos, tačiau norimo rezultato nepasiekė.

1916 m. rugpjūtį Vokietijos jūrų laivynas dar kartą bandė panašią įviliojimo į spąstus operaciją, tačiau tada jiems patiems vos pasisėkė pabėgti nuo sunaikinimo. Susidūrimas su Didžiosios Britanijos karališkuoju jūrų laivynu prie Jutlandijos vokiečiams buvo puikios pamokos vėliau stiprinant savojo laivyno veiksmingumą.

Karališkasis karinis jūrų laivynas 1914 m. iš rezervistų suformavo 63-įjį divizioną, kuris veikė Viduržemio jūroje ir Vakarų fronte. Beveik pusė karo metu žuvusių Didžiosios Britanijos karališkojo laivyno jūreivių buvo būtent iš šio ne jūroje, o sausumoje kovojusio diviziono.

Karinės oro pajėgos

Prasidėjus karui, Karališkasis skrydžių korpusas (angl. *Royal Flying Corps, RFC*), vadovaujamas Davido Hendersono, buvo išsiųstas į Prancūziją ir pirmą kartą 1914 m. rugsėjį buvo panaudotas žemės paviršiaus fotografavimui ir stebėjimui iš oro. Tačiau efektyviausiai orlaiviai buvo panaudoti 1915 m. gegužės 9 d. kariniams dokumentams, įsakymams ir kitiškai informacijai gabenti ir vietoj laidinių lauko telefonų, skirtų karinių dalinių ir vadovybės komunikacijai. Aerofotografavimas buvo vykdomas ir 1914 m., tačiau veiksmingiausiai vietovių nuotraukos karo reikmėms

buvo panaudotos tik kitais metais. 1915 m. Hughas Trenchardas pakeitė D. Hendersoną ir *RFC* pradėjo laikytis agresyvios pozicijos. Iki 1918 m. fotografavimas iš oro buvo vykdomas 15 000 pėdų (4 600 m) aukštyje, o aeronuotraukų darymo ir apdorojimo darbus dirbo per 3 000 žmonių. Lėktuvuose parašutai nebuvo naudojami iki 1918 m., nors jie buvo prienami jau prieš karą. 1917 m. rugpjūčio 17 d. gen. Janas Smuts'as pateikė Didžiosios Britanijos karo tarybai pranešimą apie oro pajėgų panaudojimo galimybes ateityje. Kadangi karo aviacija gali „sugriauti priešo žemes ir sunaikinti pramoninius ir gyvenamuosius centrus plačiu mastu“, jis rekomendavo suformuoti naują oro tarnybą, kuri būtų lygiavertė sausumos kariuomenei ir kariniam jūrų laivynui. 1918 m. balandžio 1 d. buvo įkurtos Karališkosios oro pajėgos (angl. *Royal Air Force, RAF*).

Prasidėjus I pasauliniam karui, pirmą kartą po Napoleono karų Britanijos salų gyventojams iškilo reali grėsmė būti užpultiems iš jūros. Šalį taip pat užpuolė vokiečių metaliniai diržabliai (cepelinai) ir lėktuvai, pastarieji antpuolius įvykdė pirmi.

Jūriniai išpuoliai

Britanijos pakrantėje įsikūrusio uostamiesčio užpuolimas įvyko 1914 m. lapkritį. Tai buvo Vokietijos karinio jūrų laivyno išpuolis prieš Britanijos Šiaurės jūros uostą ir Didžiojo Jarmuto miestą. Pačiam miestui padaryta nedaug žalos, nes britų karo laivai nuvijo priešų laivus toliau į jūrą, todėl vokiečių laivų pabūklų sviediniai krito miesto prieigose ir paplūdimyje nepasiekdami miesto. Jūroje vokiečių laivai statė jūrų minas, nuo kurių nukentėjo ir nuskendo britų povandeninis laivas, bandydamas netikėtai užpulti vokiečių laivus. Be to, tuo metu vienas vokiečių šarvuotasis minininkas nuskendo sprogus dviem jų pačių statomoms jūrų minoms. 1914 m. gruodį Vokietijos karinis jūrų laivynas įvykdė išpuolius prieš Britanijos pajūrio miestus Skarborą, Hartlepulą ir Vitbjį: žuvo 137 žmonės ir 593 nukentėjo, iš kurių didžioji dauguma buvo civiliai. Dėl tokio išpuolio, kai nukentėjo daugiausiai civiliai asmenys, Vokietijos karinis jūrų laivynas susilaukė labai negatyvaus britų visuomenės vertinimo. Dėl nesugebėjimo užkirsti kelio priešų antpuoliui taip pat buvo kritikuojamas ir Didžiosios Britanijos karališkasis jūrų laivynas.

1916 m. balandį vokiečių linijinio kreiserio vedama eskadra kartu su jį lydinčiais kreiseriais bei eskadriniais minininkais apšaudė Didžiojo Jarmuto ir Loustofto uostus. Nors šie uostai ir turėjo tam tikrą karinę reikš-

mę, pagrindinis reido tikslas buvo išvilioti į atvirą jūrą uostą ginančius britų laivus, kuriuos vėliau būtų sunaikinusi uostą užpuolusi vokiečių laivų eskadra arba atviroje jūroje gerokai toliau laukęs visas Vokietijos atviro jūros karo laivynas. Rezultatas buvo netikėtas: netoliese esantys Karališkojo jūrų laivyno vienetai buvo per maži, kad galėtų stoti į atvirą kovą su gerokai savo galia pranašesniais vokiečių karo laivais, tad vokiečių laivai, neišvilioję britų laivų į atvirą jūrą, pasitraukė dar prieš į pagalbą atvykstant britų greitojo reagavimo karo laivų eskadrai ar net visam Didžiosios Britanijos karališkajam laivynui.

Antpuoliai iš oro

Vokiečių metaliniai dirizabliai (cepeliniai) bombardavo Didžiosios Britanijos miestus rytinėje pakrantėje. Pirmą kartą vokiečiai iš oro užpuolė Britaniją 1915 m. sausio 19 d. bombarduodami Didžiojo Jarmuto uostamiestį. Tų pačių metų gegužės 31 d. buvo užpultas ir Londonas. Vokiečiai tai darydavo tamsiomis, ramiomis naktimis.

1917 m. Vokietija pradėjo vis daugiau į užduotis siųsti fiksuoto sparno orlaivius – bombonešius. 1917 m. gegužės 25 d. bombonešių *Gotha G.IV* pirmasis taikinyb buvo Folkestono miestas. Po šios sėkmingos atakos dirizablių reidų skaičius greitai sumažėjo, nes juos keitė fiksuotų sparnų or-

laiviai. Iš viso bombonešiai (cepelinai) numetė 6 000 bombų, nuo kurių 556 žmonės žuvo, 1 357 buvo sužeisti. Netrukus po vokiečių bombonešių reido į Folkestoną prasidėjo reidai į Londoną: 1917 m. birželio 13-osios dieną vieną tokį reidą vykdė 14 bombonešių „Gotha“. Per bombardavimą rytinėje Londono dalyje žuvo 162 gyventojai. Reaguojant į šią naują grėsmę, RFC pilotas mjr. Edwardas Bailey’as Ashmore’as (vėliau jis vadovavo artilerijos divizijai Belgijoje) buvo paskirtas patobulinti priešo lėktuvų aptikimo, ryšių ir kontrolės sistemą. Metropoliteno stebėjimo tarnyba (angl. *Metropolitan Observation Service, MOS*) apėmė Londono oro gynybos zoną ir vėliau driekėsi į rytus link Kentišo ir Esekso pakrančių. Ši tarnyba visu pajėgumu veikė iki vėlyvos 1918-ųjų vasaros (paskutinį kartą vokiečių bombonešiai vykdė išpuolius prieš Didžiąją Britaniją 1918 m. gegužės 19 d.). Per karą vokiečiai įvykdė 51 antpuolį, panaudodami metalinius dirizablius (cepelinus) ir 52 fiksuoto sparno lėktuvus – bombonešius (reidai Anglijoje) Iš viso buvo numesta 280 tonų bombų. Po šių bombardavimų aukų skaičius siekė 1 413, o 3 409 buvo sužeista. Britų priešlėktuvinės gynybos sėkmė buvo menka; iš 397 puolamuosiuose reiduose dalyvavusių vokiečių orlaivių numušti buvo tik 24 bombonešiai *Gotha* (37 orlaiviai patyrė avarijas), nors britai iš priešlėktuvinių ginklų paleido apie 14 540 šūvių vienam orlaiviui. Oro gynyba prieš bombonešius-cepelinus buvo sėkmingesnė – 17 buvo numušti ir 21 prarastas per įvairias avarijas.

Karas sausumoje

Galipolio operacija (anglų literatūroje dažniausiai Dardanelų kampanija). 1915 m. balandžio 25 d. britų ir prancūzų pajėgos atvyko į Galipolio pusiasalį Dardanelų sąsiauryje, kuris priklausė Vokietijos sąjungininkei Osmanų imperijai. Osmanų imperija karo pradžioje uždarė pusiasalius ir atkirto Rusiją nuo prieigos prie Viduržemio jūros. I pasaulinio karo sąjungininkai siekė prasiveržti pro pusiasalius, užpulti Vokietiją ir Austriją iš rytų bei įtvirtinti jungtį su Rusija. Ši kampanija sąjungininkams virto tikra katastrofa – iki pajėgų pasitraukimo 1916 m. sausį per ją žuvo 180 tūkst. žmonių.

Australija ir Naujoji Zelandija per kampaniją neteko per 10 tūkst. karių, tačiau Galipolio operacija šalims tapo itin svarbiu įvykiu – tai buvo pirmas kartas, kai nepriklausomos valstybės kovojo su savo nacionalinėmis vėliavomis.

Ilgiausias mūšis Verdene – 1916 m. vasario 25 d. vokiečių pajėgos pra-

dėjo puolimą į rytus nuo Paryžiaus esančiame Verdene, siekdamos priversti priešininkus sėsti prie derybų stalo. Vokietijos pajėgos sugebėjo pažengti į priekį, bet buvo sustabdytos. Kai gruodžio pradžioje mūšiai baigėsi, karo fronto linijos, nepaisant didžiulių aukų skaičių, liko iš esmės nepakitusios.

Per mūšį Verdene žuvo daugiau nei 300 tūkst. žmonių, abi pusės prarado daugmaž vienodą skaičių karių ir šimtai tūkstančių buvo sužeisti.

Kruviniausias Somos mūšis – žiauriausias karo etapas. 141 dieną trukęs Somos mūšis pareikalavo per milijoną aukų. Jis prasidėjo 1916 m. liepos 1 d., kai sąjungininkų pajėgos, kurių daugumą sudarė britai, siekė sumažinti spaudimą Verdene besiginantiems prancūzams. Tą britai nusprendė padaryti užpuldami vokiečius prie Somos upės.

Penkis mėnesius trukęs mūšis yra kruviniausias Didžiosios Britanijos istorijoje – 20 tūkst. šalies karių žuvo ar dingo (per artilerijos apšaudymus kariai dažniausia būdavo sudraskomi į gabalėlius) jau per pirmąsias mūšio valandas. Pasibaigus mūšiui, sąjungininkai į priekį pažengė vos kelis kilometrus. 1917 m. sausį į karą įsitraukė JAV. Vokietija, kuriai Didžioji Britanija taikė jūros blokadą, suaktyvino veiksmus puldama britų prekybos laivus savo povandeniniais laivais. Būtent šie įvykiai į karą privertė įsitraukti JAV, nes supykė išpuoliai prieš neutralius ir keleivinius laivus Atlanto vandenyne.

Vašingtonas balandžio 6 d. paskelbė karą Vokietijai. Pirmieji amerikiečių kariai į Prancūzijos Sen Nazero uostą atvyko birželio 26 dieną. Iki 1918-ųjų vidurio į karą buvo pasiųsta milijonas JAV karių, o iki karo pabaigos šis skaičius padidėjo iki 2 milijonų. Mūšiuose žuvo 117 000 amerikiečių karių.

Didžioji Britanija į karą išsiuntė 9 mln. karių, įskaitant karius iš visos Britų imperijos, daugiausia Indijos. JAV į karą pasiuntė 4 mln. karių.

Per I pasaulinį karą pirmą kartą buvo panaudoti tankai. 1916 m. rugsėjo 15 d. mūšyje prie Somos britai panaudojo tankus *Mark I*. Iš pradžių planuota naudoti 49 tankus, tačiau 17 iš jų sugedo iki kautynių pradžios. Vokiečių pozicijas atakavo 32 tankai, lydimi britų pėstininkų, tačiau per mūšį dar 9 tankai sugedo, o 5 įstrigo purvynuose ar įgriuvo į tranšėjas. Nepaisant visų nesėkmių, likę 18 tankų padėjo britams pralaužti vokiečių gynybą ir pasistūmėti net 5 km į priekį. Britų pėstininkų nuostoliai atakos metu (naudojant tankus) buvo net 20 kartų mažesni, nei įprasta. Tankai buvo svarbūs ne tik kaip tiesioginė kovos priemonė, bet ir kaip priešus demoralizuojantis veiksnys. Netrukus juos ėmė naudoti ne tik britai, bet ir

prancūzai (nuo 1917 m. balandžio), vokiečiai (nuo 1918 m. kovo). Masiškai tankai panaudoti Kambre mūšyje 1917-ųjų rudenį – sąjungininkai prieš vokiečius pasiuntė per 200 tankų. Iš Didžiosios Britanijos į žemyną tankai buvo gabenami užmaskuoti kaip rezervuarai. Iš to kilo ir šios kovos mašinos pavadinimas (angl. *tank* – „rezervuaras“).

Kruviniausias I pasaulinio karo kautynės vyko prie Somos (Prancūzijoje) 1916 m. birželio 1 – lapkričio 18 dienomis. Vokietijos pajėgos kovėsi su prancūzais, britais ir iš tuomečių Didžiosios Britanijos dominijų bei kolonijų (Australijos, Kanados, Naujosios Zelandijos, Pietų Afrikos Sąjungos, Pietų Rodezijos, Britų Indijos, Bermudų, Niufaundlando) atvykusiais Didžiosios Britanijos kariais. Antantės pajėgos surengė puolamąją operaciją, kurios metu vokiečius pavyko išstumti iš gerai įtvirtintų gynybos linijų 35 km ilgio ir 10 km pločio ruože. Vėliau tai padėjo sąjungininkams sėkmingai tęsti puolimą. Tačiau šios karinės operacijos kaina buvo labai didelė: mūšis prie Somos pasiglemžė per milijoną gyvybių. Žuvo apie 465 tūkst. vokiečių, per 204 tūkst. prancūzų ir per 419 000 Didžiosios Britanijos pajėgų karių.

KANADA I PASAULINIAME KARE

I pasaulinis karas (1914–1918 m.) buvo kruviniausias konfliktas Kanados istorijoje, per kurį žuvo beveik 65 000 kanadiečių. Šios netektys išryškino karo siaubą ir pasėjo masinių skerdynių, kokias galėtų sukelti ir Kanadą užpuolusios kitų užsienio šalių kariuomenės, baimę, kuri neišblėso iki pat II pasaulinio karo. Tačiau Kanados karių pasiektos pergalės mūsųose prie Ipro, Vimy ir Pašendeilo sukėlė kanadiečių nacionalinio pasididžiavimo jausmą ir pasitikėjimą savo šalimi (išskyrus Britanijos imperijos valdas) pasaulio arenoje. Karas taip pat paryškino takoskyrą tarp Kanados prancūzų ir anglų, be to, gerokai padidėjo valstybės kišimasis į visuomenės gyvenimą ir ekonomiką.

1914 m. Kanados parlamentas pats nenusprendė įsitraukti į I pasaulinį karą. Šalies užsienio reikalai buvo reguliuojami Londone. Taigi, kai 1914 m. rugpjūčio 4 d. pasibaigė Didžiosios Britanijos ultimatumas Vokietijai išvesti savo kariuomenę iš Belgijos, Britanijos imperija, įskaitant Kanadą, tapo karo sąjungininkėmis su Serbija, Rusija ir Prancūzija, kovojančiomis prieš Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos imperijas. Karas iš pradžių suvienijo kanadiečius. Liberalų opozicija paragino Ministro Pirmininko sero Roberto Bordeno konservatorių vyriausybę imtis plačių įgaliojimų pagal naująjį Karo priemonių įstatymą. Karo tarnybos ministras Samas Hughes'as nusprendė pašaukti į karinę tarnybą 25 000 savanorių, kad jie galėtų pradėti karinį apmokymą naujoje karinėje bazėje Valcartier mieste netoli Kvebeko. Į ministro kvietimą atsiliepė apie 33 000 savanorių. 1914 m. spalio 3 d. pirmasis 30 617 kanadiečių karių kontingentas išplaukė į Angliją. Didžiąją dalį Kanados kariuomenės vienetų sudarė kariai savanoriai. 1914–1915 m. kanadiečiai bedarbiai plūstelėjo į karo tarnybos šaukimo punktus. Verbavimą į kariuomenę vykdė prieškario savanoriškosios teritorinės tarnybos pulkai ir civilinės savanoriškosios organizacijos, vyriausybei šaukimas į kariuomenę nieko nekainavo. Iki 1914 m. pabaigos Kanados ekspedicinių pajėgų (CEF) tikslas buvo pašaukti 50 000 savanorių, o iki 1915 m. vasaros – 150 000. Tą vasarą Kanados Ministrui Pirmininkui Robertui Bordenui lankantis Anglijoje, jį sukūrė šio karo Europoje mąstai. 1916 m. pradžioje, norėdamas pademonstruoti Kanados atsidavimą Anglijai ir jos karo įsipareigojimams, R. Bordenas paskelbė savo žinią naujiems metams, pažadėdamas atsiųsti 500 000 kareivių iš vos 8 mln. gyventojų turinčios Kanados.

Prancūzė dalina apelsinus Kanados kariams, 1918.

Tuo metu Kanadoje savanoriškas antplūdis į kariuomenę praktiškai jau buvo pasibaigęs. Ankstesnius kanadiečių karių kontingentus sudarė daugiausia naujieji britų imigrantai. 1915 m. šaukimą į *CEF* sudarė savanoriai vyrai, gimę Kanadoje. 330 000 kanadiečių karių skaičius buvo įspūdingas, bet nepakankamas.

Nors dauguma kanadiečių tarnavo Kanados ekspediciniame korpuse arba atskiroje kavalerijos brigadoje Vakarų fronte, kanadiečių karių buvo galima sutikti visuose sąjungininkų jungtiniuose daliniuose, kariaujančiuose visuose frontuose. Jauni kanadiečiai buvo apmokomi (iš pradžių tik savo lėšomis) tapti pilotais britų aviacijos tarnybose. Didžiosios Britanijos karališkasis skraidantis korpusas (angl. *Royal Flying Corps*) 1917 m. atidarė pilotų mokyklą Kanadoje, o karo pabaigoje beveik ketvirtadalis Karališkųjų oro pajėgų pilotų buvo kanadiečiai. Trys iš jų (karą išgyvenęs plk. ltn. Williamas A. Bishopas, oro mūšiuose nukovęs daugiausiai (net 72) priešo lėktuvų, mjr. Raymondas Collishawas ir plk. Williamas Barkeris) pateko į I pasaulinio karo aviacijos pilotų sąrašus. Paskutiniaus karo mėnesiais buvo įsteigtos atskiros nepriklausomos Kanados karinės oro pajėgos.

Kanadiečiai karo metu taip pat tarnavo ir britų Karališkajame jūrų laivyne, o pačios Kanados maži jūrų tarnybos vienetai organizavo pakrančių apsaugą, patruliuodami povandeniniais laivais.

Tūkstančiai kanadiečių kirto miškus Škotijoje ir Prancūzijoje, nutiesė bei eksploatavo didžiąją dalį geležinkelių, naudojamų karo reikmėms britų fronto užnugaryje. Kiti dirbo garlaivuose, kurie plaukiojo Azijoje Tigrio upe ir gabeno kariuomenei reikalingus krovinius; rūpinosi sužeistaisiais Salonikuose, Graikijoje, per Rusijos pilietinį karą kovojo su bolševikais Archangelske ir Baku. Kariaudami užsienyje kanadiečiai kareiviai stengėsi atsiriboti nuo Britanijos kontrolės. Ir tai padaryti jiems pasisekė. Tiesioginis atpildas Kanadai už jos aukas buvo kuklus dalyvavimas 1919–1920 m. Paryžiaus taikos konferencijoje Versalyje, ji savarankiškai pasirašė taikos sutartis, buvo atstovaujama Tautų Sąjungoje.

Kautynėse sausumoje

Prasidėjus I pasauliniam karui, Kanada suformavo ekspedicines pajėgas (CEF) tarnybai Europoje Vakarų fronte. Nuo 1915 m. kanadiečiai kovojo daugelyje pagrindinių mūšių, pasižymėjo antrajame Ipro (1915 m.), Somo (1916 m.) Vimy Ridžo (1917 m.) ir Pašendeilo (1917 m.) mūšiuose.

Kanados pėstininkai buvo permesti į Vakarų frontą 1915 m. sausį, o kovą Kanados 1-oji divizija jau dalyvavo Neuve Chapelle mūšyje. Balandį kanadiečiai kovėsi antrajame Ipro mūšyje, kur vokiečiai prieš juos pirmuosius panaudojo nuodingąsias dujas.

Kai 2-oji divizija atvyko į Prancūziją, buvo suformuotas Kanados korpusas, vėliau išplėstas įtraukiant 3-iąją diviziją. 1916 m. balandžio–rugpjūčio

mėnesiais korpusas kovojo gindamas Ipro miestą, o iš ten buvo permestas kautis Somo mūšyje. 1917 m. balandžio 9 d. korpusas užėmė Vimy Ridžo miestą, kurį gynė dvejus metus ir atlaikė visus priešo antpuolius. Nors ši pergalė Kanados korpusui kainavo 10 000 aukų, tai tikrai buvo didžiulė kanadiečių karinė sėkmė, užtikrinusi, kad Vimy Ridžo apylinkėse vėliau buvo išrinkta vieta Kanados nacionaliniam memorialui pastatyti.

1917 m. rugpjūtį Kanados kareiviai sėkmingai kaudamiesi užėmė 70-ąją aukštumą į šiaurę nuo Araso miesto. Perkelti į Ipro frontą kanadiečiai 1917 m. lapkričio 6 d. užsibrėžė naują tikslą – užimti anksčiau neįveikiamą Pašendeilą. Šis mūšis jiems kainavo 15 000 aukų. 1918 m. kovą Kanados korpuso kavalerija ir motorizuotieji kulkosvaidžių būriai padėjo išlaikyti liniją prie Amienso, kai vokiečiai pradėjo paskutinį didelį puolimą.

1918 m. rugsėjo 2 d. septyni kanadiečiai per ypač nuožmias kautynes pelnė Viktorijos kryžių. Korpusas pradėjo puolimą per Šiaurės kanalą, priverdamas vokiečius atsitraukti į Hindenburgo liniją, kuri buvo pralaužta to paties mėnesio 27 dieną. Spalio 9 d. korpusas užėmė Cambrai miestą. Nuo rugpjūčio vidurio iki spalio vidurio mūšiuose žuvusių, sužeistų ar papuolusių į nelaisvę kanadiečių aukų skaičius buvo per 30 000.

Ore ir jūroje

Netrukus įvykiai parodė, kad kanadiečiams gerai sekasi kariauti ir oro kautynėse. Daug Kanadoje parengtų pilotų buvo skirta į Didžiosios Britanijos karališkąjį skrydžių korpusą, Karališkojo laivyno Oro tarnybą, vėliau į Karališkąsias oro pajėgas. Per 23 000 Kanados aviatorių tarnavo Britanijos ginkluotosiose pajėgose, iš jų daugiau kaip 1 500 žuvo. Kanados jūrų pajėgos 1914–1918 m. kare dalyvavo labai kukliai, nes jos naujai suformuotas karinis jūrų laivynas turėjo tik du senus kreiserius. Tačiau tūkstančiai kanadiečių tarnavo Didžiosios Britanijos karališkajame jūrų laivyne. Kanados tralerių ir mažųjų laivų laivynai pakrančių vandenyse atliko minavimo ir išminavimo užduotis, taip pat operacijas kovai su povandeniniais laivais.

Per I pasaulinį karą 1914–1918 m. žuvo apie 65 000 kanadiečių, kai kurių žuvusiųjų kūnai buvo pargabenti į Kanadą, tačiau didžioji dalis palaidoti karių kapinėse užsienio valstybėse.

AUSTRALIJOS GINKLUOTOSIOS PAJĖGOS

Australijos kariuomenės istorija neatsiejama nuo ankstyvųjų Australijos pasienio karų tarp aborigenų ir europiečių iki pat XXI a. pradžioje vykstančių konfliktų Irake ir Afganistane. Nors ši istorija, palyginti su daugelio kitų tautų, yra trumpa (apie 230 m.), tačiau išskirtinai Australija dalyvavo daugybėje ginkluotųjų konfliktų ir karų, o tai, įskaitant ANZAC (angl. *Australian and New Zealand Army Corps*), t. y. Australijos ir Naujosios Zelandijos armijos korpuso dvasią, turėjo didelės įtakos šalies visuomenei ir nacionaliniam identitetui. Ankstyvieji gyventojų sunkumai bei vėlesnių laikų Australijos kareivių heroizmas, kai bičiulystė buvo esminė vertybė, lėmė nacionalines ypatybes. Dauguma Australijos gyventojų yra imigrantų palikuoniai. 1770 m. James'as Cookas rytinę Australijos pakrantę paskelbė Didžiosios Britanijos valda (Naujuoju Pietų Velsu), vėliau britai, praradę daugumą valdų Šiaurės Amerikoje, pradėjo ją kolonizuoti. 759 kalinių grupė ir ją prižiūrėjusi administracija 1788 m. įkūrė pirmąją britų gyvenvietę, kuri vėliau tapo Sidnėjaus miestu. Susiklostė taip, kad britų palikuonių Australijos kolonijos dalyvavo nedideliuose XIX a. Didžiosios Britanijos karuose, vėliau kaip federacinė dominija ir galiausiai kaip nepriklausoma tauta Australija kovojo I ir II pasauliniuose karuose, taip pat dalyvavo ginkluotuose susidūrimuose Korėjoje, Malaizijoje, Borneo ir Vietname šaltojo karo metu. Po Vietnamo karo Australijos pajėgos įsitraukė į Jungtinių Tautų ir kitų tarptautinių organizacijų vykdomas tarptautines taikos palaikymo misijas įvairiose pasaulio vietose, įskaitant Sinają, Persijos įlanką, Ruandą, Somalį, Rytų Timorą ir Saliamono salas. Taip pat dalyvavo daugelyje užjūrio šalių humanitarinės pagalbos operacijose, o pastaruoju metu Australijos kariai veikia ir kaip tarptautinių pajėgų dalis Irake ir Afganistane. Iš viso per šiuos konfliktus žuvo beveik 103 000 australų karių.

Australijos karinės pajėgos kolonijiniu federacijos laikotarpiu

1900 m. Didžiosios Britanijos parlamentas priėmė Australijos Sandraugos aktą. Jis tapo 1901 01 01 sukurtos dominijos – Australijos Sandraugos – konstitucija. Atsakomybė už gynybą nuo šios datos buvo paskirta naujai federalinei vyriausybei. Buvo įsteigtas Gynybos depar-

tamentas ir kuriamos Sandraugos karinės pajėgos – vėliau susikūrusios Sausumos kariuomenės pirmtakas. Atsižvelgiant į imperinį vokiečių interesą Ramiajame vandenyne, netrukus buvo įkurtos ir Australijos Sandraugos jūrų pajėgos. Australijos Sandraugos karinės pajėgos pradėjo veikti 1901 m. kovo 1 d., šitaip visos kolonijinės pajėgos tapo naujųjų pajėgų dalimi. Vėliau buvo perkelti 28 923 kolonijose tarnavę kareiviai (1 457 profesionalūs kariai, 18 603 apmokami teritorinės kariuomenės rezervo kariai ir 8 863 atlygio už tarnybą negaunantys kariai savanoriai). Atskiri vienetai ir toliau buvo administruojami pagal įvairius kolonijinius įstatymus, kol 1903 m. buvo priimtas visiems galiojantis teisės aktas – Gynybos įstatymas. Šis įstatymas taip pat užkirto kelią iškelti nuolatinius pėstininkų būrius ir patikslino, kad teritorinės pajėgos negali būti naudojamos vietiniuose pramoniniuose ginčuose (pvz., malšinant streiką) ar skirtos tarnauti už Australijos ribų. Tačiau didžioji dalis kareivių liko teritoriniuose padaliniuose, vadinamuose piliečių karinėmis pajėgomis (*CMF*). Buvęs Naujojo Pietų Vėlso karinių pajėgų vadas generolas majoras seras Edvardas Huttonas tapo pirmuoju Australijos Sandraugos karinių pajėgų vadu ir pradėjo rūpintis naujosios armijos struktūra. Dantrune 1911 m. buvo įsteigtas Karališkasis karo koledžas kaip visuotinės nacionalinės tarnybos sistemos dalis. Tais metais buvo suformuotas ir Australijos karališkasis karinis jūrų laivynas. Jis perėmė Australijos Sandraugos jūrų pajėgas. 1913 m. spalio 4 d buvo įkurtas naujasis Australijos karinis laivynas, kurį sudarė linijinis kreiseris *HMAS Australia*, trys lengvieji kreiseriai ir trys naikintuvai, dar keli kariniai laivai buvo statomi. Tokio kovinio pajėgumo karinis jūrų laivynas buvo įtrauktas į I pasaulinį karą kaip didžiulė jėga. Australijos aviacijos korpusas (*AFC*) buvo įkurtas 1912 m. kaip Sandraugos karinių pajėgų dalis, taigi, anksčiau, nei buvo suformuotos (1916 m.) Australijos karinės pajėgos. 1921 m. *AFC* buvo atskirtos nuo Sandraugos karinių pajėgų ir tapo Australijos karališkosiomis oro pajėgomis (tai buvo antros pasaulyje pajėgos kaip atskira kariuomenės rūšis).

Australijos sausumos kariuomenė buvo didžiausia Australijos karinių pajėgų dalis per I pasaulinį karą. Pirmosios Australijos imperinės pajėgos (angl. *Australian Imperial Force, AIF*) buvo Sausumos kariuomenės pagrindinės ekspedicinės karinės pajėgos, suformuotos 1914 m. rugpjūčio 15 d., po Didžiosios Britanijos paskelbto karo Vokietijai. Jas sudarė 20 000 vyrų. Tuo metu atskiros, skubiai padidintos iki 2 000 karių Australijos karinės jūrų ir karinės ekspedicinės pajėgos (*AN & MEF*) 1914 m. rugsėjo 11 d. išsilaipino netoli Rabaulo Vokietijai priklausiusioje Naujojoje Gvinėjoje ir po

dešimties dienų kautynių privertė vokiečių įgulą pasiduoti; šis junginys ir vėliau karo metu buvo naudojamas kaip intervencinės pajėgos. Be to, siekiant apginti šalį nuo išorinio užpuolimo, Australijoje buvo išlaikomos nedidelės karinės pajėgos, susidedančios iš prieškarinio laikotarpio parengtų nuolatinės parengties vienetų ir rezervinių piliečių savanoriškumo principu grįstų dalinių (pagal britų teritorinės kariuomenės pavyzdį).

AIF iš pradžių sudarė viena pėstininkų divizija ir viena lengvųjų raitelių brigada. Pirmasis kontingentas išvyko iš Australijos laivu į Egiptą 1914 m. lapkričio 1 dieną. Ten buvo suformuotas Australijos ir Naujosios Zelandijos karinio junginio per I pasaulinį karą, priklausančio Didžiosios Britanijos kariuomenei, – Australijos ir Naujosios Zelandijos armijos korpuso (*ANZAC*) dalis. Pėstininkų divizija dalyvavo Galipolio operacijoje 1915 m. balandį–gruodį, paskui ją sustiprino antroji divizija, kuri vėliau buvo performuota į tris lengvųjų raitelių brigadas. Po evakuacijos į Egiptą *AIF* buvo išplėstos iki penkių pėstininkų divizijų, kurias sudarė I ir II *ANZAC* dalys. 1916 m. kovą šios pajėgos buvo permestos į Vakarų frontą kovoms Prancūzijoje ir Belgijoje. O Artimuosiuose Rytuose liko dar dvi sutelktos divizijos, kad galėtų kovoti su Turkijos pajėgomis Sinajos ir Palestinos kampanijose. 1917 m. sutelktos į Australijos korpusą *AIF* divizijos Prancūzijoje ir Belgijoje dažnai buvo naudojamos priešakinėse kautynių linijose, kur australų kariai atliko labai svarbų vaidmenį 1918 m. galutinai sutriuškinant Vokietijos kariuomenę. Karo pabaigoje *AIF* tarp sąjungininkų pelnė gerą vardą ir buvo vertinamos kaip labai kovinga ir efektyvi karinė jėga. 1918 m. lapkričio 11 d. prasidėjo ginkluotųjų pajėgų, dalyvavusių kare, demobilizavimas. Paskutiniai australų karių gražinimo namo etapai siekė 1919 m. pabaigą. Iš viso į karo tarnybą buvo pašaukti 416 809 australai ir iš jų 334 000 tarnavo užsienyje. *AIF* patyrė rimtų nuostolių, kare nukentėjo maždaug 210 000 karių, 61 519 jų žuvo arba mirė nuo žaizdų. Proporcingai vertinant kitų valstybių, dalyvavusių I pasauliniame kare, nuostolius, Australijos karių žuvo daugiausia.

Australijos ir Naujosios Zelandijos armijos korpusas (*ANZAC*) buvo karinis junginys per I pasaulinį karą. Jis priklausė Viduržemio ekspedicinėms pajėgoms, kurios buvo suformuotos 1915 m. Egipte ir dalyvavo Galipolio mūšyje. Generolas Williamas Birdwoodas vadovavo šiam korpusui, kurį sudarė kariai iš Pirmųjų Australijos imperinių pajėgų ir 1-ųjų Naujosios Zelandijos ekspedicinių pajėgų. Korpusas buvo išformuotas 1916 m. iškart po Sąjungininkų pajėgų evakuacijos iš Galipolio pusiasalio ir I bei II *ANZAC* korpusų suformavimo. Formuoti korpusą buvo sumanyta jau 1914 m. lapkritį, kai pirmasis Australijos ir Naujosios Zelandijos karių kontingentas plaukė, kaip

jie manė, į Europą. Vis dėlto buvo nuspręsta neperkelti Australijos ir Naujosios Zelandijos karių į atšiaurios angliškos žiemos sąlygas, taigi jie buvo nukreipti į Egiptą treniruotis ir ruošti kovai Vakarų fronte Prancūzijoje. Britų karinis veikėjas Herbertas Kitcheneris paskyrė gen. W. Birdwoodą, Britų Indijos kariuomenės karininką, vadovauti pajėgoms iš Australijos ir Naujosios Zelandijos. Gen. W. Birdwoodas korpuso personalo darbuotojais paskyrė daugiausia Britų Indijos kariuomenės karininkus. Įvertinti korpuso į Kairą šis generolas atvyko 1914 m. gruodžio 21 dieną. Pirmiausia šis karinis junginys buvo vadinamas Australijos armijos korpusu (toks pavadinimas buvo naudojamas karinių vienetų dienoraštyje, taip pat sporto renginiuose tiek australai, tiek zelandiečiai atstovaudavo Australijai). Vis dėlto protestai Naujojoje Zelandijoje lėmė Australijos ir Naujosios Zelandijos armijos korpuso vardą. Administracijos klerkai teigė, kad pavadinimas yra pernelyg sudėtingas, todėl greitai pritaikė sutrumpinimą *A. & N.Z.A.C.* arba tiesiog ANZAC. Netrukus šis sutrumpinimas tapo kodiniu korpuso pavadinimu, bet kasdienybėje nebuvo naudojamas iki kol pasibaigė Galipolio kampanija. Pradžioje korpusą sudarė dvi divizijos: Australijos, sudaryta iš 1-osios, 2-osios ir 3-iosios pėstininkų brigadų, bei Naujosios Zelandijos, sudaryta iš pėstininkų ir raitųjų šaulių brigadų, Australijos 1-osios lengvųjų raitelių ir 4-osios pėstininkų brigadų. Australijos 2-oji ir 3-ioji lengvųjų raitelių brigados buvo priskirtos tiesiog ANZAC, o ne kuriai nors divizijai. Nors korpuso pavadinime figūruoja Australija ir Naujoji Zelandija, šį karinį junginį sudarė įvairių tautybių kariai. Be daugybės britų karininkų personalo, keturių Britanijos karališkojo laivyno divizijos batalionų, 13-iosios divizijos ir 10-osios divizijos brigados, ANZAC taip pat sudarė Indijos 7-oji kalnų artilerijos, 29-oji pėstininkų brigados, Ceilono šaulių, taip pat žydų legiono pajėgos.

Pajėgų plėtra

Po evakuacijos iš Galipolio 1915 m. lapkritį Australijos ir Naujosios Zelandijos kariai buvo vėl sutelkti Egipte. Naujosios Zelandijos kontingentas plėtojamas, siekiant tapti Naujosios Zelandijos divizija. Pirmosios Australijos imperinės pajėgos buvo gerokai reorganizuotos: suformuotos dvi naujos – 4-oji ir 5-oji – divizijos. Šie junginiai apėmė du – I ir II ANZAC – korpusus. I korpusas, vadovaujamas gen. W. Birdwoodo, išvyko į Prancūziją 1916 m. pradžioje. Netrukus ten išvyko ir II korpusas, vadovau-

jamas gen. Alexanderio Godley'io. 1916 m. sausį buvo suformuotas 4-asis ANZAC batalionas, imperinės kupranugarių raitelių ir Naujosios Zelandijos pajėgos. 1-asis ir 3-iasis batalionai buvo australų, o 2-asis – britų. 1916 m. kovą ANZAC raitoji divizija su trimis australų ir viena zelandiečių brigada buvo skirta tarnybai Egipte ir Palestinoje. Taip pat egzistavo 1-asis ANZAC belaidžio signalo eskadronas, kuris padėjo Britų ekspedicinėms pajėgoms Mesopotamijoje 1916–1917 metais

Dalyvavimas karuose ir kariniuose konfliktuose

I pasaulinio karo pradžioje Didžiajai Britanijai paskelbus karą Vokietijai, Australijos vyriausybė greitai pasekė jos pavyzdžiu. Ministras Pirmininkas Josephas Cookas 1914 m. rugpjūčio 5 d. pareiškė: „<...> kai imperija kariauja, Australija kariauja taip pat“. Šis pareiškimas atspindėjo daugelio australų požiūrį, kad bet koks Britanijos paskelbtas karas įtraukia į jį ir Australiją. Iš dalies tokią nuostatą lėmė didelis skaičius britų kilmės piliečių ir pirmosios kartos angloaustralų, kurie tuo metu ir buvo Australijos gyventojai. Iš tikrųjų karo pabaigoje beveik 20 proc. Australijos pajėgose tarnavusiųjų buvo gimę Didžiojoje Britanijoje. Kadangi pagal 1903 m. Gynybos įstatymo nuostatas esamos teritorinės pajėgos negalėjo būti siunčiamos kariauti užjūryje, buvo formuojamos savanoriškosios ekspedicinės, žinomos kaip Australijos imperinės pajėgos (*AIF*). Verbavimas į jas prasidėjo 1914 m. rugpjūčio 10 dieną. Vyriausybė pasižadėjo pašaukti 20 000 vyrų, organizuotų kaip viena pėstininkų divizija ir viena lengvųjų raitelių brigada, be to, buvo formuojami ir pagalbiniai daliniai. Šaukimas į tarnybą ir organizavimas iš esmės buvo grįstas regioniniu principu ir vyko pagal mobilizacijos planus, sudarytus 1912 metais. Pirmasis vadas buvo gen. mjr. Williamas Bridgesas. Jis taip pat ėmėsi vadovauti ir 1-ajai divizijai. Konflikto metu Australija stengėsi kariauti, nors jos oro ir jūrų pajėgos buvo negausios.

Naujosios Gvinėjos užėmimas

Prasidėjus karui Australijos pajėgos greitai ėmėsi savo pajėgumų pertvarkos – šitaip buvo siekiama sumažinti galimą pavojų, kurį pradėjo kelti Vokietijos Ramiojo vandenyno kolonijos. Vadovaujant Williamui Holmsui buvo suformuotos Australijos jūrų ir Karinės ekspedicinės pajėgos (*AN & MEF*), kurias sudarė 2 000 karių savanorių, atskirtų nuo *AIF*,

I pasaulinio karo laikų Australijos šaukimo į kariuomenę plakatas.

pėstininkų batalionas ir 500 karinių jūrų pajėgų rezervistų bei buvusių jūreivių. Pajėgų tikslai buvo įkurti bevieles informacijos perdavimo stotis Nauru ir Jap mieste Karolinos salose, taip pat Rabaulo mieste Vokietijos Naujojoje Gvinėjoje. Pajėgos pasiekė Rabaulą 1914 m. rugsėjo 11 d. ir užėmė jį kitą dieną, susidūrusios tik su nedideliu vokiečių ir vietinių gynėjų pasipriešinimu per kovas Bita Paka ir Toma miestuose. Vokietijos Naujoji Gvinėja pasidavė 1914 m. rugsėjo 17 dieną. Australijos nuostoliai buvo nedideli, nes per šias kautynes žuvo tik 6 kariai. Tiesa, šį

skaičių padidino šios operacijos metu paslaptingas Australijos povandeninio laivo *AE1* ir jo 35 įgulos narių dingimas.

Galipolis

Galipolio mūšis (žinomas kaip Dardanelų operacija) – 1915 m. balandžio 25 d. ir 1916 m. sausio 9 d. nesėkmingi Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos karo veiksmai prieš Turkiją per I pasaulinį karą Galipolio pusiasalyje, Osmanų imperijoje.

Galipolio pusiasalis yra šiaurinis Dardanelų krantas, sąsiauris, užtikrinęs jūros kelią į anuometinę Rusijos imperiją, vieną iš Antantės karinio bloko valstybių per I pasaulinį karą. Vienas iš Rusijos siekių tuomet buvo kontroliuoti visą Juodosios jūros baseiną, ypač Bosforo ir Dardanelų sąsiaurius. Siekdamos jūra susisiekti su Rusija, jos sąjungininkės Didžioji Britanija ir Prancūzija pradėjo karinę jūrų operaciją, po kurios įvyko desanto išsilaipinimas pusiasalyje, ketinant užimti Osmanų sostinę Konstantinopolį (dabartinį Stambulą). Karinė jūrų ataka buvo atremta. Po aštuonių mėnesių su didžiulėmis netektimis abiejose pusėse (sausumos operacija taip pat nepavyko) anglai ir pran-

cūzai buvo išvyti, o Turkijai pavyko išlaikyti Dardanelus savo valdžioje iki karo pabaigos.

Ši operacija buvo viena didžiausių Osmanų pergalių I pasauliniame kare ir didžiausias sąjungininkų (Antantės) pralaimėjimas.

1914 m. lapkričio 1 d. *AIF* konvojaus laivais išplaukė iš Olbanio uosto. Lapkričio 8 d. vienas iš konvojaus karinių jūrų pajėgų eskorto (karo laivas *HMAS Sydney*) susikovė su kitu laivu. Per vadinamąjį Kokoso mūšį buvo sunaikintas vokiečių kreiseris *SMS Emden*. Tai buvo pirmasis jūrų mūšis, kuriame dalyvavo Australijos karališkasis jūrų laivynas.

Nors iš pradžių buvo numatyta, kad australų kariai kartu su britais tik po karinių mokymų bus pasiųsti kovoti Vakarų fronte, tačiau pastarieji nusprendė Australijos karius siųsti į Didžiosios Britanijos kontroliuojamą Egiptą, kad būtų užkirstas kelias bet kokiam Turkijos išpuoliui prieš strategiškai svarbų Sueco kanalą. Be to, buvo siekiama atidaryti kitą frontą prieš kaizerinę Vokietiją ir jos sąjungininkes.

Siekdami išstumti iš karo Turkiją, britai nusprendė įsirengti amfibinio desanto išsilaipinimo bazę Galipolyje. Ten organizuojant kovinį rengimą ir performuojant pajėgas, australai buvo įtraukti į britų, indų ir prancūzų pajėgas, kurioms ir buvo numatyta vykdyti šią karinę kampaniją. 1915 m. balandžio 25 d. Australijos ir Naujosios Zelandijos karinis junginys ANZAC, vadovaujamas britų gen. W. Birdwoodo, išsilaipino Galipolio pusiasalyje.

Nors ir buvo numatyta karo veiksmus šiame fronte pertvarkyti ir juos sėkmingai užbaigti, tačiau pasirodė, kad Galipolio kampanija buvo blogai suplanuota, galiausiai net aštuonis mėnesius truko kruvinos skerdyinės, o tikslai nebuvo pasiekti. Iš viso šiose kautynėse nukentėjo 26 111 Australijos karių, iš jų 8 141 žuvo.

Australijos ir Naujosios Zelandijos gyventojams Galipolio karinė kampanija buvo svarbus identiteto formavimosi etapas, būtent, kaip nepriklausomų veikėjų pasaulinėje arenoje, be to, šis laikotarpis buvo labai svarbus nacionalinės tapatybės raidai.

Balandžio 25-oji, pirmojo australų ir naujųjų zelandiečių išsilaipinimo Galipolyje kalendorinė data, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje yra minima kaip ANZAC diena. Kiekvienais metais tūkstančiai žmonių susirenka prie abiejų tautų (taip pat ir Turkijos) paminklų, skirtų šiame kare žuvusiems jų tautiečiams, norėdami pagerbti ANZAC karius už jų drąsą ir pasiaukojimą. Kartu pagerbiami ir visi kiti vėlesniuose karuose žuvę kariai.

Egiptas ir Palestina

Pasitraukę iš Galipolio australų kariai grįžo į Egiptą, o *AIF* buvo papildytos ir sustiprintos. 1916 m. pėstininkų vienetai pradėjo kraustyti į Prancūziją, o kavalerijos daliniai liko Viduriniuose Rytuose kovoti su turkais. Australų kariams iš *ANZAC* ir Australijos raitųjų divizijų teko dalyvauti visuose svarbiausiuose Sinajaus ir Palestinos kampanijos mūšiuose, t. y. lemiamose kovose su Turkijos kariuomene, kuri buvo grėsminga jėga Didžiajai Britanijai, tuo metu kontroliavusiai Egiptą.

Australijos kariuomenė padėjo britams išstumti Turkijos pajėgas iš Palestinos ir dalyvavo veiksmuose Mughar Ridge, Jeruzalėje ir Megiddo. Turkijos vyriausybė pasidavė 1918 m. spalio 30 dieną.

Vakarų frontas

1916 m. kovą penkios *AIF* pėstininkų divizijos buvo perdislokuotos iš Egipto į karo veiksmų teatrą Vakarų fronte Prancūzijoje ir Belgijoje. Šiek tiek vėliau, 1916 m. balandžio 7 d., *ANZAC* užėmė pozicijas pakankamai ramiame sektoriuje į pietus nuo Armantjero, o kitus dvejus su puse metų *AIF* dalyvavo pagrindinėse Vakarų fronto kovose, pelnydamos nepaprastai gerą reputaciją.

I pasaulinio karo laikotarpiu 416 806 australai buvo pašaukti į karo tarnybą *AIF*, o 333 000 karių dalyvavo karo veiksmuose kitų valstybių teritorijose. 61 508 australų kariai žuvo, o dar 155 000 buvo sužeisti, 4 044 pateko į nelaisvę (397 ten ir mirė). Bendras nukentėjusiųjų karių skaičius sudaro 65 procentus

I pasaulinio karo metais 64 australai buvo apdovanoti Viktorijos kryžiumi. Tai aukščiausias ir itin garbingas Didžiosios Britanijos apdovanojimas. Jis skiriamas šios šalies ginkluotųjų pajėgų nariams už narsą prieš akivaizdoje. Šiuo kryžiumi taip pat buvo apdovanojami ir Britanijos Tautų Sandraugos kariai. Jį 1856 m. įsteigė karalienė Viktorija.

Australijos indėlis per sąjungininkų intervenciją Rusijoje 1918–1919 m.

Rusijos pilietinis karas prasidėjo, kai žlugo laikinoji Rusijos vyriausybė, o bolševikų partija 1917 m. spalį perėmė valdžią. Pasibaigus I pasau-

Australijos kareiviai Šiaurės Rusijos pagalbos pajėgose (angl. *North Russia Relief Force, NRRF*) per sąjungininkų intervenciją Rusijos pilietinio karo metu, 1919 m.

liniam karui įsikišo Vakarų valstybės, įskaitant Didžiąją Britaniją, be didelio entuziazmo remdamos carinės Rusijos bolševikų (vadinamųjų raudonųjų) priešininkų (vadinamųjų baltųjų) kariuomenės pajėgas – baltagvardiečius. Nors Australijos vyriausybė oficialiai atsisakė skirti savo pajėgas, tačiau vykti į Rusiją pasisiūlė nemažai australų, tarnaujančių Didžiosios Britanijos kariuomenėje. Jie dalyvavo kautynėse su bolševikais. Viena iš galimų priežasčių yra ta, kad Australijoje gyvenantys emigrantai iš carinės Rusijos ir jos okupuotų kraštų gerai mokėjo rusų kalbą, todėl ir sutiko vykti į šią misiją. Šitaip šiose kovose atsidūrė ir keli Australijos lietuviai. Nedaug australų karių tarnavo kaip Rusijos baltagvardiečių dalinių patarėjai, o kiti priklausė Šiaurės Rusijos ekspedicinėms pajėgomis (angl. *North Russian Expeditionary Force, NREF*). Po I pasaulinio karo australų kariai, laukdami repatriacijos Didžiojoje Britanijoje, buvo verbuojami vykti į Rusiją. Apie 150 australų sutiko. Vėliau jie įsitraukė į Didžiosios Britanijos pagalbos Šiaurės Rusijai pajėgas (*NRRF*) ir dalyvavo daugybėje aršių mūšių. Keletas šių karių ten žuvo.

Taip pat trumpai per Rusijos pilietinį karą į karo veiksmus buvo įsitraukęs ir Australijos karališkojo jūrų laivyno kreiseris *HMAS Swan*, kuris 1918 m. pabaigoje vykdė žvalgybos duomenų rinkimo misiją Juodojoje jūroje. Kiti australai karininkai, turintys I pasaulinio karo kovinės patirties, tarnavo patarėjais Britanijos karinėje misijoje Pietų Rusijoje, Baltojoje ar-

mijoje, vadovaujamoje Rusijos kariuomenės generolo Antono Denikino, o dar keli Sibire patarinėjo admiralui Aleksandrui Kolčiakui.

Nors apie Australijos savanorių, kurie norėjo kovoti Rusijoje, motyvaciją galima tik spėlioti, tačiau veikiausiai ji tikrai nebuvo politinė. Kautynėse jie demonstravo drąsą, saugojo australų karių reputaciją, tačiau iš daugybės tik du australai už pasižymėjimą kautynėse buvo apdovanoti garbin-gu Viktorijos kryžiumi. O tuo metu australų karių įsitraukimas į karo veiksmus Rusijoje buvo vos pastebimas Australijoje. Iš viso šioje karinėje misijoje žuvo 10 australų karių, 40 buvo sužeisti.

II pasaulinio karo laikotarpis

Europa ir Viduriniai Rytai

1939 m. rugsėjo 3 d. prasidėjo II pasaulinis karas: Didžioji Britanija ir Prancūzija, taip pat Australija (nors tuo metu jos kariuomenė buvo nedidelė, karui nepasirengusi) ir Naujoji Zelandija, vėliau kitos Didžiosios Britanijos dominijos paskelbė karą Vokietijai. Šaukimas į Antrąsias Australijos imperines pajėgas (angl. *Second Australian Imperial Force, AIF*) prasidėjo rugsėjo viduryje. Nors iškart savanorių tiek, kiek buvo I pasaulinio karo metais, nesusidarė, tačiau 1940 m. viduryje buvo užregistruotas pakankamas skaičius tinkamo kariuomenei amžiaus Australijos vyrų, kurie jau buvo pašaukti į karinę tarnybą 1939 metais. Iš jų buvo suformuotos keturios pėstininkų divizijos, trys iš jų buvo išsiųstos į Vidurinius Rytus.

Iš pradžių Australijos karališkųjų oro pajėgų (*RAAF*) žmogiškieji ištekliai daugiausia buvo skirti lakūnų mokymui tolimesnei tarnybai Sandraugos šalių oro pajėgose. Pilotų parengimui buvo skirta programa *Empire Air Training (EATS)* ir karo metu buvo apmokyti beveik 28 000 australų.

Pirmieji Australijos kariuomenės priešiški susidūrimai šiame kare buvo su italų pajėgomis Viduržemio jūroje ir Šiaurės Afrikoje. 1940 m. lengvasis kreiseris *HMAS *Sidnėjus** ir penki senesnės klasės kreiseriai dalyvavo keliose operacijose kaip Britanijos Viduržemio jūros laivyno dalis ir nuskandino kelis Italijos karo laivus. Pirmą kartą Australijos sausumos kariuomenės kariai susidūrė su priešo pajėgomis 1941 m. sausį, kai australų 6-oji divizija per operaciją „Kompasas“ buvo priskirta Sandraugos pajėgoms. Ši divizija puolimo metu 1941 m. sausio 5 d. užėmė Bardiją, o Tobruką – sausio 22 d., dešimtims tūkstančių italų karių abiejuose miestuose pasidavus į nelaisvę. 6-oji australų divizija dalyvavo persekiojant Italijos armiją ir vasa-

rio 4 d. užėmė Bengazio miestą. Vasario pabaigoje 6-oji divizija buvo permesta tolimesnei tarnybai Graikijoje, o kovoms Šiaurės Afrikoje ją pakeitė 9-oji divizija.

Australijos I korpusas buvo perkeltas į Graikiją 1941 metais. Kadangi Naujosios Zelandijos 2-oji divizija buvo pavaldi šiam korpusui (kaip ir graikų bei britų formuotės), balandį korpusas buvo oficialiai pervardytas į ANZAC. Graikijos mūšis baigėsi per kelias savaites, ir korpusas paliko šalį balandžio 23–24 d., pavadinimo ANZAC oficialiai nebenaudodamas.

Dalis karių buvo evakuoti į Aleksandriją, bet dauguma buvo išsiųsti į Kretą, kad sustiprintų čia karinę įgulą prieš numatomą Vokietijos invaziją čia oru ir jūra į Kretos salą. Australai ir zelandiečiai buvo dislokuoti atitinkamai Retimno ir Chanijos miestuose vakarinėje Kretos dalyje, taip pat šiek tiek Australijos karių buvo nusiųsta į Heraklioną. Invazija prasidėjo gegužės 20 dieną. Vokietijos kariuomenė sėkmingai įvykdė oro desanto operaciją ir po nuožmaus dešimties dienų Kretos mūšio čia buvę kariai patyrė pralaimėjimą. Didžioji dalis Chanijos miesto gynėjų pasitraukė į pietinę salos pakrantę ir iš Sfakijos miesto buvo evakuoti Karališkojo laivyno. Didelė dalis likusių karių, vietinių Kretos gyventojų padedami, išvengė paėmimo į nelaisvę, kelis mėnesius besislapstydami kalnuose.

Šiose kampanijose buvo paimta į nelaisvę per 5 000 australų, o 6-ajai divizijai prireikė ilgo atstatymo laikotarpio vėl būti paruoštai tolimesnėms kovoms. Kovo pabaigoje vokiečiai ir italai taip pat pradėjo puolimą Šiaurės Afrikoje ir nustūmė Sandraugos pajėgas atgal prie sienos su Egiptu.

Didžioji dalis Australijos vienetų iš karo veiksmų Viduržemio jūros regione grįžo į Australiją 1942 m. pradžioje prasidėjus karo veiksams Ramiajame vandenyne. Australų 9-oji divizija buvo didžiausias vienetas, likęs Viduriniuose Rytuose. Birželį ji buvo svarbi jėga per pirmąjį, o spalį – ir antrąjį El Alameino mūšius. Ši divizija grįžo į Australiją 1943 m. pradžioje.

Tačiau kelios RAAF eskadrilės ir Australijos karališkojo laivyno (RAN) karo laivai dalyvavo vėlesnėse Tuniso ir Italijos kampanijose nuo 1943 m. iki pat karo pabaigos.

RAAF per strateginius oro antpuolius Europoje buvo didžiausias ir svarbiausias Australijos indėlis sėkmingai triuškinant Vokietiją. Apie 13 000 Australijos aviatorių tarnavo keliose dešimtyse britų ir penkių RAAF bombonešių vadavietėse ir eskadrilėse nuo 1940 m. iki pat karo pabaigos. Australai dalyvavo visuose svarbiausiuose bombonešių vadovybės suplanuotuose puolimuose ir patyrė didelių nuostolių per antskrydžius Vokietijos mies-

tuose ir taikinius Prancūzijoje bei kitose Vokietijos okupuotose teritorijose. Bombonešių reiduose dalyvaudami Australijos lakūnai patyrė didžiausius, palyginti su kitais šalies kariuomenės daliniais, nuostolius per visą II pasaulinį karą. Beveik 20 proc. visų žuvusiųjų kovose australų karių sudarė bombonešių įgulų nariai. Žuvo 3 486, o dar šimtai pamuštų bombonešių įgulų narių nusileidusių prieš teritorijose buvo paimti į nelaisvę. Australijos lengvųjų bombonešių ir naikintuvų eskadrilių pilotai taip pat dalyvavo kovinėse operacijose išlaisvinant Vakarų Europą 1944–1945 m., o dviejų RAAF jūrų aviacijos eskadrilių pilotai dalyvavo oro mūšiuose ir operacijose virš Atlanto vandenyno.

II pasaulinio karo metais (1939–1945) Australijos kariuomenėje iš viso tarnavo 993 000 karių, žuvo 39 761, sužeista 66 553, pakliuvo į nelaisvę 8 184 (kovose prieš Vokietiją ir Italiją) ir 22 376 (kovose prieš Japoniją), nelaisvėje mirė 8 031, iš viso australų karo belaisvių – 30 560.

II PASAULINIS KARAS (1939–1945)

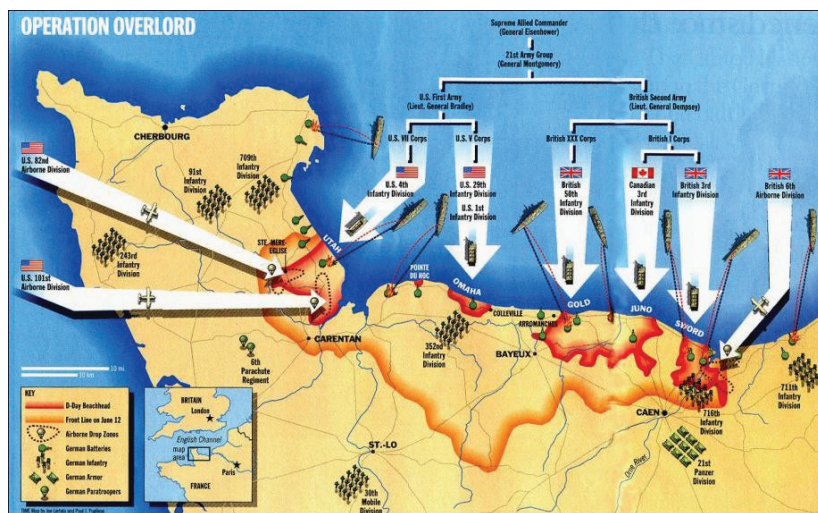
Tai – žmonijos istorijoje didžiausias ginkluotas susidūrimas tarp valstybių.

Šio karo pradžia Europoje paprastai laikoma 1939 m. rugsėjo 1 d., kai Trečiasis reichas užpuolė Lenkiją. Netrukus karą Vokietijai paskelbė Prancūzija ir Didžioji Britanija. Tuo metu kai kurios šalys jau kariavo (Antrasis Italijos ir Etiopijos karas), nuo 1937-ųjų vyko Antrasis Kinijos ir Japonijos karas, nors nei viena iš valstybių viena kitai karo nebuvo paskelbusi. Kare tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvavo per 60 pasaulio šalių, įskaitant visas didžiąsias. Jos susiskirstė į du karinius blokus – Sąjungininkus ir Ašies valstybes. Karo veiksmai vyko 40 valstybių teritorijoje, buvo mobilizuota per 110 milijonų žmonių. Visuotinio karo sąlygomis pagrindiniai varžovai sutelkė visus savo ekonominius, pramoninius ir mokslinius pajėgumus, peržengdami civilinių ir karinių resursų skirtį. II pasaulinis karas pasiglemžė daugiausiai aukų per visą žmonijos istoriją: žuvo 50–70 milijonų žmonių, didelė dalis jų – Sovietų Sąjungos (SSRS) ir Kinijos civiliai gyventojai.

Karo eigą lėmė gerokai didesnis antinacistinės koalicijos ekonominis potencialas bei žmogiškieji išteklių, taip pat subjektyvus faktorius – nacistinės ideologijos antihumaniškumas. Karui buvo būdinga stipri ideologizacija, dažnai turinti rasistinių bruožų, o tai lėmė daugybę karo nusikaltimų, žiaurų elgesį su civiliais ir karo belaisviais.

Karo veiksmai daugiausia vyko Europoje ir Viduržemio jūroje, Atlanto vandenyne, Šiaurės Afrikoje, Azijos rytuose ir Ramiajame vandenyne. Beveik visos šalys, kariavusios I pasauliniame, kariavo ir II pasauliniame kare. Į šį ginkluotą susidūrimą neįsitraukė ir oficialiai išliko neutralios šešios Europos valstybės: Airija, Ispanija, Portugalija, Švedija, Šveicarija ir Turkija (iki 1945 m. vasario). Karo Europoje pradžioje neutralitetą paskelbė ir JAV, tačiau nuo 1939-ųjų lapkričio JAV neutraliteto įstatymas leido pirkti ir savo laivais gabentis iš JAV ginklus ir amuniciją (tuo galėjo pasinaudoti tik Didžioji Britanija).

Nuo 1939 m. pabaigos iki 1941 m. vidurio per keletą sėkmingų kampanijų Vokietija nugalėjo ir okupavo didelę dalį Prancūzijos, Jugoslavijos ir Graikijos, Nyderlandus, Belgiją, Liuksemburgą, Daniją, Norvegiją, Čekiją ir Lenkiją. Dalis okupuotų teritorijų buvo įtrauktos į Trečiąjį reichą, kitose valdė marionetinės vyriausybės. Vokietija sutartimis susisaistė su Rumunija, Vengrija ir Bulgarija, o su Italija ir Japonija sudarė karinę politinę sąjungą,

D-Day. 1944 m. birželio 6 d. sąjungininkų operacija Normandijoje kodiniu pavadinimu Overlord.

kuri buvo vadinama Ašies valstybėmis. Pagal 1939 m. rugpjūtį pasirašytą Molotovo–Ribbentropo paktą Vokietija ir SSRS pasidalijo bei aneksavo Lenkiją ir Baltijos valstybes, taip pat SSRS aneksavo dalį Suomijos (1939–1940 m. per Žiemos karą) ir Rumunijos teritorijos. Nugalėjus Prancūziją, karas Europoje daugiausia vyko tarp Europos Ašies valstybių ir Didžiosios Britanijos. Paskui kilo karas Balkanuose, vyko mūšis dėl Britanijos, ilgalaikio nacių bombardavimo kampanija *Blitz* ir ilgas mūšis dėl Atlanto. Į karą įstojus Vokietijos sąjungininkei Italijai, karo veiksmų arena tapo ir Šiaurės Afrika. Italų kariuomenė susirėmė su britais Egipte ir Italijos Rytų Afrikos kolonijoje. Nuo 1941 m. vasario Afrikoje dislokuota Vokietijos kariuomenė nesustabdė Italijos pralaimėjimo. Po dviejų mūšių prie al Alameino (1942 m. liepą ir 1942 m. spalį–lapkritį) bei britų ir amerikiečių išsilaiplinimo Maroke ir Alžyre 1942 m. lapkritį Afrikoje kovojusios vokiečių ir italų pajėgos 1943 m. gegužę kapituliavo Tunise.

Į konfliktą 1941 m. įsitraukė ir kitos šalys – SSRS, kai ją užpuolė Vokietija, taip pat JAV po Japonijos atakos prieš amerikiečių karinę bazę Ramiajame vandenyne, Havajuose (Pearl Harboro užpuolimas). Sėkmingai prasidėjęs Vokietijos įsiveržimas į SSRS 1941 m. žiemą strigo mūšiuose prie Maskvos (1941 m. rugsėjis–1942 m. balandis), o bandymas užimti Stalingradą (1942 m. rugpjūtis–1943 m. vasaris) tapo pirmu dideliu pralaimėjimu, po kurio karo sėkmė nuo Vokietijos nusisuko.

1944 m. birželio viduryje Rytų fronte buvo sumušta armijų grupė „Centras“ ir Vokietijos kariuomenė iki metų galo buvo priversta atsitraukti iki Trečiojo reicho sienų. Bendras Vakarų sąjungininkų (Didžioji Britanija, JAV, Kanada) puolimas Europoje trimis frontais (išsilaipinimas Sicilijoje 1943 m. liepą, išsilaipinimas Normandijoje 1944 m. birželį ir išsilaipinimas 1944 m. rugpjūtį Pietų Prancūzijoje) sudavė rimtą smūgį Trečiajam reichui Vakaruose.

1944 m. spalį sąjungininkai prie Acheno įsiveržė į Vokietiją, o 1945 m. sausį į Rytų Prūsiją įžengusi Raudonoji armija ėmė veržtis link Berlyno. Iki 1945-ųjų pavasario Trečiojo reicho politinė ir karinė vadovybė tęsė aki-vaizdžiai pralaimėtą karą, per kurį žuvo dar šimtai tūkstančių žmonių. 1945 m. balandžio 25 d. prie Elbės susitiko JAV ir sovietų kariuomenės. Kai 1945 m. balandžio 30 d. Berlyne nusižudė Adolfas Hitleris, po dviejų dienų pasidavė miesto gynėjai. Karas Europoje baigėsi 1945 m. gegužės 8 d. generolui feldmaršalui Wilhelmui Keitelui pasirašius besąlygiškos kapituliacijos aktą.

Ašies valstybė Japonija 1941 m. gruodžio 7 d. atakavo JAV karinių pajėgų bazę Perl Harbore ir sunaikino didelę dalį amerikiečių laivyno Ramiajame vandenyne. JAV paskelbus karą Japonijai, Vokietija taip pat 1941 m. gruodžio 11 d. paskelbė karą JAV. SSRS laikėsi 1941 m. balandžio 13 d. sudaryto neutralumo pakto su Japonija ir į karą su šia valstybe nestojo.

Per Arkadijos konferenciją, surengtą 1941 m. gruodį–1942 m. sausį, JAV ir Didžioji Britanija nusprendė pirmiau nugalėti pavojingesniu priešininku laikytą Vokietiją. Nepaisant to, 1942–1945 m. sunkios kovos tarp sąjungininkų ir Japonijos vyko Rytų Azijoje (Birmoje, Britų Malajoje, Indonezijoje, Kinijoje, Prancūzijos Indokinijoje, Tailande), Filipinuose ir Ramiojo vandenyne salose (taip pat ir Naujojoje Gvinėjoje). JAV gana greitai atstatė savo laivyną, tačiau iki 1942 m. vidurio Japonija užėmė daugelį buvusių europiečių kolonijų: Indokiniją, Honkongą, Britų Malają, Filipinus, dalį Birmos, Nyderlandų Indiją ir dalį Naujosios Gvinėjos. Tik po Midvėjaus mūšio (1942 m. birželio pradžia), kurio metu Japonijos laivynas prarado keturis iš šešių savo lėktuvnešių, išryškėjo JAV karinė persvara. Iki 1945 m. JAV pajėgos okupavo Japonijos salas Ramiajame vandenyne ir priartėjo prie pagrindinio Japonijos salyno, nors didžioji dalis Pietryčių Azijos tebebuvo užimta Japonijos pajėgų. Japonijos laivynas buvo JAV nugalėtas ir grėsė amerikiečių išsilaipinimas Japonijos salyne. Siekdamas paspartinti kovų Rytų Azijoje pabaigą, JAV prezidentas Harry'is S. Trumanas 1945 m. rugpjūtį įsakė numesti atomi-

nes bombas ant Hirosimos ir Nagasakio. Japonija besąlygiškai kapituliavo 1945 m. rugpjūčio 15 d. ir II pasaulinis karas baigėsi.

Didžiosios Britanijos vaidmuo

Vokietijai užpuolus Lenkiją, Didžioji Britanija 1939 m. rugsėjo 3 d. paskelbė nacistinei Vokietijai karą. Karui ji pati nebuvo reikiamai pasirengusi, todėl jo pradžioje nebuvo aktyvi. 1940 m. balandį–birželį britų daliniai kovėsi prie Narviko (Norvegija), o Vokietijai užpuolus Prancūziją 1940 m. gegužę–birželį su nuostoliais evakavosi iš Diunkerko (Šiaurės Prancūzija; Diunkerko operacija).

1940 m. spalį buvo sudaryta koalicinė vyriausybė; premjeru tapo vienas aktyviausių nuolaidžiavimo politikos kritikų Winstonas Churchillis. Buvo suformuota nuostata kovoti su nacizmu iki pergalės, šiam tikslui mobilizuota visuomenė, ūkis pajungtas karo poreikiams. Dėl palyginti geros priešlėktuvinės gynybos 1940 m. Didžioji Britanija atlaikė 3 mėnesius trukusius intensyvius Vokietijos oro antskrydžius (Britanijos mūšis). Karo metais šalies ginkluotosios pajėgos padidėjo 4 kartus. 1943 m. pradėjusi naudoti naujus povandeninių laivų paieškos būdus Didžioji Britanija galėjo sėkmingai kovoti su Vokietijos povandeniniais laivais. Svarbiausi britų kovų rajonai buvo Viduržemio jūra, Šiaurės Rytų Afrika (Egiptas, Libija, Etiopija), karo su Japonija – Pietryčių Azija. Reikšmingiausia britų pergalė per karą – 1942 m. Šiaurės Afrikoje sumuštas feldmaršalo Erwino Johanneso Eugeno Rommelio korpusas (al Alameino mūšis).

Nuo 1942 m. Didžiosios Britanijos ir JAV lėktuvai iš britų teritorijos ir užsienio bazių intensyviai bombardavo Vokietijos karinius ir civilinius objektus. W. Churchillis, gindamas imperijos interesus, buvo vienas aktyviausių Sąjungininkų koalicijos kūrėjų, tačiau siekė, kad po karo SSRS įtaka Europoje būtų kuo mažesnė. 1941 m. jis ir Franklinas Rooseveltas pasirašė Atlanto chartiją, kurioje buvo suformuluoti karo tikslai; W. Churchillis buvo vienas svarbiausių Kasablankos, Kairo, Kvebeko, Teherano ir Jaltos konferencijų dalyvių.

Atidarius Antrąjį frontą, Didžiosios Britanijos karinės pajėgos iki karo pabaigos aktyviai dalyvavo sausumos kovos veiksmuose nuo Normandijos iki Pietų Vokietijos, Italijoje, Azijos pietryčiuose – Birmoje.

Kai II pasaulinio karo pradžioje Didžioji Britanija paskelbė karą nacistinei Vokietijai, ji įvairiais lygmenimis tebekontroliavo daugybę Britanijos karūnai priklausiusių kolonijų, protektoratų ir visą Indijos imperiją, pa-

laikė unikalius politinius ryšius su keturiomis pusiau nepriklausomomis dominijomis: Australija, Kanada, Pietų Afrika ir Naująja Zelandija. Jos buvo Britanijos Tautų Sandraugos (angl. *Commonwealth of Nations*) šalys. 1939 m. Didžiosios Britanijos imperija dar vis tebebuvo pasaulinė galia, tiesiogiai ar *de facto* politiškai ir ekonomiškai kontroliuodama 25 proc. pasaulio gyventojų ir 30 proc. jos sausumos teritorijos.

Britanijos imperijos ir Sandraugos šalių indėlis siunčiant karius ir skiriant materialinius resursus karo

reikmėms buvo labai svarbus Sąjungininkų pajėgumams kovojant su bendru priešu. Nuo 1939 m. rugsėjo iki 1942 m. vidurio Didžioji Britanija vadovavo Sąjungininkų bendriems koviniams veiksams beveik visuose pasaulinio karo teatruose. Sandraugos pajėgas sudarė beveik 15 mln. uniformuotų vyrų ir moterų iš Didžiosios Britanijos, Britanijos kolonijų, Indijos ir Dominijos (Kanada, Australija, Naujoji Zelandija, Pietų Afrika), kurie kovojo su Vokietijos, Italijos, Japonijos ir kitų šalių, priklausančių Ašies koalicijai, sausumos, oro ir jūrų pajėgomis visoje Europoje, Afrikoje, Azijoje ir Viduržemio jūroje, taip pat Atlanto, Indijos, Ramiojo ir Arkties vandenyuose. Sandraugos pajėgos kovojo Didžiojoje Britanijoje ir visoje Šiaurės vakarų Europoje stengdamosi sulėtinti ar sustabdyti Ašies judėjimą. Sandraugos oro pajėgos sustabdė liuftvafės antpuolius prieš Britaniją, o sausumos pajėgos kovojo ir sunaikino Italijos dominavimą Šiaurės ir Rytų Afrikoje, užėmė keletą vokiečių okupuotų Europos šalių valdytų užjūrio kolonijų. Po sėkmingų veiksmų prieš Ašies valstybių pajėgas, Sandraugos kovotojai įsiveržė ir užėmė Libiją, Italijos Somalį, Eritrėją, Etiopiją, Iraną, Iraką, Siriją, Libaną, Islandiją, Farerų salas ir Madagaskarą.

Iki 1942 m. Sandraugos šalys kovodamos kartu įveikė priešą pajėgas,

Propagandos plakatas, skelbiantis bendrą Britanijos imperijos ir Sandraugos karinę vienybę, 1939 m.

pristabdė ir sulėtino trejiems metams Ašies valstybių galias, tai padarė sutelkdamas savo globaliai integruotą ekonominę, karinę ir pramonės infrastruktūrą ir tapdamas iki 1942 m. galingu karo mechanizmu. Šios pastangos atsiėjo 150 000 karių gyvybių, 400 000 sužeistųjų, 100 000 karo belaisvių, per 300 000 žuvusių civilių gyventojų, buvo prarasta 70 pagrindinių karo laivų, 39 povandeniniai laivai, 3 500 karinių orlaivių, 1 100 tankų ir 65 000 transporto priemonių. Per tą laikotarpį Sandrauga sukūrė milžiniškus karinius ir pramoninius pajėgumus. Didžioji Britanija tapo Sąjungininkų bendrų karinių pastangų Europoje branduoliu ir prigludė okupuotų šalių egzilines vyriausybes Londone siekdama paremti Sąjungininkų pastangas okupuotoje Europoje. Kanada Didžiajai Britanijai suteikė beveik 4 milijardus dolerių tiesioginės finansinės pagalbos, o Australija ir Naujoji Zelandija pradėjo gaminti būtiną produkciją ir ją tiekti kovojančioms JAV pajėgoms Ramiajame vandenyne. Kai 1941 m. gruodį JAV įstojo į karą, Sandrauga ir JAV koordinavo savo karinius pajėgumus ir išteklius visame pasaulyje. Didėjant JAV kariniam dalyvavimui ir išaugus pramoninės gamybos mastams, JAV ėmėsi vadovauti daugeliui svarbių kovinių operacijų, t. y. buvo nuimta vadovavimo ir atsakomybės našta nuo Sandraugos pajėgų ir joms suteikta galimybė permesi savo pajėgas į kitas operacijas šitaip didinant puolimo intensyvumą ir plečiant Sąjungininkų karinių veiksmų atsakomybės rajonus.

Britanijos imperija ir Sandraugos šalys po karo buvo kaip nugalėtojos ir užkariautos buvusių kolonijų teritorijos buvo grąžintos Britanijos valdžiai, tačiau atsitiko taip, kad per karą patirtų išlaidų našta ir kolonijose pasireiškęs nacionalinis pakilimas tapo dekolonizacijos katalizatoriumi vėlesniais dešimtmečiais.

Nors Didžiosios Britanijos aukų per II pasaulinį karą skaičius (apie 350 tūkst. žuvusiųjų frontuose ir apie 90 tūkst. civilių nuo Vokietijos karo aviacijos bombardavimų) buvo mažesnis nei kitų šalių, tačiau ji ėmė prarasti didžiosios kolonijinės valstybės statusą.

Kanados veiksmai

Kanados dalyvavimo II pasauliniame kare istorija prasideda nuo Vokietijos įsiveržimo į Lenkiją 1939 m. rugsėjo 1 dieną. Karą Vokietijai Kanada paskelbė keliomis dienomis vėliau (rugsėjo 10-ąją) nei Didžioji Britanija ir Prancūzija, šitaip simboliškai pademonstruodama nepriklausomybę nuo Britanijos. Nors Kanados ginkluotosios pajėgos ir buvo ak-

Ministras Pirmininkas Winstonas Churchilis ir karališkoji Didžiosios Britanijos šeima Buckinghamo rūmų balkone pergalės II pasauliniame kare dieną (1945 05 08)

tyvios beveik kiekviename šio karo teatre, vis dėlto didžioji dauguma kanadiečių kovojo Italijoje, Šiaurės Vakarų Europoje ir Šiaurės Atlante. Iš viso maždaug 1,1 milijono kanadiečių tarnavo Kanados sausumos pajėgose, Karališkajame jūrų laivyne, Karališkosiose oro pajėgose ir visoje Sandraugos jungtinėse pajėgose. Apie 42 000 kanadiečių karių žuvo, 55 000 buvo sužeisti.

1942 m. Kanada buvo tiesiogiai užpulta. Karališkųjų jūrų pajėgų laivų eskortas su Didžiajai Britanijai skirtais kroviniais buvo atakuotas Vokietijos povandeninių laivų Šventojo Lauryno upės žiotyse, Atlanto vandens lankoje. Čia buvo paskandinti 23 kanadiečių laivai. Tais pačiais metais Japonijos povandeniniam laivui *I-26* apšaudžius švyturį šiaurinėje Kanados dalyje Estevane, Britų Kolumbijos provincijoje, buvo pademonstruota prieš galimybę atakuoti kanadiečius jų žemėje.

Vokietijos sėkmė karo pradžioje okupavus Prancūziją ir Belgiją kanadiečiams sukėlė daug nerimo. Kanados kariuomenė buvo skubiai didinama ir iki 1942 m. pabaigos užjūryje jau buvo penkios divizijos, dvi iš jų buvo tankų ir šarvuotųjų. Tų pačių metų balandį Didžiojoje Britanijoje jau buvo suformuota 1-oji Kanados armija, vadovaujama generolo leitenanto A. G. L. McNaughtono.

1944 m. birželio 6 d. šiaurės vakarų Europoje Normandijos pakrantėje vykusioje išsilaipinimo operacijoje kodiniu pavadinimu *Overlord* 1-oji Kanados armija suvaidino brangiai atsiėjusį, bet labai svarbų vaidmenį. Pagrindinis 1-osios Kanados armijos branduolys buvo 2-asis korpusas, kuriam vadovavo patyręs gen. ltn. G. G. Simonds'as, vadovavęs 4-ajai divizijai per mūšius Sicilijoje. Šį korpusą sudarė 2-oji ir 3-ioji pėstininkų divizijos, 4-oji šarvuotoji divizija. Kanadiečių armija priklausė 21-jai Britanijos armi-

jų grupei, vadovaujama serui gen. Bernardui Law Montgomery'ui.

Išsilaiplinimo operacijoje dalyvavo tik Kanados 3-ioji divizija ir 2-oji šarvuotoji brigada. Šie daliniai kovojo išvien su britų 2-ąja armija. Jie išsilaiplino „D“ dieną Kanadai paskirtame kranto ruože, pavadintame Junono (lot. *Juno*) paplūdimiu. Šiame paplūdimyje vyko aršios kovos, kol galiausiai kanadiečiai palaužė pasipriešinimą ir pasistūmėjo į sausumos gilumą. Pirmoji pagrindinė 1945 m. Kanados pajėgų operacija – Reino krašto mūšis: buvo siekiama išvalyti nuo priešų teritoriją tarp Maso ir Reino upių. Operacija prasidėjo vasario 8 d. ir pasibaigė tik kovo 10-ąją; kanadiečių spaudžiami vokiečiai, vengdami puolančios 9-osios JAV armijos ketinimo juos apsupti, buvo priversti pasitraukti už Reino. Paskutinės operacijos Vakaruose prasidėjo forsuojant Reino upę Britanijos atsakomybės rajone 1945 m. kovo 23 dieną. Paskui 1-oji Kanados armija, vis dar būdama puolimo linijos kairėje pusėje, išlaisvino rytinę ir šiaurinę Olandiją ir įsiveržė į šiaurinę Vokietijos lygumą. Kai gegužės 5 d. feldmaršalo Montgomery fronte vokiečių formuotės pasidavė, 2-asis Kanados korpusas užėmė Oldenburgą, o 1-asis Kanados korpusas buvo įsitvirtinęs prie Grebe upės. Visa ši išsilaiplinimo Normandijoje kampanija Kanados armijai kainavo 11 336 žuvusiųosius. Apie 237 000 Kanados armijos vyrų ir moterų dalyvavo karo veiksmuose šiaurės vakarų Europoje.

Kanados lakūnai tarnavo visuose II pasaulinio karo teatruose, pradedant aviacijos bazėmis Didžiojoje Britanijoje, Šiaurės Afrikoje, Italijoje, Šiaurės vakarų Europoje ir pietryčių Azijoje. Aviacijos eskadrilės Šiaurės Amerikoje dalyvavo operacijose prieš povandeninius laivus prie Atlanto vandenyno krantų ir bendradarbiavo su JAV oro pajėgomis kovojant prieš japonus Aleutų salose. Vienu ar kitu metu septynios Kanados karališkųjų oro pajėgų (*RCAF*) eskadrilės tarnavo *RAF* pakrančių apsaugos vadovybėje ir kovojo virš Atlanto vandenyno. *RCAF* lėktuvai sunaikino ar dalinai išvedė iš rikiuotės 20 priešo povandeninių laivų. 1944–1945 m. Šiaurės vakarų Europos kampanijoje *RCAF* dislokavo 17 eskadrilių. Per karą *RCAF* tarnavo 232 632 vyrai ir 17 030 moterų, o 17 101 žuvo.

1943 m. kovą po Atlanto konvojaus konferencijos Vašingtone buvo įsteigta Kanados šiaurės vakarų Atlanto vadovybė, apimanti teritoriją į šiaurę nuo JAV Niujorko miesto ir į vakarus nuo 47-ojo dienovidinio; Kanados jūrų karininkas kontraadmirolas L. W. Murrary buvo atsakingas už laivų konvojus (vilkstines) šiame atsakomybės rajone. Be savo pagrindinės užduoties vykdyti kovinius veiksmus Atlanto vandenyne, Kanados jūrų pajėgų vienetai dalyvavo ir daugelyje kitų kampanijų, įskaitant paramą 1942 m. lapkri-

tį sąjungininkų išsilaipinimams Šiaurės Afrikoje ir 1944 m. birželį vykusią Normandijos operaciją. Kanados karališkasis laivynas (RCN) karo veiksmuose dalyvavo turėdamas apie 110 laivų, 10 000 jūreivių ir aptarnaujančio personalo. Per karą RCN prarado 24 karo laivus, įskaitant *Tribal* klasės eskadrinį minininką *Athabaskan*, nuskendusį po vokiečių torpedinių katerių atakos Lamanšo sąsiauryje 1944 m. balandį, taip pat 1942 m. rugsėjį Šv. Lauryno upės žiotyse vokiečių povandeninio laivo torpeduotą ir paskandintą ginkluotą jachtą *Raccoon*.

Per karą Karališkasis jūrų laivynas neteko 2 024 asmenų.

Karo pabaigoje Kanados oro pajėgos buvo ketvirtos pagal dydį, o jūrų pajėgos – penktos. Kanados prekybinis jūrų laivynas įvykdė daugiau nei 25 000 reisų per Atlanto vandenyną, 130 000 Sąjungininkų pilotų buvo apmokyti Kanadoje pagal Britanijos Sandraugos karinių oro pajėgų mokymo planą.

II pasaulinis karas buvo lemtingas Kanados istorijoje: ramią šalį jis pavertė viena iš svarbiausių XX a. kovos už išlikimą dalyve. Kanada, turėdama tik 11 mln. gyventojų, atliko gyvybiškai svarbų vaidmenį Atlanto vandenyno mūšiuose ir oro kare virš Vokietijos ir šitaip ryškiai prisidėjo prie karinės kampanijos Vakarų Europoje. Nuo 1939-ųjų iki 1945 m. per milijonas Kanados vyrų ir moterų tarnavo ginkluotosiose visų rūšių pajėgose. Šiame kare žuvo daugiau nei 43 000 kanadiečių. Nors buvo pralietas daug kraujo, karas prieš Vokietiją ir Ašies valstybių jungtines pajėgas atgaivino Kanados pramoninę bazę, padidino moterų vaidmenį ekonomikoje, nutiesė kelią Kanados narystei NATO.

LIETUVIAI EMIGRACIJOJE

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne pateikiami du žodžio „emigracija“ aiškinimo atspalviai: 1. *išvykimas gyventi iš savo šalies į kitą*. 2. *išeivija*. Sovietmečiu apie emigraciją net pagalvoti buvo baisu, o ką jau bekalbėti apie viešai išsakytą norą palikti sovietinį rojų. Tokius KGB (*Komitet Gosudarstvenoj Bezopasnosti* – Valstybės saugumo komitetas) dažniausia uždarydavo į psichiatrijos ligoninę arba pritaikęs kokį nors kriminalinių nusikaltimų straipsnį pasodindavo į kalėjimą. Sovietiniais laikais emigruoti buvo beveik neįmanoma, tačiau pasitaikydavo, tiesa, labai retai, kai lietuviams pasisekdavo pasišalinti iš užsienyje besilankančių turistinių grupių, pabėgdavo gastroliuojančių muzikantų, tarptautinėse varžybose dalyvaujančių sportininkų, taip pat mokslininkų, kai kam pavykdavo negrįžti iš komandiruotės užsienyje. Be to, siekdami pabėgti į užsienį lietuviai bandydavo nelegaliai kirsti SSRS valstybinę sieną – vieniems pasisekdavo norima kryptimi nuvaryti lėktuvą ar laivą; jūreiviai, atplaukę į kokį nors užsienio šalių uostą ir išleisti pasivaikščioti, negrįždavo, kiti kažkokiais kitais būdais atsidurdavo užsienyje, o ten kaip pabėgėliai kreipdavosi pagalbos ir jiems būdavo suteikiamas politinis prieglobstis. Dabar gyvename laisvoje, demokratinėje šalyje ir žmonės gali laisvai judėti, kur panorėję. Pastaruoju metu Lietuvoje emigracija yra palietusi vos ne kiekvieną šeimą. Ieškoti laimės svetur, ypač dabartiniam jaunimui, yra natūralus, savaime suprantamas ir visiems gerai pažįstamas noras. Tačiau retrospektyvioji istorija bylo-

ja, kad lietuviams Tėvynę tekdavo palikti ne tik savo noru, bet ir per prievartą ar dėl kitokių priežasčių.

Štai ką apie emigraciją ir mūsų tautiečius, gyvenančius užsienio valstybėse, rašė istorijos mokslo krypties daktarė Daiva Dapkutė savo straipsnyje „Lietuviai pasaulyje“:

„Lietuvoje yra skiriamos keturios emigracijos iš Lietuvos bangos:

1) XIX a. pabaigos – XX a. pradžios ekonominė emigracija (vadinamieji *grynoriai*);

2) emigracija iš Lietuvos Respublikos 1920–1940 m. (Kai kurie tyrinėtojai šiuos emigrantus priskiria prie *grynorių* emigracijos ir neišskiria į atskirą emigracijos bangą.);

3) politiniai pabėgėliai, pasitraukę iš Lietuvos II pasaulinio karo pabaigoje (vadinamieji *dipukai*);

4) šiuolaikinė emigracija iš Lietuvos.

Lietuvos gyventojų emigracijos pradžią galima būtų sieti su XIII–XIV a. Niekas nežino, kiek aukštuomenės ir kariuomenės likučių ištirpo slavų tautų erdvėje tarp Baltijos ir Juodosios jūros, kada Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė įgijo imperinių bruožų. Tačiau vargu ar kas nors galėtų šiuos reiškinius pavadinti lietuvių emigracijos priešistorė, tokia samprata yra taikoma daugiau moderniesiems laikams.

Po Lietuvos ir Lenkijos padalinimų pradėjo ryškėti sąlygos naujai emigracijai: ji nebuvo masinė ir palietė daugiausia turtingąjį ir privilegijuotą bajorijos sluoksnį. Po 1831–ųjų ir 1863 m. sukilimų nemaža dalis buvusių lietuvių-lenkų kovotojų pasitraukė į Prancūziją, kai kurie pasiekė JAV.

XIX a. 9 dešimtmetyje išaugo migracija į JAV iš Vidurio ir Rytų Europos valstybių, šiai migracijai priklausė ir lietuvių emigracija. Daugumą lietuvių išvykti skatino ekonominės priežastys, nors tam tikrą vaidmenį vaidino ir ideologiniai bei politiniai motyvai: rusifikacinė carizmo politika, augantis tautinis judėjimas, 1905 m. revoliucijos pralaimėjimas, karai ir t. t. Ši masinė emigracija į Didžiąją Britaniją ir JAV tęsėsi nuo XIX a. 9 dešimtmečio iki I pasaulinio karo. Kadangi Rusijos imperijoje oficialiai emigracija buvo draudžiama, daugelis Lietuvos gyventojų emigruodavo slapta. Iki 1899 m. Amerikos imigracijos įstaigos lietuvių tautybės ateivių atskirai neregistruodavo, todėl visokie skaičiavimai, kiek iki 1899 m. lietuvių atvyko į JAV, remiasi tik spėliojimais (dažniausiai tyrinėtojų minimas skaičius apie 50 tūkst.). Net ir po 1899 m., kai lietuviai kaip atskira tautybė įtraukta į imigracijos pranešimus, imigravusiųjų lietuvių skaičius nėra tiksliai nustatytas. Tyrinėtojų duomenimis 1880–1914 m. į JAV atvyku-

siųjų lietuvių skaičius svyruoja nuo 300 iki 600 tūkstančių. Mažiau atsidūrė Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje skaičiuojama apie 4 000 lietuvių, Škotijoje – apie 8 000), dar mažiau Kanadoje (apie 4 000), vienetai pasiekė Pietų Ameriką.

Kaip ir daugelis kitų Vidurio ir Rytų europiečių, iš Lietuvos pasitraukė daugiausia neturtingi, menko išsilavinimo (53 proc. į JAV 1899–1914 m. atvykusių lietuvių buvo neraštingi) ir ne itin aukštų kultūrinių poreikių kaimo žmonės. JAV jie pirmiausia susispietė apie anglies kasyklas Pensilvanijoje, susitelkė siuvimo fabrikuose Naujojoje Anglijoje (Baltimorėje, Bostone) arba Čikagos skerdyklose. Didžioji dalis ekonominių emigrantų nelaikė savęs emigrantais, traukdavo į JAV su planais užsidirbti pinigų ir grįžus geriau įsikurti Lietuvoje, nusipirkti žemės. Daliai jų pavykdavo per keletą metų susitaupyti pinigų ir grįžti namo – statistškai reemigravo apie 20 proc. lietuvių emigrantų.

Nepriklausomos Lietuvos laikais kilo antroji didelė emigracijos banga. 1918–1940 m. iš Lietuvos pasitraukė per 100 tūkst. gyventojų. Nors emigrantų skaičius gerokai sumažėjo (palyginti su prieškario laikotarpiu), pagal emigracijos mastą Lietuva vis dar tebebuvo tarp lyderių, palyginti su kitais Europos kraštais.

Nepriklausomos Lietuvos laikais emigracija ir toliau liko ekonominė, politinė emigracija buvo nedidelė. Keitėsi emigracijos šalys – JAV dėl įvesių imigracijos kvotų prarado lyderiaujančios šalies, kaip pagrindinio lietuvių emigrantų tikslo, poziciją. Emigrantų keliai pakrypo į Kanadą ir Pietų Ameriką (Argentina, Braziliją, Urugvajų), dalis (daugiausia žydų tautybės) emigravo į Palestiną ir Pietų Afriką. XX a. 3–4 deš. į Pietų Ameriką emigravo iki 60 proc. visų emigrantų. Čia jie pateko į Brazilijos kavos plantacijas, Argentinos žemės ūkį, dalis nukeliavo į Argentinos, Brazilijos, Urugvajaus miestus, čia pradėjo kurti lietuvių kolonijas. Pietų Amerikoje gyvenimas buvo sunkesnis, atvykusiųjų laukė sudėtingos sąlygos, daug mažesni atlyginimai negu JAV ar Kanadoje. Pasaulinė ekonominė krizė dar pablogino šios bangos emigrantų gyvenimą ir ekonominę padėtį.

II pasaulinis karas nutraukė susiformavusius Lietuvos ryšius su diaspora. Baigiantis karui Lietuvą paliko per 60 tūkstančių politinių pabėgėlių, pasitraukusių į Vakarų. Ši emigracijos banga buvo kitokia, nei prieš tai buvusios. Tai buvo masinė politinė emigracija, nulemta politinių priežasčių, t. y. Lietuvos okupacijos fakto. Pasitraukimas buvo stichiškas, neplanuotas, neorganizuotas. Atsidūrę pabėgėlių stovyklose ir atsisakę grįžti į komunistų valdomą tėvynę jie tapo priverstiniais politiniais emigrantais. Skyrėsi ir so-

cialinis naujųjų emigrantų statusas: dauguma jų buvo inteligentai, išsilavinę žmonės, Lietuvoje užėmę aukštus postus, žymūs politikai, menininkai, mokslininkai.

Po karo daugiausia lietuvių susibūrė Vokietijos DP stovyklose, kur politinius pabėgėlius globojo tarptautinės UNRA ir IRO organizacijos, kurios rūpinosi karo pabėgėlių šalpa, įkurdinimu, vėliau tolimesne emigracija. Visi iš savo kraštų pasitraukusieji buvo įvardijami terminu *Displaced Persons*. Šis pavadinimas – *dipukai* – dažnai taikomas visai šio laikotarpio emigracijai.

Politiems emigrantams, pasitraukusiems iš Lietuvos po II pasaulinio karo, lietuviškos tapatybės klausimas nebuvo aktualus – jų tautinis supratimas, tautinė savimone buvo stipri, dar labiau sustiprinta pasitraukimo iš Lietuvos aplinkybių. Jie savęs netgi nevadino emigrantais ar pabėgėliais, o tremtiniais. Gyvenimas uždaroje DP stovyklose etninėse bendruomenėse tą tapatybės jausmą tik stiprino.

1948–1950 m. lietuviai iš Vokietijos DP stovyklų pasklido po visą pasaulį: nedidelė lietuvių dalis liko Europoje (Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, Austrijoje), didžioji lietuvių banga įsikūrė JAV (apie 30 tūkst.), likusieji – Kanadoje, Australijoje, Pietų Amerikos valstybėse.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę prasidėjo ir šiuo metu tebevyksta ekonominių priežasčių sąlygota emigracija iš Lietuvos. Įstojimas į Europos Sąjungą, kitos aplinkybės pakreipė emigracijos srautus kitomis linkmėmis: be JAV, daugiausia lietuvių važiuoja į Didžiąją Britaniją, Airiją, Ispaniją.“

2005–2014 m. gyventojų surašymų duomenimis, pasaulyje gyveno 3 663 tūkst. lietuvių, iš jų Lietuvoje – 3 043,4 tūkst. (83,1 proc.), užsienio valstybėse – 619,6 tūkst. (16,9 proc.). Kas penktas užsienio lietuvis gyvena Didžiojoje Britanijoje, kas septintas – Rusijos Federacijoje, kas dešimtas – Lenkijoje. Lietuvių skaičiumi išsiskyrė Kanada (7,9 proc. visų užsienio lietuvių), Vokietija (7,0 proc.), Airija (6,4 proc.), JAV (5,8 proc.) ir Latvija (5,6 proc.).

2019 m. duomenimis Didžiojoje Britanijoje gyveno 211 tūkst. Lietuvos piliečių.

Lietuviai Didžiojoje Britanijoje ir jos kolonijose

XIX a. Didžiojoje Britanijoje aktyviai plėtė savo kolonijines valdas. Nuo 1839 m. buvo kolonizuojama Naujoji Zelandija, 1849 m. Ost Indijos bendrovė baigė prisijungti Indiją. 1876 m. Didžiosios Britanijos karalienė

buvo paskelbta Indijos imperatore, tuo metu valdžiusia didžiausią kolonijinę imperiją pasaulyje. Be to, iki 1914 m. Didžioji Britanija išliko stipriausia jūrine valstybe. Teritorijos, kurias kolonizavo išeiviai iš Didžiosios Britanijos ir kitų Europos šalių (vadinamosios baltosios kolonijos – Kanada, Australija, Pietų Afrika, Naujoji Zelandija), ilgainiui išsikovojo dominijų t. y. autonominių valstybių, įeinančių į Britanijos sandraugą, statusą.

Didžioji Britanija kūrėsi Prancūzijos imperatoriaus Napoleono kariuomenėje tarnavę ir į britų nelaisvę papuolę lietuviai kariai, 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų prieš carinę Rusiją dalyviai, Krymo kare (1853–1856) dalyvavę kaip Rusijos kariuomenės kariai belaisviai.

1900 m. Londone gyveno apie 9 000 lietuvių, vėliau dalis jų išsikėlė į JAV. XX a. pradžioje didesnės lietuvių kolonijos susidarė Škotijoje, Londone ir Mančesteryje.

Pirmieji lietuviai (daugiausia Suvalkijos valstiečiai) XIX a. pabaigoje atvyko dirbti į Škotijos žemumų miestų akmens anglių ir geležies rūdos kasyklas, plieno liejyklas ir geležies fabrikus.

Dalis jų netrukus išvažiavo į JAV. Daugiau lietuvių atvyko per Japonijos ir Rusijos karą (1904–1905). XX a. pradžioje Škotijoje susidarė gausiausia Didžiojoje Britanijoje lietuvių kolonija (1897 m. gyveno apie 3 000 lietuvių).

1896 m. Londone įsteigta pirmoji Didžiosios Britanijos lietuvių organizacija – Sušelpiamoji Draugystė vienybės lietuvių Rymo katalikų; 1908 m. ji susiliejo su 1901-aisiais įkurta Broliškos pagalbos draugija ir iki 1917 m. veikė kaip Susivienijimas lietuvių Rymo katalikų. 1898 m. veikė Susivienijimas lietuvių Anglijoje, 1899–1902 m. – Juozo Bagdono įkurta „Šviesa“. 1899 m. Škotijoje leistas laikraštis „Vaidelytė“. 1901 m. Londone įkurta lietuvių Šv. Kazimiero parapija, 1912 m. pastatyta bažnyčia.

1917 m. Didžioji Britanija, sutarusi su Rusijos laikinąja vyriausybe, į I pasaulinio karo frontą išsiuntė kelis tūkstančius imigrantų lietuvių ir lenkų; grįžti leista tik apie 300 iš jų. 1920 m. iš Škotijos į Lietuvą išsiųsta apie 600 žmonių – be maitintojų likusios šeimos (1913 m. buvo apie 8 500 lietuvių, 1932 m. – apie 5 000 lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių). 1931–1962 m. Bellshillyje veikė Škotijos lietuvių darbininkų draugija. 1947–1948 m. Škotijoje įsikūrė apie 400 lietuvių, atvykusių iš žemyninės Europos karo pabėgėlių stovyklų.

1907–1910 m. veikė Londono lietuvių draugija „Aušra“. 1907 m. įkurta Lietuvių socialdemokratų partija Didžiojoje Britanijoje, 1908 m. ji pavadinta Lietuvių socialdemokratų darbininkų sąjunga Didžiojoje Britanijoje; dėl komunistų veiklos sąjunga suiro; iš dalies narių įkurta ir Londone 1920–1922 m. veikė Lietuvių komunistų sąjunga Didžiojoje Britanijoje. Bellshillyje 1907–1923 m. ėjo socialdemokratų, nuo 1920 m. komunistų laikraštis „Rankpelnis“. 1910–1917 m. veikė kooperacijos draugija „Birutė“ (turėjo kepyklą). 1910 m. įsteigtas Londono lietuvių klubas (vėliau – Socialinis ir sporto klubas), turėjęs namus, 1914 m. – Lietuvių darbininkų ir darbininkių draugija (1916 m. Vytauto D. L. K. pašalpinė draugija). 1910–1946 m. veikė kultūros draugija „Rūta“, 1914–1937 m. – Šv. Vincento draugija. 1914–1982 m. Bellshillyje leistas „Išėivių draugas“. 1914 m. Didžiojoje Britanijoje gyveno apie 12 000 (apie 4 000 jų Škotijoje), 1922 m. apie 10 000 lietuvių. 1915 m. Londone įkurta moterų savišalpos Šv. Onos draugija (veikė iki XX a. 9 deš. pabaigos). 1921–1953 m. veikė Londono lietuvių pašalpinė draugija (turėjo apie 400 narių), 1924–1939 m. – Šv. Kazimiero sporto klubas (jo nariai dalyvavo 1938 m. Lietuvos sporto olimpiadoje). Lietuvių organizacijų veiklai koordinuoti 1932 m. įsteigta Londono lietuvių federacija, Mančesteryje – Vidurio Anglijos lietuvių taryba, Škotijoje – Škotijos lietuvių taryba. 1938 m. Glazge įvyko Didžiosios Britanijos lietuvių seimas, įkūręs Didžiosios Britanijos lietuvių tarybą; ši 1946 m. Londone surengė lietuvių kongresą, kuriame dalyvavo 37 organizacijų atstovai.

Po II pasaulinio karo iš Vokietijos britų zonos karo pabėgėlių stovyklų

į Didžiąją Britaniją atvyko apie 6 000 lietuvių. 1947 m. jie įkūrė Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungą, pradėjo leisti „Britanijos lietuvių“ (nuo 1953 m. „Europos lietuvis“); minėta lietuvių sąjunga inicijavo Didžiosios Britanijos lietuvių jaunimo sąjungos įkūrimą (1958). 1947 m. Didžiojoje Britanijoje pradėjo veikti Lietuvių skautų sąjungos Anglijos rajonas (nuo 1980 m. – Europos rajonas). 1948 m. įsteigta Tautos fondo atstovybė. 1949 m. atidarytos lituanistinės mokyklos Bradforde (veikė iki 1967 m.), Notingame, Mančesteryje (veikė iki 1972 m.), Londone. 1951 m. įsteigta Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė veikė iki 9 deš. pabaigos, vienijo 17 lietuvių organizacijų. 1951 m. įsteigtas Lietuvių socialdemokratų sąjungos skyrius 1956–1967 m. leido laikraštį „Darbininkų balsas“ (išėjo 73 numeriai). 1957–1967 m. Londone veikė A. Mickevičiaus lietuvių ir lenkų draugija. 1961 m. Amerikos lietuvių tarybos pavyzdžiu suorganizuota Britų lietuvių taryba, vienijusi Didžiosios Britanijos piliečius lietuvius, keletą metų anglų kalba leido informacinį biuletinį, skirtą Didžiosios Britanijos spaudai. Apie 1961 m. Didžiojoje Britanijoje kūrėsi ateitininkai (1985 m. turėjo du skyrius). 1965 m. marijonai įsigijo namus Notingame, kur įkurtas lietuvių katalikų centras „Židinys“ (nuo 1971 m. – Katalikų sielovados centras), įrengta Aušros Vartų koplyčia, leistas žurnalas „Šaltinis“ (1961 m. pradėtas leisti Londone).

1977 m. ir 1982 m. Didžiojoje Britanijoje buvo surengtos Europos lietuvių studijų savaitės, 1979 m. – Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas. 1979 m. Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos iniciatyva įsteigtas Tautinės paramos fondas šelpė Lietuvoje įkalintų ir persekiojamų asmenų šeimas, 1990 m. įkurtas Pagalbos Lietuvai fondas rėmė ir finansavo Lietuvos vadovų nepriklausomybės atstatymo veiklą.

XX a. pabaigoje stiprios lietuvių bendruomenės buvo Londone, Mančesteryje, Notingame, Bradforde ir Bellshillyje. Dauguma Didžiosios Britanijos lietuvių renginių vyko Lietuvių Sodyboje (priklausė Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungai) Headley Parke (Hampšyro grafystė).

1953 m. Didžiojoje Britanijoje gyveno apie 13 000, 1975 m. – apie 10 000, 2000 m. – apie 1 000 ankstesniųjų emigracijų lietuvių.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę (1990 m.) ir tapus Europos Sąjungos nare (2004 m.), Didžiojoje Britanijoje apsigyveno per 100 000 lietuvių. 2011 m. (oficialiais duomenimis) Didžiojoje Britanijoje gyveno apie 123 600 (apie 20 proc. visų užsienyje gyvenančių) lietuvių, per 80 proc. jų – 15–64 m. amžiaus.

XXI a. pradžioje į Škotiją atvyko kelios dešimtys tūkstančių lietuvių,

2009 m. įkurta Škotijos lietuvių bendruomenė. Aktyvios lietuvių bendruomenės susibūrė Birmingame, Bostone, Krolyje Glazge, Kings Line, Lidse, Liverpulyje, Londone, Mančesteryje, Milton Keinse, Northampton, Piterbore, Skantorpe, Stafordšyre, Škotijoje, Visbiče. Daugelyje miestų veikia lietuvių bendruomenės (iki 2007 m. Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga) skyriai.

Didžiosios Britanijos santykiai su Lietuva

Vienas pirmųjų (apie 887–901 m.) žinių apie aiščius pateikė anglosakų keliautojas Wulfstanas. XI a. pradžioje Danijos, Anglijos ir Norvegijos karalius Knutas Didysis puolė sembus, kuršius ir estus. Anglijos riteriai dalyvavo 1256 m., 1329 m. kryžiaus žygiuose į Žemaitiją, 1348 m. Strėvos mūšyje, 1362 m. žygyje į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK). 1390 m. ir 1392 m. žygiuose dalyvavo Derby grafas Henrikas Lankasteris (nuo 1399 m. Anglijos karalius Henrikas IV). XV a. plėtojosi Anglijos ir LDK prekybiniai santykiai per Dancigo ir Elbingo miestus. 1421 m. Anglijos karaliaus pasiuntinys Flandrijos grafas Ghillebertas de Lannoy Kremenece'as susitiko su Vytautu Didžiuoju. 1465 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis paskelbė Anglijos pirkliais savo valstybėje dvejų metų apsaugą. Anglų pirklių atsirado Vilniuje. XVI a. pradžioje Šv. Onos bažnyčioje kurį laiką buvo propaguojamos Anglijos reformatų veikėjo J. Wycliffe'o idėjos. Po Olyvos taikos (1660 m.), kai LDK neteko teisių į Klaipėdos uostą, anglams buvo suteiktos plačios teisės ir privilegijos statyti Šventosios uostą. 1863 m. Klaipėdoje pastatyta bažnyčia anglikonams.

Didžiosios Britanijos ir Lietuvos santykiai XX a. pirmoje pusėje

1919 09 24 Didžioji Britanija pripažino Lietuvos laikinąją vyriausybę *de facto*. 1922 12 20 pripažino Lietuvos valstybę *de jure*.

Ne daug kam yra žinoma, kad Didžioji Britanija padėjo kurti Lietuvos kariuomenę po nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. vasario 16 dieną. 1919–1920 m. Lietuvos kariuomenėje pagal kontraktą kartu su kitais anglų karininkais ir instruktoriais tarnavo anglų brigados generolas Frankas Percy'is Crozieras. Jis gimė 1879 m. sausio 9 dieną. Tarnavo Didžiosios Britanijos kariuomenėje. 1919 m. rugpjūčio 16 d. buvo demobilizuotas iš jos būdamas brigados generolu. Rugsėjo 19 d. su Didžiosios

Britanijos kariuomenės karininkų ir instruktorių grupe kaip sutartininkas įstojo į Lietuvos kariuomenę, buvo Britanijos karininkų štabo prie Lietuvos kariuomenės viršininkas. Nuo spalio 19 d. buvo paskirtas į Generalinį štabą kariniu patarėju. Išimties tvarka jam buvo suteiktas generolo majoro laipsnis. Nuo lapkričio 1 d. jis buvo paskirtas kariuomenės inspektoriumi. Koordinavo estų, latvių ir lietuvių kovas su bermonтинinkais. 1920 m. kovo 1 d. paties prašymu dėl finansavimo trūkumo iš tarnybos buvo atleistas. 1920–1921 m. buvo Airijos karališkosios policijos specialiojo pagalbinio padalinio vadas. Išėjęs į pensiją tapo dėstytoju ir rašytoju. Nuo 1929 m. dirbo Tautų Sąjungoje. Mirė 1937 m rugpjūčio 31 d. Londone.

1919 m. spalį Lietuva iš Didžiosios Britanijos gavo 15 000 šautuvų, 500 kulkosvaizdžių, daug šaudmenų ir kitokios amunicijos.

1922 m. sudaryta laikinoji Lietuvos ir Didžiosios Britanijos prekybos sutartis (tikslinta 1923, 1928, 1930, 1931 metais; 1934 m. pasirašyta nuolatinė); po I pasaulinio karo Didžioji Britanija užėmė antrą, 1934–1939 – pirmą vietą Lietuvos užsienio prekyboje.

1924 05 08 Paryžiuje Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija pasirašė Klaipėdos krašto konvenciją, kuria Lietuvai buvo suteiktos suverenios teisės šiame krašte. 1926 m. pasirašyta kalinių (išskyrus politinius) išdavimo sutartis. 1930 02 15 Lietuva su Didžiąja Britanija (taip pat Italija ir

Prancūzija) pasirašė protokolą dėl Klaipėdos krašto okupacijos ir administravimo išlaidų atlyginimo: Lietuva turėjo šioms šalims sumokėti 3,8 mln. aukso markių. 1934 m. pasirašyta Lietuvos ir Didžiosios Britanijos civilinės procedūros sutartis (dėl nemokamos teismo pagalbos neturtingiems asmenims civilinėse, komercinėse ir kriminalinėse bylose).

Didžioji Britanija niekada nepripažino Lietuvos sovietinės aneksijos, Londone veikė ir vyriausybės buvo pripažįstama Lietuvos pasiuntinybė.

Didžiosios Britanijos parama Lietuvai po 1990 m. Kovo 11-osios

Didžioji Britanija, kaip ir JAV, niekada nepripažino Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos Respublikos aneksijos. Todėl, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Didžioji Britanija buvo viena iš pirmųjų šalių atkūrusi diplomatinį santykį ir pagal tuo laiku įmanomas galimybes padėjo atsikuriančiai Lietuvos valstybei ir jos kariuomenei.

1991 m. rugpjūčio 27 d. Didžioji Britanija pripažino atkurtą nepriklausomą Lietuvos valstybę *de jure*.

1991 m. rugsėjo 4 d. atkurti diplomatiniai santykiai.

1991–1993 m. pirmasis Lietuvos ambasadorius Didžiojoje Britanijoje buvo Vincas Balickas.

1991–1994 m. pirmasis Didžiosios Britanijos ambasadorius Lietuvai buvo Michael John Peart.

1992 m. Didžioji Britanija ir Lietuvos vyriausybės apsikeitė notomis dėl Lietuvos aukso atsargų, iki II pasaulinio karo laikų Didžiojoje Britanijoje, perdavimo Lietuvos bankui ir dėl kitų dvišalių pretenzijų patenkinimo.

Be to, Didžiosios Britanijos ir Lietuvos vyriausybės patvirtino: Kapitalo investicijų skatinimo ir jų apsaugos, Oro susisiekimo (abi 1993 m.), Bendradarbiavimo švietimo, mokslo ir kultūros srityse (1996 m.), Pajamų bei kapitalo prieaugio pajamų dvigubo apmokestinimo išvengimo ir mokesčių slėpimo prevencijos (2001 m.) sutartis, Tarptautinių vežiojimų keliais (1994 m.), Įslaptintos informacijos abipusės apsaugos (2006 m.) sutartimus.

2017 m. prekybos apyvarta tarp Didžiosios Britanijos ir Lietuvos sudarė 1,87 mlrd. eurų. Lietuva į Didžiąją Britaniją eksportavo prekių už 927 mln. eurų (10 vieta pagal eksportą Lietuvos užsienio prekyboje), importavo – už 950 mln. eurų (9 vieta pagal importą). Didžioji Britanija iš Lietuvos daugiausia importavo baldus (19 proc.), Lietuva iš Didžiosios Britanijos – mašinas ir mechaninius įrenginius (20 proc.), mineralinį kurą (19 proc.). Didžiosios

Britanijos tiesioginės investicijos į Lietuvos ūkį 2017 m. sudarė 253,38, Lietuvos į Didžiosios Britanijos ūkį – 100,37 mln. eurų.

Karinis bendradarbiavimas

Lietuva ir Didžioji Britanija karinėje srityje bendradarbiauja nuo 1994 metų, kai abiejų šalių gynybos ministrai pasirašė savitarpio supratimo memorandumą. Nuo tada kasmet sudaromos dvišalės programos.

Didžioji Britanija prisideda mokant anglų kalbos Lietuvos kariuomenės karius. Tai metodinė ir praktinė parama kuriant anglų kalbos mokymo ir testavimo pajėgumus Lietuvoje, taip pat kariškių ir civilių mokymas Didžiojoje Britanijoje.

Lietuvos krašto apsaugos sistemoje dirba Didžiosios Britanijos skirti kariniai ekspertai. Jie padėjo parengti mokymo sistemos kūrimo studiją. Pagal britų ekspertų rekomendacijas įsteigtas Mokomasis pulkas ir šauktinių mokymo centras Rukloje, Karo akademija, Puskarininkų mokykla integruota į bendrą sistemą, įsteigta Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdyba.

Britų kariniai ekspertai yra pateikę siūlymų dėl struktūros tobulinimo, patarė tarptautinio bendradarbiavimo koordinavimo klausimais, konsultavo dėl gynybos planavimo, vadybos ir biudžeto formavimo. 1998 m. Didžiosios Britanijos specialistų grupė, atsižvelgdama į NATO standartus, parengė pasiūlymus dėl Pabradės ir Gaižiūnų poligono racionalaus ir saugaus naudojimo. Jų pagrindu parengta poligonų naudojimo tvarka ir nustatytos saugios zonos šiuose ir kituose poligonuose.

Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdyboje metus dirbęs britų ekspertas plk. Langas (buvęs britų gynybos atašė Lietuvai) už asmeninius nuopelnus kuriant ir stiprinant Lietuvos krašto apsaugą apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 5-ojo laipsnio ordinu.

Britų instruktoriai prisidėjo prie Lietuvos karo akademijos (LKA) kariūnų rengimo – 1998 m. LKA kariūnams, dalyvaujant ir akademijos dėstytojams, organizavo pirmuosius mokymus, daugiausia dėmesio skirdami vadovavimo įgūdžių ugdymui, etikai, karininko asmenybės formavimui (pagal Didžiosios Britanijos priimtą kariūnų pradinio mokymo programą). Vėliau šiuos mokymus perėmė LKA dėstytojai.

Nuo 1997 m. Didžiosios Britanijos teritorinės kariuomenės Karališkųjų Šiaurės Airijos šaulių pulko instruktoriai padeda organizuoti Krašto apsaugos savanorių pajėgų mokymus.

Lietuvos krašto apsaugos sistemos kariai ir civiliai neretai kviečiami mokytis į įvairias Didžiosios Britanijos prestižines mokslo įstaigas.

LIETUVIAI KANADOJE IR AUSTRALIJOJE

Lietuviai Kanadoje

Tiksliai nėra žinoma, kada pirmieji lietuviai pasiekė Kanadą. Visuomenei prieinamuose Didžiosios Britanijos gynybos ministerijos archyvuose yra šaltinių, kuriuose nurodyta, kad 1813 m. apie 150 lietuvių dalyvavo vadinamajame 1812 metų kare su JAV. Britų pusėje kariavę lietuviai vyrai po Lietuvos ir Lenkijos Valstybės padalijimo per 1812 m. Prancūzijos karą su Rusija rėmė Napoleoną, tikėdamiesi, kad Rusija bus nugalėta, o tada LDK atgaus nepriklausomybę. Kai nusiaubusi Maskvą galutinės pergalės taip ir nepasiekusi Napoleono kariuomenė traukėsi atgal į Europą, kartu su prancūzų kariais patraukė ir iš lietuvių suformuotų pulkų likučiai – Lietuvos teritorijoje jiems likti buvo neįmanoma, nes čia vėl šeimininkavo rusų armija. Vėliau kaip Prancūzijos kariuomenės kariai lietuviai tarnavo Afrikos žemyne esančiose Prancūzijos kolonijose, Egipte, Ispanijoje ir kituose kraštuose. Dalis šių lietuvių Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos karinių konflik-

tų metu pateko į britų nelaisvę. Britams plečiant savo kolonijas, reikėjo kareivių, taigi, buvo verbuojami ir svetimšaliai belaisviai. Tuos, kurių negalėjo panaudoti prieš prancūzus, pasiuntė į Indiją ir Ceiloną.

Lietuviai, jau būdami Didžiosios Britanijos kariais, buvo gražinti iš Indijos ir perkelti į Ispaniją. Po kurio laiko Velingtono kunigaikštis iš svetimšalių (tarp jų buvo ir lietuvių) suformuotus karinius dalinius pasiuntė į Kanadą. Halifaksą šie vyrai pasiekė 1813 m. gegužės 18 d., o birželio 6-ąją jau buvo Kvebeke. Lietuviai tarnavo trijuose pulkuose: *Chasseurs Britanniques*, *De Watteville* ir *De Meuron*. Šių samdytų svetimšalių pulkų karių vardai, kilmės vieta ir algalapiai Didžiosios Britanijos gynybos ministerijos archyve yra išsaugoti iki šių dienų.

De Watteville pulkas 1813 m. rugsėjo 26 d. kovėsi su amerikiečiais prie Šatogės (pranc. *Châteaugay*) netoli Monrealio. Vėliau buvo perkeltas į Niagarą ir 1814 m. vasarį Fort Eryje (pranc. *Fort Erie*) prie Buffalo Niujorko valstijoje pateko į apsuptį ir patyrė sunkių nuostolių. Karui pasibaigus, 1815 m. pulkas buvo likviduotas, o išlikę veteranai Kanadoje gavo žemės palei JAV sieną, nes britai stengėsi steigti ginkluotų gyventojų kolonijas valstybinės sienos apsaugai. Šie pirmieji lietuviai Kanadoje greitai asimiliavosi ir didžioji dalis iš jų nebeišsaugojo savo lietuviškosios. Taigi, pirmųjų lietuvių, atsikėlusių gyventi į Kanadą, pėdsakus surasti būtų sunku.

Yra žinoma, kad 1895 m. Vinipego apylinkėse gyveno apie 20 iš Mažosios Lietuvos į Kanadą atsikėlusių lietuvių šeimų. XX a. pradžioje daug lietuvių atvyko iš Anglijos ir Škotijos, kur atsidūrė bėgdami nuo carinės Rusijos valdžios persekiojimų arba tiesiog kaip ekonominiai emigrantai. Dalis atvykusių iš Anglijos ir Škotijos buvo jau dirbę anglių kasyklose, siuvėjais. Kanadoje lietuviai iš pradžių daugiausia dirbo siuvyklose, taip pat geležies pramonės srityje. Vėliau prasigyvenę įsigijo ūkių, augino tabaką, kviečius, vaismedžius, įkūrė krautuvius, valyklų, restoranų, smulkių pramonės įmonių.

1905–1908 m. čia įsikūrė persekiojamų revoliucinių įvykių dalyvių, Didžiojo Vilniaus seimo atstovų. Gana daug lietuvių atvyko 1911–1913 m., dalis jų iš JAV.

Pirmoji lietuviška parapija Kanadoje įsteigta 1913 metais. Didžiausia emigracijos banga kilo po sovietų okupacijos, o po 1990 m. buvo trečioji (kaip ir JAV). Dauguma Kanados lietuvių (apie 27 500) gyvena Ontarijuje, kur gausu mūsų tautiečių bendruomenių, bažnyčių. Kvebeko provincijoje, Albertoje ir Britų Kolumbijoje gyvena po 4 000–6 000 lietuvių, apie 1 500 gyvena pirmosiose lietuvių imigracijos vietose Naujoje Škotijoje ir aplink. Tačiau tik ketvirtis Kanados lietuvių (apie 11 500) yra grynai lietuviai.

Šis procentas skiriasi regionuose: Naujoje Škotijoje ir aplink grynų lietuvių jau beveik nėra (nebėra ir bendruomenių), Ontarijuje – apie trečdalis. Du Kanados miesteliai – Wilno Ontarijuje ir Vilna Albertoje – yra pavadinti Vilniaus garbei (*Wilno* yra lenkiškas, o *Vilna* – senasis rusiškas Lietuvos sostinės pavadinimas).

1945–1950 m. į Kanadą iš Europos atvyko nauja banga lietuvių, 1944 m. pasitraukusių nuo sovietinės okupacijos. 1947 m. pradžioje Kanadą pasiekė didelė lietuvių imigrantų, karo pabėgėlių iš Vakarų Europos stovyklų, banga. Iki 1957 m. atvyko apie 15 000 įvairių profesijų žmonių, daug inteligentų. Iš pradžių daugelis jų pagal imigracines darbo sutartis dirbo aukso kasyklose, miško, tekstilės pramonėje Ontarijuje, taip pat sanatorijose Manitoboje. Vėliau daug jų įsikūrė Hamiltone (čia susidarė ketvirta didžioji Kanados lietuvių bendruomenė) Otavoje, kituose miestuose.

Šie žmonės, kaip ir senieji Napoleono karų veteranai, paliko gimtąjį kraštą ne duonos ieškodami, bet laisvės. Nauji pokario emigrantai Kanadoje, kaip ir kitose šalyse, priglaudusiose karo pabėgėlius, stengėsi palaikyti savo tautines tradicijas, atkurti turėtas organizacijas, burtis į kultūrinius ir ekonominius vienetus. Tokių emigrantų šiuokart buvo gerokai daugiau nei 1812 m. karo veteranų, todėl išnykti jiems nebuvo lemta.

Šv. Antano ir Povilo savišalpos draugija – taip vadinosi pirmoji Kanados lietuvių organizacija. Ji veikė Monrealyje apie 1904–1905 m. 1905 m. čia įkurtos Šv. Kazimiero draugijos iniciatyva buvo įsteigta pirmoji Kanados lietuvių katalikų parapija, 1915 m. pastatyta bažnyčia. 1906 m. Monrealyje buvo sutelkta pirmoji Susivienijimo lietuvių Amerikoje kuopa, tačiau ji greit iširo ir atkurta buvo tik 1950 metais. 1924 m. Monrealio lietuvių veikėjai įkūrė Lietuvių išėivijos biurą (pirmininkas K. J. Daknys), kuris teikė informaciją ir paramą naujai atvykstantiems lietuviams, turėjo skyrių Kaune.

Prasidėjus II pasauliniam karui, okupuotos Lietuvos reikalais rūpinosi 1940 m. Toronte sudaryta Kanados lietuvių taryba, jos centras netrukus buvo perkeltas į Monrealį, čia ji pradėjo leisti laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“. Taryba veikė iki 1949 m., kai pradėta kurti Kanados lietuvių bendruomenė (KLB). 1941 m. prie Kanados Raudonojo Kryžiaus įkurta grupė padėti lietuvių kilmės Kanados kariams, iš jos išaugo labdaros organizacija „Daina“.

Iki II pasaulinio karo atvykę lietuviai, latviai, estai 1946 m. įkūrė Kanados baltų federaciją. 1949 m. Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui Vokietijoje paskelbus Lietuvių chartiją, Kanados lietuviai ėmė organizuoti Kanados lietuvių bendruomenę. 1952 m. rugpjūtį įvyko Kanados lietu-

vių suvažiavimas ir buvo suformuota Krašto taryba ir valdyba. Nuo 1975 m. veikia KLB padalinys Kanados lietuvių jaunimo sąjunga.

1949 m. įsteigta Kanados lietuvių katalikų kunigų vienybė, 1969 m. įkurtas Kanados lietuvių katalikų centras, kuris rengia studijų dienas, simpoziumus, religinės muzikos koncertus, renka aukas Lietuvai. 1988–1989 m. Kanados lietuviai kartu su estais, latviais ir ukrainiečiais rengė Juodojo kaspinio dienų demonstracijas didžiuosiuose miestuose, smerkdami Molotovo–Ribbentropo paktą, reikalavo pripažinti Lietuvos nepriklausomybę.

1947 m. Kanados lietuvių bendruomenė turėjo 21 apylinkę, 2007 m. jų liko 16. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pasikeitė Kanados lietuvių bendruomenės veiklos kryptis: svarbiausiu tikslu tapo lietuvybės išlaikymas tarp pačių lietuvių. Nuspręsta atnaujinti Kanados lietuvių dienų renginius, skirti didesnę finansavimą Kanados lietuvių muziejui-archyviui, skatinti tautinę jaunimo veiklą. 1990 m. KLB iniciavo akciją „Pagalba Lietuvai“. Už surinktas lėšas 1991 m. buvo nupirktas pastatas Briuselyje Lietuvos ambasadai Belgijoje.

Kanadoje veikia: 6 lietuvių katalikų parapijos ir misija Vosaga Biče, 5 lituanistinės mokyklos (Misisaugoje, Monrealyje, Otavoje, dvi Toronte), ateitininkai (nuo 1948 m.), Baltijos studijų plėtros asociacijos Toronto skyrius (nuo 1968 m.), Baltų moterų taryba (1947 m. įkurta Vokietijoje, 1952 m. atkurta Toronte), Baltų verslo taryba, Kanados lietuvių fondas (1962–1967 m. veikė kaip Kanados lietuvių bendruomenės padalinys, vėliau savarankiškai), Kanados lietuvių sporto apygarda (Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos Kanados sekcija), Kanados lietuvių katalikų moterų draugija, įkurta 1949 m., Kanados lietuvių žurnalistų sąjunga (1973–1982 m. buvo JAV veikiančios lietuvių žurnalistų sąjungos Toronto skyrius, vėliau savarankiška), kredito bendrovės „Parama“ (įkurta 1952 m.), „Litas“, „Talka“ (abi įkurtos 1955 m.), Lietuvių fronto bičiulių Toronto ir Vindzoro skyriai, Kanados lietuvių sūnų ir dukterų draugija (įkurta 1912 m.), Lietuvių šaulių sąjungos išėivijoje rinktinė (įkurta 1962 m.), Lietuvių tautodailės institutas, įkurtas 1977 m., Mažosios Lietuvos bičiulių draugija, įkurta 1950 m., skautai (nuo 1948 m., 1950–1964 m. leido žurnalą „Skautų aidas“, nuo 1962 m. turi stovyklavietę „Romuva“), spaudos bendrovė „Žiburiai“, įkurta 1950 m., Suvalkų krašto lietuvių išėivijos sambūris Kanadoje, įkurtas 1990 m., Tautos fondo atstovybė (įgaliotiniai nuo 1948 m.), Vilniaus krašto lietuvių sąjunga (nuo 1954 m.).

1931 m. Kanadoje gyveno 5 876 lietuviai (apie 73 proc. – miestuose), 1941 m. – 7 789 (68 proc. – miestuose).

XX a. 10 deš. prasidėjusi lietuvių emigracija iš ekonominius sunkumus

patiriančios 1990 m. nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos toliau gausina Kanadoje gyvenančių lietuvių skaičių.

2001 m. oficialiais duomenimis, lietuvių ir lietuvių kilmės kanadiečių buvo 36 850.

Nacionalinių statistikos institucijų 2005–2014 m. surašymų duomenimis, Kanadoje gyveno 49 130 lietuvių.

2016 m. Kanados gyventojų surašymo duomenimis, 59 285 kanadiečiai teigia esantys lietuvių kilmės.

Lietuviai Australijoje

Pirmieji lietuviai į Australiją atvyko po 1830–1831 m. sukilimo prieš carinės Rusijos priespaudą Lietuvoje. Pasitraukę į Prūsiją ir iš ten deportuoti į Angliją sukilėliai buvo atgabenti į Australiją. Rašytiniuose šaltiniuose minimas Mickevičius, čia išgyvenęs 35 metus. Brisbena apylinkėse buvo susikūrusi lietuvių žemdirbių kolonija, bet ji vėliau sunyko.

Lietuviai daugiausia dirbo pramonėje, vertėsi amatais, smulkia prekyba.

1888 m. Adelaidėje lietuviai įsteigė savo klubą, kopolytėlę. Po I pasaulinio karo atsikėlė lietuvių iš Škotijos. 1929 m. Sidnėjuje buvo įkurta Australijos lietuvių draugija. 1950 m. ji pertvarkyta į Australijos lietuvių bendruomenę.

1939 m. Australijoje gyveno apie 1 000 lietuvių. Po II pasaulinio karo 1947 m. lapkričio 28 d. iš Vokietijos perkeltųjų asmenų stovyklų į Frimantlo uostą pirmuoju laivu atvyko 439 lietuviai. 1947–1952 m. į Australiją atvyko 10 439 lietuviai (kitais duomenimis – 9 906). Pagal imigracijos programą atvykusiems piliečiams buvo paskirtas tam tikras ne kvalifikuotas darbas su dvejų metų kontraktu ir galimybe pasilikti Australijoje bei vėliau gauti ir šios šalies pilietybę.

Ne visi lietuviai pritapo ar prisitaikė prie australietiškojo gyvenimo būdo ar gyvenimo sąlygų. Vėliau dalis jų išvyko į JAV ir kitas šalis. Iš įsikūrusiųjų aktyviau lietuviškame gyvenime reiškėsi apie 3 000 lietuvių (2007 m. duomenimis).

1948–1973 m. veikė Australijos lietuvių kultūros fondas. 1953 m. Melburne buvo įkurta Australijos lietuvių fizinio auklėjimo sąjunga. 1954 m. Melburne įsteigta Australijos lietuvių katalikų federacija leidžia savaitraštį „Tėviškės aidai“ (nuo 1956 m.). 1952 m. įkurta Australijos lietuvių studentų sąjunga (vėliau veikla išblėso). Nuo 1960 m. Australijos lietuvių bendruo-

menės Krašto tarybos suvažiavimų metu rengiamos Australijos lietuvių dienos. 1966 m. pradėjo kurtis Australijos lietuvių jaunimo sąjunga. 1967 m. įsteigta lietuvių kooperatinė kredito draugija „Talka“, 1972 m. – Australijos lietuvių fondas. 1974–1990 m. Tasmanijoje veikė australų, Australijos lietuvių, latvių, estų ir lenkų draugija *HELLP*. 1980–1990 m. Sidnėjuje veikė Australų–lietuvių draugija žmogaus teisėms ginti (angl. *Baltic Research Foundation*). 1981 m. Melburne įkurtas Lietuviškų studijų komitetas, kuris siekė, kad kuris nors Australijos universitetas į savo studijų programą įtrauktų lietuvių kalbą. 1981 m. įkurtas Baltijos studijų plėtros asociacijos skyrius. Nuo 1987 m. Tasmanijos universiteto Hobarte Lietuvos studijų sambūris skiria stipendijas lietuviškos tematikos tyrimams. 1988 m. Adelaidėje įkurtas Australijos lietuvių bendruomenės archyvas.

Australijos lietuvių bendruomenė susitelkė 1950 m. reorganizavus 1929 m. Sidnėjuje įkurtą Australijos lietuvių draugiją. 1958 m. priimti Australijos lietuvių bendruomenės nuostatai. Bendruomenės Lietuvių namai veikia 10-yje apylinkių.

Iki 1970 m. Krašto valdybos būstinė buvo Sidnėjuje, nuo 1971 m. paeilii: Adelaidėje, Melburne ir Sidnėjuje, 1991–1992 m. – Kanberoje.

Krašto valdyba vadovauja ir atstovauja Australijos lietuviams, rūpinasi lėšomis, palaiko ryšius su pasaulio ir kitų kraštų lietuvių bendruomenėmis, rūpinasi kultūros, švietimo, sporto ir jaunimo reikalais, prižiūri apylinkių valdybų veiklą.

Prie Australijos lietuvių bendruomenės Melburne veikia Australijos lietuvių fondas. 1973 m. įkurta Australijos lietuvių kultūros taryba. Nuo 1988 m. Adelaidėje veikia Australijos lietuvių bendruomenės archyvas, Sidnėjuje – Australijos lietuvių bendruomenė spaudos sąjunga, kuri leidžia savaitraštį „Mūsų pastogė“. Australijos lietuvių bendruomenei priklauso ir savarankiškos jaunimo, meno ir kitos organizacijos. Krašto valdyba išleido „Australijos lietuvių metraštį“.

Veikia Skautų sąjunga, „Šviesos“ sambūrio skyrius, ateitininkai, Lietuvių katalikių moterų draugija, teatro mėgėjų grupės, lietuvių chorai, tautinių šokių grupės. Adelaidėje, Melburne, Sidnėjuje, Džilonge veikia šeštadieninės lietuvių mokyklos ir lituanistiniai kursai. Adelaidėje, Brisbene, Melburne, Perte, Sidnėjuje yra Lietuvių namai (Kanberoje ir Džilonge jie sunyko), Melburne ir Sidnėjuje – bibliotekos. Melburne veikia lietuvių muziejus, Sidnėjuje – Lietuvių sodyba, Adelaidėje – „Židinys“ vyresnio amžiaus lietuviams. Sidnėjuje, Brisbene, Adelaidėje, Melburne yra neoficialios lietuvių katalikų parapijos. Adelaidėje yra lietuvių

Šv. Kazimiero koplyčia. Nuo 1981 m. veikia Baltų studijų plėtros asociacijos skyrius.

Lietuvos ir vietinę informaciją Australijos lietuvių bendruomenė perduoda per Australijos vyriausybės finansuojamą etninę radijo stotį „Special Broadcasting Service“, valandos trukmės lietuviška programa transliuojama iš Sidnėjaus. Adelaidės, Brisbano, Džilongo, Perto lietuviai kartą per savaitę transliuoja radijo laidas savoms apylinkėms.

Apie Australijos lietuvių nūdieną ir jų puoselėjamą lietuviybę rašoma Vaivos Norkūnaitės straipsnyje „Lietuvių gyvenimas už 15 tūkst. kilometrų: Smetonos laikų kalba ir detalės, išskiriančios juos iš kitų“. (LRT.lt 2019 m. liepos 21 d.) Dalį šio straipsnio panaudojau šiame skyriuje.

Tie, kam yra tekę lankytis lietuvių emigrantų namuose kurioje nors pasaulio šalyje, nesuklys įsivaizduodami, kad ir Australijos lietuvių namų viduje pilna tautinių juostų, tapybos darbų, autentiškų rankų darbo medinių ražinių, dekoracijų su lietuviška simbolika ir, žinoma, įvairių dirbinių, suvenyrų, karolių iš gintaro. Lietuvių bendruomenėms priklausančiuose regioniniuose namuose taip pat veikia nedideli muziejai, bibliotekos. Ten galima rasti senų fotografijų iš emigrantų gyvenimo ikikarinėje Lietuvoje, užfiksuotų gyvenimo epizodų karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, įvairių daiktų ir dokumentų, rūbų, kuriuos į Australiją atsivežė nuo karo bėgę lietuviai.

Lietuvių bendruomenių namuose sekmadieniais yra organizuojami pietūs. Kartais verdami cepelinai, balandėliai, gaminami šaltibarščiai bei

kiti lietuviški patiekalai. Lietuvių namuose iki šiol vyksta įvairūs renginiai ir minėjimai (Vasario 16-oji, Kovo 11-oji), muzikiniai ir šokių vakarai.

„Vytautas Vencius į Australiją atvyko 1949-aisiais, būdamas 22 metų. Pasak jo, įsikurti Australijoje nebuvo lengva: „Už atvežimą buvo priverstas atlikti darbą. Kokį darbą gausi, negali atsisakyti. Kai kontraktas pasibaigė, aš pasilikau dirbti kariuomenėj, nes buvo labai geras darbas ofise. Tuo metu mažai kas gavo tokį darbą, labai man pasisekė.“ Vėliau Vytautas ėmėsi vadovauti savo taksi verslui, tačiau visuomet aktyviai dalyvavo bendruomenės veikloje, dirbo bendruomenės komitete, padėjo organizuoti lietuviškų šokių grupę „Žilvinas“ <...>

Šiuo metu kiekvieną sekmadienį vienuoliktą valandą vietiniai lietuvių kilmės žmonės vis dar renkasi į mišias Šv. Kazimiero bažnytelėje. Jau kelerius metus vietinio lietuvių kunigo Adelaidėje nėra, tad mišias laiko vietinis kunigas australas. Mišios vyksta anglų kalba, tačiau dalis liturgijos skaitoma lietuvių kalba. Kartą per mėnesį laikyti mišių iš Melbourne atvyksta lietuvis kunigas. Bažnytelė dekoruota architekto Petro Navako vitražais, vaizduojančiais tautinius motyvus, svarbius Lietuvai žmones, karalių Mindaugą, Vaižgantą. Bažnyčioje yra lietuviškų maldaknygių ir atvirukų. Nuo seno veikia choras, giedantis mišiose ir šventėse <...>

Lietuvių katalikų centras ūžia ne tik sekmadieniais ar per šventes, tačiau ir šeštadieniais, kada lietuvių kilmės vaikai nuo darželinukų iki vyresnio amžiaus suvažiuoja į čia veikiančią lietuvių mokyklėlę bei darželį.

Mokykla įkurta 1949 metais ir, nors sujungta su Lietuvių namų mokykla, veikia iki šiol. Didžiausia mokykla buvo 1965-aisiais, kada čia mokėsi 103 nuolatiniai mokiniai. Mokykloje dėstoma lietuvių kalba, rengiami vaidinimai, šokių ir muzikiniai pasirodymai. Pamokas veda trys mokytojos savanorės.

Lietuvių katalikų centre saugomi Australijos lietuvių archyvai. Juos tvarko istorikė ir paveldo darbuotoja Daina Pocius. Daina taip pat yra Pietų Australijos lietuvių bendruomenės viceprezidentė. Daina gimė Australijoje, tačiau yra aktyvi bendruomenėje nuo vaikystės (pokalbis su Daina verstas iš anglų kalbos):

„Abu mano tėvai lietuviai, ėjau į lietuvių mokyklą Lietuvių namuose, čia šokau, buvau skautė, žaidžiau krepšinį, buvau visur, kur tik įmanoma. Nenuostabu, kad ir dabar esu aktyvi narė. Domiuosi istorija, tad savanoriškai tvarkau archyvus Lietuvių katalikų centre. Pasak Dainos, Adelaidė – tarsi istorijos centras, kuriame saugoma informacija nuo pat lietuvių atvykimo į Australiją 1947-aisiais metais. Pavyzdžiui, čia galima rasti dokumen-

tų apie Melburno chorą, Sidnėjaus skautus ir kitas lietuvių grupes. Šiuo metu dirbama skaitmenizuojant archyve esančią informaciją, kad ji būtų prieinama visiems besidomintiems, ieškantiems informacijos apie artimuosius <...>

Daina itin žavisi lietuvių bendruomenės Australijoje susiformavimu ir veikla: „Kiekvienam palikti savo gimtinę yra iššūkis, o karo metu tėvynę palikę lietuviai neturėjo pasirinkimo. Jie – pabėgėliai, negalintys grįžti namo. Lietuviams Pietų Australijoje buvo itin svarbu išsaugoti lietuviškumą. Galima sakyti, kad jie čia įkūrė tarsi jų pačių mažą Lietuvą. Norėta vietos, kur būtų galima susitikti, kuri primintų namus, kur vaikai būtų apsupti lietuvių kalbos ir kultūros. Jiems buvo itin svarbu savo vaikams perduoti tą meilę Lietuvai. Juk jie visada galvojo, kad galės grįžti arba, jei taip nutiktų, kad Lietuva išnyktų, kad kažkur pasaulyje dalelė Lietuvos vis dar būtų gyva.“

Šiuo metu vis mažiau lietuvių kilmės žmonių Australijoje puoselėja lietuviškas tradicijas: „Su laiku lietuviškumo mumyse vis mažėja. Taip yra iš dalies todėl, kad lietuviai yra gerai prisitaikantys. Vis dėlto juk lietuviai ir buvo priimti į šalį todėl, kad Australijos Vyriausybė norėjo žmonių šviesiais plaukais ir akimis, kurie lengvai įsilietų į australišką kultūrą.“

Po Lietuvos nepriklausomybės atvykstantys lietuviai retai įsitraukia į bendruomenės veiklą. Pasak Dainos, jiems nereikia įrodinėti ryšio su Lietuva, jie visada laisvai gali grįžti namo: „Visgi kiek žmonių Lietuvoje šoka tautinius šokius, žaidžia krepšinį? Lietuvoje tai tiesiog suprantama kaip veiklos, kuriomis galima užsiimti. Bet jei mes čia, Australijoje, šokame, tai šokame lietuviškus šokius, jei žaidžiame krepšinį, tai už mūsų lietuvišką komandą „Vytis“. Lietuvoje krepšinis yra krepšinis, čia – tai galimybė prisiliesti prie lietuviškos tapatybės, kurią nuolatos stengiamės palaikyti.“

Bendruomenė buvo sukurta žmonių, kurie norėjo būti Lietuvoje, bet dėl tuometinių aplinkybių negalėjo. Šiuo metu lietuviai yra laisvi rinktis, kur kurti savo ateitį, tad dauguma lietuvių renkasi kurti Lietuvą Lietuvoje. Dėl didelės finansinės naštos ir mažėjančių bendruomenės poreikių šiuo metu svarstoma parduoti arba Lietuvių namus, arba Lietuvių katalikų centrą, kuriame įrengta vienintelė Australijoje lietuvių bažnyčia <...> aktyvių bendruomenės narių dėka lietuviybė gyva net ir už mūsų tautą skiriančių tūkstančių kilometrų.“

Užsienio reikalų ministerijos (URM) siūlymu, vyriausybė nusprendė 2020 m. liepą steigti Lietuvos ambasadą Australijoje, Kanberoje.

„Ji reikalinga tolesniam Lietuvos interesų gynimui, politiniams kontaktams, ryšiams su diaspora, verslo ryšių plėtojimui ir konsulinių paslaugų Lietuvos ir užsienio valstybių piliečiams teikimui Australijoje ir Ramiojo vandenyno regione“, – nutarimo projekto lydraštyje teigia URM.

Pasak URM, remiantis oficialiais Australijos 2016 m. gyventojų surašymo duomenimis, šioje šalyje gyvena per 16 tūkst. lietuvių kilmės asmenų, tačiau neoficialiais lietuvių bendruomenės skaičiavimais, tokių asmenų gali būti daugiau nei 50 tūkstančių.

GIMĘ DIDŽIOJOJE BRITANIJOJE: BROLIŲ LIUDŽIŲ GYVENIMO IR KOVOS KELIAS

**Karališkųjų oro pajėgų pilotas seržantas Albinas Liudžius
(1918–1944)**

Albinas Liudžius gimė 1918 m. rugsėjo 30 d. Londone, lietuvių išėivių šeimoje. Jo motina Ona Puidokas (Puidokaitė) atvyko į Angliją iš Lietuvos 1916 metais. Kaip byloja amžininkų pasakojimai, Ona planavo keliauti į JAV, tačiau, pakeičiui sustojusi Londone, ji sutiko kitą lietuvių emigrantą – Petrą Liudžių. Įsiplieskus abipusei simpatijai, 18-metė Ona ištekėjo už trylika metų vyresnio Petro ir atsisakė savo ketinimų vykti į Ameriką.

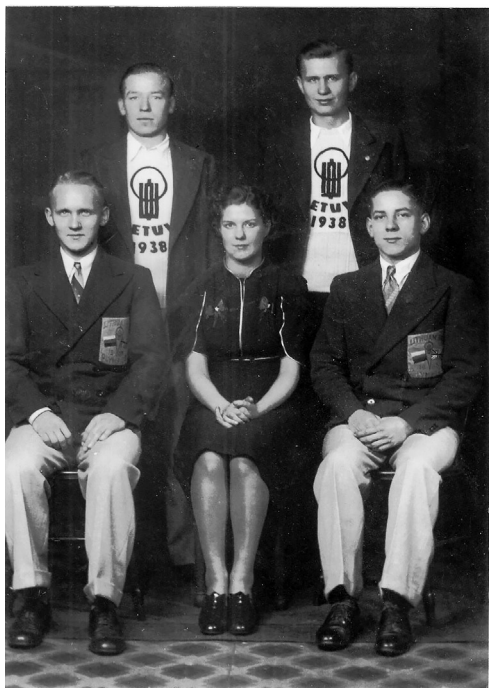

Be 1918 m. gimusio Albino, šeimoje augo dar 8 vaikai. Šeima gyveno rytiniame Londone (angl. *East End*) ir aktyviai dalyvavo vietos lietuvių bendruomenės veikloje, kurios traucos centras buvo tenykštė katalikų bažnyčia. Svarbu pabrėžti, jog būdami vieni iš daugelio neturtingų lietuvių emigrantų Anglijoje, Ona ir Petras Liudžiai kiek galėdami aukojo bažnyčios statybai, kuri vėliau buvo pavadinta Šv. Kazimiero lietuvių katalikų bažnyčia.

Pasak šios istorijos detales surinkti padėjusios Virginijos Juras (Juraitis), minėta bažnyčia ir šiandien yra vieninteliai katalikiški lietuvių maldos namai Anglijoje.

Taigi, kaip jau buvo minėta, Liudžių šeima gyveno katalikiškoje lietuvių emigrantų aplinkoje, o Ona ilgainiui tapo viena iš vietinės parapijos aktyviausių veikėjų.

A. Liudžius, sekdamas tėvų pavyzdžiu, taip pat aktyviai dalyvavo įvairių lietuviškų organizacijų veikloje, be to, buvo neblogas sportininkas. Būdamas paauglys jis keletą vasarų praleido tėvų gimtinėje, o 1938 m.

Dalis Didžiosios Britanijos delegacijos 1938 m. pasaulio lietuvių olimpinėse žaidynėse. Antroje eilėje pirmas iš dešinės – Albinas Liudžius.

netgi dalyvavo Lietuvoje surengtose Pasaulio lietuvių olimpinėse žaidynėse ir dviračių sporto varžybose iškovavo sidabro medalį.

Svarbu pažymėti, kad po minėtų žaidynių Albinas planavo pasilikti gyventi Lietuvoje, tačiau dėl artėjančio karo grėsmės grįžo pas tėvus į Londoną.

1939 m. kaip atsargos savanoris jis įstojo į Karališkąsias oro pajėgas (angl. *Royal Air Force, RAF*), baigė pirminį treniruočių kursą Anglijoje, o 1942 m. buvo išsiųstas į Kanadą tęsti piloto studijų.

Taip jau susiklostė, jog būdamas *RAF* pilotu Albinas Liudžius niekada ir nesusitiko su kitu garsiu lietuviu, tarnavusiu Karališkosiose

oro pajėgose – Romualdu Marcinkumi-*Uragano kapitonu*. Tiesa, šie vyrai žinojo vienas apie kitą, nes Albinas, gavęs žinių apie kitą lietuvių – *RAF* pilotą, parašė R. Marcinkui laišką. *Uragano kapitonas* netruko atsakyti. Jis labai džiaugėsi galėdamas vėl matyti parašytus lietuviškai žodžius, žinodamas, kad Anglijos karių gretose, be jo, tarnauja ir daugiau lietuvių. Abu pilotai labai norėjo ir planavo susitikti, tačiau tarnybos vingiai vis neleido jų keliams susikirsti.

1944 m. A. Liudžius buvo paskirtas tarnauti į Abu Sveirą ir Fayidą Viduriniuosiuose Rytuose, o tų pačių metų rugpjūtį buvo perkeltas į Italiją, kur tarnavo *RAF* 213-ojoje eskadrilėje, pilotavo naikintuvą *Mustang* ir dalyvavo operacijose Balkanuose.

Kartu su naikintuvų *Mustang* grupe A. Liudžius 1944 m. rugpjūčio 25 d. dalyvavo operacijoje virš Prevezos, Artos ir Messolongijos. Vykdam užduotį, jo lėktuvas buvo numuštas zenitinės artilerijos. Laimė, pilotui pavyko

sėkmingai išsokti su parašiotu. Jo bendražygiai dar spėjo pamatyti Albiną, besileidžiantį kalnuotoje vietovėje. Jį išgelbėjo tik atsitiktinumas – nusileidęs Albinas sutiko graikų partizanus. Jų padedamas A. Liudžius grįžo į savo eskadrilę tų pačių metų rugsėjo 11 dieną.

Tiesa, kaip paaiškės vėliau, jo šeimai ir artimiesiems teks labai gailėtis tokio greito sūnaus grįžimo į kovos veiksmus.

Kitus kelis 1944-ųjų rudens mėnesius A. Liudžius ir toliau vykdė RAF 213-osios eskadrilės kovinius skrydžius virš buvusios Jugoslavijos. Šių operacijų metu RAF pilotai atakuodavo vokiečių pozicijas, suteikdavo paramą iš oro jugoslavų partizanams, lydėdavo lėktuvus Dakota, gabendavusius desantą, kuris turėjo išsilaipinti Peloponeso pusiasalyje.

1944 m. lapkričio 23 d. per vieną iš tokių operacijų A. Liudžiaus lėktuvas buvo numuštas virš buvusios Jugoslavijos teritorijos. Mėgindamas suvaldyti krentantį naikintuvą, pilotas dar bandė pereiti į pikeruojamąją ataką, tačiau nusileisti nepavyko net ir avariniu būdu. 26 metų amžiaus RAF pilotas srž. A. Liudžius žuvo. Liko sūnaus gedintys tėvai Ona ir Petras, dvi seserys Veronika ir Hilda, vyresnysis brolis Jonas, kuris tuo metu jau buvo Didžiosios Britanijos kariuomenės majoras. Kiti penki Liudžių vaikai iki to meto jau buvo mirę nuo tuberkuliozės ar kitų ligų.

Landing on a Greek airfield after an escort operation three Mustang pilots take their lunch near their aircraft. They are (left to right) Pilot-

Officer Roy Andrew, of Sharlston Common, Wakefield; Flight Sergeant Frank Herd, of Bollington, near Macclesfield, and Flight Sergeant Albert Liudzius, of London

Srž. Albinas Liudzius palaidotas Belgrade, britų karių kapinėse (kapo nr. 6.E.10).

Jo, kaip ir kitų lietuvių, tarnavusių Didžiosios Britanijos ginkluotosiose pajėgose, vardas yra įamžintas Londone, Šv. Patriko kapinėse Leytonstone esančioje memorialinėje lentoje, lietuviams skirtoje dalyje. Šio įrašo srž. A. Liudžiui atminti iniciatore 2016 m. tapo Albino sesuo 90-metė Veronika Jurienė (Liudžiūtė).

Majoras Jonas Mykolas Liudzius, OBE (1916–1999)

Vyresnysis Albino Liudžiaus brolis Jonas, pirmasis Onos ir Petro Ludžių vaikas, gimė Londone 1916 m. balandžio 21 dieną.

Jaunystėje Albinas buvo linkęs į mokslus, aktyviai, kaip ir visa šeima, dalyvavo vietinės lietuvių bendruomenės veikloje, bendraamžių buvo laikomas itin inteligentišku. J. Liudzius buvo Londono lietuvių sporto klubo sekretorius, vėliau – pirmininkas, leido ir redagavo šio klubo laikraštį „Apžvalga“, taip pat dalyvavo lietuvių dramos klubo veikloje. 1938 m. Glazge vykusio Didžiosios Britanijos lietuvių seimo suvažiavimo metu J. Liudzius buvo išrinktas į Didžiosios Britanijos lietuvių tarybą.

Tiek asmeninių pastangų dėka, tiek ir remiamas Draugijos užsienio lietuviams remti, Jonas aktyviai veikė siekdamas suaktyvinti lietuvių išeivių ir Lietuvos ryšius. 1934 m. jis pirmą kartą lankėsi Lietuvoje ir užtruko čia du mėnesius. Po trejų metų J. Liudzius surengė Didžiosios Britanijos lietuviams atstovaujančios grupės vizitą Lietuvoje, o 1938 m. subūrė Didžiosios Britanijos lietuvių sporto komandą, kurioje buvo ir jo

jaunesnysis brolis Albinas. Ši komanda dalyvavo Pasaulio lietuvių olimpinėse žaidynėse.

1940 m. J. Liudžius įstojo į britų kariuomenę ir buvo nusiųstas į karinę mokyklą Barmouthe, Velse. Vėliau buvo perkeltas į Orielio koledžą Oksforde, kur studijavo rusų kalbą. 1944–1946 m. jis tarnavo kaip štabo karininkas įvairiose Vakarų Europos šalyse. Nuo 1946 m. tarnavo britų karinėje administracijoje tuometinėje Vakarų Vokietijoje, vėliau – Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje. Būtent šiuo metu J. Liudžius turėjo kontaktų ir su Lietuvos partizanais.

Anot amžininkų liudijimų, J. Liudžius niekuomet su savo šeima neaptarė savo tarnybos kariuomenėje, Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje. Jo sesuo Veronika prisimena, jog apie 1950 m. brolis paprašė jos paruošti vakarienę grupei žmonių jo namuose Londone ir nieku gyvu niekam neprasitarti nei apie šį prašymą, nei apie numatytą vizitą. Pasak Veronikos, toks slaptumas, ko gero, leidžia spėti, jog pas brolių lankėsi Lietuvos pagrindžio veikėjai.

1953–1974 m. J. Liudžius ėjo įvairias pareigas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų tarnyboje: dirbo šalies ambasadose Pietų Korėjoje, Japonijoje, Singapūre, Burmoje ir Vietname; Honkongo administracijos Politiniame skyriuje. Paskutinė jo tarnybos vieta buvo tuometinės Vakarų Vokietijos sostinė Bona.

1974 m. išėjęs į pensiją, Kestono koledže netoli Londono (ši mokyklo įstaiga neformaliai vadinama religijos ir komunizmo studijų centru) J. Liudžius padėjo į anglų kalbą versti pagrindinę lietuvių spaudą, pasiekiančią Vakarus iš Sovietų Sąjungos (SSRS) okupuotos Lietuvos. Žymiausias J. Liudžiaus darbas Kestone – kartu su šio koledžo įkūrėju dr. Michaeliu Bourdeaux parašyta knyga *Land of Crosses* (liet. „Kryžių šalis“) apie katalikų persekiojimą SSRS okupuotoje Lietuvoje.

J. Liudžius mirė 1999 metais. Jam atminti Liudžių šeimai svarbioje Šv. Kazimiero lietuvių katalikų bažnyčioje Londone atidengta memorialinė lenta.

Vienas iš dviejų J. Liudžiaus vaikų – sū-

Britanijos lietuvių futbolo komanda: Jonas Liudžius (antroje eilėje pirmas iš kairės), šalia jo – brolis Albinas.

nus Petras – pasekė tėvo pėdomis ir pasirinko tarnybą Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje. P. Liudžius buvo Didžiosios Britanijos ambasadorius Ispanijoje ir Vokietijoje.

JONO LIUDŽIAUS APDOVANOJIMAI:

- II pasaulinio karo Gynybos medalis;
- II pasaulinio karo Prancūzijos ir Vokietijos žvaigždė;
- 1939–1945 m. karo medalis;
- Nyderlandų karalienės Wilhelminos apdovanojimas *The Order of Orange-Nassau* (angl.);
- 1969 m. medalis *Order of the British Empire, OBE* (angl.).

DVIEJOSE KARIUOMENĖSE TARNAVĖS JONAS PUMERIS

Apie lietuvius karius, tarnavusius Didžiosios Britanijos ginkluotosiose pajėgose, ištis nėra žinoma tiek daug, kaip, pvz., apie tuos, kurie kovėsi su JAV vėliava. Jūsų dėmesiui – dar vieno Lietuvos ir Didžiosios Britanijos kariuomenėse tarnavusio lietuvio Jono Pumerio istorija. Tai vienas pavyzdžių, kai sąžiningai ir gerai pareiğą atlikti galima tarnaujant ne tik su ginklu ant pečių, bet ir su muzikos instrumentu.

Pačioje XX a. pradžioje jauna lietuvių Juozo ir Elžbietos Pumerių šeima emigravo iš tėviškės netoli Marijampolės ir savo naujais namais pasirinko Dalzielo vietovę Škotijoje. Būtent čia 1907 m. rugsėjo 21 d. ir gimė būsimasis Lietuvos ir Didžiosios Britanijos karys Jonas Pumeris (John Pumer).

Kai Jonui buvo aštuoneri, tragiškai žuvo jo tėvas. Šios netekties prislėgta E. Pumerienė kartu su savo sūnumi grįžo atgal į Lietuvą, į gimtąją Marijampolę. Tačiau praėjus keletui metų ir jos gyvybę pasiglemžė tuo metu siautusi choleros epidemija.

Berniukui teko apsisototi pas savo dėdę, kuris netoliese kaime turėjo nuosavą ūkį. Naujoji šeima Jonukui buvo dėmesinga. Užaugęs J. Pumeris įstojo į kunigų seminariją, kurią baigęs turėjo būti išventintas į jėzuitų kunigus, tačiau po kurio laiko vaikina apniko abejonės. Apmąstęs savo gyvenimo perspektyvas, Jonas nusprendė nesirinkti dvasininko kelio ir paliko seminariją.

Netrukus jaunuolis jau svajoto stoti į Lietuvos kariuomenės gretas, nors jo dėdė tam nepritarė, manydamas, kad Jonas yra tiesiog per jaunas būti kariu. Vis dėlto jaunasis sūnėnas buvo itin atkaklus ir po daugelio atkalbinėjimų nuo pasirinkimo, ginčų 1928 m. gavo dėdės palaiminimą stoti į Lietuvos kariuomenę.

Jonas turėjo muzikinę klausą ir labai norėjo tapti Lietuvos kariuomenės orkestro muzikantu, ypač norėjo išmokti groti pačiu didžiausiu ir žemiausio tono variniu pučiamuoju instrumentu – tūba. Ši jo svajonė sėkmingai išsipildė, tą rodo Jono tarnybos asmens byloje orkestrui vadovavusio kariuomenės įrašai. Iš 1929 m. nuotraukų matyti, kad jam puikiai sekėsi – praėjus

FORTHCOMING SPECIAL
COLLECTION AT THE KARAS
('WAR') MUSEUM, KAUNAS

JUNE PUMER WOOLLCOMBE

Little has been documented about Lithuanians who served in the military outside of Lithuania. A special collection of biographies on this subject is being organised by the Karas ('War') Museum in Kaunas, as an addition to their current exhibition.

John Pumer in the
Lithuanian army

One such biography being presented which is of particular interest, is that of Jonas Pumeris (John Pumer). He had a rich and varied life which included military service in both the Lithuanian and British Army. Jonas' biography will reveal the events which surrounded this unusual situation.

In the early 1900s, Jonas' parents, Juozas and Elsbietta Pumeris, migrated from Marijampolė, Lithuania to Dalziel, Scotland. It was here that Jonas was born on 21 September 1907. A few years later when Jonas was about 8 years old, his father tragically died. As a consequence, his mother returned to Marijampolė with her young son. But a few years later tragedy struck once again with the death of his mother during a cholera epidemic.

He then went to live with his uncle who owned a farm nearby. In due course, Jonas entered a seminary to train as a Jesuit priest. But after a time he gave a great deal of thought to his situation, and decided not to enter the priesthood, and so left the seminary.

Kaunas, 1938

vos metams, J. Pumeris kariuomenės orkestre grojo didžiaja tūba, be to, už gerą grojimą jis buvo skatinamas savo vadų padėkos raštais.

1928–1939 m. laikotarpiu J. Pumeris buvo ne tik Lietuvos kariuomenės orkestro muzikantas. Orkestranto pareigas jis ėjo ir Kauno karo muziejuje, o laisvalaikiu grodavo garsiajame Kauno restorane „Metropolis“, kuriame tais laikais lankydavosi miesto aukštuomenė, karininkija ir valdžios elitas, tarp jų ir pats Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija. Be to, Jonas dar dirbo ir pašte. Būtent šis darbas lėmė jo pažintį su būsima ja žmona Brone. Ši dirbo vegetarinio maisto restorane, įsikūrusiame šalia pašto, o J. Pumeris ten eidavo pietauti. Veikiai restoranas tapo Jono itin dažnai lankomas.

1939 m. virš visos Europos ėmė tvenktis karo debesys, kilo visuotinis nerimas. Lietuva toli gražu nebuvo išimtis vien jau dėl savo geografinės padėties bei vis didėjančios ją dalintis jau ėmusių „kaimynių“ – Vokietijos ir Sovietų Sąjungos – priešpriešos. Artėjančios konfrontacijos akivaizdoje J. Pumeris

kartu su žmona Brone ir judviejų dukra Irena nusprendė palikti Kauną, juo labiau, kad jis tebeturėjo Didžiosios Britanijos pilietybę, kas leido ganėtinai greitai susitvarkyti visus Lietuvos valdžios institucijų nustatytus formalumus ir gauti leidimą išvykti į Londoną.

Be abejo, 1939-ieji tikrai nebuvo pats smagiausias laikas keliauti po Europą, ypač žinant, kad vykstant Vakarų kryptimi iš Lietuvos teks kirsti Trečiojo reicho teritoriją. Pumerių šeimos kelionė taip pat nebuvo sklandi, tačiau tikslesnių galimų incidentų tuometinės Vokietijos teritorijoje detalių, deja, neišliko. Yra žinoma, kad Jonas išvykdamas iš Kauno, siuntė бага-

žu ir savo muzikinį instrumentą, kuris, deja, kelionės metu kažkur pradingo.

Šeimai atvykus į Londoną, netrukus J. Pumeris, turėdamas puskarininkio laipsnį, buvo priimtas į seniausio Didžiosios Britanijos kariuomenės Karališkojo pulko *COLDM GDS* (angl. *Coldstream Guards*) orkestrą kaip gvardietis ir muzikantas. Šiame kolektyve jis pradėjo groti tūba. II pasaulinio karo metais J. Pumeris su šiuo orkestru keliavo po įvairias Europos šalis, o karui pasibaigus jam daugiausia teko tarnauti Šiaurės Vakarų Europoje ir Artimuosiuose Rytuose. Daugelyje oficialių dokumentų pažymima, jog *COLDM GDS* gvardietis J. Pumeris savo pareigas vykdė su dideliu entuziazmu, laiku ir tiksliai atlieka pavestas užduotis, yra pavyzdys tarnybos draugams.

Būtina pažymėti orkestro, kuriame grojo J. Pumeris, svarbą visai britų kariuomenei. Viename laiške muzikantams, kito *COLDM GDS* bataliono, dislokuoto Tripolyje, seržantas majoras rašė:

„Gerbiamas orkestre,

Jūs atvykote į Tripolį tik prieš keletą dienų, tačiau atrodo, kad mes pažįstami ir kartu tarnaujame jau šimtmečius. Toks tarpusavio supratimas

Didžiosios Britanijos kariuomenės Karališkasis pulkas, kaip ir jo orkestras, dalyvaudavo ir tebedalyvauja svarbiausiose karališkosios šeimos šventėse.

Visą savo tarnybos COLDM GDS orkestre laiką Jonas Pumeris grojo tūba.

gali būti tik tarp tikrų, savo šaliai atsidavusių karių. Prieš Jūsų atvykimą mes kalbėjome apie tai, kiek daug džiaugsmo orkestras gali suteikti kariams, tarnaujantiems toli nuo tėvynės, ir Jūs šiuos lūkesčius išpildėte su kaupu. Jūsų atliekama muzika sužavėjo COLDM GDS 1-ajame batalione visus: nuo eilinio iki vado.

Leiskite išreikšti nuoširdžiausią padėką už Jūsų pareigų vykdymą ir atleiskite, kad šį kartą turime tarti Jums sudie...”

Kai pulko orkestras negastroluodavo, šis kolektyvas visada turėdavo daug užduočių namuose, pradedant įvairiomis ceremonijomis Londone prie Bakingamo rūmų, Karališkajame sode, karališkosios šeimos gimtadienių progomis ir baigiant pasirodymais įvairiuose renginiuose kitose Didžiosios Britanijos vietose.

Taigi, kaip matome, J. Pumeris didžiąją dalį savo karinės karjeros praleido pagrindiniame Didžiosios Britanijos kariuomenės orkestre, kuria- me išties tarnavo sąžiningai, bendražygių ir vadovybės buvo itin gerbiamas. Tą įrodo ir oficialūs orkestro dokumentai. Juose J. Pumeris apibūdinamas kaip pavyzdingo elgesio (angl. *Exemplary Conduct*), sąžiningas ir visiškai patikimas (angl. *Completely Honest and Trustworthy*). Būtent tokių nuostatų ir aukščiausių moralinių standartų, būdingų visiems Didžiosios Britanijos kariams, J. Pumeris laikėsi visą savo gyvenimą.

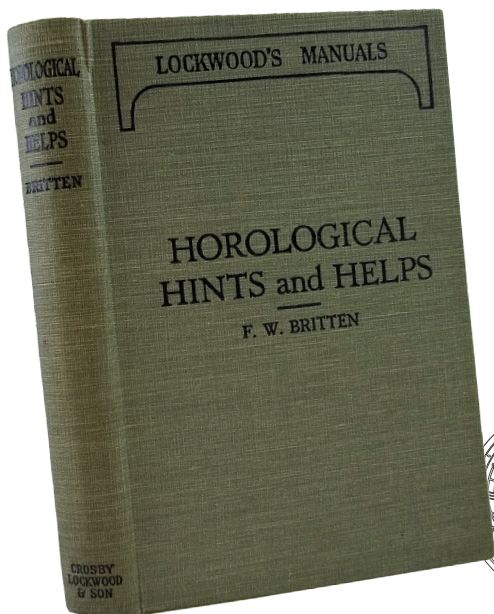
Už tarnybą Karališkajame pulke *COLDM GDS J. Pumeris* buvo apdovano-
notas keturis kartus:

- Medaliu „Už ilgą ir gerą tarnybą“;
- II pasaulinio karo Gynybos medaliu;
- II pasaulinio karo Prancūzijos ir Vokietijos žvaigžde;
- 1939–1945 metų karo medaliu.

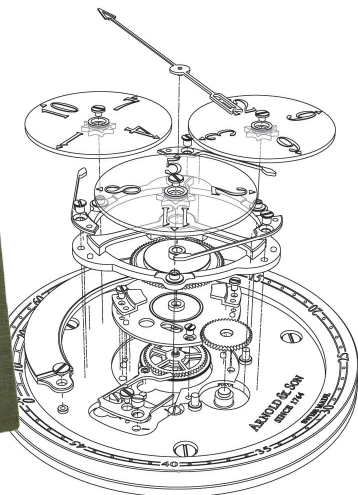
Į atsargą Jonas išėjo 1961 metais. Didžiosios Britanijos kariuomenėje jis praleido 22 metus.

J. Pumeris buvo išsimokslinęs žmogus, turėjo daug įvairių interesų ir pomėgių. Nors karinė tarnyba buvo intensyvi, tačiau jis rasdavo laiko akademiniams studijoms, pvz., išlaikęs daugybę anglų, lietuvių, vokiečių ir rusų kalbų egzaminų Lingvistikos institute Londone (angl. *Institute of Linguists, A.I.L.*), jis įgijo vertėjo kvalifikaciją, netgi buvo išrinktas minėto instituto asocijuotuoju nariu. Daug jo vertimų, ypač istorijų apie dramatišką karo pabėgėlių gyvenimą Europoje 1939–1945 m., buvo itin vertinami.

Be to, išėjęs į atsargą J. Pumeris susidomėjo horologistika (mokslas apie laiko matavimą), tapo aukščiausios klasės šios srities specialistu ir ser-

Išėjęs į atsargą, Jonas Pumeris tapo vertėju ir įgijo aukščiausią horologo kvalifikaciją.

tifikuoto nario statusu (angl. *C.M.B.H.I.*) buvo priimtas į Britų horologijos institutą, vėliau ir apdovanotas šio instituto diplomu.

J. Pumeris tyrinėjo ir rekonstravo tūkstančius laiko rodomųjų prietaisų: buvusių jo pulko bendražygių „laiko matavimo prietaisus“, įvairius senus laikrodžius, rastus vietinėje bendruomenėje. Taip pat jis prižiūrėjo Didžiosios Britanijos premjerų – Haroldo Macmillano ir Haroldo Wilsono – laikrodžius. Vienas svarbiausių prietaisų, už kurio sklandų veikimą jis buvo atsakingas, – sidabrinis Didžiosios Britanijos karalienės motinos laikrodis.

Be savo šeimyninio gyvenimo, karinės karjeros ir akademinų studijų, per visą laiką, nuo 1939 m. praleistą Didžiojoje Britanijoje, J. Pumeris padėjo daugeliui lietuvių, atvykusių ieškoti laimės šioje šalyje. Jis tarpininkaudavo, tautiečiams susirandant būstą, darbą, mokymus bei studijas, kartu padėdavo tvarkyti įvairius administracinius reikalus ir, žinoma, vertėjaudavo, be ko daugelis atvykusiųjų tiesiog negalėdavo išsiversti.

J. Pumeris taip pat buvo Lietuvių namų Headley Parke, Hampšyre, vienas iš įkūrėjų bei bendrasavininkų, todėl tapo itin svarbiu ir gerbiamu žmogumi Londono lietuvių bendruomenėje. Be to, jis prisidėjo kuriant Londono lietuvių chorą, buvo jo chorvedžiu ir dirigentu. Kolektyvas dainuodavo Londono lietuvių bažnyčioje, buvo kviečiamas koncertuoti ir į Didžiosios Britanijos kariuomenės dalinius, pastarieji pasirodymai šio cho-

Jono Pumerio apdovanojimai

Apdovanojimų baretės	Medalis „Už ilgą ir gerą tarnybą“	II pasaulinio karo Gynybos medalis	II pasaulinio karo Prancūzijos ir Vokietijos žvaigždė	1939–1945 m. karo medalis

ro įkūrėjui – buvusiam Lietuvos ir Didžiosios Britanijos kariui – buvo itin malonūs. J. Pumerio vadovavimo chorui metu pasirodė ir vinilo plokštelė, kurioje įrašytos lietuviškos dainos.

1988 m. lapkričio 8 d. po ilgos ligos J. Pumeris mirė savo namuose Actone, Londone. Šalia jo paskutinėmis akimirkomis buvo visa šeima: žmona Bronė ir vaikai Irena, Helen, Jane, Edmundas ir Sonja.

J. Pumerio laidotuvėse dalyvavo daug žmonių iš Lietuvos, Didžiosios Britanijos, vienaip ar kitaip susijusių su šiuo iškilium žmogum įvairiais jo gyvenimo etapais. Apeigoms vadovavo Londono lietuvių bažnyčios kunigas Johnas Sakevičius, giedojo Londono lietuvių choras, procesija vyko kariška tvarka.

Per laidotuves didžiulę pagarbą savo bendražygiui išreiškė buvę ir esami *COLDM GDS* kariai: ceremonijoje dalyvavo pulko orkestro trimitininkas, kuriam grojant „Reveille“, karstas su J. Pumerio palaikais buvo įneštas į bažnyčią. Velionį lydėjo visa jo šeima. Procesijos garbės sargyboje stovėjo buvę J. Pumerio tarnybos draugai, pamaldų metu buvo grojama ištrauka iš paties J. Pumerio kūrinio *To Our Glorious Dead*, taip pat jo mėgstamas Antonino Dvoržako Adagio *Coming Home*. J. Pumeris visada norėjo, kad ši melodija skambėtų per jo laidotuves.

COLDM GDS pulko orkestro trimitininkas grojo *Last Post*, taip paskutinį kartą pagerbdamas žmogų, kuris nepriekaištingai tarnavo savo Tėvynei ir šaliai, tapusiai jam antraisiais namais, daug savo jėgų atidavė bendruomenei, kurioje jis gyveno, gerbė ir buvo jos mylimas.

J. Pumeris amžinojo poilsio atgulė Didžiosios Britanijos Greenford Park kapinėse, Vidurio Esekse. Jo žmona Bronė Anapilin išėjo 1994 m. lapkričio 25 d., būdama 78 metų amžiaus, ir atgulė šalia savo vyro.

•••

Noriu ypatingai padėkoti vienai iš Jono ir Bronės Pumerių dukrai – Jane Pumer Woolcome, kuri itin daug padėjo renkant informaciją apie jos tėvo gyvenimą.

Jane – trečioji Pumerių dukra, gimusi Pimlico, Londone, per II pasaulinį karą. Čia ji augo ir mokėsi, kol šeima nepersikėlė į Vakarų Londoną.

XX a. 7 deš. ji buvo lietuvių nacionalinės šokių grupės narė, rengė pasirodymus Headley parke ir kitose vietose. Tuo metu daug laiko skyrė kecionėms.

Londono universitete Jane įgijo magistro laipsnį, vėliau dėstė sociologiją įvairiuose Londono koledžuose, dirbo administracinį darbą. Vienas

svarbiausių jos postų – Vyriausybės kanceliarijos vyriausioji personalo vadovė. Į pensiją išėjo 1996 metais.

1975 m. Jane ištekėjo ir apsigyveno Fulhame, Londone, kur iki šiol gyvena su savo vyru Nicholas.

Jane Pumer Woollcome yra Britanijos lietuvių bendruomenės narė.

ŠKOTIJOS KALNIETIS JONAS STEPSIS – JOHN MILLAR

Jonas Stepsis gimė Lietuvos knygnešio Vincento Stepsio šeimoje Škotijoje. Carinės Rusijos žandarų ir slaptosios policijos persekiojamas, Vincentas kartu su broliu, kuris taip pat buvo knygnešys, prieš pat jų suėmimą sugebėjo pabėgti ir abu apsigyveno Didžiojoje Britanijoje. Šeimoje ir tarp artimųjų buvo žinomas tikruoju Jono Stepsio vardu ir pavarde, o visuomenėje – anglišku vardu ir pavarde – John Millar. Visuose oficialiuose Didžiojoje Britanijoje randamuose raštuose, dokumentuose ir kovos draugų prisiminimuose jis yra minimas anglišku vardu ir pavarde. Tačiau šioje knygoje jis bus vadinamas Jonu.

Jonas gimė 1923 metais, II pasaulinio karo metu (1942 m.), buvo pašauktas į Didžiosios Britanijos kariuomenę. Šaukimas į kariuomenę nelabai pradžiugino, savanoriškai į ją Jonas nesiveržė ir netgi iš pradžių šiek tiek protestavo, bet jo tėvas Vincentas Stepsis, jaunystėje gyvenęs carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje, buvęs priverstas praleisti 3 metus carinės Rusijos armijoje, patarė sūnui susitvardyti ir, kaip priklauso kiekvienam vyrui ir Didžiosios Britanijos piliečiui, tinkamai pasiruošti, prisistatyti į šaukimo punktą ir pranešti, kad yra pasirengęs atlikti savo pareigą.

Nors Jonas visada save laikė civiliu su uniforma, karinė tarnyba jam sekėsi labai gerai. Per ketverius tarnybos metus jis buvo gerai atestuojamas ir iki tarnybos pabaigos 1946 metais jau turėjo užsitarnavęs seržanto majoro laipsnį. Nors Jonas nelabai stengėsi per pirmuosius karinės tarnybos mokymosi mėnesius, jam viskas pavykdavo puikiai ir dėl to jo tarnybą aukštesnė karinė vadovybė vertino itin palankiai. Kai J. Stepsis baigė kario kovinio parengimo kursą, buvo pakviestas likti kaip instruktorius toje pačioje karo mokykloje ir rengti kariuomenei kitus karius. Tačiau, kai jis 1943 m. grį-

Seržantas Jonas Stepsis Florencijoje 1944 m.

žo namo Kalėdų atostogų, tėvas Vincentas patarė po atostogų kuo greičiau užsirašyti į tarnybą savanoriu kur nors į dalinius, vykstančius toliau nuo Europos.

Tėvas nujautė, kad 1944 m. vasarą sąjungininkai Didžiojoje Britanijoje ilgai neužsibus ir netrukus gali tecti kartu su amerikiečiais dalyvauti būsimose kautynėse Šiaurės Europoje (angl. *D-Day landings*). V. Stepsis, kaip buvęs karys ir tėvas, norėjo išsaugoti savo sūnų, todėl ir patarė jam užsirašyti savanoriu ir vykti į kovinius veiksmus kur nors tolėliau nuo šiaurinės Europos. Jonas paklausė tėvo patarimo, savanoriu pasiprašė į tarnybą užsienyje ir buvo perkeltas į Škotijos Gordono kalniečių 6-ąjį

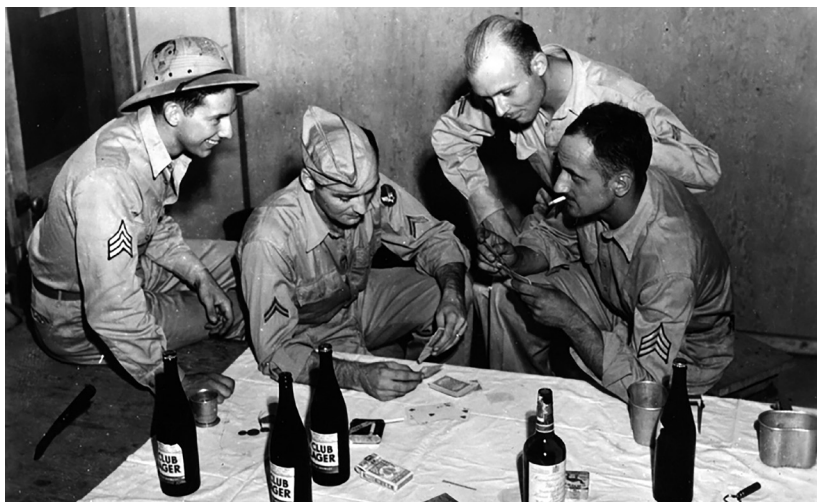
batalioną, kuris buvo vienas iš kelių garsiajam Škotų pulkui per II pasaulinį karą papildomai suformuotų dalinių.

Batalionas iškart buvo išsiųstas į Alžyrą Šiaurės Afrikoje, o po keleto mėšių buvo perkeltas į Italiją. Užsirašęs savanoriu tarnybai užsienyje, Jonas dar nelabai suprato, kur teks vykti ir kariauti. Tik atsidūręs mūšio lauke suvokė, kur pateko. Karas visur yra karas – čia taip pat vyko rimtos ir intensyvios kautynės, kuriose žuvo kovos draugai, o, norint išlikti gyvam, kautis buvo tiesiog privalu. Mūšiai šiame fronto ruože nebuvo tokie intensyvūs ir aršūs kaip, pvz., per sąjungininkų išsilaipinimą Normandijoje 1944 m. birželio 6 dieną.

Po „D dienos“ išsilaipinimo ir patirtų didžiulių nuostolių britų kariai, kurie tuo metu dalyvavo Italijos karinės kampanijos veiksmuose, buvo pradėti vadinti „D dienos“ išsisukėliais. Vis dėlto būtina pabrėžti, jog šitaip vadinti dešimtis tūkstančių drąsių karių, kurie kovojo Šiaurės Afrikos ir Italijos kampanijose 1943–1945 m., buvo absoliučiai neteisinga.

Tačiau net šioje situacijoje kažkoks britų kareivis, kuris tuo metu tarnavo Italijoje, turėjo gerą britiško humoro jausmą ir sukūrė dainą pavadinimu „D dienos išsisukėliai“. Ši ironiška karių daina išpopuliarėjo tarp britų kovotojų. Jonas pirmą kartą išgirdo tą dainą lankydamasis karių klu-

Club Dager – Išsisukėlių klubas.

be Florencijoje. Ji buvo dainuojama pagal karo metais populiarios Lily Marlene dainos

*We're the D-Day Dodgers,
Here in Italy,
Drinking all the vino.
Always on the spree
We didn't land with Eisenhower
And so they think we are just a shower
For we're the D-Day Dodgers,
Out here in Italy.* (angl.)
melodiją.

Iš tikrųjų Italijoje kovos kar-tais buvo gerokai aršesnės negu Šiaurės Europos kampanijoje. Vertinant visus faktorius, daugeliu atveju kovoti su gerai Apeninų pusiasalyje įsitvirtinusi-ais priešais buvo tikrai didelis iššūkis. Situacija buvo sudėtinga ir komplikuota, nes čia esančiose kalnuotose vietovėse, kuriose aiškiai pranašesni buvo besi-

ginantieji, puolantieji patyrė didžiulių nuostolių.

Vokiečiai nusprendė priversti sąjungininkus kovoti dėl kiekvieno Italijos žemės metro, ir tokia pozicija turėjo strateginių pasekmių abiem kovojusioms pusėms. Kautynėse dėl Italijos visi sumokėjo brangią kainą. Kai kurie karo istorikai ir analitikai, vertindami iš sąjungininkų perspektyvos, teigia, kad karinės kampanijos Italijoje

tikslas – nukreipti vokiečių pajėgas nuo Šiaurės Europos teatro operacijos, mažinti priešo pajėgumus jų tėvynėje. Kiti sako, kad Italijos kampanija pareikalavo nemažai vokiečių karių, kurie nebegalėjo būti panaudoti kaip rezervas, permetamas į Šiaurės Europos kampaniją. Visuotinai yra pripažįstama, kad sąjungininkai nesitikėjo tokio ryžtingo vokiečių ir italų pasipriešinimo. Dėl to, kad italai atsisakė kariauti kartu su vokiečiais prieš sąjungininkus, situacija dramatiškai pasikeitė. Sąjungininkų išsilaipinimas prie Salerno 1943 m. rugsėjį taip pat buvo impulsas jau tada išlaisvinti Italiją, ir tai pareikalavo gerokai daugiau karinės jėgos, nei buvo planuota.

Jau gerokai vėliau, po karo, Jonas parašė knygą „Nėra gyvų didvyrių: nepalankaus šauktinio prisiminimai“. Joje apibūdinama kovų Italijoje realybė: „Tai yra beveik neįmanomas dalykas apibūdinti jausmą, emocijas, kai pirmą kartą papuoli į sukongcentruotos ugnies apšaudymą ir bombardavimą. Pirmasis instinktas yra bėgti. Tačiau kur? Taip atrodo, kad oras pilnas skraidančio metalo gabalų ir žemių, aplink viskas išsiverždavo aukštyn su kurtinančiu sprogimu. Antra, tuo metu yra neapsakomas noras kiek įmanoma giliau įsirausti į žemę ir ten tūnoti, kol baigsis iš proto varantis bombardavimas. Apgriuvusioje tranšėjoje, kurios apačioje telkšo vanduo, jums belieka tik susigūžti ir melstis, kad triukšmas ir sprogimai kuo greičiau pasibaigtų. Didžiulė baimė apima jus, atrodo, jog žarnos pilvė iš baimės net susisuko vien nuo tos minties, kad tuoj gali numirti. Atrodo, kad galva tuoj plyš ir dėl viso to tiesiog norisi siaubingai rėkti.“

Tai yra nuoširdus kario prisipažinimas, ką dauguma karių jaučia ir galvoja tokiose situacijose, kai ateina baisūs išbandymai. Reikia suprasti: ne-

Gordon Highlander veteranai.

svarbu, ar esi drąsus, ar ne, tokie išbandymai kariams tenka. Tačiau Jonas štai taip parašė apie Italiją: „Buvo labai gražu, kai kulkos neskraidė!“

Batalionas, kuriame tarnavo Jonas, kaudamasis judėjo Italijos šiaurėn, link Romos, bet netikėtai buvo nuspręsta jį atitraukti ir permesti prie numatomos britų išsilaipinimo vietos, tačiau ne prie Ancijaus miesto, bet tam, kad užseitų vokiečių gynybą iš flango ir suklaidintų įsitvirtinusias, gynyboje esančias pajėgas. Šis klaidinantis manevras buvo per lėtas ir nesėkmingas, todėl sąjungininkų pajėgos patyrė didelių nuostolių. Bandymas pergudrauti vokiečių gynybą ir užsitikrinti greitą prasiveržimą į miestą buvo nesėkmingas. Apie šią operaciją yra žinoma, kad ji iš pradžių buvo sėkminga, tačiau po geros puolimo pradžios nebuvo pakankamo puolimo greičio, ir vokiečiai, tuo pasinaudoję, persigrupavo, susigrąžino prarastas pozicijas bei sustabdė tolimesnį puolimą. Kaip ir daugelis kitų mūšių Italijos kampanijoje, mūšis dėl Ancijaus atnešė sąjungininkams nemažai aukų. Vieno iš mūšyje dalyvavusių batalionų iš kautynių grįžo tik 19 vyrų. Tose kautynėse Jonas nuo skeveldrų buvo sužeistas ir netgi laikinai buvo praradęs regėjimą. Gulėdamas karo lauko ligoninėje sąjungininkų užimtame Ancijaus mieste, jis išgirdo apie išlaisvintą Romą, o po kelių savaičių pasveikęs vėl prisijungė prie savo bataliono. Ten J. Stepsis išgirdo apie

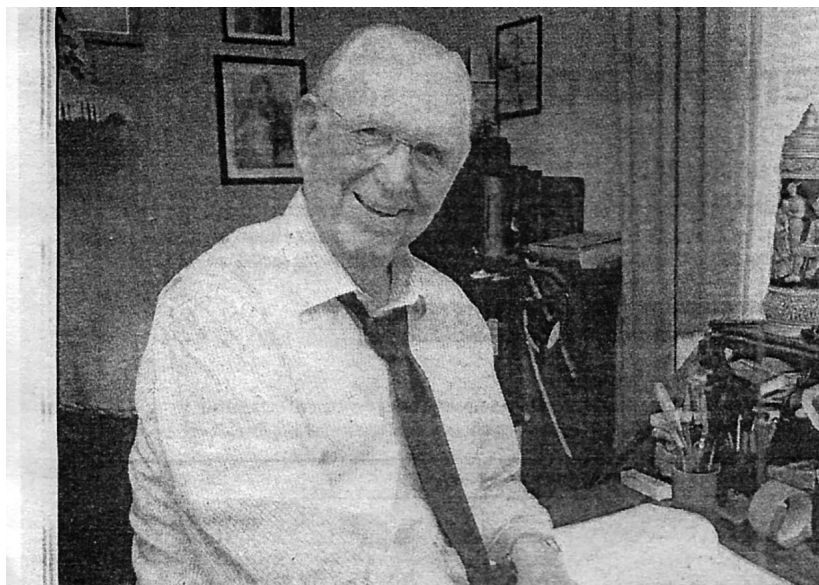

birželio 6 dieną įvykusį sąjungininkų išsilaipinimą vokiečių užimtoje ir stipriai ginamoje Prancūzijos ir Belgijos teritorijų pakrantėje.

Tuo metu batalionas, kuriame tarnavo Jonas, buvo išvestas iš kovinių veiksmų zonos, o kariams skirtas poilsio laikotarpis. Netikėtai karius pasiekė žinia, kad yra ieškoma 200 savanorių susitikti su popiežiumi, kuris norėjo padėkoti sąjungininkų kariams už Romos išlaisvinimą. Būdamas katalikas, Jonas greitai užsirašė į savanorių sąrašą, nors vėliau pats prisipažino tai padaręs ne tik dėl religinių priežasčių, bet gal daugiau dėl asmeninių. Vėliau jis pasidalijo prisiminimais, kokią prabangą regėjęs Vatikane ir ką pamatė išėjęs iš Šv. Petro katedros – daugybė badaujančių vaikų basomis kojomis ir nuskurusiais drabužiais prašė praeivių išmaldos.

Nors Jonas niekada negyveno Lietuvoje, bet buvo vienas iš daugelio lietuviškas šaknis turinčių Didžiosios Britanijos piliečių, kurie II pasaulinio karo metais drąsiai kovojo vilkėdami Didžiosios Britanijos kariuomenės uniformą. Tiksliai nėra žinoma, kokiais valstybiniais apdovanojimais jis buvo apdovanotas, bet žinomas faktas, kad visi britų kariai, dalyvavę Italijos kampanijoje, buvo apdovanoti 1939–1945 m. karo medaliu; 1939–1945 m. žvaigžde ir II pasaulinio karo Italijos žvaigžde.

Jonas Stepsis (John Millar) paliko ryškų pėdsaką ne tik kaip karys, bet

Jonas Stepsis namuose Škotijoje 2014 m., likus keletui mėnesiui iki mirties.

ir kaip žmogus, kuris nebuvo pamiršęs savo šaknų, parašęs ir publikavęs darbų apie lietuvius Didžiojoje Britanijoje, o ypač vertinga yra jo parašyta knyga apie lietuvius Škotijoje.

Jono Stepsio apdovanojimai

1939–1945 m. karo medalis	II pasaulinio karo Gynybos medalis	II pasaulinio karo Italijos žvaigždė
A silver circular medal with a profile of a woman's head facing left. The reverse side shows a profile of a man's head facing right. The medal is attached to a ribbon with vertical stripes of red, white, and blue.	A silver circular medal with a profile of a woman's head facing left. The reverse side shows a profile of a man's head facing right. The medal is attached to a ribbon with vertical stripes of green, white, and red.	A bronze five-pointed star medal with a central emblem. The medal is attached to a ribbon with vertical stripes of red, white, and green.

LIETUVIAI BRITŲ KARIUOMENĖJE: JONAS BEINORAS

Tęsiant lietuvių, tarnavusių Didžiosios Britanijos kariuomenėje, paiešką, nuolatinis susirašinėjimas ir pastangos surasti iki šiol nežinomus mūsų tautiečius karius davė naujų rezultatų. Man parašė Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės narė ponია Irena Degutis. Ji papasakojo istoriją apie savo senelį, jos mamos tėtį Joną Beinorą.

Ponios Irenos pasakojime nėra konkrečių jos senelio buvimo fronte laikotarpio kovinių įvykių aprašymų. Turėdamas galimybę naudotis Didžiosios Britanijos kariuomenės I pasaulinio karo archyvais ir ten rasti prieinamos informacijos apie Linkolnšyro pulko (angl. *Lincolnshire Regiment*) nuėitą kelią Vakarų fronte, pabandysiu pagal galimybes atkurti buvusius įvykius, kad būtų galima susidaryti įspūdį, kokiomis košmariškomis apkasų fronto sąlygomis kovojo Didžiosios Britanijos kariuomenės eilinis Jonas Beinoras.

I pasaulinis karas: 1914–1918 m.

I pasaulinis arba Didysis karas – vienas iš pasaulinių ginkluotų susidūrimų – vyko 1914 m. liepos 28 d. – 1918 m. lapkričio 11 d. daugiausia Europoje (karo veiksmai taip pat vyko Artimuosiuose Rytuose, Afrikoje ir Rytų Azijoje). Tada žuvo ir nuo žaizdų mirė per 13,6 mln. žmonių, per 20 mln. buvo sužeista ir suluošinta.

Karo metu sąjungininkai, vadovaujami Prancūzijos, Rusijos, Didžiosios Britanijos, vėliau ir Italijos, JAV, nugalėjo Austriją-Vengriją, Vokietiją, Bulgariją ir Osmanų imperiją. Didžioji dalis I pasaulinio karo kovų vyko Vakarų fronte, kur iš abiejų pusių buvo sukurta apkasų ir įtvirtinimų sistema.

Šiame kare pirmą kartą buvo plačiai naudojama technika (tankai, šar-

vuočiai, orlaiviai) ir nuodingosios dujos (vokiečiai pirmą kartą jas panaudojo mūšyje prie Iprozės Belgijoje. Iš čia kilęs kovinės nuodingosios medžiagos pavadinimas ipritas), tačiau tai mažai tepaveikė padėtį frontuose, kuriems buvo būdingas pozicinis apkasų karas. Tokiuose mūšių laukuose, pvz., Prancūzijos ir Belgijos teritorijose (prie Iprozės, Verderno ir Flandrijoje), žuvo milijonai kareivių, nors tai netgi neturėjo esminės įtakos karinei padėčiai.

5,4 mln. Didžiosios Britanijos karių, tarp jų ir eilinis Jonas Beinoras, tarnavo Vakarų fronte

Prancūzijoje ir Flandrijoje. Iš viso čia jų žuvo 564 715.

Ponia I. Degutis rašo:

„Mano senelis Jonas Beinoras, Juozapo ir Onos sūnus, kilęs iš Rakandžių kaimo, Gruzdžių parapijos, Žemaitijos (dabar Telšių) vyskupijos, o mano močiutė, Juozapo ir Mortos Vereckių duktė, – iš Urbantų kaimo, Naumiesčio parapijos, Seinų (dabar Vilkaviškio) vyskupijos.

Mūsų žiniomis, mano močiutė gimė 1894 m. Kybartuose ir atvyko į Angliją, kad čia pasiliktų ir dirbtų kartu su savo dėde ponu Grybu Londone. Manau, tai galėjo būti apie 1913–1914 metus.

Ponas Grybas buvo siuvėjas ir turėjo savo siuvyklą Londono priemiestyje, Haknio (angl. *Hackney*) miestelyje. Maždaug tuo pačiu metu kitas jaunas lietuvis Jonas Beinoras atvyko į Angliją ir taip pat pradėjo dirbti p. Grybo dirbtuvėje. Ten mano močiutė su seneliu ir susipažino.

Deja, rytiniame Londono pakraštyje Haknyje esančios lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios dokumentuose nėra išlikę jokių oficialių įrašų apie mano senelio Jono Beinoro, atvykusio į Angliją iš Lietuvos, santuoką su mano močiute Juozapota (Josephine) Vereckis, nors jie, mūsų žiniomis, būtent toje bažnyčioje susituokė 1915 m. balandžio 5 dieną.

Mano mama Alisa (Alice) gimė 1916 m. vasario 16 d., o jos sesuo Ona (Anna) – 1917 m. liepos 19-ąją.

Liūdna, kad mano senelis žuvo 1918 m. gegužės 28 d. per netikėtą masinę ataką (pagal kodinį vokiečių pavadinimą *Blucher*, o sąjungininkų vadinamą antruoju mūšiu prie Enos (pranc. *Aisne*) upės). Šios kautynės prasidėjo 1918 m. ankstyvą gegužės 27-osios rytą. Prieš šį mūšį vokiečiai sutelkė didžiulį kiekį artilerijos, ir tai buvo vienas iš intensyviausių to karo artilerijos sviedinių sprogimų tokiame nedideliame ruože. Dėl to Prancūzijos ginkluotosios pajėgos patyrė didžiulių nuostolių, nes kariai kovojo tankiose pozicijose. Po šio puolimo Prancūzijos kariuomenė privalėjo atsitraukti. Gretose buvo ir penkios britų divizijos, jos aktyviai dalyvavo šiame nesėkmingame gynybiniame mūšyje. Jos kartu su prancūzais privalėjo taip pat atsitraukti į pietus, kad atsigautų po ilgų ir sekinančių kautynių Flandrijoje ir *Somme*. Reikėjo pakeisti pavargusius britų karius, be to, etapais fronto ruože atnaujinti pajėgas naujomis Prancūzijos kariuomenės formuotėmis.

Netrukus po mano 87 metų mamos mirties 2003 m., tarp jos išsaugotų ir branginamų daiktų mažoje kartoninėje dėžutėje radau savo senelio Didžiojo karo (1914–1918) ir Pergalės medalius, be to, ten buvo įdėtas sulūžęs ir aptrupėjęs jo kario tapatumą patvirtinantis medalionas, britų karių dar vadinamas šunų medalionu.

Šis radinys mane paskatino domėtis senelio istorija. Sužinojau, kad visas jo kario kelias buvo susietas su Linkolnšyro pulku. Taip pat pavyko

sužinoti, kad senelis palaidotas *Hermonville'io* karių kapinėse, esančiose kaime, įsikūrusiame 11 km į šiaurės rytus nuo Reimso miesto šiaurinėje Prancūzijos dalyje. Taigi 2009 m. nusprendžiau aplankyti jo kapą. Tose kapinėse yra Didžiosios Britanijos kariuomenės – daugiausia 21-osios divizijos – karių, kurie žuvo kautynėse 1918 m. gegužės ir birželio mėnesiais ir vėliau, po paliaubų karui pasibaigus, jie buvo perlaidoti, kapai.

Galite įsivaizduoti, kokia buvo mano mamos sunki dalia ir gyvenimo patirtis. Labai gaila, kad ji nepažinojo savo tėvo, nes jis žuvo, kai jai buvo tik 2 metukai. Deja, per daugelį metų taip ir neatsirado galimybės aptarti to su mama ir kartu nuvykti aplankyti jos tėvo kapo *Hermonville'yje!*“

Štai ką apie Linkolnšyro pulką liudija Didžiosios Britanijos I pasaulinio karo archyvų dokumentai, tarp jų ir atskirų batalionų karininkų aprašytos situacijos:

„Linkolnšyro pulko 8-asis batalionas išsilaipino Bulonėje 1915 m. rugsėjo mėnesį. Jie priklausė 21-osios divizijos 63-iajai brigadai ir tęsė tarnybą Vakarų fronte.“

„Nors 1918 m. kituose batalionuose (išskyrus 2/5th Linkolnšyro batalionus) daugiausia buvo jauni nepatyrę kareiviai, gegužės 28 d. du batalionai užėmė fronto liniją tranšėjose į rytus nuo Mailly Mailleto.“

„Nuo antrojo mūsų prie Enos upės pradžios sektoriuje nuo gegužės 14 d. iki gegužės 27 d. 1 val. priešas nebuvo aktyvus, buvo labai mažai veiklos bet kurioje srityje.“

„Numatomo didžiojo priešo pajėgų puolimo įvertinimas yra apibend-

rintas gegužės 1 d. 1-ojo bataliono dienoraštyje: „8 val. vakare, buvo gautas įspėjimas, kad kitą rytą yra tikimasi didžiulio puolimo, prieš tai bus artilerijos apšaudymas su dujų užtaisais.

Apšaudymas prasidės 1 val. (naktį). Visi apie tai greitai buvo įspėti ir apsaugos nuo dujų atakų tarnyba išstatyta į postus.

Šią informaciją pateikė vokiečių karo belaisviai, kuriuos į nelaisvę paėmė Prancūzijos XI korpusas, buvęs kairėje britų pozicijų. Be to, mūsų kariuomenės žvalgyba kasdien praneša apie į priešų pozicijas naujai atvykstančius vokiečių karininkus ir kiekvieną naktį girdimus ginklų paruošimo darbų garsus.“

„Informacija buvo teisinga, gegužės 27 d. 1 val. nakties prasidėjo smarkus pozicijų apšaudymas iš visų kalibrų artilerijos. Artilerijos sviediniai sproginėjo tiek priešakinėse, tiek galinėse korpuso sektoriaus apkasų ir įtvirtinimų srityse. Tiek didelio galingumo sprogmėnys, tiek skeveldriniai sprogstamieji ir kasetiniai dujų užtaisai buvo naudojami dideliais kiekiais, didžiausia ugnies koncentracija buvo pagrindinėje pasipriešinimo linijoje.

Bombardavimas tęsėsi maždaug iki 4 val. ryto. Po šios sunkios artilerijos parengiamosios ugnies priešas po stora dūmų, dujų ir rytinio rūko uždanga užpuolė priešakines gynybines linijas.

Apie 2-ojo Linkolnšyro bataliono, kuris buvo brigados dešinėje priešakinėse linijose, likimą nėra daug detalių, tik randama trumpa istorija, susijusi su ta situacija, kuri aprašyta bataliono dienoraštyje. Priešas, pradėjęs savo puolimą, akivaizdžiai prasiveržė per bataliono laikomus postus ir pozicijas, kurie, atrodo, buvo beveik iškart apsupti, tik du pa-

reigūnai (karininkai) ir apie trisdešimt kitų karių sugebėjo iš pozicijų atsitraukti. Tik maža dalis bataliono karių branduolio ir transportas vakare grįžo į numatytą susitelkimo tašką pusantro kilometro (apytiksliai) į pietryčius nuo Bouvancourto.

1-ojo Linkolnšyro bataliono kariai gegužės 27 d. ankstų rytą, kai prasidėjo apšaudymas dujiniais užtaisais, užsidėję tuo metu turėtas dujokaukes, perėjo į kitas pozicijas.

Prieš 6 val. ryto puldamas priešas jau buvo užėmęs priekinės apkasų linijos kairėje pusėje esančias brigados sektoriaus pozicijas (jas turėjo kontroliuoti „Northumberland Fusiliers“).

„6.20 val. batalionas pajudėjo: A ir B kuopos Chalons-la-Vergeur–Cormicy keliu į šiaurę, o C ir D kuopos į pietus etapais brigados būstinės link.

Priešas užpuolė į šiaurę nuo Cormicy, tačiau buvo atstumtas su dideliais nuostoliais.

Situacija tapo ūmi: priešas sulaužė gynybines pozicijas ir visiškai užėmė kairiąją brigados flangą.“

„Dešinė brigados pozicijų pusė buvo sunkiai įspausta tarp priešų pajėgų.

Vokiečiai okupavo visą Chalons-la-Vergeur krašto kairiąją pusę, todėl Linkolnšyro batalionas buvo beveik apsuptas ir tik greitas atsitraukimas galėjo jį išgelbėti.

Batalionas, remiamas greta likusių britų vienetų, sugebėjo su dideliais nuostoliais persikelti į saugią aukštumą netoli Ferme de l'Épinette, į šiaurės rytus nuo Pevy. Laikrodžiai rodė 1 val. nakties.

28 d. įsakyta atsitraukti ir likusiems brigados batalionams.“

„Išaušus gegužės 28-osios rytui, netrukus buvo pastebėti iš šiaurės vakarų artėjantys priešo patrulių vienetai. Priešo ataka buvo nukreipta prieš Linkolnšyro batalioną, kuris jau buvo užėmęs naujas pozicijas ir atsilaukė, atrėmė priešo puolimą. Todėl maždaug 8 val. batalionas vėl grįžo į Butte de Prouilly. Linkolnšyro pulkas, būdamas 62-osios brigados sudėtyje, laikė šiauriausią kalvos sektorių kartu su Prancūzijos vienetu dešinėje ir kairėje pusėje.“

62-osios brigados nuostoliai Enos mūšyje

62-osios brigados dienraštis nurodo bendrus brigados nuostolius: „Žuvę penkiasdešimt du, du šimtai trisdešimt devyni sužeisti, aštuoni šimtai aštuoniasdešimt dviejų trūksta (dingę be žinios).“

1918 m. gegužės 27 d. anksti ryte vokiečių kariuomenė pradėjo Enos mūšio ataką prieš sąjungininkių – Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos – pajėgas Enos upės baseino *Chemin des Dames* slėnyje.

Pradėdami trečią Enos mūšį, gegužės 27 d. anksti ryte 4 000 vokiečių artilerijos pabūklų atvėrė ugnį 24 mylių ilgio aljanso linijų ruože. Vokiečiai giliai per 12 mylių pasistūmė link Prancūzijos geležinkelio linijų, esančių

šalia *Chemin des Dames*, sunaikindami keturias Prancūzijos divizijas. Keturioms Prancūzijos ir keturioms britų divizijoms esant tarp Suasono (pranc. *Soissons*) ir Reimso miestų, vokiečiai užėmė Enos gynybinį ruožą per mažiau nei šešias valandas. Iki dienos pabaigos Ludendorfo vadovaujami Vokietijos kariuomenės kariai per aljanso gynybines linijas prasiveržė 40 mylių pločio ir 15 mylių ilgio ruožu.

Mūšis prasidėjo vienu intensyviausių I pasaulinio karo artilerijos apšaudymų. Gegužės 27-osios ryte per keturias valandas vokiečiai iššovė du milijonus artilerijos sviedinių, paskui pradėjo savo ataką su septyniolika divizijų. Aljanso saugoma gynybinė linija, kuri buvo pavadinta *Chemin des Dames*, buvo sugriauta. Vokiečiai pirmą kartą nuo 1914 m. karo pradžios išsiveržė iš turėtų tranšėjų pozicijų ir per dieną pajudėjo apie 13 mylių į Prancūzijos gilumą. Tiltai per Eną buvo užimti nesunaikinti, todėl vokiečiai galėjo toliau žygiuoti į Marną (pranc. *Marne*).

Po artilerijos apšaudymo buvo imtasi dujų atakų. Kai dujos buvo paleistos, septyniolika Vokietijos šturmo (vok. *Sturmtruppen*) divizijų pradėjo pagrindinį pėstininkų puolimą.

Nors britų ir prancūzų gynyba buvo gerai organizuota, Enos mūšyje sąjungininkai nesugebėjo sustabdyti atakos, o Vokietijos kariuomenė įsiveržė per 40 kilometrų į Prancūzijos teritorijos gilumą.

Jono Beinoro antkapinis paminklas

TRUMPA KARINĖS TARNYBOS ISTORIJA: LEO (LEONAS) KALINAUSKAS

Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės nario Dan Semeta laiškas – trumpa istorija apie jo dėdę Leo Kalinauską, kuris, kad ir nelabai sėkmingai, nes tarnybos metu patyrė sužalojimų, bet vis tik trumpai dalyvavo II pasauliniame kare. Ką gi, ne visi kariaudami tampa didvyriais. Tačiau visgi Leo didvyriškumas ir heroizmas akivaizdus, nes jis, net nesulaukęs šaukiamojo į kariuomenę amžiaus, pats savo noru pasiprašė į karinę tarnybą, norėdamas atlikti pilietinę pareigą.

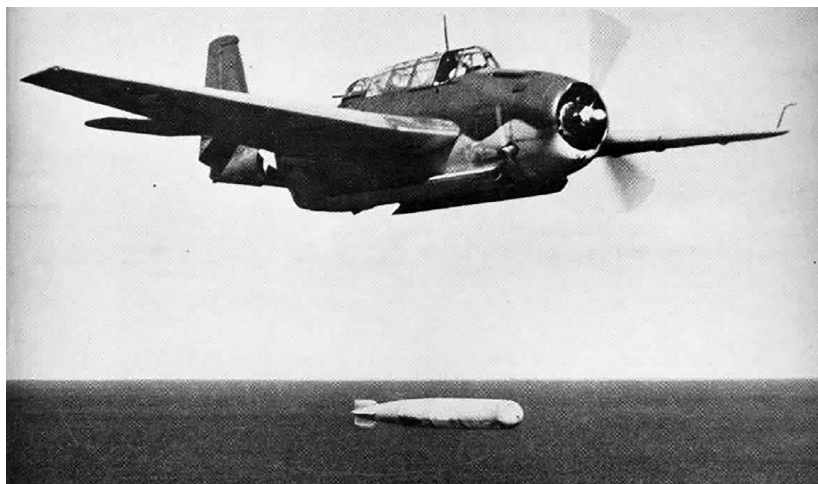
Leo tėvas Josephas (Juozapas) gimė 1891 m. Karpiejų kaime prie Bartininkų. XX a. pradžioje jis iš Lietuvos atvyko į Didžiąją Britaniją ir, anot jo giminaičių pasakojimų, per I pasaulinį karą kovojo būdamas britų kariuomenėje. Deja, apie jo tarnybą ir dalyvavimą kare šeima jokių daiktinių įrodymų neišsaugojo, neišliko ir jokių rašytinių dokumentų. 1917 m. Londone Juozapas susituokė. Jis ir toliau palaikė ryšius su savo šeima Lietuvoje, kur buvo likę du jo broliai. 1937 m. jis buvo išvykęs į Lietuvą aplankyti šeimos. Tai veikiausiai ir buvo jo paskutinė viešnagė gimtinėje, nes vėliau prasidėjo II pasaulinis karas su savo tragiškais padariniais, ilgam išskyręs šeimas ir artimuosius.

Leo motina Magdalena Brazaitis gimė 1899 m. Londone. Jos abu tėvai kilę iš Lietuvos. Magdalenos mama mirė 1930 m. Londone, o apie tėvą žinių nėra.

L. Kalinauskas gimė 1923 m. Londone. Šeimoje ir tarp lietuvių jis buvo vadinamas Leonu, o dokumentuose šis lietuviškas vardas nefigūravo.

Prasidėjus II pasauliniam karui Leo dar nebuvo sulaukęs tinkamo tarnybai amžiaus. Tik karui jau artėjant į pabaigą jis savanoriškai pasiprašė į karinę tarnybą, buvo paskirtas į Didžiosios Britanijos karališkojo jūrų lai-

vyno Jūrų aviacijos junginį ir išsiųstas į Tolimųjų Rytų karo veiksmų teatrą. Čia jis mokėsi jūrų aviacijos kario parengiamojo kurso dalykų.

Leo buvo paskirtas į lėktuvnešį *HMS Indefatigable* ir tarnavo kaip oro žvalgas karo lėktuvuose *Grumman Avenger*. Šie lėktuvai buvo nupirkti iš JAV ir pagal savo paskirtį daugiausia buvo naudojami prieš laivams torpeduoti atakuojant iš oro. Oro žvalgas stebėtojas atliko ir kitą labai svarbią funkciją – jis buvo orlaivio šaulys kulkosvaidininkas ir privalėjo apsaugoti lėktuvą nuo priešo naikintuvų antpuolių iš užnugario, t. y. iš už jo lėktuvo uodegos. L. Kalinauskui iš tikrųjų nepavyko galutinai baigti pasirengimo koviniams skrydžiams kurso, nes vieno mokomojo skrydžio metu, kylant nuo lėktuvnešio, netikėtai, nežinia dėl kokių priežasčių (techninių ar piloto klaidos), lėktuvas, nepasiekęs reikiamo aukščio, trenkėsi į vandenį. Lėktuvo *Grumman Avenger* pilotas žuvo. Leo pasisekė išgyventi, nes jį išgelbėjo vienos iš netoliese buvusių britų lėktuvnešį *HMS Indefatigable* saugojusios flotilės laivo įgulos jūreiviai.

Karas baigėsi anksčiau, nei išsigydęs žaizdas Leo galėjo vėl sugrįžti į karo operacijų rajoną. Išlikę jo mokomųjų skrydžių įrašai yra saugomi Australijos jūrų aviacijos muziejuje, esančiame netoli Sidnėjaus. Tikslios informacijos apie L. Kalinausko karinius apdovanojimus nėra, tačiau, žinant, kad į karo tarnybą jis buvo pašauktas vykstant II pasauliniam karui, galima manyti, kad (kaip ir visi kiti Didžiosios Britanijos ginkluotosiose pajėgose tarnavę karo dalyviai) jis turėjo būti apdovanotas II pasaulinio karo (WWII) 1939–1945 m. medaliu ir Gynybos medaliu.

Po karo Leo dirbo mokytoju. Pasitaikius progai, buvo išvykęs mokytojauti į užsienį (1961–1963 m. dirbo Afrikoje, Ganoje buvo mokyklos „Opuko Ware“ direktorius). Jis buvo vedęs, turėjo sūnų ir dvi dukteris. L. Kalinauskas mirė 1981 m. būdamas tik 58-erių.

•••

II pasaulinio karo išvakarėse Didžiosios Britanijos karališkojo jūrų laivyno Jūrų aviacijos junginį sudarė 20 eskadrilių, kuriose buvo tik 232 lėktuvai. Tačiau karo pabaigoje viso pasaulio karo veiksmų teatruose jau dalyvavo 59 laivai lėktuvnešiai, turėję 3 700 įvairių tipų lėktuvų, 72 000 karininkų ir karių, veikė 56 jūrų aviacijos karinės bazės.

Naujai pastatytas lėktuvnešis *HMS Indefatigable* 1944 m. liepos mėnesį prisijungė prie Didžiosios Britanijos karališkojo laivyno. Buvo ruošiamasi dalyvauti operacijoje, skirtoje sunaikinti vokiečių karo laivą-tvirtovę *Tirpitz*, kuris tuo metu buvo Norvegijoje. Pirmasis antpuolis prieš *Tirpitz* įvyko 1944 m. liepos 17 d., kiti – rugpjūčio 22 d., rugpjūčio 24 d. ir rugpjūčio 29 dieną. Tai buvo kovinės operacijos *Goodwood*, skirtos sunaikinti *Tirpitz*, dalis.

1944 m. spalį–lapkritį lėktuvnešis *HMS Indefatigable* buvo techniškai modifikuotas ir skirtas į Ramiojo vandenyno operacijų rajoną. Lapkričio mėnesį jis jau prisijungė prie Didžiosios Britanijos Rytų laivyno.

Britų lėktuvnešis *HMS Indefatigable*.

1945 m. sausio 4 d. *HMS Indefatigable* kaip vadovaujantis laivas kartu su lėktuvnešiais *HMS Indomitable* ir *HMS Vicious* dalyvavo vykdant oro antskrydžius, kurių tikslas – naikinti Japonijos kariuomenei degalų tiekusią naftos perdirbimo gamyklą *Medan*, vėliau 1945 m. sausio 24 ir 29 d. vadovavo oro antskrydžiams prieš Palembangą.

Po 1945 m. vasario mėnesį bazavimosi Sidnėjuje laikotarpio lėktuvnešis prisijungė prie britų Ramiojo vandenyno laivyno ir 1945 m. kovo–balandžio mėnesiais dalyvavo oro antskrydžiuose prieš Sakishima Gunto ir Formosos salose esančius Japonijos kariuomenės karinius objektus.

HMS Indefatigable buvo pirmasis britų laivas Ramiojo vandenyno regione, kurį 1945 m. balandžio 1 d. atakavo japonų pilotas kamikadzė. Lėktuvnešio apgadavimo padariniai buvo likviduoti per valandą ir *HMS Indefatigable* vėl galėjo funkcionuoti bei tęsti operacijas.

Lėktuvai nuo laivo *HMS Indefatigable* gegužės mėnesį vėl kilo ir tęsė

Nuo lėktuvnešio denio nuslydęs *Grumman Avenger*.

kovinius oro antskrydžius prieš Sakishima Gunto japonų įtvirtinimus. Iki šių operacijų pabaigos šio lėktuvnešio lėktuvų skrydžiai sudarė vieną trečdajį visų britų Jūrų aviacijos lėktuvų antskrydžių, vykusių nuo kovo 26 d. iki 1945 m. gegužės 25 dienos.

1945 m. birželio mė-

Orlaivio *Grumman Avenger* šaulio kulkosvaidininko vieta.

nesį šis lėktuvnešis buvo Sidnėjuje, nes buvo remontuojami laivo varikliai.

Po remonto liepos 24–rugpjūčio 10 d. jis vėl su savo lėktuvais dalyvavo oro atakose Japonijos teritorinėse salose naikinant karinius objektus.

HMS Indefatigable vykdė operacijas kartu su 3-uoju JAV laivynu

Japonijos vandenyse nuo rugpjūčio 10-osios iki rugsėjo 2 dienos. Šio lėktuvnešio lėktuvai vykdė kovinius skrydžius iki oficialių paskutinių karo išpuolių 1945 m. rugpjūčio 15 dieną. Šių skrydžių metu britų jūrų aviacijos pilotai numušė 8 prieš lėktuvus.

Per Japonijos kapituliaciją 1945 m. rugsėjo 3 d. *HMS Indefatigable* buvo atplaukęs į Tokijo įlanką, o rugsėjo 17 d. grįžo į Sidnėjų. Paskui spalio–lapkričio mėnesiais lėktuvnešiu buvo gabenami japonų kariai belaisviai iš Japonijos į Sidnėjų Australijoje.

Po karo 1945 m. gruodžio mėnesį lėktuvnešis buvo paskirtas į Naująją Zelandiją ir iš ten galutinai grįžo į Sidnėjų 1946 m. sausio mėnesį. Į Didžiąją Britaniją *HMS Indefatigable* grįžo 1946 m. kovo 15 dieną. Lėktuvnešis savo misiją atliko ir 1946 m. gruodžio mėnesį buvo paskirtas į rezervą. Pokario laikotarpiu 1950 m. *HMS Indefatigable* buvo mokomasis laivas. Jo angarai buvo pakeisti į klases ir gyvenamąsias vietas. Tačiau laivas nebuvo modernizuotas ir, būdamas 10 metų senumo, 1954 m. rugsėjo mėnesį buvo nurašytas. 1956 m. lapkričio 4 d. *HMS Indefatigable* buvo nuvilktas į Dalmuirą ir atiduotas į metalo laužą.

Taip baigė savo trumpą, bet šlovingą laivo kelią Didžiosios Britanijos karališkojo jūrų laivyno lėktuvnešis *HMS Indefatigable*, kuriame tarnavo ir karo aviacijos žvalgas kulkosvaidininkas – lietuvių kilmės Didžiosios Britanijos pilietis Leo Kalinauskas.

Leo Kalinausko apdovanojimai

1939–1945 m. karo medalis	II pasaulinio karo Gynybos medalis
The image shows the 1939–1945 War Medal, a circular silver medal with a profile of King George VI on the obverse, suspended from a ribbon with vertical stripes of red, white, and blue.	The image shows the Second World War Defence Medal, a circular silver medal with a profile of King George VI on the obverse, suspended from a ribbon with vertical stripes of green, orange, and white.

TRYS BROLIAI – DIDŽIOSIOS BRITANIJOS KARIAI

Iki šiol esame geri bičiuliai su buvusiu Didžiosios Britanijos gynybos atašė Lietuvoje plk. ltn. Peteriu Swansonu. Jo dėka ir vėl pavyko surasti informacijos apie lietuvius, tarnavusius Didžiosios Britanijos kariuomenėje. P. Swansonas, palaikydamas glaudžius ryšius su lietuvių bendruomene Londone, atskleidė tikrai įdomią ir unikalią, Lietuvoje dar nežinomą istoriją apie mūsų tautiečius, gyvenusius Didžiojoje Britanijoje.

Keli vyresnės kartos lietuvių bendruomenės asmenys per susitikimus jam prasarė, kad Didžiojoje Britanijoje gyveno trys broliai Balsavičiai, dalyvavę II pasauliniame kare. Beveik du metus užtruko, kol pavyko surasti šių brolių dukterėčią. Ji sutiko pasidalyti savo prisiminimais, nuotraukomis ir Didžiosios Britanijos karo archyvų duomenimis apie jos dėdžių karinę tarnybą. Ši istorija – tai ponios Jeanette'os Holt pasakojimas.

Broliai

„Tai – trumpas pasakojimas apie tris brolius, mano dėdes, gimusius Škotijoje. Jie, tarnaudami Didžiosios Britanijos kariuomenėje, kovojo II pasauliniame kare. Šių brolių tėvai kilę iš Lietuvos. XX a. pradžioje į Škotijos centrinę dalį plūstelėjo gana didelė lietuvių imigrantų banga. Sunku pasakyti, kodėl daugiausia Lanarkšyras, Eršyras, Vidurio ir Rytų Lodianas buvo šių vyrų ir moterų traukos vietos. Veikiausiai juos dirbti kvietė į Lietuvą atvykę anglies pramonės bendrovių verbuotojai. Pasak mano močiutės, ją karalienė Viktorija pakvietė... kas ten žino. Lietuvių bendruomenės branduolys buvo Lanarkšyre, ypač daug lietuvių susitelkė Belshilio mieste, lietuvių juokais vadinamame mažąja Lietuva.

Mano seneliai, susituokę 1898-aisiais, buvo iš tų, kurie, palikę savo mylimą Lietuvą, emigravo į Škotiją. Jie atvyko iš Kybartų – miestelio, esančio netoli sienos su tuometine Rytų Prūsija, ir apsigyveno mieste (angl. pavadinimas *Newcraighall*) netoli nuo Škotijos sostinės Edinburgo. Labai gaila, tačiau ši imigrantų populiacija gerokai sumažėjo dėl Anglijos ir Rusijos konvencijos, kurią 1917 m. patvirtino Didžiosios Britanijos parlamentas. Ten buvo nurodyta, kad užsieniečiai iš I pasaulinio karo sąjungininkių šalių (vyrai, gyvenantys Didžiojoje Britanijoje) privalo būti pašaukti į karinę tar-

nybą Didžiosios Britanijos arba Rusijos kariuomenėse. (Lietuva tuo metu dar priklausė carinei Rusijai, – red. past.)

Nesigilinau, kokį pasirinkimą tuo metu lietuviai vyrai dar turėjo. Bet kad ir kaip būtų buvę, tie, kurie išvyko į Rusiją, 1917 m. atsidūrė Spalio revoliucijos verpetuose ir daugelis, jei ne visi, atgal į Škotiją nebegrįžo. Mano seneliui pasisekė likti Škotijoje, nes buvo pripažintas netinkamu kariuomenei – jo vienas kelis nuolat buvo ištinęs ir jį skaudėjo. Senelio lietuviška pavardė buvo Balsavičius, nors jo santuokos liudijime jis buvo užregistruotas kaip Belsavoz, (Surusinta pavardė. – red. past.) Tikėtina, kad santuoka buvo įregistruota Alvite (miestelis Vilkaviškio rajone; lenk. *Alwit*, – red. past.) – arti tuo metu buvusios Rytų Prūsijos sienos. Anglies kasyklos, kurioje dirbo mano senelis, administracijos darbuotojams, pildantiems dokumentus, lietuviškos pavardės veikiausiai buvo pernelyg sudėtingos, todėl jam buvo suteikta škotiška pavardė. Taigi, senelis tapo *Thomson*, arba anglių kasyklos dokumentuose kartais pasirodydavo klaidingai parašyta sulenkinta jo pavardė – *Thomsonsky*.

Mano seneliai turėjo 13 vaikų. Močiutė, deja, mirė gana jauna. II pasaulinio karo metu trys mano dėdės tarnavo britų kariuomenėje.“

Johnnie (Jonas)

„Johnnie Thomson (pagal jo tėvus – Jonas Balsavičius) gimė 1911 m. Škotijoje. 1928 m. jis tapo kariu, įstojo į Gordono kalniečių pulką. Stodamas į kariuomenę, jis pasakė, kad gimęs 1910-aisiais, nes pagal tikrąją gimimo datą jam tarnauti kariuomenėje dar nebūtų buvę leista, nes tuo metu jis neturėjo 18 metų. Pirmuosius dvejus metus jis tarnavo mokymo padalinuose, o paskirtas 2-ojo bataliono ryšininku galėjo gyventi netoli nuo pulko esančiuose namuose. Iki 1930 m. pabaigos jis tarnavo 1-ojo *Gordon Highlanders* bataliono šauliu Indijoje, Šiaurės Vakarų pasienyje, kur tuo metu dažnai tekdavo dalyvauti koviniuose veiksmuose. Jono karinė tarnyba buvo gerai įvertinta: jis apibūdintas kaip rimtas ir sąžiningas karys, mokėsi, todėl jam įteiktas kariuomenės 2-ojo laipsnio švietimo pažymėjimas. 1935 m. viduryje Jonas su savo batalionu per Palestiną ir Gibraltarą grįžo į Didžiąją Britaniją. Baigęs 7 metų karinę tarnybą buvo atleistas iš reguliariosios kariuomenės. Penkerius metus jis privalėjo būti kariuomenės rezervo sąrašuose, todėl 1939 m. rugsėjį, prasidėjus II pasauliniam karui, nedelsiant buvo vėl pakviestas į tarnybą. Iš pradžių buvo paskirtas į jūrų uosto doko darbo bendrovę, o 1940 m. birželį buvo perkeltas į Gordono kalniečių pulko 5/7 batalioną. Šis batalionas buvo atkuriamas po patirtų nuostolių per kautynes su vermachto kariuomene Prancūzijoje, kai Didžiosios

Britanijos kariuomenė evakavo- si ir grįžo iš Dunkerko bei kitų uostų. Jonas tada liko šiame ba- talione, dalyvavo mokymuose garsiojoje 51-ojoje kalnų divizi- joje ir 1941-aisiais su šia divizija buvo permestas į Šiaurės Afrikos operacijų rajoną. Ten jis daly- vavo kautynėse su Italijos ka- riuomene, vėliau – su Vokietijos feldmaršalo Erwino Rommelio Afrikos korpusu.

Nors 1942 m. viduryje Jonas padarė karinių nusižengimų, ta- čiau jam buvo leista ir toliau su savo batalionu dalyvauti kau- tynėse. Kariai pasiekė pergalę prie El Alameino miesto ir pas- kui dar tęsė priešų pajėgų persekiojimą Tuniso teritorijoje. Labai gaila ir tragiška – Šiaurės Afrikos karinei kampanijai beveik baigiantis, Jonas žuvo 1943 m. vasario 26 dieną.

Johnnie Thomson (Jonas Balsavičius) palaidotas Sfakso Sandraugos karių kapinėse Tunise, o Didžiojoje Britanijoje Edinburgo pilyje esančia- me Karo memorialė yra įrašyta ir jo pavardė. Našle liko Jemima. Šią mote- rį Jonas vedė 1939 m. rugsėjį, su ja susilaukė sūnaus.“

Johnnie Thomson apdovanojimai

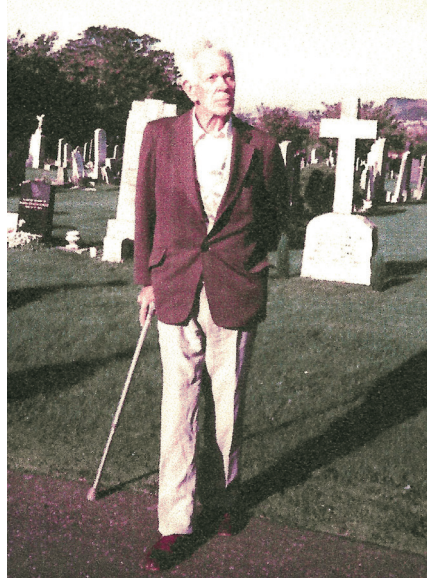
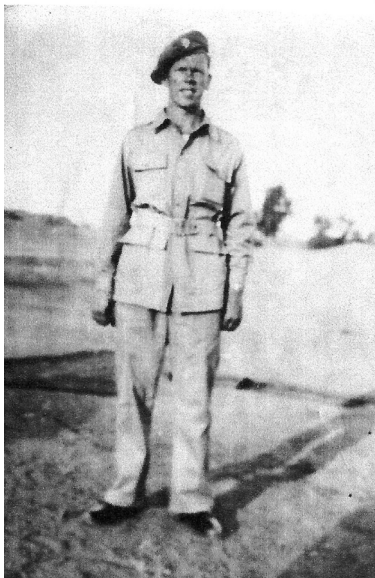
1939–1945 m. žvaigždė	Afrikos žvaigždė	1939–1945 m. karo medalis

David (Stasys)

„Stasys gimė 1914 m. Jo atmintyje įsirėžė ryškūs prisiminimai apie vaikystę Škotijoje, taip pat apie tai, kaip lietuvių bendruomenė stengėsi laikytis savo šaknų, pvz., statydami lietuviškus spektaklius. Tačiau jam liko ir ne itin malonių prisiminimų iš neramių laikų dėl 1926 m. vykusio streikininkų maišto Britanijoje, kuris atspindėjo ekonomines problemas visoje Europoje. 1930 m. pabaigoje Stasys persikėlė iš Škotijos į *Welwyn Garden City* Londono šiaurinėje dalyje, o vėliau – į *Shoreditchą* Londone. Jis ten mokėsi norėdamas tapti elektriku ir nebegrįžo į Škotiją, išskyrus, kai reikėdavo važiuoti į laidotuves ar per trumpas atostogas.

Stasys susituokė 1940 m. vasarį. Netrukus, 1940 m. balandį, kaip savanoris įstojo į teritorinę kariuomenę ir buvo paskirtas į Karališkosios kariuomenės Aprūpinimo korpusą, kuris tuo metu buvo iš esmės atsakingas už logistinę paramą Sausumos pajėgoms. Dėl iš tėvų paveldėtos jo pavardės būta keblumų: iš įvairių įrašų matyti, kad jis buvo ir *Thomson*, ir *Balsevicris* (abiem atvejais neteisingai parašyta!), o jo vardas angliškai tapo *Stanley*!

Didžiojoje Britanijoje karo metu jam teko tarnauti daugelyje vietų, buvo vairuotojas, o vėliau tarnavo kaip mechanikas. 1944 m. lapkritį jis buvo išsiųstas į Egiptą, kur liko iki 1945-ųjų birželio. Didžiąją dalį laiko tarnavo Motorinių valčių kuopoje, vėliau – Tankų transportavimo vienete. Tada jį išsiuntė į Sudaną ir priskyrė prie Sudano kariuomenės, kur buvo

pakeltas į kapralus. Į Didžiąją Britaniją grįžo 1946 m. vasarį. Kario tarnybos lape Stasys buvo apibūdintas kaip turintis didelę patirtį tikrinant ir remon-

David apdovanojimas

1939–1945 m. karo
medalis

tuojant visų tipų transporto priemones. Jo elgesio įrašas rodo jį buvus labai geru ir patikimu kariu. Karui pasibaigus, iki 1954 m. jis pasiliko kaip privalomosios teritorinės kariuomenės tarnybos karys, o po karo, dar kylant įvairių neramumų, liko Sausumos pajėgų aktyviajame rezerve iki 1959 metų. Veikiausiai Stasiui pasisekė, kad jis nebuvo vėl pašauktas į aktyviąją tarnybą per buvusius 1950 m. karinius konfliktus, kai britų karinės pajėgos buvo perdislokuojamos ir dalyvavo kariniuose veiksmuose. Už tarnybą 1940–1945 m. jis buvo apdovanojamas 1939–1945 karo medaliu (angl. *War Medal 1939–1945*). Stasys sulaukė gražaus 82 metų amžiaus. Mirė 1996 metais.“

Eddie (Eduardas)

Kai karas užklupo Europą, Eddie (Eduardas) buvo 18-metis. Jis 1939 m. gegužę jis savanoriškai įstojo į teritorinę kariuomenę ir buvo paskirtas į Karališkųjų škotų (angl. *The Royal Scots*) pėstininkų pulką, kuris pulkas buvo suformuotas 1633 metais. Tai buvo seniausias Didžiosios Britanijos pulkas, todėl jis juokais britų karių dar buvo vadinamas Poncijaus Piloto sargybiniais. Prasidėjus karui, Eddie buvo oficialiai mobilizuotas į reguliariąją kariuomenę – į minėto pulko 7/9 batalioną. Tada Eddie dar nebuvo vedęs.

Balsavičių šeimoje mano motina, jo sesuo, buvo artimiausia Eddie pagal amžių. Jis tarnavo įvairiuose tuo metu Didžiojoje Britanijoje veikusiuose kariniuose vienetuose iki pat 1943 m. pradžios (Karališkųjų škotų pulko 8/10 batalione, jo mokymo centre ir 30-ajame karališkajame škotų fuzilierių batalione, pastarajame ir toliau tęsė savo karinę tarnybą). Kadangi iki karo jis buvo įgijęs variklių inžinieriaus kvalifikaciją, tai kariuomenėje ėjo vairuotojo-mechaniko pareigas. Per šį tarnybos laikotarpį jis kelis kartus buvo atsidūręs ligoninėje, turėjo nuobaudų už karinės drausmės pažeidimą.

Didžiosios Britanijos kariuomenė patyrė didelių nuostolių 1942 m. pradžioje, kai Japonijos kariuomenė užėmė Malaiziją ir Singapūrą. Tuomet ten prasidėjo nauji karo teatro veiksmai. Vėliau Japonija nukreipė savo dėmesį ir į Birmą, planuodama ten įsiveržti, o šio įsiveržimo pagrindinis tikslas buvo tolimesnė invazija į Indiją, kuri tuo metu vis dar buvo valdoma Didžiosios Britanijos. Didžioji Birmos teritorijos dalis taip pat atiteko Japonijai, tačiau sustiprinus generolo (vėliau feldmaršalo) Slimo vadovaujamą Didžiosios Britanijos 14-ąją armiją, dislokuotą Indijoje ir Birmoje, padėtis stabilizavosi. Eddie buvo išsiųstas į 1-ąjį karališkąjį škotų fuzilierių batalioną Indijoje, į kurį atvyko 1943 m. gegužę, o spalio mėnesį su kitais kariais kaip pastiprinimas buvo perkeltas į 1-ąjį kamerūniečių (angl. *Cameronians*) batalioną, kuris buvo žinomas kaip dar vienas labai stiprus ir kovingas Škotijos padalinys, intensyviai besiruošęs kovoms su Japonijos kariuomenės padaliniais už-

nugaryje, t. y. japonų užimtose teritorijose. Buvo ruošiamasi antrajam prasiveržimui po nepavykusios pirmos 1943-ųjų operacijos. Naujoje operacijoje dalyvavo šešios brigados ir gana dideli karinės aviacijos pajėgumai, o 1-asis kamerūniečių batalionas buvo 111-osios Indijos pėstininkų brigados sudėtyje. Šie vyrai tapo žinomi kaip chinditai, kurie veikė už Čindvino upės Vakarų Birmoje.

Kol viena brigada per 200 mylių žygiavo tankiomis džunglėmis tam, kad užtikrintų britų karinių aerodromų apsaugą, 111-oji brigada buvo viena iš tų, kuri 1944 m. kovo mėnesį ten buvo permesta su lėktuvais *Dakota* ir kariniais sklandytuvais. Veikiant prieš užnugaryje Birmos teritorijoje, buvo gautas įsakymas atakuoti ir nutraukti prieš tiekimo linijas bei nuolat puldinėti iš užnugario Japonijos pajėgas, esančias fronto linijoje priešais britų, amerikiečių ir Kinijos pajėgas. Kaip ir pirmoji Chindito ekspedicija, per džungles buvo judama tikslingai suformuotomis nedidelėmis kovinėmis grupėmis. Toks mobilumas buvo Chindito bataliono pranašumas. Kovinės grupės džunglėse judėdavo voromis ir galėdavo netikėtai atsirasti, užpulti priešą, susprogdinti įtvirtinimus, užtvankas arba tiesiog

padaryti pasalas judančiam priešų konvojui. Netikėtai užpuolė priešą britų kariai vėl pasitraukdavo į džiungles, kuriose priešas negalėdavo arba tiesiog bijojo toliau persekioti. Prireikus tos nedidelės kovinės grupės būdavo suformuojamos į batalionus ar brigadas, tam, kad užpultų ir sunaikintų didesnius taikinius arba atremtų didelių priešų pajėgų išpuolius. Chindito kovinės grupės priešų užnugaryje išgyveno didžiulius sunkumus, nes veikė toli nuo savo bazių už fronto linijos, o po Chindito kovinių grupių vado – charizmatiškojo generolo Orde'o Wingate'o – žitės buvo perkeltos į konvencines operacijas Šiaurės Birmoje tiesioginei amerikiečių generolo Stillwello vadovaujamų dalinių paramai. Vykdyti šią užduotį vadinamieji chinditai nebuvo apmokyti ir tinkamai aprūpinti – britai, veikę Birmoje, neteko beveik 4 000 karių iki iš šios operacijos buvo atšaukti 1944 m. rugpjūtį. Beje, tarp žuvusiųjų 700 karių buvo iš 111-osios brigados. Be to, daugelis likusių gyvų brigados kovotojų buvo išsekę ir palieję. Po britų karių atšaukimo iš operacijos „Chindit“ vėliau Eddie du kartus sirgo maliarija ir buvo hospitalizuotas.

Kovodamas toli nuo savo namų Eddie pasižymėjo per karines operacijas. Kamerūniečių bataliono vadas jį apibūdino: „Pasirodė kaip sąžiningas, patikimas ir drausmingas karys. Ateityje, bet koks darbdavys turėtų būti juo patenkintas. Gerai užsirekomendavo Birmoje.“

Mano mamai (panašaus amžiaus kaip Eddie, jo seseriai) Karo biuro atstovai (tuometinė Didžiosios Britanijos gynybos ministerija) pasakė, kad ji broliui vis tiek rašytų laiškus, nors iš jo negautų jokios žinios. Jai niekada nebuvo pasakyta, kodėl iš brolio negaunama jokių žinių, tačiau periodiškai jų šeimai būdavo suteikiama informacija, kad Eddie vis dar gyvas! Tarnaudamas toli nuo namų užsienyje Eddie turėjo dar vieną širdies skausmą – jį paliko namuose likusi mylima mergina. Pamenu, kai Eddie grįžo namo, man pasirodė, kad kažkoks keistas vyras praslinko pro mane ir užėjo į mūsų namus, tarsi tie namai jam priklausytų.

14-oji armija buvo žinoma kaip pamirštoji armija, nes buvo išsiųsta toli

nuo Didžiosios Britanijos, be to, tada visų dėmesys krypo į pergalę kovojant su Vokietija, todėl ši Britanijos ekspedicinė armija buvo viešinama mažai. Tačiau 14-osios armijos kariai labai didžiavosi savo koviniais pasiekimais, nors karo pradžioje buvo patyrę pralaimėjimų. Vadinamieji chinditai ypač didžiavosi savo pasiaukojama ir didvyriška tarnyba kovodami už priešų linijas.

Eddie 1945 m. pavasarį jau buvo sugrįžęs į Didžiąją Britaniją, tačiau tik 1946-ųjų viduryje galiausiai jį išbraukė iš pirmosios parengties tarnybos karių sąrašo ir iki 1958 m. jis buvo rezervistas.

Šalyje, kur gyveno Eddie, po karo jau buvo bandoma grįžti į senas vėžias, nors ir trūko maisto, gyvenamųjų namų, po tokio ilgo karinio konflikto kankino ekonominiai sunkumai. Eddie lankė vakarinę mokyklą ir trumpai dirbo Londono liftų inžinieriumi. Jam grįžus į Edinburgą, deja, iširo santuoka ir jis persikėlė gyventi į Dandi, vėliau – į Karnustį, čia antrą kartą vedė. Jis turėjo laikraščių parduotuvę. Deja, Eddie mirė nuo smegenų auglio būdamas tik 60 metų amžiaus.

Eddie (Eduardo) apdovanojimai

Birmos žvaigždė	1939–1945 m. karo medalis

KPT. ROMUALDAS MARCINKUS – ŽMOGUS LEGENDA

Romualdas Marcinkus gimė 1907 m. liepos 22 d. Jurbarke, tuometinėje carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje, policininko Prano Marcinkaus ir Honoratos Kroazės-Marcinkienės šeimoje. Jis buvo vyriausias iš penkių vaikų. Šeimoje, taip pat artimi draugai jį vadindavo tiesiog Romu. Trečiojo dešimtmečio pradžioje Romualdas persikėlė į Kauną, kur baigė vokiškos aukštesniosios realinės mokyklos

Didžiosios Britanijos karališkųjų oro pajėgų (RAF) leitenantas Romualdas Marcinkus įsisegęs Lietuvos karo aviacijos garbės ženklą „Plieno sparnai“.

šešias klases. Mokykloje susidomėjo futbolu: žaidė vokiečių, lenkų futbolo komandose. 1926 m. rugsėjo 10 d., įvykdęs visus reikalavimus, buvo priimtas į Karo mokyklą, o 1927 m. R. Marcinkus įstojo į Kaune įkurtą Lietuvos fizinio lavinimo sąjungą (LFLS). 1927 m. liepos 27 d. pirmą kartą debiutavo tarptautinėse futbolo varžybose Rygoje ir pelnė įvartį. 1928 m. buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu ir iškilmingai prisiekė tarnauti ir ginti Lietuvą. Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos XI laidos kariūnui R. Marcinkui, sėkmingai baigusiam mokslus, 1929 m. spalio 6 d. buvo suteiktas pėstininkų leitenanto karinis laipsnis. Karininkas buvo paskirtas eiti Penktojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulko Mokomosios kuopos jaunesniojo karininko pareigas. Tais pačiais metais R. Marcinkus buvo komandiruotas į Vytauto Didžiojo karininkų kursų Aviacijos skyrių. 1931 m. sausio 1 d. pagal Karininko laipsnių įstatymą leitenanto laipsnis pakeistas į jaunesniojo leitenanto laipsnį.

Aviacijos karininko karjerą R. Marcinkus pradėjo 1932 m. gegužės 14 d. baigęs Vytauto Didžiojo karininkų kursų Aviacijos skyrių (III laida). Jis iškart buvo perkeltas į Karo aviaciją, jam suteiktas II eilės karo lakūno vardas ir paskirtas į 2-ąją eskadrilę. Dar besimokydamas Vytauto Didžiojo karininkų kursuose Romualdas su I pasaulinio karo vokiečių gamybos lėktuvu „Albatros C. III“ atliko pirmąjį savarankišką skrydį, kuris baigėsi nesėkmingai: pilotui nepavyko tinkamai nutupdyti orlaivio.

Tais pačiais metais R. Marcinkus tapo (jau antrą kartą) Lietuvos futbolo čempionu – LFLS ketvirtą kartą laimėjo šalies „pirmojo meisterio“ titulą su komandos kapitonu R. Marcinkumi priešakyje. Aviacijos viršininko įsakymu, jis iš 2-osios eskadrilės buvo komandiruotas į Mokomąją eskadrilę tobulinti įgūdžių. Romualdo instruktoriumi paskirtas kpt. Klemensas Martinkus. Šis aviatorius buvo atlikęs daugiausia bandomųjų ir parodomųjų šuolių su parašiotu ir pirmasis 1933 m. pademonstravo uždelstą šuolį. Romualdas tapo jo pasekėju, parašiutizmo instruktoriumi, išgarsėjo kaip parodomųjų šuolių meistras. 1933 m. kovo 17 d. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu Nr. 310 R. Marcinkui suteiktas leitenanto laipsnis.

1933 m. birželio 17 d. Kauno Kristaus Prisikėlimo bažnyčioje vedė savo gero draugo LFLS futbolo komandos puolėjo Antano Lingio seserį Aleksandrą Lingytę, taip pat perspektyvią sportininkę – LFLS ir Lietuvos moterų krepšinio rinktinės žaidėją. Ji – Lietuvos krepšinio čempionė, atstovavo šaliai tarptautinėse varžybose. Romualdas ir Aleksandra buvo pripažintos Lietuvos sporto žvaigždės.

1934-iejį R. Marcinkaus karo piloto karjeroje įspūdingiausi: sausio 1 d. jam, kaip išbuvusiam ore reikiamą kiekį valandų (vidutiniškai 90 val. per metus) ir įgavusiam pilotažo patirties, buvo suteiktas I eilės karo lakūno vardas, jis paskirtas į 2-ąją eskadrilę karo lakūnu, o vasario 9 d. Romualdas paskirtas į Karo aviacijos mokyklos oro žvalgu.

Lietuvos karo aviacijos leitenantas Romualdas Marcinkus.

1934 m. tuometinis Karo aviacijos viršininkas inžinierius plk. ltn. Antanas Gustaitis vadovavo trijų ANBO IV lėktuvų skrydžiui po Europos valstybių sostines. Kadangi 1934 m. birželio 7-osios naktis sujaukė visus planus (dėl nepavykusio valstybės perversmo iš skrydžio dalyvių gretų turėjo pasitraukti kpt. Vladas Morkus ir mjr. Jeronimas Garolis), R. Marcinkui atsivėrė galimybė dalyvauti šiame istoriniame skrydyje: jis buvo pakviestas būti kpt. Jono Liorento pilotuojamo lėktuvo oro žvalgu. Birželio 25 d. 10.00 val. plk. ltn. A. Gustaičio vadovaujama eskadrilė pakilo iš Kauno ir pasuko šiaurės kryptimi. Įveikę per 9 000 km maršrutą, aplankydami 16 Europos sostinių ir

didmiesčių, 1934 m. liepos 19-ąją aviatoriai sėkmingai pasiekė Kauno aerodromą.

Tai buvo rimčiausias Lietuvos lakūnų meistriškumo ir A. Gustaičio lėktuvo ANBO IV išbandymas. Maršruto katalogą spausdino Prancūzijoje. Vien žemėlapių trims lėktuvams susidarė per šimtą.

„Pasiuntinybė norėtų pastebėti, kad Švedijos Karo aviacija mūsų karo lakūnų atsilankymą laikys oficialiniu jai daromu mūsų Karo aviacijos vizitu“, – Lietuvos diplomatų korespondencija rodo, kokio aukšto lygio priėmimai buvo rengiami mūsų lakūnams. Derėtų šį aviatorių žygį aprašyti šiek tiek detaliau.

Taigi, 1934 m. birželio 25-osios rytą Kauno Aleksoto aerodrome į startą išriedėjo trijų ANBO IV eskadrilė: pilotas A. Gustaitis ir oro žvalgas Juozas Namikas, pilotas J. Liorentas ir oro žvalgas R. Marcinkus, pilotas Jonas Mikėnas ir mechanikas Kazys Rimkevičius.

Netrukus pažįstamas Lietuvos gamtovaizdis pasiliko ant Baltijos kranto, o pilotai nuskrido Gotlando link. Pirmasis nusileidimas Stokholme, už poros dienų – Kopenhaga. Skrisdami į Amsterdamą, virš Vokiečių (kaip tada vadindavo) jūros jie pateko į audrą.

„Priekyje nesimato nieko. Per akinius ir žemėlapius sruvena vandens upeliai. Nuobodu žiūrėti į tas pačias negyvas rodykles. Kartu ir įdomu žiūrėti, nes tik jos vienos kalba apie mūsų likimą“, – vėliau knygoje „Europa iš oro“ rašė J. Namikas.

Trumpų viešnagių metu lakūnams rūpėjo pamatyti kitų šalių aviaciją. Jie lankėsi karinėse bazėse, gamyklose, aerodromuose, dalyvavo aviacijos šventėse.

Paryžiuje, kaip ir kitose sostinėse, svečių garbei buvo organizuojami priėmimai, oficialūs vizitai. Profesorius J. Mikėnas savo prisiminimuose dažnai minėdavo įsimintinai nuoširdžių italų globą. Austrijos sostinėje Vienoje jie ketino tik trumpai atsipūsti, tačiau sutikimo ceremonijoje nuskambėjęs Lietuvos himnas reikalavo atsakomųjų mandagumo pareiškimų. Vizitas užtruko.

Trijų ANBO IV eskadrilės lakūnų rikiuotė Stokholmo oro uoste (iš kairės): Jurgis Savickis (Lietuvos diplomatas Švedijoje), Antanas Gustaitis, Jonas Liorentas, Juozas Namikas, Jonas Mikėnas, Romualdas Marcinkus, Kazys Rimkevičius.

Eskadrilės kelionėje netrūko ir nuotykių. Štai nusileidus Rumunijos sostinėje Bukarešte lėktuvams neatsirado tinkamų degalų, tad teko šiek tiek ilgiau palaukti, kol bus atvežti tinkami.

Dar Romoje Antanas Gustaitis gavo Lietuvos atstovybės Sovietų Sąjungoje telegramą: „Kijevo aerodrome bus parengta visa, kaip reik. Sovietų lakūnai savo pasienyje jumi pasitiks. Iki liepos dešimtos praneškite man perskridimo sovietų sienos valandą ir vietą.“

J. Namikas rašė: „Čia tik vieni paukščiai gali skraidyti nieko netrukdomi iš vienos pusės į kitą. Karališkosios Rumunijos sargybiniai stovi prieš raunduosius pasienio sargybinium.“

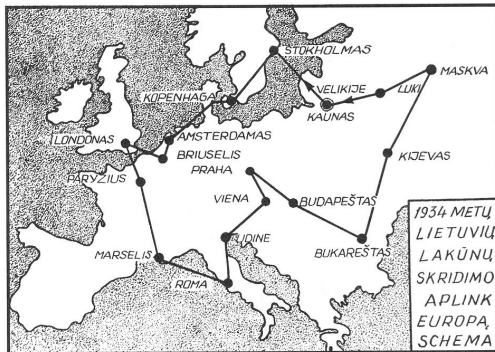
Maskvos centrinis aerodromas lakūnus pasitiko šūkiu „Privet liotčikam družestvenoj Litvy!“ Pietus surengė sovietų Karinių oro pajėgų vadas Jakabas Alksnis. Pasak mūsų lakūnų, bankete dalyvavę aukšti aviacijos pareigūnai buvę labai draugingi.

A. Gustaičio sukurtų lėktuvų ANBO IV eskadrilė užduotį įvykdė nuskridusi per 9 000 km ir į Kauną sugrįžo 1934 m. liepos 19 d. 18 val. per rekordinį skrydžio laiką: 44.05 val. Pasaulio spauda stebėjosi lietuvių lakūnų žygiu, pabrėždama nepaprastą A. Gustaičio asmenybės žavesį.

R. Marcinkus už nepriekaištingai įvykdytą užduotį buvo apdovanotas krašto apsaugos ministro padėka ir 5-ojo laipsnio Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu „Už nuopelnus Lietuvos valstybei“, taip pat Čekoslovakijos, Italijos ir Prancūzijos apdovanojimais.

Po šio legendinio skrydžio R. Marcinkus 1934 m. rugpjūčio 29 d. buvo paskirtas Aviacijos sporto ir fizinio lavinimo skyriaus vadovu, laikinai vadovavo aviacijos puskarininkių klasei, tuo pat metu trumpam buvo komandiruotas į Mokomąją eskadrilę ir pasižymėjo kaip fizinio rengimo specialistas.

Tų pačių metų rugsėjo 2 d. R. Marcinkus buvo paskirtas Karo aviacijos mokyklos viršininko adjutantu, tačiau atestacijos lape buvo pažymėta, kad jis labiau atsidavęs sportui nei karo tarnybai. 1936 m. liepos 23 d. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu Nr. 973 R. Marcinkui suteiktas karo

ANBO IV triumfas. Skrydis aplink Europą.

Romualdas Marcinkus su žmona Aleksandra Lingyte

aviacijos kapitono laipsnis. Tačiau tais pačiais metais sušlubavo jo sveikata, nes organizmas išvargintas nuolatinių įtemptų treniruočių ir varžybų, todėl net 4 mėnesius Romualdas praleido besigydydamas.

Kaip jau minėta, 1933 m. jis vedė garsią sportininkę A. Lingytę. Ji buvo Lietuvos krepšinio čempionė, atstovo šaliai tarptautinėse varžybose. Šių pripažintų sporto žvaigždžių santuoka buvo švenčiama visoje šalyje.

Kiti ateinantys metai atnešė naujų iššūkių. Įkvėptas oro pajėgų kapitono K. Martinkaus, žinomo bandomųjų šuolių su parašiuotais šuolininko, R. Marcinkus susidomėjo parašiuotizmu. Jo geras fizinis pasirengimas, gera reakcija ir koordinacija greitai davė savo rezultatų. Parašiuotizmas jam tapo antra prigimtimi. Jis pradėjo eksperimentuoti ir tobulino žinomą šuolių su parašiuotais techniką. Neilgai trukus jis tapo parašiuotinio rengimo instruktoriumi. Kaip Karo aviacijos pagrindinis parašiuotininkas, jis dalyvavo parodomosiose aviacijos šventėse ir oro šou, kur demonstravo vadinamuosius „laisvojo kritimo“ arba uždelstus šuolius.

1939 m. birželio 18 d. kpt. Romualdas Marcinkus Aviacijos šventės metu pademonstravo įspūdingą uždelstą šuolį su parašiuotu, – tai buvo visos šventės kulminacija. 1939 m. rugpjūčio 7 d. kpt. R. Marcinkus buvo apdovanotas Lietuvos karo aviacijos garbės ženklu „Plieno sparnai“. Paradoksalu, tačiau po paskatinimo buvo skirta bausmė – 1939 m. rugsėjo 28 d. Karo aviacijos viršininkas brg. gen. A. Gustaitis Romualdą nubaudė 5 parų areštu namuose už blogą internuoto vokiečių karininko saugojimą ir priežiūrą. Jau kitą dieną po bausmės (1939 m. rugsėjo 29 d.) kpt. R. Marcinkus pateikė Lietuvos Respublikos Prezidentui prašymą dėl išleidimo į atsargą ir spalio 7 d. šis prašymas buvo patenkintas. Taip Romualdas staiga pats nutraukė savo septynerius metus kurtą ir puoselėtą karo aviacijos lakūno karjerą. R. Marcinkus staiga ir paslaptinai pasitraukė iš karo tarnybos, o vėliau dingo iš akiračio.

Romualdas Marcinkus su Prancūzijos karo aviacijos karininko uniforma.

Nors Lietuva laikėsi neutraliteto dėl

Sovietų Sąjungos agresijos prieš Suomiją, tačiau kai kurie Lietuvos kariuomenės karininkai manė, kad reikėtų padėti užpultai Suomijai. Nėra tiksliai žinomos aplinkybės, tačiau netikėtai ir slaptai R. Marcinkus vis dėlto išvyko į kariaujančią Suomiją. Deja, jis pavėlavo. Jam nuvykus Žiemos karas baigėsi Suomijos pralaimėjimu. Nors suomia karą pralaimėjo, prarado dalį Karelijos teritorijos, tačiau pasauliui pademonstravo, kad yra didi ir drąsi tauta, nepabūgusi pasipriešinti daug gausesnėms agresoriaus pajėgoms. Deja, kaip žinia, trys Baltijos šalys pasirinko kitą kelią ir dėl to dar labiau nukentėjo,

nei kariavę suomia. Suomia išsaugojo savo garbę ir valstybingumą, o baltijiečiai juos prarado.

Tolimesnių Romualdo nežinomų kelionių versijų uždangą nutraukia išlikę autentiški dokumentai, R. Marcinkaus ranka rašyti laišukai. 1941 m. kovą jis parašė savo paskutinį laišką: „<...> prancūzų karo vadovybė paprašė mūsų karo vadovybės, kad pasiųstų jiems eskadrilę lietuvių – karo lakūnų <...> Mane paskyrė tos eskadrilės vadu... Išvykau pirmas, kiti pilotai atvykti negalėjo, tuo būdu pasilikau vienas.“

R. Marcinkus galėjo rinktis: ramus civilio gyvenimas ar karinė tarnyba svetimos valstybės karinėse oro pajėgose. Tapęs Prancūzijos karių oro pajėgų karininku per visą karą kovėsi fronte naikintuvų ir bombonešių eskadrilėse. Daug kartų skrido bombarduoti Vokietijos. Už narsą akcijose ir už tris numuštus vokiečių lėktuvus apdovanotas „Croix de la Guerra“ („Karo kryžius“). R. Marcinkaus eskadrilė skraidė ir Afrikoje. Prieš kiekvieną skrydį visi atsiveikindavo. Pašautam išgyventi buvo maža šansų. Nenušaus vokiečiai – pribaiigs saulė. Sykį po užduoties R. Marcinkus negrįžo. Atsigavo nuo vėsos – pasijuto esąs be pistoleto, durklo, parašiuo. Kažkas iškratė – pagalvojo, kad negyvėlis. Išgelbėjo Prancūzijos žvalgy-

binis lėktuvas. Tuomet sakė – laimės kūdikis. Vokiečių laikraštis parašė: „Afrikoje nukautas garsus Lietuvos futbolininkas, lakūnas ir parašiotininkas R. Marcinkus, kovojęs su reichu prancūzų aviacijoje.“ Po kiek laiko į Lietuvą atsklido ir kita žinia (suprantama, neskelbta): „R. Marcinkus sveikas ir gyvas. Yra Niukaslyje.“ Kai tarp Prancūzijos ir Nacistinės Vokietijos buvo paskelbtos paliaubos, R. Marcinkaus eskadrilės kiti lakūnai (keturi žuvo) išsibarstė kas kur.

Artėjant Prancūzijos kapituliacijai, su kitais prancūzais ir savanoriais svetimšaliais lakūnais R. Marcinkus paspruko nuo vokiečių į Oraną (Alžyras). Naciai iš Prancūzijos reikalavo išduoti jiems karius svetimšalius, tačiau prancūzai šioje situacijoje pasiūlyė garbingai ir sudarė galimybę svetimšaliams pilotams pabėgti.

1940 m. rugpjūčio 12 d. R. Marcinkus iš Prancūzijos kariuomenės buvo demobilizuotas. Paklajojęs po Afriką, slaptai atvyko į laisvą Šiaurės Afrikos miestą Tanžerą ir kreipėsi į Anglijos konsulatą.

Nors demobilizuotiems kariams vokiečiai uždraudė palikti Afriką, R. Marcinkus su keliais bičiuliais nelegaliais keliais atsidūrė Anglijoje – Liverpulyje, paskui Londone, vėl aviacijoje – Karališkosiose oro pajėgose (angl. *Royal Air Force, RAF*).

R. Marcinkus suklastojo savo gimimo metus, pasijaunindamas trejais metais, nes pagal britų reikalavimus buvo nustatytas karo pilotams amžiaus apribojimas. 1940 m. gruodžio 24 d. jis buvo paskirtas karo lakūnu į Karališkųjų oro pajėgų savanorių rezervą. Įtempti skrydžiai dieną ir naktį Tangmerėje, Hampšyre, Sasekse. Pradėjo skraidyti naikintuvu *Hawker Hurricane*.

Iš R. Marcinkaus laiško: „Paskyrė mane į naktinius naikintuvus – šiuo laiku pavojingiausią aviacijos rūšį. Bet pavojus man patinka – jo visad gyvenime ieškojau – ar tai skraidyme, ar tai sporte, ar tai asmeniškame gyvenime <...> bet man trūksta šilumos ir jaukumo šiame šaltų darganų ir tariamo korektiškumo krašte, jaučiuos kaip tai vidujai sušalęs ir sustyręs <...>“

Iš R. Marcinkaus amžininko laiško (1969 08 29): „<...> Skraidydamas virš Lamanšo kanalo R. Marcinkus, rodos, du kartus buvo vokiečių numuštas,

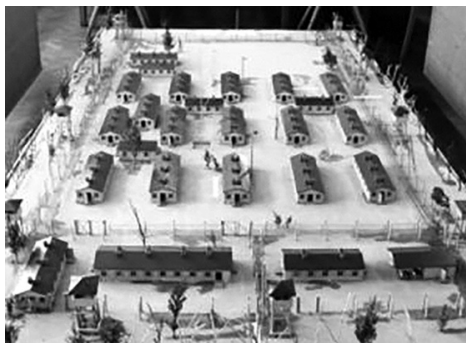
bet laimingai. Britai išgriebė jį iš vandens, ir jis toliau skraidė. Deja, trečią kartą buvo numuštas, jį išgriebė iš kanalo vokiečiai, ir tokiu būdu jis pateko nelaisvėn. Būdamas karo belaisviu, jis studijavo ir neakivaizdiniu būdu tęsė studijas.“ Propagandos tikslais hitlerininkai skelbė, kad karo belaisvių stovyklose laikomasi Ženevos konvencijos.

Viename iš Marcinkus laiškų Lietuvos pasiuntiniui Didžiojoje Britanijoje p. Broniui Kaziui Balučiu rašoma, kad kovo mėnesį numušė pirmąjį Vokietijos bombonešį *Dornier Do 17*, kad įgauna geros kovinės patirties, kuri ateityje pravers vaduojant Lietuvą ir atkuriant jos nepriklausomybę.

Tarnaudamas RAF R. Marcinkus vykdė įvairias užduotis, įskaitant mokomuosius skrydžius, naktines kautynes ir naktinius britų bombonešių, skrendančių bombarduoti Vokietijos, eskortus. Birželį Romualdas ir jo eskadrilės draugai dalyvavo ilgose oro kautynėse su liuftvafės lėktuvais. Kaip vėlesniuose raportuose buvo rašoma, kad vokiečiai šiose kautynėse prarado keturis Me 109 naikintuvus, kurių vieną numušė R. Marcinkus. Originalus raportas apie vokiečių naikintuvo Me 109 numušimą 1941 m. birželio 21 d. yra saugomas Didžiosios Britanijos nacionaliniame archyve. Raporte rašoma, kad R. Marcinkus, skrisdamas vokiečių lėktuvui iš paskos apie 100 jardų atstumu, iš kulkosvaidžio į jį paleido dvi trumpas serijas. Seržantas Blasilas, taip pat iš 1-osios eskadrilės kaip ir Marcinkus, paliudijo, kad numuštas lėktuvas sudužo ore. Iš sąjungininkų pusės šiose kautynėse dingo vienas amerikiečių pilotas.

1942 m. vasario 11 d. buvo vykdoma vokiečių operacija kodiniu pavadinimu „Cerberus“: Vokietijos karo laivyno eskadra, susidedanti iš laivų *Scharnhorst*, *Gneisenau* ir *Prinz Eugen*, lydimų keleto mažesnių karo laivų, grįždama į savo laivyno bazes ketino praplaukti per Lamanšo kanalą.

Šeši britų naikintuvai iš 1-osios ir dar kitos eskadrilės gavo užduotį surasti bei užpulti vokiečių didžiuosius laivus ir juos lydinčius torpedinius katerius. R. Marcinkus su savo naikintuvu *Hurricane* buvo tarp į užduotį skrendančių pilotų. Vasario 12 d. atakuojant laivą *Scharnhorst*, R. Marcinkaus naikintuvą pamušė laivo priešlėktuvinės

Karo belaisvių koncentracijos stovyklos *Stalag Luft III* maketas.

gynybos pabūklai ir orlaivis nukrito į jūrą. Nėra žinoma, kaip R. Marcinkui tada pasisekė išlikti gyvam, bet spėjama, kad šioje situacijoje gyvybę išgelbėjo jo, kaip buvusio gero parašiutininko, įgūdžiai. R. Marcinkui lūžo keli stuburo slanksteliai, o jį patį iš vandens iš-

Karo lakūno kpt. Romualdo Marcinkaus atvirukas, rašytas 1944 m. vasario 5 d. iš belaisvių stovyklos Vokietijoje.

traukė vokiečių jūreiviai, tad nuo to momento R. Marcinkus tapo vokiečių karo belaisviu. Šiame Britanijos mūšyje, kai britų lėktuvai nesėkmingai bandė sutrukdyti vokiečių eskadrai sugrįžti į savo uostus Kilyje ir Vilhelmshavene, RAF neteko keturiasdešimtys naikintuvų.

Eskadrilės Nr. 1 vado D. M. Krebo pranešimas (1942 02 24): „<...> pilotas karininkas R. Marcinkus dingo be žinios per gynybines operacijas prieš vokiečių laivus Lamanšo kanale 1942 02 12 <...> pilotas Marcinkus ir jo Nr. 2 pradėjo puolimą nežymiai atsilikęs, ir vėliau jo niekas nematė. Po to buvo pranešta, kad pil. kar. Marcinkus yra karo belaisvis.“

R. Marcinkus pateko į sąjungininkų lakūnams belaisviams skirtą koncentracijos stovyklą *Stalag Luft III*, įrengtą Vokietijos teritorijoje (dabar – Žaganė, netoli Zielionos Guros Lenkijoje). R. Marcinkus, judrus ir pašėlusiai energingas naujokas, greitai pritapo prie senbuvų. Greitai sužinojo ir didžiąją paslaptį – kasamą tunelį, rengiamą pabėgimą. Romualdas – nedidelio ūgio, stiprus, išsvermingas – tapo vienu darbščiausių vyrų. Sustiprėjo jo autoritetas, kai nelaimės draugai sužinojo apie Romualdo praeitį – futbolininko, trenerio gyvenimą, piloto, kariavusio prieš nacius Prancūzijoje. Jis tapo vienu iš bėglių štabo ketveto lyderių. Likimo draugai jį vadino Rene. Kadangi mokėjo anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų kalbas jis dirbo slaptoje dokumentų klastojimo grupėje, kuri ruošė dokumentus pabėgėliams. Jo užduotis buvo ieškoti vokiškiuose laikraščiuose informacijos, susijusios su Baltijos šalių pajūriu ir Nyderlandais, apie traukinių judėjimo grafikus, tikintis pabėgus per šias šalis vėl sugrįžti į Didžiąją Britaniją.

Konclageryje buvo 800 belaisvių, pabėgimo labai dirbo 600, iš jų prasisiveržimui į laisvę buvo atrinkta 220. 1944 m. iš kovo 24-osios į 25-ąją nak-

tį per belaisvių iškastą tunelį, vadinamą kodiniu vardu *Harry*, ištrūkti iš lagerio pavyko aštuoniasdešimčiai, tarp jų ir R. Marcinkui. Buvo paskelbta „didžioji paieška“.

R. Marcinkus ir kiti trys pabėgėliai (Timas Walennas, Henris Picardas ir Gordonas Brettellas) apsimetę esantys lietuviais, sugebėjo įsėsti į traukinį, vykstantį į Danzigą (dabartinį Gdanską Lenkijoje). Tikėtina, kad jie norėjo vykti į Rytų Prūsiją, iš ten kirsti Lietuvos sieną, o tada kokiu nors būdu nusigauti į neutralią Švediją. Deja, veikia po kalinių pabėgimo „Stalag Luft III“ vadovybė sužinojo apie bėglių ketinimus ir prasidėjo bėglių gaudynės. R. Marcinkaus grupei pasisekė pabėgti toliausiai negu kitiems pabėgėliams. Tačiau kovo 26 d. gestapas juos sugavo netoli Schneidemühlo miestelio. Kitą dieną juos perdavė Danzigo gestapui.

Į bėglių gaudynes buvo įsitraukęs ne tik gestapas, bet ir policija, SS, vermachtas, aviacijos daliniai. Iš 80 bėglių išsigelbėjo tik keturi, tarp jų R. Marcinkaus nebuvo. Hitlerio įsakymu, siekiant įbauginti kitus, lakūnai buvo naikinami – sušaudomi. R. Marcinkaus gyvybę nutraukė 1944 m. kovo 29 d. už Danzigo (Gdanko) miške paleisti gestapininko Birhardo šūviai. Po ketverių metų žudikas buvo areštuotas, nuteistas pakarti, bet vėliau nuosprendis pakeistas kalėjimu.

Kpt. R. Marcinkus su kitais lakūnais buvo palaidotas *Stalag Luft III* kapinėse, po karo jų palaikai perkelti į Poznanės sąjungininkų karių kapines.

Lenkijoje, Poznanėje, citadelės atšlaitėje esančiose Didžiosios Britanijos karių kapinėse (memorialo nuotrauka), greta kitų žuvusiųjų per II pasaulinį karą ilsisi ir žymiausio tarpukario Lietuvos futbolininko, trenerio, karo lakūno ir bebaimio parašiutininko kpt. R. Marcinkaus palaikai.

Britų bendruomenės karokapinėse Poznanėje ilsisi daug karių, žuvusių per I ir II pasaulinius karus. 48 antkapiai mena lakūnus, pabėgusius iš Žaganio stovyklos *Stalag Luft III* tarp jų – kpt. R. Marcinkų. Bendruomenės karo kapų komisijos sudarytoje kapinių

knygoje įrašyta, kad Marcinkus buvo lietuvis, tarnavęs kaip savanoris Didžiosios Britanijos karališkosiose oro pajėgose (RAF).

R. Marcinkaus gyvenimo epizodai pavaizduoti Paulo Brickhillo knygoje „Didysis pabėgimas“, pagal ją režisierius Džonas Sturdžesas 1963 m. sukūrė filmą „Didysis pabėgimas“ (angl. *The Great Escape*).

Gražinos Sviderskytės knygoje „Uragano kapitonas“ (2004) aprašytas jo gyvenimas, pagal ją sukurtas dokumentinis filmas.

Stebėtina, kaip šis žmogus-legenda sugebėjo savyje surasti tiek jėgų, kad per karinės tarnybos nepilnus 20 metų šitiek pasiektų: tarptautinio lygio Lietuvos sporto žvaigždė, parašiutizmo meistras ir laisvojo kritimo pradininkas mūsų šalyje, istorinio skrydžio aplink Europą pilotas, karo pilotas, tarnavęs trijose kariuomenėse, naikintuvo pilotas, dalyvavęs II pasaulinio karo garsiose oro kautynėse, vienas iš garsiojo karo belaisvių pabėgimo iš *Stalag Luft III* konclagerio lyderių ir organizatorių!

Romualdo Marcinkaus apdovanojimai:

- Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 5-ojo laipsnio ordinas (1934 m.);
- Lietuvos nepriklausomybės medalis (1928 m.);
- Lietuvos karo aviacijos garbės ženklas „Plieno sparnai“ (1939 09 07);
- Karo lakūno žvalgo garbės ženklas (1934 m.);
- Čekoslovakijos Baltojo Liūto 5-ojo laipsnio ordinas;
- Italijos karūnos 5-ojo laipsnio ordinas;
- Prancūzijos „Croix de la Guerra“ („Karo kryžius“);
- Prancūzijos karo lakūno specialusis ženklas (1934 m.);
- Didžiosios Britanijos 1939–1945 karo žvaigždė (2001 m., po mirties);
- Didžiosios Britanijos aviacijos Europos žvaigždė (2001 m., po mirties);
- Didžiosios Britanijos medalis „Už nuopelnus kare“ (2001 m., po mirties).

Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 5-ojo laipsnio ordinas	Lietuvos nepriklausomybės medalis	Lietuvos karo aviacijos garbės ženklas „Plieno sparnai“

Italijos karūnos 5-ojo laipsnio ordinas	Prancūzijos <i>Croix de la Guerre</i> („Karo kryžius“)	Prancūzijos karo lakūno specialusis ženklas	Čekoslovakijos Baltojo Liūto 5-ojo laipsnio ordinas

Didžiosios Britanijos 1939–1945 m. karo žvaigždė	Didžiosios Britanijos aviacijos Europos žvaigždė	Didžiosios Britanijos medalis „Už nuopelnus kare“

ŽVALGAS: NEMATOMAS, NEPASTEBIMAS, NEŽINOMAS

2018 metų lapkritį šventėme atkurtos Lietuvos kariuomenės 100-metį. Deja, per šį 100 metų laikotarpį net 50 metų gyvenome okupuoti Sovietų Sąjungos, o Lietuvos kariuomenė buvo likviduota. Dalis buvusių mūsų šalies kariuomenės karių pradėjo ir dešimt metų tęsė nelygią kovą su okupantais.

Lietuvos partizanai tuomet buvo mūsų šalies kariuomenė. Kaip žinome, partizaninį karą Lietuvos teritorijoje pavyko nuslopinti, tačiau nenumaldomas troškimas išlaisvinti Tėvynę niekada neišblėso lietuvių širdyse – ir tų, kurie gyveno okupuotoje Lietuvoje, ir tų, kurie karo metu pasitraukė į Vakarus.

Lietuvai deklaravus atkurtą nepriklausomybę, reikėjo atkurti ir savo kariuomenę. Tuo ėmė rūpintis ne tik lietuviai vyrai, kuriems anksčiau teko per prievartą tarnauti okupacinėje armijoje, bet ir savo noru ten tarnybą atlikę, – dalis tokių į atkuriamą Lietuvos krašto apsaugos siste-

mą ir kariuomenę atėjo po 1990 m. Kovo 11-osios. Kad nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje būtų išvengta buvusios sovietų okupacinės armijos bruožų, tikslinga buvo remtis Vakarų pasaulio, NATO šalių patirtimi, nes praktinių žinių mūsų šalies kariuomenės kūrėjai savanoriai, be abejo, negalėjo turėti. Kaip yra žinoma, tokių žmonių, kurie labai padėjo atkuriant Lietuvos kariuomenę, atvyko ne tik iš JAV, bet ir iš Kanados.

Noriu pristatyti mūsų tautietį iš Kanados, mums labai daug padėjusį atkuriant ne tik Lietuvos kariuomenę, bet ir specialiąsias tarnybas. Tai – buvęs Kanados kariuomenės majoras Kostas Rimša. Šis žmogus dėl tar-

Kanados karinės žvalgybos karininkas Kostas Rimša savo darbo kabinete.

naujant jam patikėtų pareigų ilgą laiką negalėjo būti viešinamas. Dabar jis jau yra baigęs savo karo tarnybą ir išėjęs į atsargą, todėl sutiko papasakoti apie save.

Pašaukimas

K. Rimša ilgus metus tarnavo Kanados kariuomenėje kaip lengvasis pėstininkas ir karinės žvalgybos karininkas. 1991–2001 m. jis padėjo Lietuvai atkuriant šalies kariuomenę ir saugumo struktūras. Paklaustas, kas savo laiku paskatino prisijungti prie Kanados kariuomenės, K. Rimša teigė, kad buvo daug priežasčių, dauguma jų – savitos.

K. Rimša nuo pat mažumės žinojo, kad nori tapti kariu. Būdamas vaikas jis žaidė vien tik su žaisliniais kareivėliais ir tėvo išdrožtais įvairiausiais mediniais ginklais. Jo mėgstamiausios televizijos programos buvo dokumentiniai filmai apie II pasaulinį karą.

K. Rimša gimė Kanadoje, Kvebeko provincijos mieste Monrealyje. Jo senelis Kostas Ivaškevičius – vienas pirmųjų Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanorių – pasakodavo savo gyvenimo istorijas apie laisvės kovas, žygdarbius, kai jis Raseiniuose tarnavo karo policininku, ir kitokius nuotykius.

K. Rimšos tėvas Zigmas Rimša buvo Lietuvos karinių oro pajėgų atsargos karininkas. 1940–1944 m. jis įsitraukė į dviejų šalies pasipriešinimo organizacijų veiklą, vėliau jo šeimai teko bėgti nuo artėjančios Raudonosios armijos. Dauguma jo giminaičių šeimų jau buvo išstremtos į Sibirą per pirmąją sovietų okupaciją 1940 metais, taigi buvo akivaizdu, kad šį kartą sovietai pabaigs savo pradėtą darbą.

Senelis anūką Kostą išmokė žvejoti, o tėvas – išgyvenimo įgūdžių, pvz., prireikus pasidaryti pastogę, taip pat mokė, kaip naudotis tomahauku, lanku ir strėlėmis, ietimi, skiepijo vaikui meilę gamtai. Vėliau K. Rimša, pasirinkęs kario kelią, vaikystėje įgytus įgūdžius tobulino kartu su JAV specialiujų pajėgų, žinomų kaip „žaliosios beretės“, kariais.

Vaikystėje vasaromis Kostas dažnai lankydavo savo tris pusbrolius, gyvenančius Kanadoje, Ontarijo provincijos Sadberio rajone. Ten jis gavo pirmąsias šaudymo pamokas – medžiodavo su galingais suomiškais medžiokliniais ir paprastais šautuvais. Tada gamtą jis pamilo dar labiau.

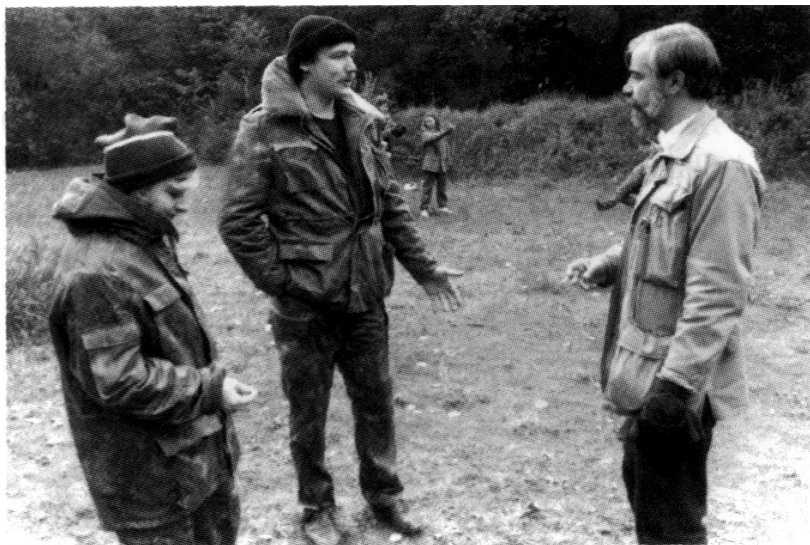
Du iš trijų jo pusbrolių vėliau įstojo į Kanados kariuomenę. Vienas jų tarnavo pėstininkų dalinyje, vėliau perėjo į karines oro pajėgas, o išėjęs į atsargą tapo technikos kolegijos profesoriumi. Kitas pasirinko karo inžineriją – tarnavo išminuotoju.

Daugelį metų Baltijos valstybės nuo Vakarų buvo atitvertos vadina-
mąja geležine uždanga. Tik 1967 m. tuometinis sovietų lyderis Leonidas
Brežnevas leido vienai turistų grupei, kurią sudarė apie 25 žmonės, ap-
silankyti Lietuvoje. 1968-aisiais, būdamas trylikos, K. Rimša lankėsi
Lietuvoje su antrąja turistų grupe, gavusia leidimą atvykti į šią šalį. Kostui
paliko įspūdį žmonių eilės prie parduotuvių durų. Jis taip pat pamena spe-
cialiąsias parduotuves, kuriose už kitų šalių valiutą galėjo apsipirkti tik už-
sieniečiai. Į atmintį ryškiai įsirėžė kelionė su mama ir močiute į Raseinius:
specialiai tam buvo skirtas privatus automobilis su vairuotoju ir politruku –
išvykti iš Vilniaus be palydos niekam iš turistų grupės nebuvo leidžia-
ma. Jei įmanoma, artimieji turėjo atvykti į Vilnių. Ekskursija į Kauną buvo
vadovaujama Sovietų Sąjungos viešbučių tinklo „Inturist“ gidų, kelionės
metu sovietų KGB sekė kiekvieną užsieniečių žingsnį. Viešbutyje už stalo
sėdėjo moteris. Ji žymėdavo žmonių atėjimo ir išėjimo iš kambarių laiką.

Kostas prisimena ir šeimos bandymą skristi į Palangą, be abejo, su ati-
tinkama palyda. „Vilniaus oro uoste ėjome laipintis į lėktuvą. Staiga tolu-
moje pamatėme greitai artėjančius link mūsų du automobilius „Volga“.
Iš jų iššoko penki vyrai. Tai buvo ne Lietuvos, o Rusijos KGB, o kartu ir
mūsų bandymo pamatyti Palangą pabaiga... – pasakojo Kostas. – Nors ir
tikrai lengvabūdiškai, tačiau vis tik mes esame juos, kaip sakoma, išdūrę.
Įtarėme, kad KGB mūsų kambariuose įrengė „blaklių“. Norėdami patikrinti
šią prielaidą, kambaryje būdami vienas kitam skundėmės, kad ant pus-
ryčių stalo nėra druskos. Kitą rytą ant visų stalų radome ir druskos, ir pi-
pirų. Tą pačią naktį kalbėjomės dėl kažkokių kitų nesklandumų, tai kitą
dieną vėl į tai buvo atsižvelgta ir sutvarkyta. Greitai šį eksperimentą pa-
skleidėme tarp kitų Kanados ir JAV turistų. Visi pradėjo žaisti šį žaidimą ir
smagintis, vis sugalvodami naujų būdų, kaip išlaikyti KGB užsiėmusius“.

Lemtinga buvo pirmoji Kosto viešnagė Trakuose, kai tarp dar neatsta-
tytos pilies griuvėsių turistus „ganė“ „Inturist“ gidai, – tada Kostas sau pasi-
žadėjo, kad vieną gražią dieną grįš į Lietuvą ir prisidės prie Lietuvos išlais-
vinimo. Be to, jis nutarė stoti į Kanados kariuomenę.

Kitas veiksnys, lėmęs K. Rimšos kario kelią, buvo Kvebeko išlaisvini-
mo frontas (angl. *Front for the Liberation of Quebec, FLQ*), veikęs Kvebeke
1967–1971 metais. *FLQ* buvo tiesiogiai remiamas Kubos žvalgybos, kaip
Sovietų KGB ir GRU įgaliotinės. Ši teroristų grupė buvo atsakinga už dau-
gybę sprogimų ir pagrobimų, sukėlusių mirtis Kvebeke. 1968 m. rugsė-
jo–lapkričio mėnesiais mokykla, kurią Kostas lankė, buvo uždaryta dėl
daugybės sprogimų grėsmių ir trijų mokyklos atakų. Būtent dėl šių *FLQ*

V. Gadonienė G. Mačėnas ir K. Rimša 1992 m. per Kanados lietuvių organizuotas pratybas. R. Vaitkevičiaus archyvas.

veiksmų Kostas buvo išsiųstas į Lietuvos vienuolių pranciškonų vadovaujamą Šv. Antano vidurinę mokyklą Kenebankporte, Maino valstijoje, JAV.

Tuo metu JAV vidurinių mokyklų abiturientai buvo agituojami jungtis prie šalies karių, dalyvaujančių Vietnamo kare. Šaukimai į privalomąją karo tarnybą dažniausiai ateidavo iškart po vidurinės mokyklos baigimo. Šiek tiek anksčiau tais pačiais metais Vietname įvyko puolimas „Tet“, taigi šauktinių poreikis smarkiai išaugo. Vieni mokiniai karui ruošėsi smagiai leisdamiesiems likusį laiką, kiti – paprasčiausiai nerimavo, o kai kurie rimtai domėjosi karu ir apie tai daug skaitė. Vienas iš pastarųjų buvo K. Rimša. Jis aistringai susidomėjo karine literatūra.

Besimokydamas Šv. Antano mokykloje K. Rimša, būdamas trylikametis, gavo šaukimą į JAV kariuomenę: tuo metu šalyje galiojo tokia tvarka, kad bet kuris užsienietis studentas galėjo būti legaliai pašauktas į tarnybą. Be abejo, laišką, kad Kostas turi atvykti į karo prievolės ir komplektavimo skyrių Portlande, Meine, jis pristatė Lietuvos vienuoliams pranciškonams, o šie kreipėsi į JAV kariuomenę, reikalaudami paaiškinti trylikamečio šaukimą. Pasirodo, buvo įsivėlusį spausdinimo klaidą – vietoj trylikos metų parašyta aštuoniolika. Taigi, Kostas kovoti į Vietnamą nevyko, tačiau kažkokios nematomos jėgos traukte traukė jį į kariuomenę.

Kitais mokslo metais Šv. Antano mokykla užsidarė. Kostas perėjo į britišką internatinę mokyklą Otavoje (Kanada). 1969 m. visi *Ashbury* koledžo mokytojai buvo tarnavę kariuomenėje: direktorius buvo šarvuočių korpuso pulkininkas; lotynų kalbos mokytojas – specialiųjų operacijų vykdomasis (angl. *SOE*) agentas, veikęs Prancūzijoje su šalies partizanais; anglų kalbos mokytojas – buvęs karo policijos pareigūnas; chemijos mokytojas buvo įsitraukęs į Manheteno (atominės bombos sukūrimo) projektą ir t. t. Šioje mokykloje buvo taikoma mokinių reitingavimo sistema, panaši į kariuomenės – specialiai atrinkti vyresni mokiniai kontroliuodavo jaunesniųjų veiklą. Kostas lipo vadovavimo ir atsakomybės laipteliais, kol pasiekė aukštumą.

Ashbury koledže taip pat buvo kariūnų korpusas, kuriame studentai dalį mokslo metų tam tikromis valandomis dėvėdavo uniformas ir mokydavosi karinių įgūdžių, pvz., ginklų, signalų, žemėlapių skaitymo ir pan. Galiausiai šio kariūnų korpuso Gubernatoriaus generalinio pėsčiųjų sargybinių pulko skyriuje Kostui buvo suteiktas leitenanto laipsnis. Uniformos buvo tokios pačios kaip Bekingemo rūmų sargybos – pasiūtos iš raudono audinio, o ant galvos – aukštos, iš meškos kailio pasiūtos, kepurės. Nors Kostas aistringai domėjosi karyba, tačiau iškilmingos karinės ceremonijos jam mažai terūpėjo. Yra dviejų tipų kariai: vieni mėgsta uniformas ir ceremonijas, o kiti nori išmokti kovoti. Šioje mokykloje Kostas suprato, kad jis priklauso pastarajai grupei.

Studijuojant *Ashbury* koledže, pasirodė dar vienas ateities ženklas. Tryliktoje klasėje visi mokiniai privalėdavo atlikti psichologinius testus, kurie padėtų jiems suprasti apie galimus karjeros kelius, priklausomai nuo jų interesų ir gebėjimų. Šie psichologiniai testai parodė, kad Kosto susidomėjimas karine veikla buvo itin didelis. Kosto rezultatai nustebino psichologus – iki tol jie niekada tokių nebuvo regėję.

Būdamas paauglys, jei nedirbdavo, nežygiuodavo ar nestovyklau-davo, vasaras dažniausiai leisdavo vienas rytinėje Kanados dalyje ties Kvebeko provincijos ir Vermonto valstijos siena. Kostas mėgo su savo vaikystės draugais žaisti karinius stalo žaidimus. Visi trys draugai tapo karinės žvalgybos pulko karininkais, prie jų vėliau prisijungė ir Kostas. Įdomu tai, kad tie patys kariniai žaidimai vėliau buvo kompiuterizuoti JAV kariuomenės ir šiandien yra JAV kompiuterinių simuliacijų pagrindas – jos buvo naudotos operacijai „Desert Storm“ (1991 m.) ir operacijai „Iraqi Freedom“ (2003 m.)

1972 m. prasidėjusios studijos universitete buvo kitas akademinis

etapas. Studijuodamas Kostas galiausiai įsitraukė į kariuomenę – laisvu metu tarnavo lengvųjų pėstininkų pulke. 1975 m. Kostui, Toronto universitete baigusiam menų krypties, specializuojantis mokslo ir istorijos srityje, studijas, buvo suteiktas bakalauro laipsnis. Tada jam buvo 20 metų. Bebaigiančiam mokslus K. Rimšai buvo pasiūlyta leitenanto tarnyba minėtajame pėstininkų pulke, tačiau Kostas nusprendė grįžti į Kvebeką. Ten jis buvo perkeltas į anksčiau minėtą karinės žvalgybos pulką, baigė kvalifikacinius kursus.

1979 m. K. Rimša buvo perkeltas į Kanados karinę žvalgybą ir čia jo gyvenimo istorija pakrypo kiek paslaptingesne linkme. Kanados kariuomenė patvirtino tik tai, kad K. Rimša buvo šalies karinės žvalgybos karininkas, o jam pačiam buvo uždrausta atskleisti savo tarnybos detales.

Vienintelis žinomas faktas, kad 1982 m. Kostas puse etato dirbo profesoriumi Humberio koledže – mokė karybos, policijos, žvalgybos ir specialaus saugumo dalykų, susijusių su terorizmu, partizaniniu karu, kontrterorizmu ir sukilėliais, dėstydamas savo paties parengtą 320 valandų trukmės programą. Tuo metu K. Rimša CBC (Kanados BBC) radijui davė interviu, komentuo-damas naujausius teroro įvykius Kanadoje ir visame pasaulyje. Jo straipsniai apie terorizmą, asmenų apsaugą buvo spausdinami „Kanados saugumo žurnale“, „Tarptautinėje saugumo apžvalgoje“ bei platinami Europoje ir kai kuriuose institutuose, kurie specializuojasi saugumo ir gynybos srityje.

Nors informacija apie jo veiklą Kanados karinėje žvalgyboje yra ribota, kai kuriuos jo mokymus ir gebėjimus atskleidė jo veiksmai Lietuvoje 1991–2001 metais.

Sugrįžimas

K. Rimša tesėjo savo pažadą grįžti į Lietuvą. Šį kartą tai įvyko Lietuvos premjero, kuris lankėsi Kanadoje 1991-ųjų pavasarį, kvietimu. Kanados karinė žvalgyba suteikė Kostui atostogas ir jis išvyko į Lietuvą kaip savanoris. Dėl Maskvoje įvykusio komunistinio pučo kelionė buvo atidėta, tačiau galiausiai, 1991-ųjų rugsėjį, Kostas atvyko į Lietuvą ir čia dešimt metų savo žinias sėkmingai taikė atkuriant įvairias Lietuvos saugumą užtikrinančias organizacijas.

Pasak Kosto, be saugumo ir gynybos, tautos ekonominis ir politinis stabilumas neįmanomas. Todėl jis sutelkė jėgas ties šiais dviem Lietuvos strateginiais poreikiais.

Lietuvos premjeras pirmiausia kvietė padėti treniruoti Aukščiausiosios

Tarybos Apsaugos skyrių (ATAS). Pirmoji K. Rimšos užduotis buvo mokyti ATAS pareigūnus asmenų apsaugos. Nors pastarieji jau kurį laiką šią funkciją atliko, tačiau oficialių asmenų apsaugos mokymų jiems niekada nebuvo.

Pirmą kartą susitikus su ATAS pareigūnais Kostui susidarė įspūdis, kad milžinus jis mokys – būdamas 1,79 m ūgio, Kostas buvo gerokai žemesnis nei jo naujieji „studentai“. Nors kai kurių karinis pasirengimas buvo menkas, tačiau dauguma jų buvo sportininkai, kai kurie net aukščiausio lygio. Visi buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, labai drausmingi. Per atranką šie vyrai ir moterys turėjo atlikti psichologinius testus.

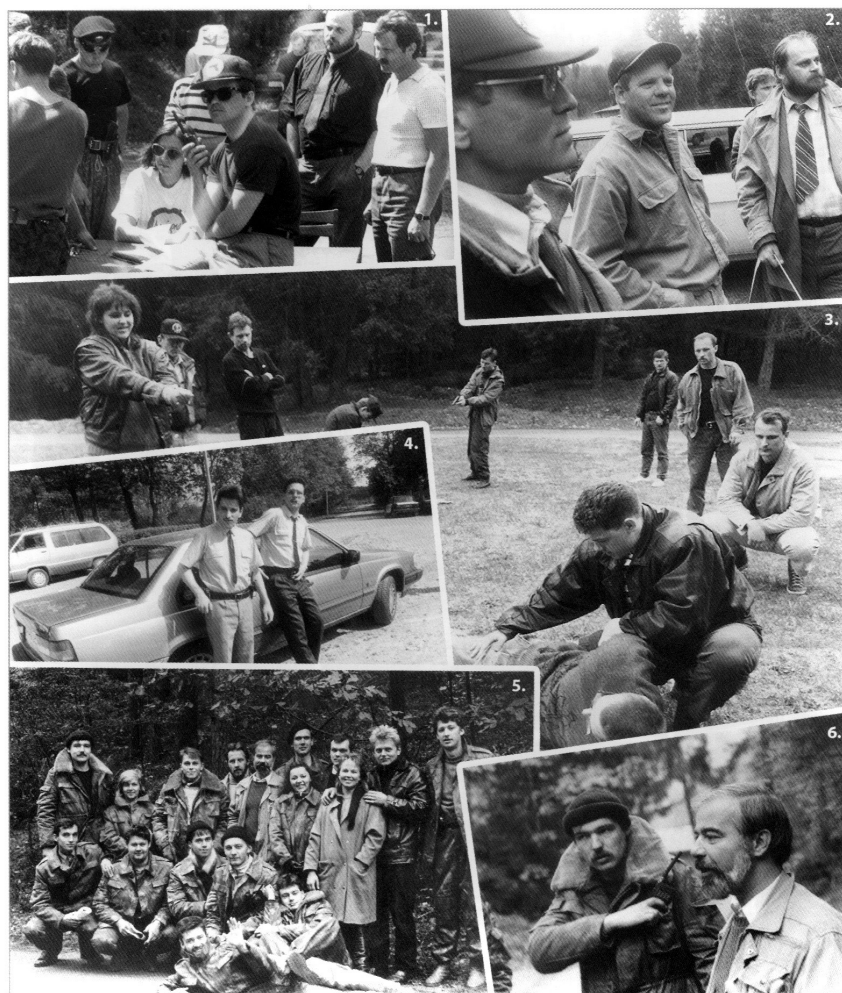
Per daugelį treniravimosi su šiais milžiniais savaičių Kostas nei karto nesusidūrė su jokia problema. ATAS komanda buvo mokoma asmenų apsaugos, šaudymo technikos (šaudymo iš automobilio, sėdint ant sėdynės ir ištraukiant ginklą bei paleidžiant dvi serijas šūvių į kūną ir vieną į galvą), asmenų apsaugos ir taktikos, sprogmenų paieškos, vairavimo ir specializuotos taktikos susiklosčius įvairioms avarinėms situacijoms, įskaitant kontrpuolimo komandų (angl. *Counter Assault Team*) taktikas. Žudymo, pagrobimų ir terorizmo prevencija taip pat buvo mokymų dalis. Treniruočių pabaigoje viskas buvo kartojama, šitaip užtikrinant raumenų „atmintį“ ir instinktyvią reakciją.

Du iš šių „studentų“ asmens sargybinių (plk. Saulius Guzevičius ir plk. Darius Jauniškis) galiausiai paliko ATAS ir tuometinėje Savanoriškojoje krašto apsaugos tarnyboje pradėjo formuoti ypatingą būrį, vėliau virtusį Ypatingosios paskirties tarnyba (YPT), kuri išaugo į Lietuvos kariuomenės Specialiųjų operacijų pajėgas (SOP).

Po asmenų apsaugos mokymų kitas žingsnis buvo treniruoti ATAS žvalgybos arba kontržvalgybos grupes. Tai taip pat užtruko. Reikia pažymėti, kad specializuota atranka ir specialūs psichologiniai testai buvo atliekami profesionaliai, todėl per šiuos mokymus jokių problemų nekilo.

Kursas apėmė saugos taktiką ir techniką einant pėsčiomis, esant transporto priemonėse, taip pat radijo ir techninės įrangos, pvz., fotografijos, optikos ir jutiklių, panaudojimo galimybes. Taip pat buvo mokoma kontrstebėjimo dalykų – kaip atpažinti asmenis, kuriuos reikia stebėti, ir atvirkščiai, kaip išvengti šių asmenų sekimo.

Kostas prisimena vieną juokingą nutikimą. „Stebėjimas gali būti fiziškai sudėtingas. Sujungėme pėsčiųjų ir transporto priemonių stebėjimo mokymus. Diena artėjo link pabaigos. Stebėjimo komanda buvo išties pavargusi. Kol ėjau pėsčiomis, kad „studentai“ turėtų šiek tiek poilsio minučių,

1. Varžybos. A. Skučo archyvas.
2. Instruktoriai iš JAV ir A. Skučas. JAV šias pratybas organizavo 1992 m. vasarą. A. Petrulevičiaus nuotrauka.
3. Kairėje T. Mačėnienė pratybose, JAV vyriausybės organizuotose 1992 m. vasarą. A. Petrulevičiaus nuotrauka.
4. Sekliukai „AirB“. R. Vaitkevičiaus archyvas
5. Operatyvinės informacijos biuro darbuotojai po Kanados lietuvių organizuotų mokymų 1991 m. rudenį. Pirmoje eilėje iš kairės G. Vaicekauskas, A. Petrulėnas, R. Jakimavičius, G. Čerkesas, G. Upskus ir (guli) P. Juodišius. Antroje eilėje iš kairės į dešinę G. Mačėnas, V. Gadonienė, G. Miciūnas, A. Juodka, K. Rimša (instruktorius iš Kanados), A. Maziliauskaitė, V. Čepilinskas, R. Petrauskas, J. Čepulytė, V. Sviščiauskas, S. Stepaitis. R. Vaitkevičiaus archyvas.
6. G. Mačėnas ir K. Rimša. T. Burlakovos archyvas.

šie išleido orą iš vienos mano automobilio padangos. Žinoma, nesupykau, netgi priešingai – supratau, kokie išradingi gali būti ATAS žmonės.“

ATAS snaiperiai taip pat buvo įvertinti ir instrukuoti. Asmenų apsaugos snaiperiai buvo daugiausia mokomi kontrsnaiperio taktikos, ugdomi jų stebėjimo, komunikacijos ir šaudymo įgūdžiai.

Paskui vyko ATAS ir Valstybės saugumo departamento žvalgybos analitikų mokymai, kaip vykdyti žvalgybos operacijas, daryti žvalgybos analizes ir pritaikyti analitines žvalgybos technikas.

Laisvu nuo mokymų metu K. Rimša konsultuodavo ATAS personalą. Buvo atlikta organizacijos, ginklų, įrangos ir transporto apskaita, susipažinta su įvairiais ATAS departamentais, pvz., atsakingais už sprogmenų paieškos ir jų nukenksminimo darbus, personalo valdymą ir kt., parengti departamentų veiklos planai.

1992 m. daugiausia dėmesio buvo skirta departamento, atsakingo už personalo valdymą, darbuotojų apmokymui dirbti su poligrafu ir būsimam popiežiaus vizitui (1993 m.).

Nors būta abejonių dėl poligrafo patikimumo, tačiau tinkamai apmokyti tokiu melo detektoriumi naudotis asmenys, vadovaudamiesi nustatytomis instrukcijomis, gali daug ką išaiškinti. Siekdami įtikinti savo agentus, kad jie šnipinėtų Vakaruose, norėdami kiek įmanoma apriboti poligrafo panaudojimą, KGB ir GRU paskleidė gandą, kad poligrafas neveikia. Tik grįžę į Rusiją šnipai prasarė, kad poligrafas iš tiesų veikia. Nedelsiant buvo atliktas jo tyrimas. Be to, svarbu pažymėti, kad eksperimentuoti, t. y. išbandyti poligrafo veikimą, yra bevaisis reikalas, nebent būtų žinoma, kaip tokius testus reikia atlikti.

K. Rimšos dėstomas poligrafo panaudojimo kursas truko daugiau nei du mėnesius. Jis mokė ne tik tokio detektoriaus valdymo dalykų, bet ir aptarė poligrafo klaidinimo galimybes, atskleidė policijos tardymo subtilybes, kai poligrafo testas bevaisis, aiškino, kada derėtų naudoti poligrafą per atrankas, aptarė detektoriaus, kaip kontržvalgybos priemonės, svarbą. Tokie mokymai Lietuvoje vyko pirmą kartą.

Dirbdamas ATAS (vėliau – Vadovybės apsaugos departamente, VAD), Kostas organizavo saugumo auditus, rengė rekomendacijas dėl Lietuvos monetų kalyklos fizinio saugumo.

Daug laiko ir pastangų pareikalavo pasiruošimas popiežiaus Jono Pauliaus II vizitui – viską reikėjo kruopščiai suplanuoti, daugybę kartų peržiūrėti planus, vykti į Šiaulius, įskaitant ir Kryžių kalną, Kauną ir apžiūrėti vizito vietas. Be to, buvo būtina palaikyti ryšį su Vatikano diplomatinio kor-

pusu ir tiesiogiai bendrauti su popiežiaus asmenine apsaugos komanda. Per popiežiaus vizitą Vilniuje K. Rimša buvo labai arti Romos Katalikų bažnyčios galvos – sėdėjo kontrpuolimų komandos automobilyje, nuo minėto garbaus svečio nutolusiame vos per dvi transporto priemones. Kostas buvo ginkluotas *AKSU*, *Makarov PM* ir *Makarov PSM* (pastarojo šūvis pajėgus prasiskverbti netgi pro šarvuotus paviršius).

Po popiežiaus vizito K. Rimša rūpinosi antiteroristinių operacijų policijos rinktine „Aras“ ir surengė derybų dėl įkaitų kursų. Per mokymus buvo kalbama apie Stokholmo sindromą, psichologinę įkaitus laikančiojo charakteristiką, derybų taktiką, taip pat vadaviečių veiklą ir atsakomybę, snaiperių standartinės veiklos procedūras ir atsakomybę, tyrėjus ir techninį personalą. Buvo aptariami kiekvieno atvejo scenarijai ir galimybės. Teorinės žinios buvo įtvirtinamos per praktinius užsiėmimus. Kostui labai padėjo „Aro“ psichologas. Jis mokė veikti vykstant deryboms dėl įkaitų. Be to, „Aru“ buvo leista suburti derybų komandas visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, jos taip pat mokėsi terorizmo ir kontrterorizmo pagrindų.

Derybų dėl įkaitų, pastarųjų išgyvenimo, pagrobimo ir kitų dalykų Kostas mokė VAD personalą. Terorizmas ir kontrterorizmas buvo kita mokymų dalis.

Paskui K. Rimša mokė audito ir Lietuvos nacionalinio banko saugumo užtikrinimo dalykų. Tai apėmė asmens apsaugos ir stebėjimo arba kontrstebėjimo ir kitas sritis, susijusias su bankų sauga.

Kanados tarptautinei plėtros agentūrai (angl. *Canadian International Development Agency*) tarpininkaujant, Kostas gavo leidimą organizuoti ir dėstyti sprogmenų neutralizavimo pagrindus. Taigi, K. Rimša buvo šių kursų ir organizatorius, ir administratorius, ir vyriausiasis vertėjas. Į šiuos sertifikuotus vienuolikos savaičių trukmės mokymus pretendavo VAD, „Aro“ ir Lietuvos kariuomenės sprogmenų neutralizavimo grupių atstovai. Neįtikėtina, kad kursus įveikė visi kandidatai (dėl programos sudėtingumo dažniausiai bent keli asmenys kursų atsisako), jiems buvo įteikti sprogmenų neutralizavimo specialisto kvalifikacijos, atitinkančios Šiaurės Amerikoje, Europos Sąjungoje, Naujoje Zelandijoje ir Izraelyje pripažįstamus standartus, pažymėjimai. Be to, per kursus buvo naudojami keli sprogmenų neutralizavimo robotai, kiti įrenginiai, kurie vėliau buvo perleisti trims lietuvių grupėms.

Vėliau vyko sprogmenų nukenksminimo instruktorių kursai, o į juos vėl pretendavo VAD, „Aro“ ir Lietuvos kariuomenės atstovai, įgiję sprogmenų

neutralizavimo pagrindus. Tai buvo dar vieni vienuolikos savaičių mokymai, skirti parengti instruktorius, gebančius mokyti kitus karius sprogmenų nukenkšminimo pagal tarptautinius standartus.

K. Rimša labai dažnai konsultavo Lietuvos kariuomenę dėl SOP atrankos procedūrų, kartkartėmis Kostas patardavo Antrajam operatyvinių tarnybų departamentui prie Krašto apsaugos ministerijos, Krašto apsaugos savanorių pajėgoms. K. Rimša taip pat konsultuodavo ir mokydavo atrinktus YPT karius. Jis perteikė derybų dėl įkaitų, antiteroristinių operacijų, išgyvenimo, tapus pagrobtam, užgrobtam ar įkaitu, taip pat taktinių pokalbių ir kt. žinias.

K. Rimšos indėlis konsultuojant ir mokant mūsų šalies karius buvo itin svarbus siekiant užtikrinti, kad Lietuva būtų priimta į NATO.

K. Rimša buvo vienas tų, kurie stengėsi įtikinti Lietuvos policiją įsigyti poligrafą atrankos ir kontržvalgybos tikslais. Tiesa, šiuo atveju jam ne itin sekėsi. Tačiau tuo pačiu metu jam pavyko įtikinti Lietuvos kariuomenę, kad ši įsigytų poligrafą. Maža to, JAV jis suorganizavo būsimųjų Lietuvos kariuomenės tyrimo poligrafu specialistų mokymus, rūpinosi kompiuterizuotų poligrafų įsigijimu. Šių naujoviškų poligrafų kompiuterinė programa rodo, ar asmuo meluoja. Tačiau net ir turėdamas tokią programinę įrangą, tyrimo poligrafu specialistas privalo laikytis standartinių procedūrų ir privalo rankiniu būdu patikrinti visus kompiuterinius rezultatus, kad įsitikintų, jog nebuvo padaryta jokių klaidų.

Būdamas Lietuvoje, K. Rimša patardavo Seimo Nacionaliniam saugumo ir gynybos komitetui poligrafų, karinės organizacijos, žvalgybos bei policijos reformų klausimais. Sykį jis atėjo į susirinkimą nešinas dokumentu, susijusiu su poligrafu, tačiau negalėjo jo išsinešti, nes susirinkimo metu popieriai buvo pažymėti kaip įslaptinta informacija.

Kita K. Rimšos veikla Lietuvoje:

- mokė įvairių ministerijų personalą krizių vadybos;
- mokė Seimo narius ryšių su žiniasklaida dalykų;
- konsultavo kelis Lietuvos premjerus ir prezidentus saugumo ir valdžios klausimais;
- konsultavo sveikatos apsaugos ministrą organizaciniais klausimais.

Gyvendamas Vilniuje, K. Rimša taip pat dirbo ir kitose kaimyninėse šalyse. Pvz., daugiau kaip trejus metus jis įgyvendino Latvijos nacionalinio banko apsaugos darbuotojų mokymo programą. Pagal ją tebemokoma iki šių dienų.

Taip pat galima teigti, kad K. Rimša reikšėsi žiniasklaidoje. Jis dalyva-

vo LTV laidoje, parengė straipsnių į lietuviškus laikraščius. Tiesa, laikraštyje „Lietuvos aidas“ publikuotas straipsnis apie baltarusių KGB kuriam laikui Kostą padarė Baltarusijoje nepageidaujamu asmeniu.

2011-ųjų gruodį Kostas grįžo į Kanadą ir toliau stengėsi išlikti nepastebėtas. Vis dėlto jis prisidėjo prie dviejų knygų („Kanados žvalgyboje“ ir „Teroro grėsmė“) leidybos, siekė išsaugoti „Camp X“ – SOE šnipų mokyklą Kanadoje, kur OSS (Centrinės žvalgybos agentūros pirmtakas) atliko savo pirmąsias treniruotes II pasaulinio karo metu). K. Rimša taip pat dalyvauja Kanados karinės žvalgybos istorijos išsaugojimo projektuose ir toliau mėgsta keliauti.

Nuo 2014-ųjų jis dažniausia Lietuva pasinaudoja kaip tranzitine šalimi keliaudamas į Ukrainą. Tai suteikia jam galimybę susitikti bene su visais senais draugais.

Priežastys tarnauti

Paklaustas, kodėl vyrai ir moterys stoja į kariuomenę, Kostas Rimša pateikė savo patirtimi paremtą trisdešimties priežasčių sąrašą:

1. Savęs išbandymas.
2. Tarnavimas savo šaliai.
3. Nauji įgūdžiai.
4. Unikali ir charakterį formuojanti patirtis.
5. Nuotykių ir jaudulys.
6. Praktika padeda atrasti save.
7. Suvokimas, kad gali daugiau, nei atrodo, formuoja stipresnį charakterį.
8. Esi unikali komandos dalis.
9. Tampi istorijos dalimi.
10. Kilnūs darbai.
11. Suvokimas, kad turi viską, ko reikia, kad būtum nugalėtojas.
12. Gali keisti pasaulį.
13. Kova su blogiu.
14. Savotiškas didvyriškumas.
15. Pasikeičia gyvenimo vertybės.
16. Partizanų tradicijų puoselėjimas.
17. Draugai visam gyvenimui.
18. Kova už laisvę.
19. Pasitenkinimas.

20. Neteks gailėtis, kad ne-
pasirinkai.

21. Tavo šaliai tavęs reikia.

22. Pagarba savo protė-
viams.

23. Garbė.

24. Pareiga.

25. Ištikimybė.

26. Nesavanaudiška tarnyba.

27. Asmeninė drąsa.

28. Kai kuriose valstybėse –
prestižas būti kariu.

29. Neapykanta priešui.

30. Asmeninės priežastys (geras darbas ar stabilios pajamos).

Yra daugybė priežasčių prisijungti prie kariuomenės. Perfrazuojant
Sun Tzu, save turi pažinoti tiek pat, kiek savo priešą.

LIETUVIS JUOZAS PAJAUJIS – KANADOS KARIUOMENĖS KARYS

Tai Kanados lietuviu Juozo Pajaujo, tarnavusio Kanados kariuomenėje, istorija. Šis žmogus, gimęs lietuvių šeimoje Kanadoje, o užaugęs dzūkiško kaimo aplinkoje Punsko apylinkėse, buvo nepaprastai darbštus ir iš prigimties kuklus. Apie jo kario kelią II pasaulinio karo metais iki šiol niekas nežinojo ne tik Lietuvoje, bet ir Kanados lietuvių bendruomenėje ne daug kas buvo girdėjęs. J. Pajaujo gyvenimo ir kariško kelio vingius atskleidė, prisiminimais pasidalijo, nuotraukų atsiuntė jo dukra Irena Pajaujį-Johnson ir Juoza gerai pažinojęs jo kraštietis Vytautas Pečiulis.

Pirmieji lietuviai Kanadoje

Tiksliai nėra žinoma, kada pirmieji lietuviai pasiekė Kanadą. Visuomenei prieinamuose Didžiosios Britanijos gynybos ministerijos archyvuose yra šaltinių, kuriuose nurodyta, kad 1813 m. apie 150 lietuvių dalyvavo vadinamajame 1812 metų kare su JAV. Britų pusėje kariavę lietuviai vyrai po Lietuvos ir Lenkijos Valstybės padalijimo 1812 m. Prancūzijos kare su Rusija rėmė Napoleoną, tikėdamiesi, kad Rusija bus nugalėta, o tada Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė atgaus nepriklausomybę. Kai nusiaubusi Maskvą, bet galutinės pergalės taip ir nepasiekusi Napoleono kariuomenė traukėsi atgal į Europą, kartu su prancūzų kariais patraukė ir iš lietuvių suformuotų pulkų likučiai – Lietuvos teritorijoje likti jie nebegalėjo, nes čia vėl šeiminkavo rusų armija. Vėliau kaip Prancūzijos kariuomenės kariai lietuviai tarnavo Afrikos žemyne esančiose Prancūzijos kolonijose, Egipte, Ispanijoje ir kituose kraštuose. Dalis šių lietuvių Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos karinių konfliktų metu pateko į britų nelaisvę. Britams plečiant

savo kolonijas, reikėjo kareivių, taigi, buvo verbuojami ir svetimšaliai belaisviai. Tuos, kurių negalėjo panaudoti prieš prancūzus, pasiuntė į Indiją ir Ceiloną.

Lietuviai, jau būdami Didžiosios Britanijos kariais, buvo gražinti iš Indijos ir perkelti į Ispaniją. Po kurio laiko Velingtono kunigaikštis iš svetimšalių (tarp jų buvo ir lietuvių) suformuotus karinius dalinius pasiuntė į Kanadą. Halifaksą šie vyrai pasiekė 1813 m. gegužės 18 d., o birželio 6-ąją jau buvo Kvebeke. Lietuviai tarnavo trijuose pulkuose: *Chasseurs Britanniques*, *De Watteville* ir *De Meuron*. Šių samdytų svetimšalių pulkų karių vardai, kilmės vieta ir algalapiai Didžiosios Britanijos gynybos ministerijos archyve yra išsaugoti iki šių dienų.

De Watteville pulkas 1813 m. rugsėjo 26 d. kovėsi su amerikiečiais prie Šatogės (pranc. *Châteaugay*) netoli Monrealio. Vėliau buvo perkeltas į Niagarą ir 1814 m. vasario mėnesį Fort Eryje (pranc. *Fort Erie*) prie Buffalo Niujorko valstijoje pateko į apsuptį ir patyrė sunkių nuostolių. Karui pasibaigus, 1815 m. pulkas buvo likviduotas, o išlikę veteranai Kanadoje gavo žemės palei JAV sieną, nes britai stengėsi steigti ginkluotų gyventojų kolonijas valstybinės sienos apsaugai. Šie pirmieji lietuviai Kanadoje greitai asimiliavosi ir didžioji dalis iš jų nebeišsaugojo savo lietuviybės. Taigi, pirmųjų lietuvių, atsikėlusių gyventi į Kanadą, pėdsakus surasti būtų sunku.

XIX a. pabaigoje augant Kanados miestams, vystantis pramonei, buvo reikalingi darbininkai, taigi, iš Europos šalių pradėjo plūsti naujoji emigrantų banga. Tarp jų buvo ir lietuviai emigrantai, gyvenę Didžiojoje Britanijoje, – vieni į šią šalį buvo patekę bėgdami iš Lietuvos nuo caro valdžios represijų ir persekiojimų, kiti – po pralaimėtų kruvinių ginkluotų sukilimų prieš Rusiją.

Po I ir II pasaulinių karų daug lietuvių pasitraukė iš gimtųjų namų į Vakarų Europos valstybes. Didelė dalis karo pabėgėlių lietuvių atsidūrė angliškai kalbančiuose kraštuose, taip pat JAV ir Kanadoje. Šie naujieji atvykėliai iš Lietuvos, kaip ir senieji Napoleono karų veteranai, paliko gimtąjį kraštą ne duonos ieškodami, bet trokšdami laisvės. Naujieji pokario perkeltieji asmenys, vadinamieji dipukai (angl. *displaced persons*, DP), atsidūrę Kanadoje ir kitur, stengėsi išsaugoti ir palaikyti savo tautines tradicijas, kalbą, atkurti turėtas Lietuvoje organizacijas, burtis į kultūrinius, tautinius, sporto kolektyvus, įsitraukti į prie katalikų bažnyčios veikiančius būrelius, religines grupes. Dipukų buvo tiek daug, kad bendruomenė tiesiog nebegalėjo išnykti ir asimiliuotis, kaip nutiko su 1812 m. karo veteranais.

XX a. pradžioje daug lietuvių atvyko iš Anglijos ir Škotijos, kur atsidūrė

bėgdami nuo carinės Rusijos valdžios persekiojimų arba tiesiog kaip ekonominiai emigrantai. Dalis atvykusių iš Anglijos ir Škotijos buvo jau dirbę anglių kasyklose, siuvėjais. Kanadoje lietuviai iš pradžių daugiausia dirbo siuvyklose, taip pat geležies pramonės srityje. Vėliau prasigyrvenę įsigijo ūkių, augino tabaką, kviečius, vaismedžius, įkūrė krautuvių, valyklų, restoranų, smulkių pramonės įmonių.

1945–1950 m. į Kanadą iš Europos atvyko nauja banga lietuvių, 1944 m. pasitraukusių nuo sovietinės okupacijos. 1947 m. pradžioje Kanadą pasiekė daug lietuvių imigrantų, karo pabėgėlių iš Vakarų Europos stovyklų. Iki 1957 m. atvyko apie 15 000 įvairių profesijų žmonių, daug inteligentų. Iš pradžių daugelis jų pagal imigracines darbo sutartis dirbo aukso kasyklose, miško, tekstilės pramonėje.

Už *Sexton* pabūklo

1939 m. rugsėjį Kanada oficialiai paskelbė, kad įsitraukia į II pasaulinį karą. Daugelis jaunų kanadiečių savanoriškai stojo į karo tarnybą jau tais pačiais metais.

1939–1945 m. per 1,1 mln. kanadiečių tarnavo sausumos kariuomenėje, kariniame jūrų laivyne ir oro pajėgose. Karo metu kanadiečiai labai prisidėjo prie savo šalies apsaugos organizavimo, karinės technikos, ginkluotės ir kitų karo reikmėms reikalingų priemonių gamybos, orlaivių įgulų mokymų, jūrų konvojaus apsaugos Atlanto vandenyne vykdymo. Be to, dalyvavo Didžiosios Britanijos gynybos veiksmuose, organizuojant bombonešių atakas prieš teritorijoje Europoje. Kartu su Sąjungininkų pajėgomis dalyvavo sausumos, oro ir jūrų operacijose Azijoje, Viduržemio jūros regione, Šiaurės Vakarų Europoje ir Vokietijos teritorijoje.

Nors Juozapas (Juozas) Pajaujis užaugo lietuviško kaimo ūkininkų šeimoje, kurioje buvo kalbama lietuvių kalba, jis kalbėjo ir angliškai. Pastaroji jam buvo antroji kalba, nes jis buvo gimęs Monrealyje, taigi, buvo ir Kanados pilietis. 1941 m. sausio 11 d. jis pasuko kario keliu – pradėjo tarnybą pulke *Algonquin*. Šis dalinys buvo arčiausiai nuo jo namų Ontarijo provincijos Timino mieste. Galiausiai jis buvo paskirtas į Kanados lauko kariuomenės 19-ąją pulką, dislokuotą Londono mieste Ontarijo provincijoje. Baziniai mokymai vyko Ontarijo provincijos pietuose šalia Londono ir Petavos miestų esančiuose kariniuose poligonuose. Po bazinių mokymų pulkas galiausiai buvo išsiųstas į Angliją mobilizavimui ir tolesniam integruotam mokymui kartu su Didžiosios Britanijos kariuomenės daliniais.

Savaeigis karo artilerijos transporteris *Sexton*.

Juozas tarnavo pabūkle šauliu savaeigėje artilerijos haubicoje *Sexton*. Vikšrinis *Sexton* (87,6 mm pabūklas) buvo savaeigis II pasaulinio karo artilerijos transporteris. Jis buvo gaminamas Kanadoje naudojant JAV *M3 Lee* ir *M4 Sherman* tankų vikšrinės važiuoklės. Šio tipo tankai, pagaminti Kanadoje, buvo vadinami *Ram* ir *Grizzly*. Kai tankų *Sherman* gamyba JAV buvo pasiekusi gamybinius pajėgumus ir nebeliko tiekimo problemų, 1943 m. buvo nuspręsta pertvarkyti Kanados gamybos linijas, kad kanadiečiai patys pradėtų gaminti *Sexton* Didžiosios Britanijos kariuomenei. *Sexton* šaudant pabūkle *Ordnance QF 25* buvo naudojami padidintos galios arba šarvamušiai artilerijos sviediniai. Šis savaeigis artilerijos transporteris buvo naudojamas Kanados ir Didžiosios Britanijos kariuomenėse.

Pulkas, kuriame tarnavo Juozas Pajaujis, kovojo Kane (pranc. *Caene*) Prancūzijoje, vėliau prisidėjo išlaisvinant iš nacių okupacijos Nyderlandus. Pasak J. Pajaujo dukros, jos tėvas, nors ir nedaug pasakodavo apie karą, bet yra sakęs, kad buvo išties sunku. Visi jo teigiami prisiminimai buvo susiję su nuostabiais Nyderlandų žmonėmis, kuriuos sutiko to karo metu. Jis jų niekada nepamiršo, o olandai, nuolat jausdami didžiulį dėkingumą juos išlaisvinusiems kanadiečiams kariams, šiuos kasmet kviesdavosi į išvadavimo iš nacių okupacijos minėjimų šventes.

II pasaulinio karo metu Kanados 19-asis lauko savaeigės artilerijos pulkas (Kanados karališkoji artilerija) priklausė Kanados kariuomenės lauko artilerijai. Šis pulkas dalyvavo kautynėse Prancūzijoje, Belgijoje, Nyderlanduose ir iki pat karo pabaigos kovėsi Vokietijoje. Jis buvo vadi-

namas įvairiai: 19-uoju lauko pulku, 19-uoju armijos lauko pulku, 19-uoju lauko. Patys šio pulko kariai dar jį mėgdavo vadinti pragaru ant ratų.

1941 m. rugpjūtį 19-asis lauko pulkas gavo mobilizacijos įsakymą, kad trys baterijos būtų suformuotos iš trijų rezervo brigados mobilizacinio rezervo rajonų, esančių 1-ojoje karinėje apygardoje. Iš Ontarijo provincijoje gyvenusių rezervo karių buvo suformuotos 55-oji, 63-ioji ir 99-oji lauko baterijos. Nuo 1941 m. rugsėjo iki 1943 m. liepos 19-asis lauko pulkas buvo galutinai suformuotas ir rengė pratybas karinėse bazėse Bordene (Ontarijo provincija), Shilo (Manitobos provincija), Prince Ruperte (Britų Kolumbijos provincija) ir Petavavoje (Ontarijo provincija).

Per šį laikotarpį kariai pirmiausia mokėsi šaudyti su įvairaus kalibro lauko artilerijos pabūklais, o pagrindine jų ginkluote rengiantis karui Europoje tapo savaeigės haubicos *Sexton*.

Pasiruošimas garsiajai „D-Day“

1943 m. liepos 5 d. 19-asis lauko pulkas gavo įsakymą persikelti į Europą. Liepos 21-ąją, pasikrovę į transportinį laivą *RMS „Queen Elizabeth“*, kariai išvyko iš Kanados Halifakso uosto ir liepos 27 d. jau buvo Didžiosios Britanijos Grinoko (angl. *Greenock*) uoste. Pulkas buvo paskirtas Kanados II korpusui. Nuo 1943 m. liepos iki 1944 m. gegužės 19-asis lauko artilerijos pulkas rengėsi invazijai į Europos žemyną. Tuo metu pulko turėtos savaeigės haubicos *Sexton* buvo pakeistos į analogiškas ame-

В ТРП. Е Втр (Н-2) С.А.Т.С.
 ПЕТАВАВА АПР. 20. 1943

rikietiškas *M7 Priest*, tik pastarosios jau turėjo 105 mm pabūklus ir galėjo šaudyti iki 10 500 m atstumu.

1944 m. birželio 6 d. Kanados kariuomenei skirtas išsilaiplinimo ir įsiveržimo ruožas buvo Prancūzijos Junonos (lot. *Juno*) paplūdimys. Šiai puolamajai operacijai kanadiečiai turėjo tris (7-ąją, 8-ąją ir 9-ąją) pėstininkų brigadas, pavaldžias Kanados 3-iajai pėstininkų divizijai.

19-asis lauko artilerijos pulkas buvo priskirtas 8-ajai pėstininkų brigadai, kurioje buvo ir 12-asis, 13-asis, 14-asis lauko artilerijos pulkai, – šie daliniai buvo perginkluoti 96 naujomis amerikietiškomis savaeigėmis haubicomis *M7 Priest*. Konkrečiau kalbant, 19-asis pulkas tapo pavaldus Kanados 14-ojo lauko pulko artilerijos grupei. Kiekvienas pulkas, šaudydamas nuo keturių desantavimui skirtų laivų, privalėjo naikinti priešo pajėgas, įsitvirtinusias Nan Red paplūdimio ruože.

19-asis, kaip ir kiti trys Lauko artilerijos pulkai, tą naktį plaukė desantiniais laivais, kuriuose buvo ir dvidešimt keturios savaeigės haubicos *M7 Priest*, priartėjo prie kranto apie 6.30 val. Netrukus (7.39 val.), priartėjęs prie kranto per 8 000 m, ugnies valdymo karininkas majoras Peene įsakė šaudyti. 19-ojo pulko pabūklai buvo pirmieji kanadiečių ginklai, pradėję šaudyti į šiaurinę Prancūziją. Šitaip buvo pranešta, kad pulkas kartu su sąjungininkais atvyko išlaisvinti nacistinės Vokietijos okupuotos Europos. Kiekvienas pabūklas per maždaug 30 min. trukmės apšaudymą iššovė 100–150 sviedinių, kurių tikslas – naikinti krante įsitvirtinusios vokiečių kariuomenės pozicijas.

Visą likusią operacijos „Overlord“ dieną 19-asis pulkas praleido įsitvirtinęs Normandijos pakrantėje. Tą dieną pulkui dar teko keletą kartų paleisti sukoncentruotą tolimąją ugnį į vokiečių pajėgas, kai šių tankai ir pėstininkai perėjo į kontrpuolimą, norėdami atmušti Kanados pėstininkų vyk-

domą puolimą į Prancūzijos gilumą. Kai šiaurinę Prancūziją apgaubė suteima ir buvo gauta žinia, kad išsilaipinusios Sąjungininkų pajėgos jau visiškai kontroliuoja pajūrio ruožą, 19-asis artilerijos pulkas suskaičiavo tą dieną patirtus nuostolius: 3 pulko kariai žuvę, 18 sužeistų.

Kanados lietuviu Vytauto Pečiulio atsiminimai apie J. Pajaujį

Kai sąjungininkai, tarp kurių buvo ir Kanados kariuomenės daliniai, per operaciją „D-Day“ išsilaipino Prancūzijoje, Normandijoje, ir užėmė didelius Atlanto vandenyno pakrantės plotus, buvo planuojama kaip įmanoma greičiau veržtis pirmyn. Sugalgvota operacija kodiniu pavadinimu „Cobra“, kurią vykdė amerikiečiai iš Omahos (angl. *Omaha*) ir Jutos (angl. *Utah*) paplūdimų, anglai – iš Kardo (angl. *Sword*) ir Aukso (angl. *Gold*) paplūdimių, taip pat kanadiečiai iš Junonos (lot. *Juno*) organizavosi greitam puolimui. Artilerijos dalinys, kuriame tarnavo J. Pajaujis, iš laivų į krantą perkėlė sunkesnę techniką. Iškeltos buvo ir ant vikšrų judančios savaeigės patrankos. Sąjungininkų pajėgoms pradėjus puolimą ir be didesnių pasipriešinimų pasiekus per 20 km nuotolį, buvo apsupta didelė dalis vokiečių karinių pajėgų – apie 50 000 vermachto karių. Persiorganizavę vokiečiai pradėjo vykdyti išsiveržimo iš apsupties operaciją, o sąjungininkai, užėmę geras pozicijas kalnuotoje teritorijoje, naikino vokiečių pajėgas, į pagalbą pasitelkdami ir aviaciją. Apsuptyje daug ginklo brolių netekę vermachto kariai suprato, kad išsiveržti nebepavyks, todėl pasidavė į nelaisvę. Kaip pasakoją J. Pajaujis, žiauriausia po šio mūšio buvo matyti buldozerius, stumdančius nuo kelių krūvas lavonų ir sunaikintą techniką. Juozas sakė, kad jį ilgai kankindavo košmariški sapnai, atliepiantys anuos žiaurius vaizdus, kai žmogus, jo kūnas kare lieka beverčiai.

J. Pajaujis sunkiausiai išgyveno įvykius, kai, vykdant operaciją „Cobra“, britų ir kanadiečių kariai priartėjo prie vokiečių pozicijų ir susidūrė su stipriu pasipriešinimu. Buvo paprašyta sąjungininkų aviacijos pagalbos. Paryčiais atakuoti vokiečių gynybinių pozicijų atskrido bombonešiai. Tačiau dar prieš naktį britų ir kanadiečių kariams patiems pavyko užimti priešo pozicijas ir su kovine technika įsikurti tame miške, kur buvo ir vokiečių pajėgos. Ankstų rytą atskridę sąjungininkų lėktuvai pradėjo bombarduoti mišką. Kol antskrydžio metu vadai susisieki ir išsiaiškino padėtį, žuvo daug savos kariuomenės karių, buvo sunaikinta nemažai kovinės technikos. Skaudžiausia buvo tai, kad savi kariai žuvo nuo savųjų, vadinamosios draugiškos ugnies (angl. *Friendly Fire*).

Kartą V. Pečiulis paklausė J. Pajaujo, ar teko šiam šauti į žmogų? Juozas paaiškino, kad sunkioji artilerija visuomet būdavo išdėstyta toliau nuo priešakinių linijų, todėl jiems nepasitaikė dažnai būti tokioje pozicijoje, kad tektų šaudyti į pasirodžiusius žmones. Tačiau syki su kovine technika priartėjus prie upės reikėjo su-

rasti tinkamą vietą, kad būtų galima persikelti į kitą krantą. Juozui teko eiti į žvalgybą. Pamatęs tolimoje tiltą, priartėjo prie jo. Avietynais apaugusiame krante staiga pastebėjo judantį vokiešką šalną. Atsargiai prisėlinęs dar arčiau, pamatė ten pasislėpusį vokiečių kareivį – veikiausiai šis stebėjo tą patį tiltą. Juozas suriko: „Rankas aukštyn!“ Vokietis pakluso. Tada Juozas įsakė jam pakeltomis rankomis ateiti arčiau, tačiau vokietis rankas nuleido. Norėdamas įrodyti, kad nejuokauja, Juozas komandą pakartojė keletą kartų, reakcijos nesulaukęs, prisitaikė šalia to kareivio matomos galvos ir iššovė perspėjamąjį šūvį. Vokietis pradėjo vaitodamas šaukti. Prisiartinęs prie apaugusio šlaito, Juozas pamatė vokietį ant šono gulintį peršautomis kojomis. Pasirodo, nelaimėlis nuleido rankas, norėdamas pasiremti, kad galėtų iš gulimos padėties atsistoti... Juozas pasakodamas, kad priešui peršovė kojas, niekada nesididžiavo, o nuoširdžiai išgyveno, kad tąsyk sužeidė žmogų.

Sykį J. Pajaujį buvo arčiausiai mirties. Kažkokiam miestelyje įsirengus pozicijas, vokiečiai pradėjo juos apšaudyti iš patrankų – artilerijos sviediniai sproginėjo visur. Suradęs saugią vietą tarp pastatų šalia aikštės, jis pasislėpė. Sviedinys sprogo visai netoli pastato. Juozui kilo mintis perbėgti į sprogo sviedinio išraustą duobę, nes, pasak kariško prietaro, antras sviedinys niekada nenukrenta į tą pačią vietą, bet akimirka suabejojo, nes pasirodė, kad tarp aukštų sienų būtų saugiau. Tačiau nuojauta jį stumte stūmė perbėgti į duobę netoliese. Vidinio balso jis paklausė ir neapsiriko – vos perbėgus jam į tą duobę, artilerijos sviedinys, atsimušęs į sieną, sprogo būtent toje vietoje, kur Juozas buvo prieš tai pasislėpęs...

Apie karą Nyderlanduose, kai Kanados kariuomenė sumušė vokiečius, J. Pajaujį pasakojo, kad buvo stengiamasi kuo greičiau užimti užtvankas,

kurias pasitraukdami vokiečiai galėjo išsprogdinti ir šitaip užtvindyti visą kraštą. Sąjungininkai pačiu laiku palaužė vokiečių pasipriešinimą ir išvadavo Nyderlandus iš nacistinės Vokietijos okupacijos. Su džiužesiu akyse Juozas prisiminė, kaip juos, kanadiečius karius, iškilmingai ir pagarbiai sutiko Nyderlandų žmonės! Minėdami šį išvadavimą, olandai kasmet kviečia Kanados kariuomenės veteranus dalyvauti šventėje. Bėgant laikui, kiekvienais metais vis mažiau karo veteranų lieka... J. Pajaujis ne kartą dalyvavo tokiuose iškilminguose išvadavimo iš nacių okupacijos minėjimuose. Sakydavo, kad tuose veteranų paraduose jie, kaip Nyderlandų išvaduo-tojai, būdavo labai gerbiami. Pasakojo, kad tose šventėse netgi sutikdavo pažįstamų olandų, su kuriais susipažino karo metu.

Apie šeimos šaknis Lietuvoje

Juozas Pajaujis, Motiejaus sūnus, Kanadoje buvo žinomas kaip Joseph Mathias (Michael) Pojaujis. Į Kanadą jo tėvai atvyko iš ūkininkų šeimos, gyvenusios Oškiniuose, lietuviškame Punsko krašte (dabar Lenkija). Juozapo tėvas Motiejus Pajaujis į Monrealį nusigavo maždaug 1902 m., motina Agota Stanislovavičiūtė čia atvyko dirbti ir gyventi kartu su savo broliais

maždaug apie 1906-uosius. Tuo metu Šiaurės Amerikoje statėsi daug gamyklų ir fabriku, todėl darbą buvo galima nesunkiai susirasti. Darbas gamyklose buvo vertinamas, nes jis garantavo pajamas ir buvo galima prasigyventi.

Motiejus Pajaujis su būsima žmona Agota susitiko ir susituokė Monrealyje. Čia jiems gimė pirmieji du vaikai – Veronika (1914 m.) ir Juozapas (1918 m.). Abu buvo pakrikštyti Šv. Kazimiero bažnyčioje – pirmuosiuose lietuvių katalikų maldos namuose Monrealyje. Juozapas buvo pakrikštytas Juozapu Motiejumi (Joseph Mathias), bet jis buvo žinomas ir kaip Juozapas Mykolas (Joseph Michael). Daugelyje jo oficialių asmens dokumentų, įskaitant ir karinius įrašus, fi-

gūruoja Joseph Michael Pojaujis.

1920 m. jo senelis Juozas Pajaujis, Lietuvoje Oškiniuose turėjęs savo ūkį, rimtai sunegalavo. Savo atsiųstame laiške jis prašė, kad jo sūnus Motiejus su šeima sugrįžtų į Lietuvą ir perimtų valdyti visą ūkį.

Motiejus ir Agota su savo dviem mažais vaikais sugrįžo į ūkį apie 1920-uosius ir čia susilaukė dar penkių vaikų. Kadangi Juozapas buvo vyriausias sūnus šeimoje, jis privalėjo tėvui padėti darbuotis ūkyje, taigi ir mokyklą pradėjo lankyti tik būdamas 12 metų.

Juozapo dukra Irena apie savo tėvą pasakoja, kad šis su malonumu prisimindavo jaunystės dienas, praleistas tame ūkyje: čia jis išmoko įvairiausių žemės ūkio darbų, mėgdavo vadelioti vežimą su arkliu ir jodinėti, nors arklys jį buvo ne kartą numetęs nuo savo nugaros ant akmenim nusėto kaimo kelio. Nedideliuose kaimo ūkiuose gyvenimas buvo nelengvas. Gausiose šeimose augantiems neturtingiems jaunuoliams nebuvo daug galimybių užsidirbti pinigų ar siekti mokslo. Taigi, sesuo Veronika 1930 m. nusprendė emigruoti į Kanadą, nes iš ten likusių draugų, su kuriais susirašinėjo, buvo gavusi kvietimų sugrįžti į šią šalį – tuo metu tai buvo ištis geras kraštas jauniems darbingiems žmonėms kurti savo ateitį.

Ir Juozapas 1937 m. spalį nusprendė išvykti į Timinso (pranc. *Timmins*)

miestelį Ontarijo provincijoje, kur manė galėsiąs dirbti ten esančiose kasyklose. Tačiau įsidarbinti nebuvo taip paprasta, nes mieste jau buvo atvykusių imigrantų iš įvairių šalių: Ukrainos, Lenkijos, Suomijos, Kroatijos ir kt. Ir visiems šiems žmonėms verkiant darbo reikėjo. Atrodė, kad čia veikė favoritizmo ir nepotizmo sistema – reikėjo turėti pažįstamų arba žinoti, kam pinigų duoti, kad padėtų įsidarbinti. Juozapas sunkaus darbo nevengė. Jam pavyko įsidarbinti kasyklose, daug ir labai gerai ten dirbo, vėliau, šiek tiek pasimokęs, tapo mechaniku.

Juozo dukra apie tėvo gyvenimą po karo

Pasibaigus II pasauliniam karui, 1946 m. po demobilizacijos Juozapas sugrįžo į Timinso miestelį Ontarijo provincijoje. Čia vėl pradėjo dirbti, nusipirko automobilį, namą ir 1947 m. susituokė su kroatų kilmės mergina Dorothy Kramarich. Abu jie persikėlė į Torontą, kur gyveno jo teta, be to, ten buvo daugiau galimybių gauti gerai apmokamą darbą.

Pasak dukros Irenos, jos tėtis buvo labai švelnus ir paprastas žmogus, labai gabus ir protingas, nors įgijęs tik pradinį išsilavinimą. Anglų kalba jam buvo tik kaip antroji. Jis visada jautėsi mažiau kvalifikuotas nei kiti, todėl buvo santūrus ir niekada neišsišokdavo, tačiau daug kas prašydavo jo patarimų, susijusių su finansiniais ar praktiniais gyvenimiškais klausimais, nes Juozas daug ką iš patirties išmanė.

J. Pajaujįs pats namus pasistatė, viską susiremontuodavo, užsiauginavo vaisių, daržovių. Per ekonominės krizės metus, kai gamykloje, kurioje jis dirbo suvirintoju, buvo mažinamas darbuotojų skaičius, jis neteko darbo. Tada tapo būsto rangovu. Jis nupirko tris žemės sklypus Etobikoke, naujai besivystančioje Toronto miesto vietovėje, ir pastatė juose tris namus, du iš jų paskui pelningai pardavė, o likusiame puikiai įsikūrė ir gyveno ten iki gyvenimo pabaigos.

Dukra Irena žavisi ir gerbia tėvą, kad šis, nors ir menkai išsilavinęs, išmoko kalbėti angliškai, lenkiškai ir dar savo žmonos gimtąja kroatų kalba. Pasak ponios Irenos, kai jos tėvai 1960 m. lankėsi mamos gimtinėje Kroatijoje (tuometinėje Jugoslavijoje), mama su giminaičiais jau su kanadietišku akcentu kalbėjosi, todėl jos keistai tariamos kroatų kalbos šie beveik nesuprato, bet užtat galėjo puikiai suprasti Juozą, kroatiškai kalbantį, – Irenos tėtis buvo vertėjas jos mamai šalyje, kurioje ši pati buvo gimusi!

Irena apie savo tėvą prisimena kaip labai draugišką ir lengvai bendraujantį, todėl jis turėjo daug draugų, o šie mėgdavo su juo tiesiog sėdėti ir

kalbėtis, vaikščioti po jo užaugintą sodą, žaisti kortomis, plaukioti valtimis, žvejoti. Kai visa šeima būdavo namuose, čia skambėdavo lietuvių liaudies dainos.

Irenos tėtis ir mama buvo labai dosnūs savo artimiesiems – kai galėdavo, padėdavo savo giminaičiams, gyvenantiems tiek Šiaurės Amerikoje, tiek Europoje. J. Pajaujis į pensiją išėjo eidamas paskutiniuosius savo penktojo dešimtmečio metus. Nuo tada jis kartu su žmona galėjo keliauti ir leisti sau gyventi oriai.

Juozo dukra Irena džiaugiasi tėvų gražiai nugyventu gyvenimu. Pasak jos, tėvams labai pasisekė, kad susitiko gyvenimo kelyje – jie visada mylėjo ir gerbė vienas kitą. Be abejo, namų be dūmų nebūna, tai kartkartėmis ir jie pasibardavo. Tačiau jų santuoka buvo tikrai sėkminga ir truko net 62 metus – iki pat J. Pajaujo mirties 2010 metais.

Beje, Juozas su žmona Dorothy džiaugėsi galėdami padėti savo dukrai Irenai auginti jos dukras Caitliną, Tessą ir Elizabethą Johnson.

Už nuopelnus ir pasižymėjimą II pasaulinio karo metais pabūklo šaulys Juozas Pajaujis apdovanotas:

- 1939–1945 m. karo žvaigždė;
- II pasaulinio karo Prancūzijos ir Vokietijos žvaigždė;
- 1939–1945 m. karo medaliu;
- II pasaulinio karo Gynybos medaliu;
- Kanados savanorių tarnybos medaliu.

ANDRIUS RASIULIS: ANALITIKAS, PADĖJĖS ATKURTI LIETUVOS KARIUOMENĘ

Buvęs karininkas, Kanados nacionalinės gynybos departamente (NGD) daug metų dirbęs analitikas Andrius Rasiulis. Šis žmogus yra vienas iš tų, kurie tiesiogiai prisidėjo prie Lietuvos kariuomenės atkūrimo, sudarydami sąlygas mūsų šalies karininkams ir puskarininkiams Kanados kariuomenės mokymų centrų kursuose ne tik mokytis anglų bei prancūzų kalbų, bet ir realiai susipažinti su Vakarų valstybės, grįstos laisvės ir demokratijos idėjomis, ilgametės NATO narės kariuomene.

Nemažai karininkų ir seržantų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš kitų Rytų Europos valstybių, išmokę anglų ar prancūzų kalbas, galėjo tęsti karjeros mokslus Kanadoje arba kitose angliškai ar prancūziškai kalbančiose šalyse. Be to, A. Rasiulis Kanados NGD kuravo Karinių mokymų ir pagalbos programą (angl. *MTAP*), o vėliau tapo šios programos ir Rytų Europos politikos padalinio direktoriumi. Pagal *MTAP* Lietuvos kariuomenėje inicijuotos plačiai žinomos tarptautinės pratybos „Klevo skliautai“ (angl. *Maple Arch*). A. Rasiulis apdovanotas Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos medaliu civiliams „Už nuopelnus“. Neabejoju, kad daugelis lietuvių karių, skaitydami šį straipsnį, prisimins malonius susitikimus su Andriumi Kanadoje ar Lietuvoje. Beje, Andriaus gyslomis teka jo senelio iš motinos pusės, tarpukario Lietuvos karininko plk. ltn. Broniaus Pečiulio kraujas. Gal ir tai lėmė, kad vaikaitis ryžosi sekti senelio pėdomis.

Biografija

Andrius Rasiulis (Andrew Rasiulis) gimė Kanadoje 1955 metais.

1978 m. Toronto universitete jam suteiktas politikos mokslų ir istorijos bakalauro kvalifikacinis laipsnis.

1979 m. baigė mokslus Karltono universiteto Normano Pattersono tarptautinių santykių mokykloje ir įgijo strateginių studijų magistro laipsnį.

1979 m. A. Rasiulis tapo Kanados ginkluotųjų pajėgų aktyviojo rezervu karininku (angl. *Governor General's Foot Guards*). Tais pačiais metais įsidarbino Kanados NGD ir tapo analitiku Strateginės analizės direktorate – specializavosi strateginių politinių-karinių problemų ir jų santykio su konvencinėmis jėgomis analizės srityje. Buvo tiriamos naujos Vakarų Europos konvencinės gynybos koncepcijos ir Kanados vyriausybės pastangos konvencinės ginkluotės kontrolės srityje.

1987 m. A. Rasiulis buvo paaukštintas – jam patikėtos skyriaus vadovo pareigos Branduolinės ir ginklų kontrolės politikos direktorate ir tapo atsakingas už konvencinės ginkluotės kontrolės politiką.

1986–1989 m. atstovavo Kanados NGD NATO Aukšto lygio darbo grupėje, kuri buvo atsakinga už konvencinių ginklų kontrolę.

1989 m. birželį paskirtas Kanados delegacijos derybose dėl konvencinių ginklų kontrolės Vienoje patarėju gynybos klausimais.

1992 m. balandį grįžo į Kanados NGD ir tapo skyriaus vadovu (kuravo politiką Vidurio ir Rytų Europoje bei *MTAP*).

1998 m. paskirtas *MTAP* ir Rytų Europos politikos direktoriumi.

2009 m. paskirtas karinio rengimo ir bendradarbiavimo direktoriumi.

A. Rasiulis savo magistriniame darbe „Dėl karo praktiškumo branduoliniame amžiuje“ aprašė ir tyrinėjo riboto konvencinio karo teoriją. 1981 m. ją paviešino Kanados tarptautinių reikalų ir strateginių studijų institutai. A. Rasiulis taip pat paskelbė daugybę straipsnių apie konvencines strategijas, ginklų kontrolę ir bendradarbiavimą tarptautinių karinių mokymų srityje.

Šiuo metu A. Rasiulis yra pasitraukęs iš valstybės tarnautojo pareigų ir kartu su kompanija „Andrew Rasiulis Associates Inc.“ teikia konsultavimo paslaugas.

Seneliai ir tėvai

A. Rasiulio seneliai iš mamos pusės buvo lietuvių ir rusų kilmės. Jo prosenelis Zigmas Pečiulis (g. 1871 m.) paskutiniaisiais Rusijos imperijos egzistavimo metais buvo Latvijos geležinkelių darbuotojas. Kai I pasaulinio karo metais vokiečių kariuomenė įsiveržė į Rusiją, traukiantis rusų kariuomenei, Zigmas su šeima, įskaitant ir Andriaus senelį Bronių Pečiulį (1897–1957), persikėlė gyventi į Maskvą. Ten mokydamasis komercijos institute B. Pečiulis buvo pašauktas atlikti karinę tarnybą. Rusijos kariuomenė pasiuntė jį į Maskvos 5-ąją praporščikų mokyklą. 1916 m. baigęs karo mokyklą buvo paskirtas į kovinius Rusijos kariuomenės dalinius ir išsiųstas į frontą kovoti prieš vokiečius.

Gyvendamas Maskvoje Bronius susipažino ir vedė būsimą Andriaus močiutę, ši atvykusi iš savo gimtojo Rybinsko miesto tuo metu studija-

vo Maskvoje. Per karą 1916–1917 m. Bronius išbuvo fronte, kur buvo sužeistas į nugarą pataikiusios artilerijos sviedinio skeveldros. Rusijoje prasidėjus bolševikų revoliucijai, jis buvo atleistas nuo tolimesnės karinės tarnybos ir po kiek laiko išvyko į neseniai nepriklausomybę paskelbusią Lietuvos Respubliką. 1920 m. liepos 13 d. buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į Devintąjį pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulką 5-osios, vėliau 8-osios kuopos jaunesniuojū karininku. 1920 m. spalio 16 d. jam buvo suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. 1920 m. spalio–lapkričio mėnesiais dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais prie Vilniaus, Giedraičių ir Molėtų. Vėliau tarnavo eidamas įvairias pareigas Lietuvos kariuomenės daliniuose. 1930 m. lapkričio 23 d. buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1937 m. spalio 29 d. buvo paskirtas Šakių apskrities komendantu. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. birželio 28 d. atleistas iš pareigų, o liepos 2 d. – iš kariuomenės.

B. Pečiulis apdovanotas II rūšies 3 laipsnio Vyties kryžiaus (1927 m.), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3 laipsnio (1937 m.) ir 4 laipsnio (1928 m.), Šaulių žvaigždės (1936 m.) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės (1928 m.) ir Šaulių žvaigždės ordino (1939 m.) medaliais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 2 laipsnio kryžiumi (1937 m.), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929 m.) medaliu. B. Pečiulio tarnyba carinės Rusijos kariuomenėje buvo įvertinta Šv. Stanislovo 3 laipsnio ir Šv. Anos 4 laipsnio ordinais.

Broniui jau esant Lietuvoje, Andriaus močiutė Marija Miklutina (1898–1986) grįžo į Rybinską. Čia jai teko iškęsti po bolševikų revoliucijos Rusijoje prasidėjusį badmetį. Apie 1921-uosius (nėra tikslių duomenų) ji atvyko į Lietuvą pas savo vyrą Bronių. Ši jos kelionė nebuvo lengva – kupini neapykantos bolševikai ir čekistai buvo apkaltinę esą ji lenkų šnipė.

Buvusi krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė A. Rasiuliui įteikė vardinę dovaną.

Marijai netgi teko praleisti šiek tiek laiko sulaikytai Lubiankoje, kol buvo išteisinta ir jai buvo leista išvykti į Lietuvą, kur kariuomenėje tarnavo jos lietuvis vyras.

A. Rasiulio mama Valerija gimė 1926 m. Panevėžyje. Jos tėvai – Bronius ir Marija, taip pat Andriaus teta Nina puikiai vertėsi Broniui kylant karjeros laiptais Lietuvos kariuomenėje. Kaip jau buvo minėta, B. Pečiulis į atsargą buvo išleistas 1940 m. per pirmąją sovietų okupaciją. 1944-ųjų vasarą prie Lietuvos artinantis sovietų kariuomenei ir grėšiant antrajai okupacijai, Bronius su šeima paliko Lietuvą. 1945 m. balandį jie pasiekė amerikiečių kariuomenės kontroliuojamą Zalcburgo miestą Austrijoje ir buvo perkelti į karo pabėgėlių stovyklą Vokietijoje. Vėliau iš šios šalies Andriaus mama ir teta Nina išvyko dirbti į Kanadą, o jo seneliai Vokietijoje gyveno iki šeštojo dešimtmečio pradžios, kol, padedant draugams, ir jiems pavyko persikelti į JAV.

Andriaus tėvai – Valerija Pečiulytė ir Vytautas Rasiulis – susitiko 1948 m. Kanadoje, Niagara Folso mieste. Šiame JAV ir Kanados pasienio mieste, išgarsėjusiame dėl nuostabiojo Niagaros krioklio, jie susituokė 1949 metais.

Andriaus tėvas V. Rasiulis gimė 1924 m. Alytuje. Jis kartu su savo mama Agota Ališauskaite (mirė 1945 m.) ir seserimi Aldona Rasiulyte

užaugo Kaune. V. Rasiulio tėvas, Andriaus senelis, Vincas Rasiulis (mirė 1945 m.) buvo gana keista asmenybė. Jis tarnavo Latvių raudonųjų šaulių, kurie atsidavusiai rėmė bolševikus, gretose. Po Rusijoje įvykusios bolševikinės revoliucijos 1917 m. Vincas grįžo į Lietuvą. Bolševikų užimtose teritorijose jis dirbo policininku ir bolševikų agitatoriumi. Ir vėliau, kai Lietuvos kariuomenė Rusijos bolševikus išvijė iš Lietuvos, Vincas toliau čia gyveno. Tiesa, vienu metu netgi buvo išvykęs uždarbiauti į Angliją, tačiau prieš pat II pasaulinio karo pradžią jis grįžo į Lietuvą. Čia 1945 m. mirė.

O Andriaus tėvas Vytautas

Plk. Itn. Bronius Pečiulis

Rasiulis, gyvendamas Kaune, studijavo elektroniką. Prasidėjus II pasauliniam karui, jis sugebėjo išvengti karinės tarnybos tiek sovietinėje, tiek vokiečių kariuomenėse. Į pastarąją tarnauti V. Rasiulis buvo šaukiamas 1943 m., bet jam pavyko šios tarnybos išvengti susiradus civilio darbą kariuomenės divizijoje, dislokuotoje Kaune. 1944 m. vasarą divizijai traukiantis iš Lietuvos, jis kartu su vokiečių kariais išvyko į Gotos miestą Vokietijoje, kur 1945 m. balandį pateko į JAV kariuomenės kontroliuojamą zoną (vėliau ji tapo sovietų kontroliuojamu okupaciniu sektoriumi, iš kurio susikūrė komunistinė valstybė Vokietijos Demokratinė Respublika (Rytų Vokietija, VDR), egzistavusi Europoje nuo 1949 m. iki 1990-ųjų). Amerikiečiai V. Rasiulį perkėlė į karo pabėgėlių stovyklą JAV kontroliuojamoje Vokietijos teritorijoje. Kaip ir Andriaus mama Valerija, taip ir Vytautas Rasiulis 1948 m. persikėlė į Kanadą. Šioje šalyje Andriaus tėvas ir toliau domėjosi elektronika, sėkmingai kilo karjeros laiptais dirbdamas automobilių elektros dalių srityje ir pelnė geriausiojo derintojo vardą Toronte.

Abu Andriaus tėvai, sulaukę gražios senatvės, ir šiandien sveiki tebe gyvena Toronte.

Karinė ir civilinė tarnyba

Pasakodamas apie save Andrius Rasiulis išskyrė tris savo tarnybinės karjeros etapus: pirmasis – Kanados kariuomenės rezervo karininko karinė tarnyba, antrasis – civilinė tarnyba NGD šalčio karo metais, trečiasis –

veikla po šaltojo karo prasidėjusių sukilėlių ir teroristinių karų laikotarpiu. Andrius sutiko pasidalyti savo prisiminimais ir patirtimi, įgyta būtent per šiuos jo gyvenimo tarpsnius.

Šaltojo karo metais 1981-ųjų rudenį Vakarų Vokietijoje vyko kasmetinės NATO pratybos „Aštrus peilis“. Nors Andrius buvo pėstininkų karininkas, tačiau per šias pratybas jis buvo priskirtas prie artilerijos vienetų, veikusių Kanados 4-osios mechanizuotosios brigados grupės (4 CMBG) sudėtyje. Pasak Andriaus, jis pats pasiprašė į artileristų gretas, kad būdamas artilerijos vadavietėje galėtų stebėti brigados veiksmus ir vertinti pratybų scenarijaus apibrėžtą mūšio eigą ne tik kaip karininkas, bet ir kaip NGD civilis strateginės krypties analitikas. Pagal karinių pratybų scenarijų 4 CMBG turėjo kovoti su Vokietijos 17-ąja tankų brigada, veiksmas vyko atvirose vietovėse ir kaimuose Bavarijos žemėje, esančioje Vakarų Vokietijos teritorijoje, – šitaip buvo sudarytos artimos realybei mūšio sąlygos. Andrius pasakojo, kad jam buvo nepaprastai įdomu ir stebėti, ir dalyvauti tokiose didelėse kovinėse pratybose, kai veikė pėstininkų vienetai, tankai ir kitokia karinė technika, manevruodama būtent gyvenamose vietovėse taikos metu.

Kadangi Vokietijos gyventojai iš anksto buvo įspėti apie būsimas pratybas toje teritorijoje, todėl galėjo tuo metu kur nors išvykti arba pasilikti ir, sutikdami su visomis sąlygomis, stebėti karinius veiksmus. Pratybos vyko maždaug savaitę. Per operacijas miesteliuose ar ūkininkų laukuose vietiniai gyventojai privalėjo duoti kelią ir netrukdyti kariniams manevrams. Kadangi veiksmai vietovėje buvo priartinti prie realaus karo, kovi-

Kanados kariuomenės mjr. A. Rasiulis stebėjo Švedijoje vykusias pratybas „Sydfront 1989“.

Afganistano nacionalinės kariuomenės (angl. ANA) jaunesniųjų karininkų vadų kursų atidarymo ceremonija. Pirmas iš kairės – kursų viršininkas A. Rasiulis.

nė technika, judėdama gatvėmis ir laukais, padarė nemažai žalos civiliams gyventojams – apgadino vietinių gyventojų namus, ūkinius pastatus, vikšrais išvagojo pievas, nuniokojo pasėlių laukus. Tačiau valdžios atstovai ir vietiniai gyventojai labai palankiai vertino šių karinių pratybų ir technikos manevravimo svarbą, nes suprato, kad tik tokiomis sąlygomis įmanoma pasirengti galimam karui su tuometinėmis Varšuvos pakto šalimis ir Sovietų Sąjunga (SSRS).

Michailui Gorbačiovui tapus SSRS lyderiu, prasidėjo šaltojo karo atoslūgis. Tai pasijuto jau po 1986 m. Stokholme pirmojo sėkmingai pasirašyto įprastinės ginkluotės kontrolės susitarimo, vadovaujant 1973 m. Helsinkyje įsteigta Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijai (angl. CSCE; nuo 1995 m. sausio – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija, ESBO). Tokio pobūdžio susitarimai tapo saugumo ir patikėjimo skatinimo priemonėmis (angl. CSBM). Svarbiausios buvo CSCE stebėtojų misijos. Jas vykdė tuometinių trisdešimt penkių CSCE valstybių atstovai, įgalinti stebėti, kaip Europos šalyse vyksta didelės bendros divizijų ir kitų karinių vienetų pratybos. A. Rasiuliui teko būti tokio lygio pratybų stebėtoju kaip civilinės politinės dalies pareigūnui ir kaip kariuomenės rezervo karininkui: 1987 m. jis stebėjo Turkijos kariuomenės pratybas Erzurume netoli tuometinės sovietinės sienos (dabar Sakartvelas), 1988 m. – Vokietijos Demokratinės Respublikos liaudies armijos ir SSRS karinių pajėgų grupės

pratybas netoli Magdeburgo, 1989 m. – karines pratybas Švedijoje. Ši stebėtojų veikla buvo labai svarbi, nes karinių pratybų dalyviai pradėjo suvokti šaltojo karo beprasmybę ir tai lėmė sėkmingą įprastinės ginkluotės kontrolės susitarimą Vienoje, turėjo įtakos Konvencinių pajėgų Europoje sutarčiai, kurioje nustatomi įrangos ir karinių pajėgų apribojimai.

Baigiantis šaltajam karui prasidėjo smulkių karinių konfliktų laikotarpis, kupinas gausybės sukilimų ir teroristinių išpuolių. A. Rasiuliui buvo lemta atsidurti Afganistane, ten vykstant karui: 2007–2011 m. jis dirbo Kanados NGD karinio rengimo ir bendradarbiavimo direktoriumi ir į Afganistaną buvo išsiųstas keturis kartus su užduotimi įsteigti jaunesniųjų štabo karininkų rengimo mokyklą Afganistano nacionalinės kariuomenės (angl. ANA) reikmėms. Buvimas Kabule ar Kandahare, kitose Afganistano vietovėse buvo rizikingas. Čia Andrius įgijo patirties, kuri ryškiai skyrėsi nuo ankstesnės per karines pratybas šaltojo karo metais. Afganistane, pasak A. Rasiulio, jis pirmą kartą suvokė, kad yra Talibano taikynys: visa šalis tebebuvo ištisas karo teatras ir pasikėsinimas į jį galėjo būti įvykdytas bet kuriuo metu, nes nuolat tekdavo važinėti Kabulo gatvėmis ar kitais keliais, kur Talibanas, naudodamasis savižudžių fanatizmu, organizuodavo teroristinius išpuolius arba padėdavo pakelėse improvizuotų sprogstamųjų užtaisų. Andriui teko patirti Talibano organizuotą Kandaharo oro uosto bazės apšaudymą nevaldomomis raketomis, kurios buvo nukreiptos į bazę iš vaizdingų šalia oro uosto esančių kalnų.

Andrius pasakojo, kad paprastai jie po Kabulą važinėdavo šarvuotais automobiliais *Toyota Land Cruiser*, lydimi Kanados kariuomenės konvojaus ir specialiai priskirtų apsaugos vienetų. Periodiškai jie gaudavo dar ir papildomą paramą apsaugai iš ANA padalinių. Pasak Andriaus, tada jie buvo pažeidžiami dėl pakelėse padedamų minų ar savižudžių sprogdintojų, važinėjančių lengvaisiais automobiliais

Andrius pasakojo, kad paprastai jie po Kabulą važinėdavo šarvuotais automobiliais *Toyota Land Cruiser*, lydimi Kanados kariuomenės konvojaus ir specialiai priskirtų apsaugos vienetų. Periodiškai jie gaudavo dar ir papildomą paramą apsaugai iš ANA padalinių. Pasak Andriaus, tada jie buvo pažeidžiami dėl pakelėse padedamų minų ar savižudžių sprogdintojų, važinėjančių lengvaisiais automobiliais

A. Rasiulis su šarvine liemene Afganistane.

ar sunkvežimiais ir tykojančių taikinių savo atakoms. Didžiausias pavojus grėsdavo ir baimę dėl galimų išpuolių keldavo automobiliams įvažiuavus į žiedinę sankryžą Kabule, kur eismas sulėtėdavo iki minimumo ir ten visi tapdavo pasiekiamais taikiniais. Beje, Andriui teko matyti dviejų sprogusių automobilių *Land Cruiser*, tokių pačių, kokiais ir jie važinėdavo, likučius. Tada jis aiškiai suvokė, kad šarvuotasis automobilis yra tik minimali apsauga nuo šaunamųjų ginklų, bet ne nuo pakelės sprogstamųjų užtaisų.

Iš Afganistano laikų Andriui į atmintį įsirėžę keletas įvykių, kai jam teko išgyventi labai stiprų nerimą dėl savo gyvybės. Sykį automobilis, kuriu važiavo Andrius, vienoje Kabulo

Buvęs krašto apsaugos ministras Juozas Olekas Lietuvos ambasadoje Kanadoje apdovanojo A. Rasiulį KAS medaliu civiliams „Už nuopelnus“.

ANA jaunesniųjų karininkų vadų kursų vadovybė, dėstytojai ir instruktoriai. Centre – kursų viršininkas A. Rasiulis.

Kanados kariuomenės veteranų susitikimas su buvusiais tarnybos draugais. Centre – A. Rasiulis.

žiedinių sankryžų įstrigo eismo kamštyje. Kaip tik tuo metu per radijo stotis žvalgyba juos įspėjo, kad po Kabulą su prikrautais sprogmenų automobiliais važinėja Talibanų savižudžiai sprogdintojai ir ieško tinkamų taikinių. Sėdėdamas ant užpakalinės sėdynės, Andrius pastebėjo iš dešinės pusės prie jų artėjančią mėlynos spalvos mašiną. Jau važiuojant lygia greta, jis pamatė to automobilio vairuotojo žvilgsnį – afganistaniečio akys buvo pritrūkusios begalinės neapykantos. Andrius persmelkė mintis, kad šis žmogus – savižudis ir tuoj visi išlėks į orą. Laimei, taip neįvyko. Vairuotojas veikiausiai neturėjo nieko bendro su Talibanu ir buvo tiesiog eilinis Afganistano civilis, vykstantis kasdieniais savo reikalais. Tačiau, pasak Andriaus, šio žvilgsnio jis niekada nepamirš, kaip ir tą akimirką apėmusio jausmo, kai atrodo jog po akimirkos jo gyvenimas baigsis sprogdimo liepsnose.

Andriaus Rasiulio apdovanojimai

Estijos KAS medalis „Už nuopelnus“	Lietuvos KAS medalis civiliams „Už nuopelnus“	Kanados kariuomenės medalis „Už ilgametę neprikaištingą tarnybą“

MARIUS GRINIUS – KANADOS DIPLOMATAS, KARININKAS

Hamiltono mieste gimęs ir užaugęs Marius Grinius savo gyvenimą susiejo su Kanados kariuomene.

1967-aisiais jis įstojo į Kanados karališkąjį karo koledžą (angl. *Royal Military College of Canada*) Kingstone. Per ketverius metus sėkmingai baigė šias studijas ir 1971 m. jam buvo suteiktas ekonomikos bakalauro ir Kanados kariuomenės leitenanto laipsnis. Po tarnybos Karališkajame artilerijos pulke Kanados kariuomenės bazėje Valkartiere (*CFB Valcartier*) M. Grinius 1971–1979 m. tobulinosi Didžiojoje Britanijoje, Karališkosios artilerijos mokykloje (Larkhill mieste) surengtuose toliašaudžių pabūklų štabo karininkų kursuose, vėliau mokėsi Kanados kovinės ginkluotės mokykloje, įsikūrusioje karinėje bazėje Geidžtaune (angl. *CFB Gagetown*), ir tarnavo štabo karininku Kanados pajėgų Europoje vadavietėje (angl. *HQ Canadian Forces Europe*) Laro (vok. *Lahr*) mieste Vakarų Vokietijoje.

Už nepriekaištingą 12 metų tarnybą Kanados karališkosios artilerijos kapitonas M. Grinius buvo apdovanotas Kanados pajėgų medaliu (angl. *Canadian Forces Medal*). 2015 m. sausį tuometinis krašto apsaugos ministras Juozas Olekas lankydamasis Kanadoje, Lietuvos ambasadoje Otavoje, už pagalbą vystant Lietuvos krašto apsaugos sistemą ir integravimąsi į tarptautines organizacijas M. Grinių apdovanojo Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos medaliu „Už nuopelnus“.

Kanados karališkosios artilerijos emblema

M. Grinius Kanados užsienio reikalų tarnyboje pradėjo dirbti 1979 metais. Pirmasis jo paskyrimas į diplomatinę tarnybą užsienyje (1980–1983 m.) buvo Kanados ambasada Bangkoke (Tailandas). Paskui jis dirbo Kanados atstovybėje prie NATO Briuselyje (Belgija); 1997–1999 m. ėjo ambasadoriaus

Marius Grinius ir Andrius Rasiulis apdovanoti Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos medaliu „Už nuopelnus“. Lietuvos ambasada Kanadoje. Otava, 2015 01 20. Iš kairės: gynybos atašė plk. Juozas Kačergius, Marius Grinius, Lietuvos Respublikos ambasadorius Kanadoje Vytautas Žalys, krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, gynybos atašė pavaduotojas plk. ltn. Dainius Kaunas; Andrius Rasiulis.

pareigas Hanojuje, Vietnamo Socialistinėje Respublikoje; 2004–2007 metais buvo ambasadoriumi Korėjos Respublikoje ir kartu 2005–2007 m. ėjo ambasadoriaus pareigas Korėjos Liaudies Demokratinėje Respublikoje; 2007–2011 m. buvo paskirtas ambasadoriumi ir nuolatiniu atstovu prie Jungtinių Tautų ir Nusiginklavimo konferencijos Ženevoje (Šveicarija). Be to, ėjo įvairias pareigas Kanados užsienio reikalų tarnyboje. 2011–2012 m. M. Grinius buvo paskirtas į Krašto apsaugos departamentą generaliniu direktoriumi tarptautinei saugumo politikai. 2012 m., Kanados valstybės tarnyboje išdirbęs 45 metus, M. Grinius išėjo užtarnauto poilsio.

Tiesa, jis ir toliau rengia pranešimus, susijusius su tarptautiniu saugumu, Kanados užsienio ir gynybos politika, gilinasi į šios šalies vaidmenį Azijoje. M. Grinius aktyviai bendradarbiauja su Kanados globalių reikalų institutu, yra Kanados atsakomybės už saugumą centro (angl. *Canadian Centre for Responsibility to Protect*) patariamosios tarybos narys ir Karališkųjų karo kolegijų klubo viceprezidentas. M. Grinius taip pat yra ir Kanados karališkosios artilerijos 30-ojo lauko artilerijos pulko veteranų tarybos narys.

Marius su žmona Carolyn La Brash turi du sūnus – Aleksandrą ir Justiną.

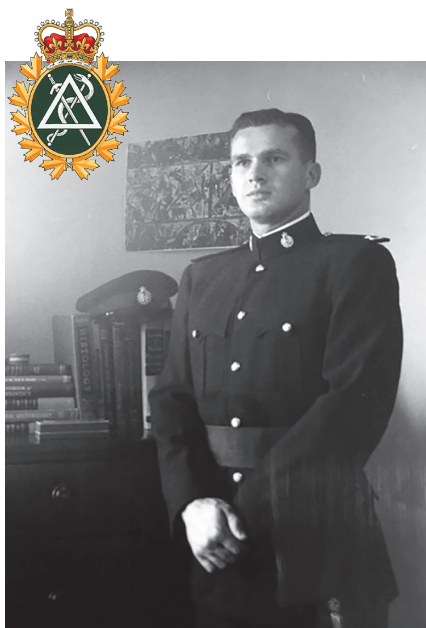
Kanados kariuomenės medalis „Už nepriekaištingą tarnybą“	Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos medalis „Už nuopelnus“

KPT. ARŪNAS DAILYDĖ: KANADOS KARIUOMENĖS MEDIKAS

Šauktiniai, kariai savanoriai ar pasirinkusieji profesinę karo tarnybą, – visi, kurie tarnavo ar tarnauja kariuomenėje, puikiai žino, kad čia reikia įvairiausių profesijų karių. Nors visos karinės specialybės yra labai svarbios, tačiau iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, kad vienos jų yra itin reikšmingos, kitos – netgi romantiškos ir paslaptingos arba atvirkščiai – žemiškai paprastos.

Daugeliui veikiausiai ne itin kariškas ar romantiškas asociacijas kelia kariuomenės dantų gydytojo profesija, tačiau, be abejonės, ši tarnyba yra labai reikalinga, nes karys visų pirma yra žmogus, taigi, ir skubios stomatologo pagalbos tarnybos metu jam gali prireikti. Pavyzdžiui, kaip ir bet kuriam civiliui, taip ir kariui, tarkim, per pratybas, vykdant kovines užduotis tarptautinėse operacijose, paprasčiausiai gali pradėti nežmoniškai skaudėti dantį. Šį iš proto varantį skausmą veikiausiai visi esame patyrę ir žinome, ką tai reiškia, – norisi kuo greičiau patekti pas profesionalų stomatologą, dantų gydytoją, kad šis nuskausminamųjų vaistų injekcija sumažintų kančias ir, žinoma, kaip įmanoma greičiau nuspręstų, ką daryti toliau – gydyti ar paprasčiausiai išrauti dantį.

Taigi, susipažinkime su Kanados kariuomenės Karo medicinos tarnybos dantų gydytoju kpt. Arūnu Dailyde. Beje, skaitydamas jo paties užrašytus prisiminimus, atspindinčius ano meto lietuvių emigrantų šnekamosios kalbos niuansus, supratau, kad šiuos pasakojimus būtina pateikti originalius, t. y. jų kalba turi būti netaisyta, – Arūnas savo mintis reiškia dar prieš II pasaulinį karą Lietuvoje būdingais žodžiais. Jis augo inteligentų

šeimoje, kurioje, kaip ir daugelyje tuometinės Lietuvos šeimų, meilė gimtajam žodžiui buvo neatsiejama nuo savitos tautinės prigimties, vertos pasididžiavimo. Pagarbiai pasidžiaukime, kad anų laikų patriotiškai mūsų tautiečiai ir po daugybės metų nepamiršo savo protėvių gimtosios kalbos: tūkstančiai tokių lietuvių šeimų, karo audrų išplėštų iš Tėvynės ir savosios kalbinės terpės, išblaškytų po pasaulį, priverstinai tapusių vadina-maisiais dipukais, praradusių galimybę mokytis, puoselėti savo svajones, tegu būna pavyzdys mūsų dabartiniams ekonominiams emigrantams.

A. Daildės prisiminimai: šeimos istorija, asmeninė patirtis

„Gimiau 1937 XII 28 d. „Nekaltų Bernelių Dienoj“, Šiauliuose. Tėvelis, Viktoras Daildė, buvo apskrities agronomas, o mama, Elena Vaitkevičiūtė-Dailydienė, mokytoja.

Augome trys vaikai: mano brolis Kastytis, trimis metais vyresnis, ir se-suo Jūratė, trimis metais jaunesnė.

Tėvelis mane nufotografavo prie Lietuvos kariuomenės palapinių, poligone prie Gudelių ežero, 1939 m. birželio 26 d. Tai, galima sakyti, buvo mano pirmasis susitikimas su kariuomene.

1944 m. II pasaulinio karo audroms siaučiant, šeima pasitraukė į

Kanados kariuomenės Karo medicinos tarnyba

Kanados kariuomenės sveikatos priežiūros paslaugų grupei priklauso per 120 bendrųjų ar specializuotų Karo medicinos tarnybos padalinių, teikiančių sveikatos priežiūros paslaugas Kanados ginkluotosioms pajėgoms. Be kai kurių išimčių, visų šios grupės padalinių veiklą koordinuoja kariuomenės vyriausiasis gydytojas. Kanados jungtinių operacijų vadovybės įsakymu specialiai suformuotas karo medikų vienetas gali būti laikinai paskirtas Jungtinės operacijų grupės pavaldumui ir išsiųstas į misijas užsienyje.

Kanados kariuomenės sveikatos priežiūros paslaugų grupė yra pavaldi kariuomenės karinio personalo vadovybei, o šiai vadovauja kariuomenės vadas. Sveikatos priežiūros paslaugų grupę sudaro Kanados karališkoji medicinos tarnyba ir Karališkasis odontologijos korpusas, ji atlieka visas karinių sveikatos priežiūros sistemų funkcijas – nuo švietimo ir medicininių paslaugų iki mokslinių tyrimų bei visuomenės sveikatinimo. Šios grupės per 40 profesijų sveikatos priežiūros specialistų tarnauja įvairiuose kariuomenės padaliniuose visoje Kanadoje ir užsienyje.

Vakarus. Pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, išgyvenom iki 1948 metų. Po to imigravome į Kanadą. Mus priėmė tabaką auginantis ūkininkas netoli nuo Mt. Brydges kaimo, Ontario provincijoje.

Dar gyvenant Vokietijoje, Augustdorfe esančioje karo pabėgėlių stovykloje, 1947 m. tėvai mano brolių ir mane įjungė į Lietuvos skautų veiklą.

Tėvų ir skautų organizacijos auklėjamas nepajutau, kaip pasidariau Lietuvos patriotas. Pamaži išmokau, kad didelį pasitenkinimą jaučiau, kaip būdavau naudingas ir padėdavau kitiems. Šį jausmą tikrai pajutau jau suaugęs. Ir dabar didelį džiaugsmą patiriu kaip kitiems padedu.

Lietuvių skautų sąjungoj aktyviai dalyvavau visą savo gyvenimą. Ėjau įvairias pareigas, nuo skiltininko iki tuntininko. Buvau paskirtas ir stovyklos viršininku kaip stovyklavo 300 skautų ir skaučių. Už sąžiningą pareigų atlikimą per tiek metų, Lietuvių skautų sąjunga mane apdovanojo „Geležinio Vilko“ ordinu.

Baigus gimnaziją, 13 klasių, buvau priimtas studijuoti dantų gydytojo profesiją Toronto universiteto Odontologijos fakultete 1957 m. Tada buvo 5 metų kursas. Mokslas brangiai kainavo. Tėvai pinigų neturėjo.

Vasaros metu, dar gimnaziją lankydamas, užsidirbau apmokėti pirmų metų studijų mokesčių. Skyniau tabako lapus, dirbau banke (labai nuobodus darbas) ir traukinio virtuvės vagone, keliaujant į Winnipegą, Manitobą, ploviau indus.

Antrų mokslo metų pradžioj sužinojau, kad Kanados kariuomenė siūlo už likusius mokslo metus sumokėti, jeigu baigęs sutinku tarnauti dantų gydytoju tris metus. Reikėjo įstoti savanoriu į kariuomenę, paklusti visoms jos taisyklėms ir kas savaitę vieną vakarą, su uniforma, klausyti pasikaitų bei „paraduoti“.

Materialiai motyvuotas įstojau savanoriu į Kanados kariuomenę 1958 metų rugsėjo 22 d.

Mano kurse buvom 4 tokie, kurie pasinaudojome šia Kanados kariuomenės pagalba. Buvom du lietuviai, amžiną atilsį Vaidotas Kvedaras ir aš. Vaidotas į kariuomenę įstojė tik tai pradžioj trečio kurso, tokiu būdu išvengė pirmos vasaros privalomą pagrindinę pėstininkų treniruotę, nors ir buvom pramatyti karininko laipsniui, kaip baigsim universitetą. Pėstininkų mokykloje (angl. *Royal Canadian Infantry School*) mus, dantų gydytojų studentus, priskyrė prie karo

mokyklos kadetų grupės ir smarkiai varinėjo. Per tris mėnesius iš civilių mus padarė stiprius kareivius. Dalis baigiamųjų ceremonijų buvo bėgimas be pertraukos su pilna kuprine, su šautuvu ir karine uniforma, bėgome 25 mylias (apie 40 kilometrų).

Taip išmokome karinės disciplinos ir kaip paklusti vado įsakymams be jokių klausinėjimų. Net išmokome ir kaip reikia išblizginti paradinius batus taip, kad galėtumėm naudoti juos kaip veidrodžius. Išmokom rūbus išsiskalbti ir išsproyti, tvarkingai apsirengti ir kaip reikia elgtis formaliose karininkų ramovės vakaronėse.

Tas visas vargingas treniravimas man padėjo visą mano gyvenimą. Mano tėtė vis sakydavo: „Žmogus be karo mokslo – kiaulė!“

Mes, žemės kariuomenės karininkai, aptarnavome laivyno ir aviacijos karius. Tai antros vasaros atostogų metu siuntė mus susipažinti su šiomis kariuomenės šakomis, jų uniformomis bei tradicijomis. Aviacija mus paskraidino su trenerių lėktuvėliais, o laivynas mokino buriuoti su mažais burlaiviais.

Baigus universitetą ir gavus leidimą taisyti dantis, mus automatiškai pakėlė į kapitono laipsnį.

Labai norėjau pamatyti British Columbia provincijos kalnus prie Ramiojo Vandenyne, bet paskyrė į Edmontoną, Alberta provincijos prerijas.

Edmontone gyveno labai mažai lietuvių, todėl ten nebuvo ir lietuvių skautų vieneto. Vieno kanadiečio karininko raginamas prisijungiau prie jo vadovaujamo Kanados skautų vieneto.

Sužinojau kad yra galimybė būti paskirtu tarnauti *UNEF* (angl. *United Nations Emergency Force*) Egipte, vieniems metams. Padaviau prašymą, bet kaip kariuomenėje dažnai atsitinka, mane paskyrė į Victoria, British Columbia, tarnauti ir gyventi laive. Tai šis antros vasaros supažindinimas su laivynu buvo man naudingas.

Laivas, kuriam gyvenau ir kuriam buvo mano kabinetas dantis taisyti, labai mažai kur išplaukdavo. Ilgesnė ir paskutinė šiam laivui skirta kelionė buvo nuplaukti į Havajų salas.

Kelionė prasidėjo labai audringam Ramiajam vandenyne. Kad ir mūsų laivas buvo didelis, jūra jį smarkiai mėtė. Kartais propeleris iškildavo į orą

ir jo laisvas sukimas pasijusdavo po visą laivą. Geležinis laivas buvo jau 20 su viršum metų senumo, tai vis girgždėjo. Po poros dienų audra nusiramino ir buvo ramu toliau plaukti.

Plaukiant dantų taisyti buvo neįmanoma, tai mane paskyrė kaip at-sarginį karininką. Jo pareigos buvo neleisti laivyno dežiuruojančiam karininkui užmigti. Taip pat tuo laiku Kanados laivynas visiems eiliniams mariokams kasdieną dalindavo 2 uncijas romo 11 valandą ryto. Mano parei-ga buvo prižiūrėti šį išdaliniimą.

Havajuose sutikau lietuvių porelę, su kuriais buvau susipažinęs dar studijuodamas. Mes laisvą savaitgalį nuskridom iš Oahu salos į didžiąją Hawaii salą, kur išsinuomavome automobilį ir aplankėme tos salos įdo-mias vietas.

Parplaukiant, jau prie pat Kanados kranto, sužinojom, kad Amerikos prezidentas Kennedy buvo nužudytas. Kaip užuojauta Amerikai, mūsų visi pasilinksminimai, kurie buvo suplanuoti atšvęsti laimingą kelionę, buvo atšaukti.

Kas savaitę ant laivo denio buvo trumpos maldos apeigos. Aš užau-gau lietuviškoj katalikų šeimoje, tai poteries mokėjau lietuvių kalba. Vieną dieną pasitaikė, kad aš buvau vyriausias laipsniu katalikų karininkas ir rei-kėjo pravesti maldas. „Tėve Mūsų“ anglų kalba gerai pasisekė, bet „Sveika Marija“ užsikirto. Gerai, kad kitas mariokas užbaigė už mane. Turbūt iš gė-dos mano veidas raudonai nušvito!

Po karinės tarnybos, 1966 metais Oakville miestelyje, netoli į vakarus nuo Toronto, atidariau privatų dantų gydymo kabinetą. Tuojuo įsijungiau į vietinę dantų gydytojų organizaciją, kur perėjęs kitas pareigas, buvau iš-rinktas tos organizacijos prezidentu 1978 metais.

Taip pat savanoriu dirbau ir Ontario provincijos dantų gydytojų orga-nizacijos komitetuose. Už tai buvau įvertintas su tos organizacijos „Service Award“ 1994 m.

1969 metais gegužės mėnesio 17 d. vedžiau Vidą Tamulaitę, mokyto-ją. Susilaukėme 1972 m. dukrelės Lauros ir 1978 m. sūnaus Pauliaus. Abu vaikai yra baigę inžinerijos mokslus, dabar subrendę piliečiai, moka gerai lietuviškai kalbėti. Jie gyvena British Columbia provincijoje.

1989 metais gegužės mėnesį dalyvavau Lietuvoje pirmam, po 50 metų, gydytojų suvažiavime. Tuometinė valdžia leido tikrai 5 dienas viešėti Lietuvoje. Spėjau aplankyti veikiančias klinikas. Dantų gydymas atrodė atsilikęs apie 50 metų nuo Šiaurės Amerikos lygio.

1999 metais buvau pakviestas su paskaita į Kauno medicinos uni-

versiteto Odontologijos fakultetą. Lankydamas klinikas pastebėjau, kad Lietuvos dantų gydytojai padarė didelę pažangą. Per 10 metų, susilygino su Šiaurės Amerikos dantų gydymo lygiu!

2012 metais, po 50 metų, 3 mėnesių ir 10 dienų praktinio dantų gydymo išėjau į pensiją.“

A. Dailydė *UNEF* misijoje Egipte

„Po poros savaičių gavau pranešimą, kad sekantį balandžio mėnesį esu skiriamas *UNEF* tarnauti metams laiko.

Gyvenom *Camp Rafah*, smėlėtose dykumose. Mes, kanadiečiai, taisėme dantis Jugoslavijos, Indijos bei Kanados kareiviams ir, nelaimei ištikus, taip pat ir norvegams, danams ir švedams, bei vietiniams darbininkams, kurie dirbo stovyklos ribose.

Labai mažai teko bendrauti su vietiniais dykumos gyventojais (beduinais). Buvom prigašdinti, kad jie labai biedni ir dėl marškinių guziko gali gerklę perpjauti. Galėjome dienos metu išvažiuoti iš spygliuota tvora aptvertos stovyklos į Gaza miestelį. Niekur neidavom po vieną, visada dviese.

Pajutau didelį liūdesį kaip Danijos kareiviai prie laužo vakarais dainuodavo. Aš buvau vienintelis lietuvis Rafah stovykloje ir prisimindavau, kaip lietuvių skautų stovyklose Kanadoje dainuodavom prie laužų. Tada pajutau, kad esu praradęs gimtinę Lietuvą. Pajutau, kad mūsų *UNEF* buvimas yra tikrai vertas. Aš jutau, kad mano buvimas ten, suvaržytose aplinkybė-

Jungtinių Tautų ekstremaliųjų situacijų pajėgos (angl. *UNEF*) 1956–1967 m.

1956 m. Egiptas nacionalizavo Sueco kanalo kompaniją, kuri užtikrino laivybos judėjimą kanalu ir užbloko galimybę Izraelio laivams per Tirano sąsiaurį patekti į tarptautinius vandenis. 1956 m. spalio 29 d. Izraelio pajėgos, užpuolusios Egiptą, okupavo Sinajų ir Gazos ruožą. Po kelių dienų britų ir prancūzų kariai išsilaipino Sueco kanalo zonoje. Jungtinių Tautų (JT) Asamblėja įsteigė pirmąją JT ekstremaliųjų situacijų pajėgų misiją. Jos pagrindinės funkcijos buvo prižiūrėti, kaip iš okupuotos Sueco kanalo teritorijos išvedamos Prancūzijos, Izraelio ir Jungtinės Karalystės pajėgos, be to, užtikrinti, kad būtų nutraukti Egipto ir Izraelio kovos veiksmai, nešališkai prižiūrėti, kaip laikomasi paliaubų susitarimo. Tuo metu *UNEF* pajėgos patruliavo zonoje tarp Egipto ir Izraelio kariuomenių, išsidėsčiusių palei demarkacijos liniją ties valstybės siena tarp Egipto ir Izraelio į pietus nuo Gazos ruožo. Sueco kanalas, kuris buvo užblokuotas dėl Izraelio ir Egipto konflikto, galiausiai JT pastangomis buvo atidarytas tolimesnei laivybai. *UNEF* I misija buvo atšaukta 1967 m. gegužės–birželio mėnesiais, kai Egipto vyriausybė pranešė JT generaliniam sekretoriui, kad ji toliau nesutinka, kad *UNEF* pajėgos būtų dislokuotos Egipto teritorijoje ir Gazos ruože.

se, yra maža auka, jeigu tuo padeda išvengti sekančio karo. Nes paskutinis karas pakeitė mūsų gyvenimą. Praradom gimtinę.

Iš *Camp Rafah* važiuodavom į dykumas pažymėtais keliais suteikti pirmos pagalbos vietiniams gyventojams – beduinams. Viena kartą atvedė man moterį su skaudančiu dantim. Mums vertėjas aiškino, kad moteris savo veidus galėjo rodyti tikrai savo vyrams, bet man padarė išimtį. Deja, pacientei atsistėti kėdės neturėjau, tai teko ją pasodinti ant sunkvežimio laipto. Naudojau tikrai saulės šviesą pamatyti kas jos burnoj dedasi. Aplinkui apstoję moteris su ištiestom skarom, kad būtų privatumo. Suradau sugedusį dantį, kurį reikėjo ištraukti. Įleidau vaistus, kad užmarinti žandą, palaukiau kol vaistai suveikė ir pradėjau traukti. Dantis buvo labai sugedęs, tai karūnėlė ir nulūžo, o šaknys liko. Apsisukau pasiimti instrumentų šaknims išimti, o kaip sugrįžau tai daryti, mano pacientė su draugėm dingio. Gal kaip skausmas dingio, jinai pagalvojo, kad jau išgelbėjau, o gal nusigando burnoj subraškėjimo ir daugiau nenorėjo man leisti dirbti? Tai per 50 metų dantų taisymo buvo vienintelė pacientė, kuri nuo manęs pabėgo.

Visi buvom perspėti saugotis nuo skorpiono įgėlimo. Tas juodas, didelio žiogo dydžio gyvis mėgdavo slėptis tamsiose vietose. Laimingai teko išsisaugoti nuo šios bėdos. Prieš užsimaunant batų, juos apversdavom ir gerai pakratydavom.

Mūsų bazė *Camp Rafah* buvo aptverta dviguba spygliuotos vielos tvora, kurią saugojo danų, švedų ir norvegų kariai su šunimis. Bet tie vietiniai beduinai labai sumaniai mokėdavo pa-

sisavinti kas ne jų. Kartais, nakties metu, jie sugebėdavo pavogti dalis vielos nuo bazės laukinės tvoros. Jiems ta viela buvo naudinga aptverti jų kiemus, kad laisvai besiganydamos ožkos nesuėstų jų auginamus augalus ir jie neliktų be derliaus.

Mes dirbom šešias dienas į savaitę, nuo 7 ryto iki 1 val. po pietų, vėliau dantis taisyti būdavo per karštą. Kas du mėnesius gaudvom po savaitę atostogų. Tada mus lėktuvais nuskraidydavo į Beirutą Libane, kur kalnuose apgyvendindavo ir galėjome laisvai lankyti šį žavų vakarietiško stiliaus miestą. Jisai buvo labai gražus, bet darbar jau subombarduotas.

Kitas atostogas praleisdavom pačiam Egipte. Ten traukiniu važiuodavom į Kairo miestą, kur aplankėm Giza piramides. Iš ten vėl traukiniu į pietus iki Luxor, aplankyti *Valley of the Kings*. Vis stebėjomės kaip preciziškai kalne iškastos didžiulės salės su išdažytom sienom. Tai turėjo įvykti prieš 5 000 metų. Kitoj pusėj Nilo upės stebėjomės pastatytomis šventovėmis su didžiulėmis išdekoruotomis akmeninėmis kolonomis. Nuostabu, kaip tie žmonės be mašinų sugebėjo tai padaryti?

Pakeliui atgal į Kanadą, 1965 metais gavau mėnesį atostogų, kurias praleidau keliaudamas po Europą. Aplankiau Romoj lietuvių kunigų seminariją, Vokietijoje Vasario 16-osios gimnaziją, Kopenhagą Danijoje ir net savaitę gyvenau Paryžiuje. Ten vėl sutikau lietuvių. Tik Lietuvą negalėjau aplankyti, nes negavau leidimo.

Kanadoje sužinojau, kad 1965 m. birželio 11 d. esu su pagarba (angl. *Honourably Released*) atleidžiamas iš kariuomenės, nes atitarnavau įsi-

pareigotus 7 metus. Už *UNEF* metus atitarnavus Egipte, gavau tarnavimo (angl. *Service Ribbon*) kaspiną, kurį turiu teisę nešioti prisisekęs prie formalių civilinių rūbų. Kanados valdžia 2002 metais sukūrė *Canadian Peacekeeping Service Medal*, kuriuo esu pagerbtas.“

Kpt. Arūno Dailydės apdovanojimai

<i>UNEF</i> misijos medalis	Kanados taikos palaikymo (taikdarių) tarnybos medalis

DVIEJOSE KARIUOMENĖSE

Kanadoje jau 95-uosius atšventė lietuvis Stasys Prakapas. Šiam žmogui likimas susiklostė taip, kad teko tarnauti net dviejose kitų šalių kariuomenėse. II pasaulinio karo metais per prievartą paimtas daugiau nei dvejus metus jis ištarnavo Trečiojo reicho liuftvafės (vok. *Luftwaffe* Vokietijos (iki 1945 m.) ir Vokietijos Federacinės Respublikos karinės oro pajėgos) priešlėktuvinės gynybos daliniuose. Po karo, atsidūręs Kanadoje, savo noru įstojo ir keturis metus tarnavo Karališkosios artillerijos ir du metus kartografijos daliniuose. Stasys turėjo Kanados kariuomenės seržanto laipsnį.

Žurnalistas, visuomenės veikėjas Stasys Prakapas gimė 1924 m. gegužės 10 d. gražiame Žemaitijos kampelyje – Juodaičių parapijoje (Raseinių apskritis). Ten baigė ir pradžios mokslus. Vėliau įstojo mokytis į Raseinių žemės ūkio mokyklą. Paskui dar mokėsi Kaune, Geležinkelių mokykloje. 1942 m. Kaune prievarta buvo paimtas į Vokietijos kariuomenę, pateko į liuftvafei priklausančius priešlėktuvinės gynybos dalinius. Po apmokymų Stasį paskyrė į priešlėktuvinės gynybos bateriją, ginkluotą 128 mm pabūklais *Frieda*. Kartu su šiuo padaliniu jis buvo išsiųstas į Rytų frontą, tuometinio Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) prieigas. Vėliau jis atsidūrė Latvijos teritorijoje, Kuršzės karo fronte, dalyvavo Kuršo apsuptyje vykusiose intensyviose kautynėse. Liko gyvas, o paskui, sėkmingai pasitraukęs iš vadinamojo Kuršo katilo, kartu su kitais kariais dalyvavo Berlyno gynybos operacijose.

Stasys Prakapas su Kanados kariuomenės uniforma.

Už dalyvavimą mūšiuose Rytų fronte S. Prakapas buvo apdovanotas

sidabrinium priešlėktuvinės gynybos pasižymėjimo kautynėse ženklų (vok. *Flak-Kampfabzeichen*).

II pasaulinio karo pabaigos Stasys sulaukė prie Elbės upės – rusų zonoje. Suėmimo išvengė. Po karo S. Prakapui pavyko gauti tarnybą Vokietijos geležinkelyje, nes Kaune buvo baigęs Geležinkelių mokyklą. Dirbo konduktoriumi. Susiklosčius palankioms aplinkybėms, pabėgo į britų zoną. Oldenburge susirado lietuvių karo pabėgėlių stovyklą, o joje susitiko ir savo giminaičių. Stovykloje iš karto įsitraukė į lietuvišką veiklą, pradėjo mokytis. Pirmiausia baigė žurnalistų, o vėliau Seedorfe įstojo į mokytojų kursų. Pastaruosius baigęs, išvažiavo į Angliją ir dirbo tekstilės fabrikuose. Gyvendamas Anglijoje kartu dirbo ir Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos sekretoriumi. Porą metų pagyvenęs Anglijoje, išvyko į Kanadą, kur buvo įsikūrę du jo broliai.

Kanadoje jam ir vėl pravertė Kaune baigti mokslai ir įgyta patirtis dirbant Vokietijoje – Stasys įsadarbino Kanados geležinkelio tarnyboje. Čia išdirbo 36 metus – iki išėjo į pensiją.

Gyvendamas Kanadoje S. Prakapas aktyviai dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje, 25 m. dirbo „Tėviškės žiburių“ redakcijoje, 26 m. redagavo ir leido pranciškonų knygą – kalendorius. Be to, išleido savo karo prisiminimų knygutę „Nuo Leningrado iki Kuršo“, buvo laikraščių ir žurnalų „Tėviškės žiburiai“, „Draugas“, „Pasaulio lietuvis“, „Lietuvos aidas“, „Karys“, „Kardas“ redakcijų bendradarbis, ėjo Kanados lietuvių žurnalistų sąjungos pirmininko pareigas.

Po tarnybos Kanados kariuomenėje Stasys vedė lietuvaite Bronę, kilusią iš lietuviškojo Punsko krašto Lenkijoje. Šiuo metu abu gyvena Toronto mieste, Ontarijo provincijoje. Kartu užaugino dukrą (biologijos mokslų daktarė) ir sūnų (bankininkas).

Stasio Prakapo prisiminimai

„Gimiau ir augau gražiame Žemaitijos krašto kampelyje Juodaičių parapijoje. Pirmuosius nerūpestingus gyvenimo žingsnius žengiau savojoje tėvynėje. Niekada į galvą net neatėjo, kad kada nors teks gimtąją žemę apleisti. Tokie gražūs pavasariai čia būdavo, laukdavau jų ir gegutės kukavimų, pempčių riksmų, ypač pavasario žibučių žiedų miško, kuriuo grožėdavausi kas rytą eidamas apie 2 km į mokyklą, pakraštyje. Juodaičiai buvo kryžkelėje: vienas kelias vedė į Raseinius, kitas – į Veliuoną, Ariogalą ir Jurbarką. Kaip vaikystėje norėjosi tuos miestus pa-

matyti! Į Raseinius kažkodėl bijodavau važiuoti. Paaugęs įstojau į pavasarininkų dūdų orkestrą ir turėjau laimės groti maršus atgautame Vilniuje.

Kaip buvo smagu visa tai išgyventi. Tada Lietuva jau buvo atgavusi istorinę sostinę. Tačiau neilgai. Padangėje tvyrojo tamsūs politiniai debesys, o jie mano tėvynei nieko gero nežadėjo.

*Krito ašaros sėdint ant akmens
Ir tiško lyg žiežirbos žalios.
Skrido juodos varnos virš galvos,
Pranašaudamos mano likimą...*

Ašarodamas sėdėjau ant akmens ir stebėjau, kaip Raudonosios armijos tanketės, mašinos ir gurguolės slinko mano tėviškės keliais, o virš galvos skrido tamsūs plieniniai maitvanagiai. Ir visos mano svajonės subiro kaip smėlio pilys. Galvojau: užaugsiu, mokslus eisiu ir būsiu naudingas savo kraštui. Beliko tik sapnai...

*Taip ant rasoto akme-
nio sėdėdamas,
Dairiausi aplink susi-
mąstęs.*

*Į galvą skverbėsi beso-
tės mintys –*

*Kaip raktą ateities gi
man surasti...*

Prie komunistų valdžios nutrūko mano mokslai. Ką daryti toliau, nežinojau. Tiesa, sklido gandai, kad vokiečiai komunistus greit išvarys. Tai gal geriau palaukti. Ir štai 1941 m. birželio 22-ąją mane pabudino krintančių sovietų lėktuvų trenksmai. Puoliau į lauką jų pažiūrėti. Mano širdis džiaugėsi: mes vėl laisvi, nes nesitikėjau, kad vokiečiai galėtų būti tokie pat kaip sovietai.

Tarnyboje prie priešlėktuvinės patrankos *Frieda*. Rytų frontas, 1943 m.

Stasys Prakapas –
liuftvafės karys. Rytų
frontas, 1943 m.

Rudenį įstojau į Raseinių žemės ūkio mokyklą, nors nemaniau, kad esu tinkamas žemės ūkiui. Tiesiog neturėjau pasirinkimo – visi Žemės ūkio mokyklos mokiniai buvo labai patriotiški lietuviai.

Vokiečiai per daug mūsų nekontroliavo ir visas tautines šventes švęsdavome. Kai mokinius pradėjo imti į transporto tarnybas, saugumo sumetimais įstojau į Kauno geležinkelių kursus ir juos baigiau.

Lietuvaitės su gėlėmis mus išlydėjo iš geležinkelio stoties... Nykiai pūkšdamas garvežys tempė mus į nežinomus rytus. Sustojo Rygoje. Ten mes jau buvome didžiojo reicho kariai. Tik dar apmokė mus darniai žygiuoti.

Po savaitės – vėl į traukinį ir tolyn į rytus. Tačiau dabar jaučiau, kur atsidursime – „matuškos“ Rusijos žemėje.

*Nejaugi, mano mylima žemele,
Tavęs jau neregėsiu?
Nors atsiliepkit jūs laukai sutemę
Ir akmenys iš tėviškėlės slėnių...*

Pasiekėme Pskovą, kur jau pirmą naktį mus pasveikino bombonešiai. Tačiau ten buvo tik pirmasis kovų krikštas.

Virš galvų zvimbė geležinkelio sunkiosios artilerijos šūviai į tuometinį Leningrado miestą, šis degdavo per dienas. Laukai ten buvo apžėlę didžiausia žole – net saulės nematydavome. Kautynės virdavo ir ore, ir žemėje. Laikui bėgant pripratau ir atrodė – manęs kulkos nelies.

*Nuo mūsų šūvių lėktuvai
Kaip paukščiai krito,
Išraižė dangų juodos dūmų gijos.
Daug kartų bešaudant aušra švito,
Daug kartų mane
Gyvenimo laimė vijos...*

(Pskovas. 1943 m. birželio 6 d.)

Karas vokiečiams darėsi vis žiauresnis. Didžiulį aerodromą agresyviai puldavo vos ne kas naktį. Šimtai prožektorių, ieškodami taikinių, nušviendavo padangę – pasakiško grožio vaizdas, tačiau klastingas, nes visur tvyrojo mirtis. Patrankų griausmas ir bombų sprogimai – tikras pragaras žemėje.

Rusams pralaužus frontą prie Bauskės, vėl patekau tarp ugnių, į vadinamąjį Kuršo katilą. 1945 m. vasario 19 d. susodino mus su ginklais į laivą „Gotingen“ ir išplukdė į Vokietiją. Tolstant karo nuniokotiems Latvijos krantams, lyg kino filmas akyse stojosi visi prisiminimai. Šis siaubo filmas – kautynių epizodai – niekuomet neišdils iš mano atminties...

Mūsų laivas ramiai ir lėtai pūškavo Baltijos jūra, taigi turėjau daug laiko praeičiai apgalvoti. Tiesa, nežinojau, kas mūsų laukia Vokietijoje, – čia Amerikos bombonešiai daužė miestus, o mes turėjome pastaruosius ginti.

Jaučiau, kad karas baigiasi, tačiau kartu supratau, kad nuo likimo nepabėgsi – bus taip, kaip skirta. Galvoje įkyriai sukosi mano, dvidešimtmečio jaunuolio, pačioje jaunystėje patirtų pavojų išgyvenimai.

Salaspilis, koncentracijos stovykla. Tik ką evakuota. Išklampojęs Rusijos žemelę ir kol kas sveikas atsidūriau netoli savo tėvynės, o joje jau šeiminkavo raudonieji okupantai.

Laimingai pasiekiau Oldenburgą. Čia lietuvių stovykloje sutikau savo giminaitį. Šis man parūpino pabėgėlio dokumentus su įrašyta mano tikrąja pavarde. Taigi, kaip sakoma, tapau Dievo paukšteliu. Neilgai trukus jau dirbau policininku naujai steigiamoje Vehneno stovykloje, o čia atskraučius žmonėms, buvau paskirtas maisto sandėlininku ir

skirstytoju. Stovykloje lietuviškas gyvenimas virte virė, po tiek išgyventų audrų čia jaučiausi kaip savo tėvynėje.

Mokiausi suaugusiųjų gimnazijoje, žurnalistų kursuose. Galiausiai, Seedorfo stovykloje tobulinausi mokytojų kursuose, vadovaujamuose kalbininko P. Butėno, iki prasidėjo mūsų išvykimai į kitus laisvus kraštus. Pasirinkau Angliją, nes nereikėjo ilgai laukti, norėjau kuo greičiau atsistoti savarankiškai, be kitų organizacijų pagalbos. Prabėgo pora metų Anglijos tekstilės fabrikuose. Po kiek laiko susiradau savo brolius: vieną Austrijoje, kitą Belgijos seminarijoje. Abu broliai emigravo į Kanadą.

Nebuvo ir man sunkumų išvažiuoti į Kanadą. Čia vėl tapau geležinkeliečiu. Ši darbą dirbau net keturiasdešimt metų.

Daug rašiau į Kanados spaudą Lietuvos laisvinimo reikalais.

Vienas iš laiškų dėl Lietuvos išlaisvinimo buvo išrinktas geriausiu.

26 metus redagavau ir leidau lietuviškus knygos pavidalo Toronto pranciškonų kalendorius.

Ne taip lengva viską užmiršti, ne taip lengva viską nubraukti.

Tartum smiltis tarp virpančių pirštų slenka dienos į praeities mišką...

Gyvenimas Kanadoje labai greitai lekia, audringa jaunystės praeitis vis grįžta. Būdamas prie Ontarijo ežero krantų bandau prisiminti ir aprašyti savo išgyvenimus. Virš galvos klykauja žuvėdros, nepavydėjau joms laisvės, kai kadaise Kuršo apsuptyje prie Baltijos jūros krantų jas stebėdavau. Prieš akis praplaukia Leningrado mūšiai, Stara Rusa, Idrica, Pskovas, Kuršo žemė, Dauguvos upės pakrantės, Salaspilis, Tukumas, Bauskė ir Liepoja, iš kurios uosto pavyko laimingai pasiekti Vokietijos krantus.

Kovojau Oderio upės pakrantėse, Berlyno gynyboje ir, karui pasibaigus, patekau į sovietų armijos nagus. Laimingai pabėgau nuo kazokų kulčių. Štai dabar gyvenu svetingame krašte, kur esu laisvas ir nepersekiojamas. Rašau į „Lietuvos aidą“ ir kitus leidinius, išleidau savo atsiminimų knygą „Nuo Leningrado iki Kuršo“ ir, tapęs Kanados lietuvių žurnalistų sąjungos pirmininku, padėjau išleisti knygą „Išrinktoji Tauta“, žydų gelbėjimo knygą „Gurevičiaus sąrašai“ ir „Lietuvos jūrininkų žodyną“.

Teko daug dirbti visuomenės darbų bei būti įvairiose valdybose, tačiau amžius pradeda lėtinti veiklą gyvenimą.

Nepastebėjau, kad pasenau,

Kad žilstu, man primena kiti.

Ir vienas po kito paliksime sceną,

Ir nežinia nežinia,

Ką mums atneš ateitis.“

Mirties šešėliuose

„Jau daug metų praėjo nuo II pasaulinio karo pabaigos. Patirtos kovų akimirkos pasilieka manyje amžinai. Teko ilgą kelią nueiti nuo Leningrado, per Kuršo apsupimą ir Vokietijoje, nuo Dunojaus iki Elbės upės. Ir pagaliau sulaukti karo pabaigos kažkur Vokietijos pamiškėje. Buvau laimingas, nors teko išgyventi daugybę pavojų ir vos nepraradau gyvybės karui pasibaigus. 1945 m. gegužės 6-osios naktį persikėlėme į naują, nežinomą vietovę arti Elbės upės. Tuo metu buvome išdrikęs motorizuotasis dalinys: vadai ir karininkai kažkur dingo, atrodė, kad karas baigėsi. Bet dieną dar atlikau žvalgybą. Rusų niekur dar nesimatė. Buvau be miego dvi naktis, įlindau į mašiną pamiegoti. Su vairuotoju sutarėme: jei puls mus, smuksime pas amerikiečius. Prieš aušrą virš mūsų mašinos pradėjo zvimbti kulkos. Bandėme mašiną užvesti, bet kulkos ją buvo jau sugadinę. Griebiau ginklus ir moviau į kelią tikėdamas, kad kas nors paveš. Papuoliau į kryžminę ugnį. Ir tik pakelės griovelis mane išgelbėjo.

Kryžkelėje stovėjo sudaužytas vokiečių tankas, o ant jo matėsi žuvenus kareivis, ant šio nelaimėlio rankos buvo laikrodukas – iš to supratau, kad rusų čia dar nebūta. Įlindau į krūmus ir laukiu, kas pasirodys kelyje. Po poros valandų išvydau rusų gurguoles. Dingo mano svajonės pasiekti amerikiečius. Bet nutariau vis tiek eiti amerikiečių link, nors kelio nežinojau. Išmiegojau krūmuose, o rytą pasigirdo šūviai iš visų pusių. Supratęs, kad karas baigėsi, trenkiau ginklus į krūmus. Buvo gaila skirtis su šalmu, kuris mano gyvybę išgelbėjo Bauskės laukuose. Pasiryžau naktimis žygiuoti Elbės link. Buvo jau trečia kelionės diena, kai alkanas užėjau pas ūkininką. Vos tik man įžengus į namą, du žiaurūs kazokai su automatais griebė mane. Atėmė viską, bandė numauti batus – pavyko tik vieną nutraukti.

Stasys Prakapas Lietuvoje

Įtarė mane esant generolo Vlasovo kareiviu, mat, padariau klaidą rusiškai prakalbęs. Tuoju nutarė „šunį išdaviką“ sušaudyti. Išsivedė ir liepė pabėgti penkis žingsnius. Aš moviau, kiek mano jėgos nešė. Išgirdau „mat, mat“ šaukiant, vienam automatui užspringus. Ir kol kitas nusiėmė nuo pečių savąjį, man pavyko tolokai nubėgti į nakties tamsą.

Bebėgdamas pajutau, kad vienos kojos *kalašką* kulkos nuplėšė. Miške suradau šieno kupetą ir į ją įlindau. Tačiau negalėjau užmigti, visas kūnas per naktį virpėjo. Rytą suradęs kelmą ant jo atsisėdau. Aplink jau žydėjo žibutės, gražiai čiulbėjo paukščiukai.

Savo 21-ojo gimtadienio proga gavau didžiausią dovaną – gyvybę – tikras stebuklas pabėgti nuo mirties, nors tada sėdėdamas ant kelmo buvau tikras nuskurdėlis – be pinigų, vienu batu, nuoga koja, be tapatybės dokumentų. Pasukau pas artimiausią ūkininką. Mane jis aprenė ir pavalgydino, dar ir maisto pridėjo kelionei. Išėjau į kelią ir nežinojau, į kurią pusę pasukti. Tačiau ryžausi pradėti gyvenimą iš naujo.“

XXI A. KANADOS KARIUOMENĖS KARYS SRŽ. DAINIUS ŠILEIKA

Kreipiausi į Kanados lietuvių bendruomenę, prašydamas mano laišką publikuoti išeivijos leidinyje „Tėviškės žiburiai“. Kai šis mano noras buvo patenkintas, neilgai trukus gavau žinutę iš Dainiaus Šileikos.

Apie save ir tarnybą Dainius parašė labai kukliai. Tiesa, nuotraukų straipsniui iliustruoti jis atsiuntė gana įspūdingų. Taigi, norint išsamiau pristatyti šį žmogų, teko papildomai klausinėti, naršyti prieinamus internetinius šaltinius – kai Dainius tarnavo Afganistane, jį kalbino kelių Lietuvos dienraščių žurnalistai, vėliau apie jį buvo rašyta Kanados lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“.

Šis mano pasakojimas ne tik apie tai, kad D. Šileika, Kanados kariuomenės karys, tarnavo misijoje Afganistane (beje, kaip ir daugelis Lietuvos kariuomenės karių), bet ir apie unikalų šio žmogaus apsisprendimą baigus tarnybą Kanados kariuomenėje grįžti į savo senelių gimtinę Lietuvą ir, tapus Krašto apsaugos savanorių pajėgų (KASP) kariu, prisiekti ginti šią valstybę.

Iš D. Šileikos biografijos:

2003 m. pradėjo religijos mokslų bakalauro studijas McGillio universitete (Kanada).

2006 m. tapo Kanados kariuomenės kariu, įgijęs pėstininko kvalifikaciją, ėjo pėstininkų skyriaus šaulio pareigas.

2007 m. įgijo radijo operatoriaus ir šarvuotojo visureigio *G-Wagen* vairuotojo kvalifikaciją. Kanados ginkluotųjų pajėgų Valcartier bazės 22-ajame karališkajame pulke išėjo išankstinį pasirengimo operacijoms Afganistane kursą.

2007 m. gruodį paaugštintas į kapralą (*CPL*).

2008 m. baigė visureigio *LAV III* vairuotojo ir taktinių kovų paramediko kursus.

2009 m. eidamas 2IC skyriaus šaulio ir būrio radijo operatoriaus pareigas, 3 mėnesius rengėsi misijai Afganistane.

2009 m. dalyvavo Tarptautinių saugumo paramos pajėgų (*ISAF*) operacijoje „Athena“ Afganistano Kandaharo provincijoje. Vykdamas užduotį, sprogimas jam pažeidė klausą. Lapkričio mėnesį grįžo į Kanadą ir kariuomenėje ėjo skyriaus vado pareigas.

2010 m. baigęs pėstininkų būrio paramos ginkluotės kursų tapo pagrindiniu šaulių ginklų instruktoriumi. Įgijo pėstininkų būrio vado kvalifikaciją. Lapkritį paaugštintas į vyresnįjį kapralą.

2011 m. tapo žvalgų būrio kovinių procedūrų instruktoriumi.

2012 m. buvo mažųjų ginklų instruktorius (seržantų kursas). Su pagyrimu baigęs bakalauro studijas McGillio universitete tęsė tarnybą Kanados kariuomenės 2IC žvalgybos būryje – ėjo instruktoriaus pareigas. Tų pačių metų gruodį jam suteiktas seržanto laipsnis.

2013 m. sausį parašė prašymą atleisti jį iš tarnybos Kanados kariuomenėje, nes gavo pasiūlymą dirbti Europoje.

Lietuviškos šaknys

34 metų D. Šileika Kanadoje yra baigęs Rytų Europos religijų bakalau-ro studijas. Be to, nusprendė nuotoliniu būdu studijuoti Liverpulio univer-sitete pagal Psichologijos magistro programą.

Toronte Dainius lankė lietuviškąją šeštadieninę mokyklą, buvo Kanados lietuvių jūrų skautų narys, Kanados lietuvių jaunimo sąjungos vi-cepirmininkas.

Dainiaus seneliai iš tėvo pusės buvo iš Šiaulių. Per karą jie pabėgo į Vakarų, turėdami Lietuvoje gimusį vaiką (Dainiaus tėčio vyresnįjį brolių). Karo pabėgėlių stovyklose praleidę kelerius metus, galų gale Šileikos atsi-dūrė Kanadoje ir įsikūrė Toronte.

Pasak Dainiaus tėčio Antano Šileikos, jo tėvas Lietuvoje buvo polici-ninkas, todėl, įsidarbinant Kanadoje, likimas jam nebuvo palankus – nors jau buvo perkopęs 40-metį, teko eiti dirbti į statybas. Mamai pasisekė la-biau, nes prieš emigraciją Lietuvoje ji buvo matematikos ir chemijos mo-kytoja, – Kanadoje ji gavo narkotinių medžiagų tyrėjo darbą.

Dainiaus prosenelė iš mamos pusės kilusi iš Marijampolės, o prosenelis Aleksandras Balsys veikiausiai yra tarnavęs Lietuvos kariuomenėje.

Mamos tėtis, t. y. Dainiaus senelis, Valiūnas kilęs iš kaimo prie Kauno. Per karą vokiečiams traukiantis, iš Lietuvos pabėgę į Vakarų ir atsidūrę Kanadoje Dainiaus mamos tėvai susitiko, rodos, skautų organizuojamuo-se šokiuose Toronte.

1953 m. Toronto priemiestyje Vestone (Kanada, Ontarijo provincija) gi-

męs Dainiaus tėtis A. Šileika – žinomas rašytojas ir literatūros kritikas. Baigęs anglų kalbos studijas Toronto universitete, jis dvejiems metams persikėlė į Paryžių ir ten sutiko Snaigę Valiūnaite, Aukštosios nacionalinės dailės mokyklos studentę, su kuria vėliau ir susituokė. Būdamas Paryžiuje, jis mokėsi prancūzų kalbos, dėstė anglų kalbą Versalyje ir dirbo literatūros žurnalo „Paris Voices“ redakcijoje. 1979 m. grįžęs į Kanadą, A. Šileika pradėjo dėstyti Humberio koledže, dirbo (iki 1988 m.) Kanados literatūros žurnale „Descant“ – buvo vienas iš redaktorių.

Kaip žurnalistas jis daug rašė apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą (1988–1991 m.) žlugus Sovietų Sąjungai. Yra išleidęs keletą knygų anglų ir lietuvių kalbomis.

2017 m. A. Šileika tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariu. Su žmona dailininke S. Valiūnaite užaugino du sūnus – Gintarą ir Dainių. Juos auklėjo lietuviška dvasia: abu vaikai išmoko lietuvių kalbą ir laisvai ja bendrauja.

Pasak Dainiaus, istorijos apie partizanus, išgirstos iš senelių, taip pat per pamokas lietuviškojoje mokykloje, vasaros stovyklose, paskatino jį pasirinkti Kanados kariuomenę, t. y. pasukti kario keliu.

Kadangi Dainius gimęs lietuvių karo pabėgėlių šeimoje, jam pagal Lietuvos Respublikos įstatymus galima turėti ir Lietuvos pilietybę. Taigi, kaip pats Dainius sako, jam pasisekė, nes jis turi dvigubą pilietybę – Kanados ir Lietuvos.

Parinko laidotuvių muziką

„Pasirašiau sutartį su Kanados kariuomenės rezervu, – savo karinės tarnybos istoriją pasakojo Dainius. – 2007 metais savanoriškai pasiprašiau būti išsiųstas į operacijų rajoną Afganistane ir pradėjau tarnauti kaip profesionalus karys, dalyvavau parengiamosiose pratybose ir visą laiką

iki pat 2009-ųjų praleidau karinėje bazėje. Apie savo sprendimą vykti į Afganistaną tėvams papasakojau tik gavęs patvirtinimą, kad esu siunčiamųjų sąraše. Be abejo, ši žinia jų nepradžiugino: tėvai neslėpė, kad man nepritaria. Kita vertus, jie puikiai suprato, kad mane atkalbinėti beprasmiška, todėl palinkėjo sėkmės. Tiesa, tėvas dar griebėsi paskutinio šiaurdo – primindamas, kad jau daug metų nerūko, įsiremęs rankomis į stalą, ištarė: „Jei tau kas nors nutiks, aš vėl pradėsiu rūkyti!“ Vėliau, jau grįžęs iš tarnybos Afganistane, supratau, kad per tuos septynis mėnesius mano tėvams teko išgyventi begalę nemigo naktų. Pasirodo, mano tėvas net muziką mano laidotuviams buvo parinkęs... Vos tik danguje pasirodydavo karinis sraigtasparnis, jį visada persmelkdavo siaubas, kad atskrenda kas nors pranešti apie sūnaus mirtį.“

Kareiviški pokštai Afganistane

Dainius papasakojo pikantišką nuotykį iš jo tarnybos Afganistane. Šį nutikimą dabar jis prisimena tiesiog kaip linksną istoriją su laiminga pabaiga.

Operacijų rajone kariai juokaudavo, kad čia viskas sprogsta, kas ant žemės nukrenta. Pavyzdžiui, puodelis, net nutiškę vandens lašai. Nesvarbu, kas benukristų, išsyk kariai nepraleisdavo progos papokštauti – stengdavosi išgauti sprogo garsą.

Sykį Dainiaus skyrius budėjo stebėjimo poste, įrengtame apie 750 metrų nuo karinio miestelio, kuriame buvo įsikūręs visas būrys. Suprantama, tualetų ten nėra – gamtiniams reikalams skirti specialūs sidabro plėvele padengti vienkartiniai maišeliai, kuriuos panaudoję kariai sudegindavo specialiai įrengtose duobėse. Taigi, vienam iš karių metant tokį maišelį į deginimo duobę, Dainius, kaip tik tuo metu eidamas pro šalį į posto kulkosvaidininko bunkerį, tradiciškai papokštavo – pamėgdžiojo sprogimo garsą. Staiga tuo pačiu metu netoliese driokstelėjo realus sprogmimas! Priešo minosvaidžių ataka! Abu kariai bėgte nudūmė į postus ir, užsitaisę ginklus, laukė priešų puolimo.

„Apie šį „sprogiojo maišelio“ pokštą – tariamo ir per priešų išpuolį realaus minosvaidžio minos sprogimo sinchroniją – galėjome ne kartą linksmai prisiminti tik įtampai atslūgus“, – pasakojo srž. D. Šileika.

Tarnybos draugų žūtys

Kariams, dalyvavusiems koviniuose veiksmuose, sunkiausia kalbėti apie žuvusius tarnybos draugus. Skaudžių netekčių išgyveno ir Dainius.

„Afganistane praradau kelis artimus draugus. Vienas iš jų žuvo būdamas tik dvidešimt vienerių – užvažiavo ant minos... Kitas buvo inžinierius išminuotojas... Radęs sprogmenį bandė šalinti jo kenksmingumą... Sprogimas jo kūną sudraskė į gabalėlius... mes juos surankiojome...“

Kario tarnyba neatsiejama nuo rizikos, taigi ir vykdami į misiją Afganistane puikiai supratome, kad kam nors iš mūsų ji gali baigtis tragiškai. Mes buvome pėstininkai, paprasti žmonės. Kariuomenėje sutikau būrį vyrų, pasiruošusių rizikuoti, įvairiose pasirengimo misijoms stovyklose su jais praleidau dvejus metus. Visų pirma mus mokė apsaugoti ir prireikus gelbėti savo tarnybos draugus. Misija Afganistane man buvo iššūkis sau pačiam. Norėjau ekstremaliomis sąlygomis išbandyti savo jėgas, patirti, ką reiškia tikri tarnybos draugai.

Kai žuvo pirmasis mūsų draugas, buvo praėję mažiau nei mėnuo tarnybos. „Vyrų, šį vakarą bus alaus“, – matydamas mūsų gėlą pasakė vadas, nors buvo nustatyta šio gėrimo norma – butelis kartą per mėnesį.

Prieš palaikų parskraidinimą lėktuvu namo į Kanadą buvo aukojamos mišios už šį žuvusį karį, surengta iškilminga atsisveikinimo ceremonija, o kitą dieną mes vėl pasinėrėme į tarnybos rutiną – tokiu atveju vykdyti užduotis yra geriausia terapija. Tiesa, dar Kanadoje mus psichologiškai gerai paruošė tokiems įvykiams.

Afganistanas – nepaprastai graži šalis, o žmonės dosnūs, laikosi savo papročių. Pavyzdžiui, net jeigu priešas ateitų į namus kaip svečias, privaloma jį priimti kaip tokį. Paradoksalu, bet gali būti, kad svetingasis šeimininkas, dienos metu vaišinęs arbata ar net pietumis, naktį padės miną tų svečių kelyje.“

Rekomendacijos

Kanados reindžerių II patrulių grupės vadovybė parašė rekomendacinį laišką, kuriame nurodytos nuostatos dėl D. Šileikos tinkamumo eiti pareigas civiliniame gyvenime:

„Dainius Šileika 7 metus tarnavo Kanados karališkųjų kalniečių pulke ir buvo žvalgybos bataliono „Black Wach“ karys. Pradėjęs tarnybą 2006 m., ją baigė 2014 m. turėdamas seržanto laipsnį. Per visą tarnybos laiką jis pasižymėjo kaip aukštos kvalifikacijos profesionalus karys ir puikus lyderis. Jį atsakingai galima rekomenduoti į įvairias pareigas civiliniame gyvenime. Tarnybos metu srž. D. Šileika pademonstravo įgimtą gebėjimą vadovauti, valdyti, be to, ir pats siekė tobulinti savo profesinius įgūdžius.

D. Šileikos vadovavimo sugebėjimai išryškėjo jau pačioje jo karinės tarnybos pradžioje. Jam, kaip eiliniam kariui, buvo pavesta eiti grandies vado ir miesto operacijų instruktoriaus pareigas. Jau po dvejų tarnybos metų, t. y. anksčiau numatyto laiko, jam buvo suteiktas kapralo laipsnis. Paskirtas skyriaus vadu kartu jis ėjo ir pėstininkų žvalgybos būrio vado pavaduotojo pareigas.

Turėdamas vyresniojo kapralo (vėliau – seržanto) laipsnį, D. Šileika pavaduodavo būrio vadą, kartais eidavo ir būrio vado pareigas. Jis prisidėjo kuriant Žvalgybos būrio mokymo programą, kartu tuo pačiu laikotarpiu buvo pagrindinis šios programos instruktorius. Čia paminėti tik keli iš daugelio srž. D. Šileikos tarnybos metu išryškėjusių jo, kaip lyderio, nuolat ieškančio naujovių, išskirtinių savybių pavyzdžiai.

Karinėje aplinkoje D. Šileika pasižymėjo puikiais organizaciniais gebėjimais. Nesvarbu, kokios užduotys – karinio mokymo ar pratybų planavimo – jam būdavo paskirtos, visada joms ruošdavosi atsakingai. Jis įrodė, kad yra patikimas puskarininkis, sugebantis eiti savo pareigas esant psichologiniam spaudimui ir įtampai. Be to, nors aplinkybės nuolat kito, jis racionaliai valdė turimą personalą ir išteklius, kad galėtų sėkmingai įvykdyti jų vienetai paskirtas užduotis.

Jis visada atsakingai elgiasi ne tik karinių operacijų metu, bet ir asmeniniame gyvenime. Kartą atostogaudamas JAV jis atsidūrė stichinės nelaimės, kilus stipriam uraganui, zonoje. Šioje situacijoje atsiskleidė D. Šileikos, profesionalaus kario, charakteris: jis pritaikė tarnybos metu įgytus vadovavimo įgūdžius ir, nepaisydamas sudėtingų aplinkybių, galimų pavojų jam pačiam, organizavo 150 civilių asmenų evakavimą į saugią vietą.

Tris dienas jis teikė paramą nuo uragano saugiai pasislėpusiai žmonių grupei ir efektyviai valdė situaciją, skirstė menkus maisto ir geriamojo vandens išteklius. Jo asmeninės lyderio savybės ir sugebėjimas greitai bei veiksmingai reaguoti į susiklosčiusias netikėtas aplinkybes, veikti pritaikant nenumatytą atvejų planą neabejotinai prisidėjo prie dėl ekstremaliojo įvykio susidariusioje padėtyje atsidūrusios visos žmonių grupės saugumo.

Per savo karinės tarnybos laikotarpį D. Šileika nuolat tobulino savo profesionalumą, siekė įgyti naujų įgūdžių, kad galėtų tapti geresniu kariu ir padalinio vadu. Kylant jo kariniam laipsniui, D. Šileika įgijo radijo ryšio operatoriaus, lengvųjų šarvuotųjų transporto priemonių (angl. *Light Armoured Vehicle, LAV*) vairuotojo, taktinių kovų paramediko, elektroninių sistemų vertinimo operatoriaus ir kt. kvalifikaciją. Įvairiuose kursuose jis buvo įvertintas aukščiausiais balais ir sėkmingai panaudojo šias žinias bei įgūdžius 2009 m., kai buvo dislokuotas Kandaharo provincijoje Afganistane operacijos „Athena“ metu. Remiantis jo karinės tarnybos istorija ir veiksmais kovinių operacijų metu Afganistane, akivaizdu, kad ponas D. Šileika yra labai motyvuotas ir atsakingas asmuo, kuris pateisins pačius didžiausius ir griežčiausius lūkesčius.“

Kai D. Šileika tarnavo misijoje Afganistane, tuo metu batalionui *Black Watch* vadovavo plk. ltn. Bruno Plourde'as. Pulkininkas asmeniškai patvirtino Dainiaus aukštą profesionalumą ir atsidavimą tarnybai, nes matė, kaip D. Šileika tobulėjo ir tapo pavyzdžiu savo bendraamžiams ir bendražygiams. Pasak plk. ltn. B. Plourde'o, Dainius, be jokios abejonės, yra pa-

tikrintas ir patikimas grupės lyderis, pasižymintis organizaciniais įgūdžiais, dideliu noru toliau tobulėti profesionaliai ir asmeniškai. Išvardijęs šiuos motyvus, plk. ltn. B. Plourde'as rekomendavo D. Šileiką kaip tinkamą dirbti civilinėse organizacijose.

Priesaika Lietuvai

2015 m. rugpjūčio 21-oji D. Šileikai išskirtinė diena jo gyvenime.

Minint Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo rūmų gynėjo, kario savanorio iš Alytaus Artūro Sakalausko 24-ąsias žūties per susišaudymą su Rusijos *specna*zo kariais komunistinio pučo metu metines, Vilniuje, prie paminklinio akmens šiam didvyriui atminti, vyko iškilminga ceremonija. Tą dieną ištikimai tarnauti Lietuvai prisiekė trylika Krašto apsaugos savanorių pajėgų (KASP) Didžiosios Kovos apygardos 8-osios rinktinės naujokų, tarp jų ir D. Šileika. Šiam buvusiam Kanados kariuomenės seržantui buvo suteikta garbė visų karių vardu perskaityti priesaikos žodžius ir pabučiuoti dalinio kovinę vėliavą.

2013 m. birželį Dainius persikėlė gyventi į Lietuvą. Nusprendęs, kad jo karinės žinios, įgūdžiai ir tarnybos Afganistane patirtis gali būti naudinga mūsų šalies kariuomenei, įstojo į KASP savanorių gretas.

Pasakodamas, kodėl nusprendė grįžti į savo senelių gimtinę ir čia tarnauti kariuomenėje, Dainius užsiminė, kad jo seneliai labai norėję dar nors kartą pamatyti Lietuvą. Deja, tai pavyko ne visiems. „Vienas senelis mirė dar prieš Lietuvai atkuriant nepriklausomybę, – apgailėstavo Dainius. – Kiti, nors jiems ir teko aplankyti laisvą Lietuvą, jau buvo per seni čia pasilikti. Iš senelių pasakojimų ir tos kartos įsimintinų istorijų Lietuva man – didvyrių šalis. Žmogus gali keisti savo darbą, įsitikinimus, gyvenamąją vietą ir t. t. Tik kilmė yra nepakeičiama. Mano šaknys vis dažniau pradėjo neduoti man ramybės. Nutariau: reikia sugrįžti į senelių Tėvynę ir pačiam pa-

matyti, kokia ji yra. Atvykęs supratau, kad seneliai buvo teisūs: Lietuva – didvyrių šalis. Nors mes, užsienio lietuviai, gyvendami Kanadoje, JAV, kitoje šalyse, stengėmės paremti, palaikyti Lietuvą, tačiau tik pasilikusių savo gimtojoje žemėje – didvyrių, apie kuriuos mano seneliai pasakodavo, – dėka šiandien ši šalis yra laisva.

KASP – kita herojų karta. Dabar jau būdamas šiose gretose, noriu padėkoti visiems savanoriams, kad niekada nepasidavė. Ačiū jums už Lietuvą, į kurią galėjau sugrįžti. Aš kartu su jumis negyvenau šioje žemėje sovietinės okupacijos laikais, todėl bent jau dabar galiu prisidėti prie jūsų darbų – tapti didvyriu kaip ir jūs.“

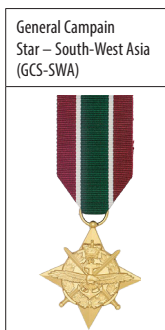
Kanada Afganistano kare

Pirmąjį savo karių kovinį elementą Kanada į Afganistaną slapta išsiuntė 2001 m. spalį, o pirmieji šios šalies kariuomenės reguliariųjų pajėgų kontingentai atvyko 2002 m. sausio–vasario mėnesiais. Kanados vaidmuo padidėjo, kai 2006 m. jos kariuomenės atsakomybei buvo paskirta Kandaharo provincija. Tada Afganistane buvo dislokuota per 2 500 Kanados pajėgų personalo, o apie 1 200 sudarė kovinę grupę. Iki 2014 m. kovo 12 d. Afganistane dar buvo Kanados karių. Jie padėjo mokyti ir treniruoti Afganistano nacionalinę armiją. Kanados kariuomenė kovinių užduočių ten nebevykdė nuo 2011 metų.

Afganistane žuvo 159 Kanados kariai, 635 buvo sužeisti. Kanada yra trečioji šalis po JAV ir Didžiosios Britanijos pagal žuvusių karių skaičių.

2002 m. per operaciją Afganistane kanadietis snaiperis kapralas Robas Furlongas pasiekė naują rekordą – nukovė priešą už 2 430 metrų atstumo. Tai pranoko amerikiečių snaiperio 1967 m. Vietname pasiektą rekordą (2 286 m).

Dainiaus Šileikos apdovanojimas

DAR KELETAS LIETUVIŲ KANADOS KARIUOMENĖJE

Derėtų nepamiršti ir tų Kanados lietuvių, kurie taip pat tarnavo kariuomenėje, bet apie juos žinių labai nedaug. Dalis jų jau yra mirę, o jų palikuonių ir artimųjų surasti nepavyko. Tiesa, mūsų tautietis ir pagalbininkas Vytautas Pečiulis prisiminė kelis sutiktus lietuvių bendruomenės narius, šie buvo jam pasakoję apie savo tarnybą Kanados kariuomenėje. Keli šioje knygoje aprašyti mūsų herojai taip pat prisiminė apie karinės tarnybos metu sutiktus tautiečius, tačiau labai nedaug apie juos tegalėjo pasakoti, nes vėliau su jais ryšių nebepalaikė. Tiesa, buvo ir nepanorusių dėl įvairių priežasčių pasakoti apie savo tarnybą kariuomenėje. Vieni buvo nusivylę karo tarnyba, kiti negalėjo apie ją pasakoti, nes tarnavo arba tebetarnauja su valstybės ar kariuomenės paslaptimis susijusiose tarnybose.

Algirdas (Algier) Padolskis gimė 1922 m. Kanadoje, lietuvių bendruomenėje jis buvo vadinamas Algium. V. Pečiulis pasakojo, kad Algirdą pažinojo gerai, bet apie jo tarnybą kariuomenėje sužinojęs tik per laidotuves 2000 m. Toronto lietuvių parapijos kapinėse, kai ant Algio karsto buvo padėta kariška kepurė. A. Podolskas ryškiai išsiskyrė kaip emigrantas: daug bendravo su lietuviais, šnekėjo kaimiškai. Vedė gana vėlai, būdamas jau, kaip sakoma, senas bernas, kai iš Brazilijos į Kanadą atvyko ten gimusi jau vyresnio amžiaus lietuvė. Metų, kada Algirdas tarnavo kariuomenėje, nepavyko sužinoti. Veikiausiai iš pradžių gyveno Monrealyje ir tik po tarnybos kariuomenėje apsisitojo Toronte.

Algirdas Šurka (Allan ar Allen Surka) gimė 1935 m. Lietuvoje (veikiausiai Tauragėje). Mirė 1975 m. Britų Kolumbijoje, Kanados vakarinėje dalyje. Su juo V. Pečiulis susipažino 1961-aisiais, kai Algirdas ką tik buvo grįžęs po tarnybos (ištarnavo 6 metus, 3 iš jų Vokietijoje, Kanados karinėje bazėje) kariuomenėje.

Edvardas Lukošius gimė 1960 m. Kanadoje, mirė 2017 m., jau būdamas dimisijos kariu. Urną su Edvardo pelenais jo tėvų kapavietėje palaidojo kariuomenės veteranai. Veteranų draugija pasirūpino, kad būtų pastatytas paminklas.

Paul Stepšys gimė apie 1962-uosius. Pasak V. Pečiulio, Paulius, baigęs mokyklą, visą gyvenimą tarnavo Kanados kariuomenėje. Buvo misijoje Afganistane ir kituose neramiuose kraštuose. Vytautas, kalbėdamas

su P. Stepšiu telefonu, norėjo, kad šis papasakotų apie savo tarnybą, tačiau Paulius nepanoro, kad būtų apie jį rašoma, nes kariuomene buvo nusivylęs.

Laisvydas Baršauskas iš Toronto. Tarnavo Kanados kariuomenėje tankų ir šarvuočių daliniuose. Keli knygos herojai savo tarnybos metu jį buvo sutikę pagrindinėje Kanados karinėje bazėje *CFB Valkartier* (1972–1973), vėliau (1978) – Kanados karinėje bazėje *Lahr* Vakarų Vokietijoje.

Kvedaras keletą metų tarnavo Kanados kariuomenėje gydytoju-stomatologu. Miręs.

Romas Blekaitis iš Hamiltono. Tarnavo pėstininkų daliniuose. Buvo instruktoriumi pėstininkų mokykloje, kai trys atsikūrusios Lietuvos Respublikos kariuomenės karininkai atvyko ten mokyti. 1996 m. buvo atvykęs į Lietuvą kaip vertėjas – tada į Lietuvą atkeliavo humanitarinės pagalbos (medicininės įrangos) siunta. Romas 10 metų užsienio šalyse (Rusijoje, Ukrainoje, Pakistane ir Tailande) ėjo gynybos atašė pareigas.

KORĖJOS KARAS (1950–1953)

Korėjos karas – tai prasidėjęs Šaltojo karo epochos dviejų pasaulio galybių kova dėl Korėjos pusiasalio, kai į dabartinės Šiaurės Korėjos dalį skverbėsi Sovietų Sąjunga (SSRS), o į dabartinę Pietų Korėjos dalį – amerikiečiai. Iki tol, t. y. iki II pasaulinio karo pabaigos, Korėją 35 m. buvo okupavusi ir valdė Japonija, bet ši pralaimėjo II pasaulinį ir Korėja buvo padalinta per pusę – remiantis 38-ąja lygiagrete. Nė viena taip padalintos Korėjos dalis nesutiko su tokiu padalijimu ir abi laikėsi pozicijos, kad kita pusė teisėtai priklauso jai, tad galiausiai 1950 m. birželį Šiaurės Korėja (aišku, kad ne be Kinijos ir SSRS pagalbos) įsiveržė į Pietų Korėjos teritoriją.

Korėjos karas turi net keletą pavadinimų. JAV jis vadinamas Korėjos karu ar net Pamirštuoju karu (angl. *Forgotten War*). Beje, Vašingtone, ant monumento, skirto šiame kare žuvusiems JAV kariams, yra plačiai žinomas užrašas: *Freedom is not free* („Laisvė kainuoja“ arba „Laisvės veltui nebūna“).

Šiaurės Korėjoje šis įvykis vadinamas Tėvynės išvadavimo karu, o Pietų Korėjoje – „Šeši du penki“ (pagal karo pradžią: šešto mėnesio dvidešimt penktą dieną). Savo pavadinimą šiam konfliktui yra suteikusi net Kinija. Ten jis vadinamas Pasipriešinimo JAV agresijai ir pagalbos Korėjai karu. Korėjos paliaubų susitarimas buvo pasirašytas tam, kad būtų nutraukti visi ginkluoto smurto veiksmai, bet juridškai tai neužbaigė karo. Tiesą sakant, susitarimu buvo tik siekiama nutraukti ugnį iki tol, kol bus surastas taikus abiem pusėms įtinkantis sprendimas. Deja, laikui bėgant, prie jokio konsensuso

Korėjos karo paminklas Vašingtone, JAV.

taip ir nebuvo prieita. Net prabėgus per 70 metų nuo karo pradžios, abiejuose Korėjos valstybėse iš esmės vis dar yra karo padėtis.

1950 m. birželio 25 d. Šiaurės Korėja įsiveržė į Pietų Korėjos teritoriją. Tai ji padarė pritarus SSRS. O JAV kaip tik vykdė savo karių išvedimą iš Pietų Korėjos. Šalyje buvo likusi jau labai nedidelė dalis karių. Tam, kad JAV išitrauktų į konfliktą, prireikė dviejų dienų: Šiaurės Korėjos kariuomenei artėjant prie Seulo, tuometinis prezidentas Harry'is S. Trumanas nurodė pradėti karinius oro ir jūrų pajėgų veiksmus, ir vos po trijų dienų JAV kariai sugrįžo į Pietų Korėjos teritoriją tam, kad padėtų pietiečiams kovoti. Nors JAV buvo įtrauktos į konfliktą, valstijų Kongresas Šiaurės Korėjai niekada nepaskelbė karo.

Kai karas prasidėjo, Jungtinės Tautos (JT) reikalavo, kad Šiaurės Korėja nutrauktų atakas, o jos pajėgos būtų atitrauktos už 38-osios lygiagretės. Toks reikalavimas buvo ignoruotas, tad JT kreipėsi į visas tautas, kviesdamos mūšiuose padėti Pietų Korėjai. Dėl to Pietų Korėjai paramą suteikė 15 šalių, tarp kurių buvo ne tik JAV, bet ir Didžioji Britanija, Prancūzija, Etiopija, Kanada ir Australija.

Demilitarizuota zona (DMZ) buvo sukurta per 1953 m. paliaubas, kai karo veiksmai buvo įšaldyti. Tai yra keturių kilometrų pločio zona, idealiau atveju turinti būti buferiu tarp konfliktuojančių šalių, kurioje nebūtų jokių karinių veiksmų bei pajėgų judėjimų. Bet nors ir turėtų būti demilitarizuota, ši sritis garsėja nuolat pasikartojančiais smurto protrūkiais, kuriuos sukelia tiek karinės pajėgos, tiek civiliai asmenys. Šioje zonoje yra įrengtos ir valstybių atstovų susitikimo vietos.

JAV Korėjos kare numetė daugiau bombų, nei kariaudamos Ramiajame vandenyne per II pasaulinį karą. Skaičiuojama, kad Korėjoje buvo numesta 635 000 tonų bombų ir 32 000 tonos napalmo. Šiaurės Korėja labai stipriai nukentėjo – buvo sugriauta daug pastatų, mokyklų, valstybinių ir verslo įstaigų.

Monumentas Kanberoje australų kariams, kovojusiems Korėjos kare.

Korėjos karas vadinamas Užmirštuoju karu, nes jam buvo skiriama labai mažai visuomenės dėmesio. Visgi per konfliktą žuvo daug karių ir civilių, buvo daug sužeistų. Skaičiuojama, kad per Korėjos karą žuvo, buvo sužeisti ar pagrobti 2,5 mln. civilių ir 2 mln. karių.

Be jau minėtos demilitarizuotos zonos, tarp abiejų Korėjų egzistuoja dar ir karinė demarkacijos linija. Ji driekiasi per demilitarizuotos zonos vidurį ir veikia kaip faktinė valstybių siena. Šis sprendimas buvo priimtas taip pat per 1953 m. palyubas. Tam, kad pažymėtų šią liniją, šiandien stovi 1 292 ženklai. Šiaurinėje pusėje ženklų užrašai yra korėjietiški ir kiniški, pietinėje – korėjietiški ir angliški.

Tik penkeriems metams praėjus nuo II pasaulinio karo pabaigos Australija įsitraukė į Korėjos karą.

Šalies vyriausybė, vykdydama įsipareigojimą pasiūsti savo karių į Korėjos karą, pašaukė į karo tarnybą 1 000 vyrų, kurie jau buvo įgiję kovinės patirties per II pasaulinį karą. Su jais buvo sudaryta sutartis trejiems metams, vienus iš jų buvo privaloma tarnauti Korėjoje.

Australijos karališkojo kari-

nio jūrų laivyno (*RAN*), Karališkųjų oro pajėgų (*RAAF*) ir Reguliariųjų sausumos pajėgų (*ARA*) personalas nuo pat karo pradžios buvo pasiųstas į karo zoną ir trejus metus ten vykdė savo pareigą ginant Pietų Korėją.

Iš viso 21 valstybė skyrė savo karių iš sausumos kariuomenės, laivyno, oro pajėgų, karo medicinos vienetų su reikiama kovine technika, laivais ir lėktuvais Pietų Korėjos gynybai. Australija tapo antrąja šalimi po JAV, kuri į karą pasiuntė visų trijų kariuomenės rūšių personalo.

Australijos pajėgos ir karui pasibaigus Korėjoje buvo tarptautinių taikos palaikymo pajėgų dalis iki 1957 metų.

Per Korėjos karą koviniuose veiksmuose dalyvavo daugiau nei 17 000 australų karių, iš jų 340 žuvo, per 1 216 sužeistųjų, 44 dingo be žinios, 29 kariai papuolė į nelaisvę.

Vietnamo karas (1962–1973)

Pasibaigus II pasauliniam karui, komunistai 1945 m. paėmė Vietname valdžią į savo rankas ir todėl tapo viena iš įtakingiausių politinių jėgų šioje šalyje.

Nuo 1954 m. pabaigos Šiaurės Vietnamas ėmėsi intensyviai atstatyti karo suniokotą valstybės ekonomiką. Buvo siekiama stiprinti komunistų įtaką Pietų Vietname. Pastarojoje šalyje vyko partizaninis karas ir vyriausybė pradėjo naikinti komunistų organizacijas savo kontroliuojamose teritorijose.

1959 m. gegužės–birželio mėnesiais tūkstančiai Šiaurės Vietnamo kareivių pradėjo veiksmus Pietų Vietname. 1960 m. rugsėjį Šiaurės Vietnamo vyriausybė oficialiai pripažino savo paramą sukilėliams pietuose. Toliau neefektyvi vyriausybė vis labiau prarado savo įtaką Pietų Vietname.

Tuo metu vis didėjo amerikiečių karinė pagalba Pietų Vietnamui. Nuo 1962 m. Pietų Vietnamas naudojo amerikiečių sraigtasparnius kariniuose veiksmuose prieš partizanus. Nedidelis kontingentas amerikiečių kariškių dirbo instruktoriais ir tiesiogiai dalyvavo kariniuose veiksmuose. Pietų Vietnamo komunistinių partizanų – Vietkongo – ginkluotė toliau didėjo dėl ginklų iš Šiaurės Vietnamo. 1963 m. pabaigoje Vietkongas kontroliavo apie 40 proc. Pietų Vietnamo teritorijos, tuo metu dėl karinių perversmų keitėsi Pietų Vietnamo vyriausybės ir negalėjo kontroliuoti situacijos.

1964 m. rugpjūčio 2 d. Tonkino įlankoje įvyko JAV inscenizuotas Šiaurės Vietnamo ir JAV karo laivų susidūrimas. Toks pats incidentas pasikartojė rugpjūčio 4 d. naktį ir lėktuvnešių aviacija sudavė karinį smūgį Šiaurės

Vietnamo kariniams objektams. Šie įvykiai, vietkongiečių antpuoliai prieš amerikiečius Pietų Vietname, JAV nenoras, kad valdžia pereitų Šiaurės Vietnamo komunistams, baigėsi aktyviais kariniais veiksmais, į kuriuos įsivėlė JAV kartu su savo sąjungininkėmis Australija ir Naująja Zelandija.

1965 m. Pietų Vietnamo pajėgos turėjo didelių nuostolių. Šalies valdžiai padėti galėjo tik kitų valstybių įsikišimas. Į Pietų Vietnamą buvo įvestos JAV ir jų sąjungininkų pajėgos. Jos bombardavo Šiaurės Vietnamo transporto tinklus ir karinius objektus.

1965 m. lapkričio 14 d. įvyko pirmas rimtas Vietkongo ir amerikiečių armijos mūšis. Nuostoliai (JAV duomenimis): 79 amerikiečiai ir per 1 000 Vietkongo karių.

1966 m. padidėjo Šiaurės Vietnamo bombardavimas. Ekonominiai šios šalies nuostoliai buvo mažesni nei bombų kaina, bet vis tiek jaučiami neseniai atstatytai ekonomikai. Per 1966 m. buvo numesta 128 000 tonų bombų. O komunistų pajėgos (Vietkongo ir Šiaurės Vietnamo daliniai) Pietų Vietname padidėjo iki 280 000 karių. Karinės JAV pajėgos 1966 m. padidėjo iki 385 000 žmonių. 1966 m. amerikiečiai vykdė efektyvias operacijas ir sunaikino nemažai vietnamiečių karinių dalių. Tuo laikotarpiu karinė iniciatyva priklausė amerikiečiams. Pradėta įgyvendinti, beje, neefektyviai Taikaus gyvenimo programa.

1967 m. sausį karines Pietų Vietnamo ir jo sąjungininkų pajėgas sudarė 1,2 milijono asmenų. Amerikiečiai ir jų sąjungininkai suduodavo smūgius per Vietkongo kariuomenės ir amunicijos koncentracijos vietas. Reikia pažymėti, kad akivaizdi JAV ir jų sąjungininkų karių bei apsirūpinimo technika persvara leido pirmiems laimėti didžiąją dalį mūšių beveik be nuostolių.

Vietnamo kaimynai taip pat buvo įtraukti į karą. Per Kambodžą iš šiaurės

ėjo parama partizanams pietuose. JAV, nepaisydamos šalies neutraliteto, slapta įvedė ten savo pajėgas, o 1969 m. JAV Prezidento Richardo Nixsono įsakymu buvo pradėtas Kambodžos bombardavimas – žuvo mažiausiai 750 000 civilių gyventojų. 1970 m. kaimyninėje Kambodžoje įvyko antikomunistinis perversmas, paremtas JAV valdžios. Nauja vyriausybė pabandė išvaryti komunistus iš valstybės, kilo pilietinis karas tarp naujosios vyriausybės ir nepatenkintųjų, tarp jų ir komunistų. Karas baigėsi JAV remiamos vyriausybės pralaimėjimu ir Raudonųjų khmerų įsitvirtinimu valdžioje. Karo išplitimas į Kambodžą dar labiau sustiprino antikarines nuotaikas JAV.

1972 m. kovo 30 d. prasidėjo eilinis Šiaurės Vietnamo kariuomenės armijos puolimas Pietų Vietname. Šiaurės Vietnamo kariuomenę tuo metu sudarė apie 125 000 žmonių ir ji buvo sustiprinta keletu šimtų tankų. Puolimas vyko trimis kryptimis skirtingose Pietų Vietnamo dalyse. Dėl sustiprėjusio antikarinio judėjimo operacija galėjo baigtis sėkmingai Šiaurės Vietnamui. JAV aviacijos padedama Pietų Vietnamo kariuomenė atlaikė priešų spaudimą; kartu dalis Pietų Vietnamo teritorijos liko Vietnamo komunistų rankose. 1972 m. vasarą suaktyvėjo taikos derybos su JAV ir Šiaurės Vietnamu. Jų tikslas buvo leisti JAV armijai garbingai pasitraukti iš karo.

Derybos, prasidėjusios vasarą, baigėsi gruodį. Amerikiečiai, kad sustiprintų Hanojaus norą toliau derėtis, intensyviai bombardavo Šiaurės Vietnamą – buvo sugriauta daug pramonės objektų ir žuvo daug žmonių.

1973 m. sausio 27 d. buvo pasirašytas susitarimas, pagal kurį amerikiečių kariuomenė turėjo palikti Vietnamą, o Pietų Vietname buvo sukurtas komunistinis valdžios organas – Laikinoji revoliucinė vyriausybė, konkuruojanti su jau esančiomis valdžios struktūromis. Sutartis realiai neleido komunistams sujungti Vietnamo.

Po sutarties pasirašymo Pietų Vietnamo kariuomenę sudarė apie 1 mln. karių, ji buvo gerai ginkluota karine technika. O Šiaurės Vietnamo karines pajėgas, dislokuotas Pietų Vietnamo teritorijoje, sudarė per 200 000 karių.

Ugnies nutraukimo sutarties buvo nesilaikoma. Pietų ir Šiaurės Vietnamo kariuomenės varžėsi dėl teritorijos. Per Pietų Vietnamo 1974 m. ekonominę krizę sumenko šalies kariuomenės galia. Vis didesnė Pietų Vietnamo teritorijos dalis atitekdavo komunistams. Sėkmingos 1974 m. komunistų karinės operacijos išryškino žemą Pietų Vietnamo kariuomenės karinį pajėgumą. Per 1975 m. pradžioje įvykdytą karinę operaciją komunistai sutriuškino didžiąją dalį Pietų Vietnamo karinių dalinių. Kovo 25 d. Šiaurės Vietnamo kariuomenei buvo įsakyta užimti Saigoną. 1975 m. balandžio 30 d. 11 val. 30 min. ko-

Australijos kariai Vietname.

munistų armija Saigone ant Nepriklausomybės rūmų iškėlė savo vėliavą – karas baigėsi.

Australija ir Naujoji Zelandija taip pat kovojo Vietname, tačiau didžiausias antikomunistinių pajėgų kontingentas atvyko iš Pietų Korėjos. Dar 1954 m. Korėjos prezidentas Syngmanas Rhee norėjo išsiųsti savo kariuomenę, kad ši padėtų vietnamiečiams. Vietname kovojo per 300 000 Korėjos karių.

Pietų Vietnamo ir jo sąjungininkų nuostoliai:

- Pietų Vietnamas: apie 250 000 žuvo, apie 1 170 000 sužeistų;
- JAV: 58 209 žuvo, 2 000 dingo be žinios, 305 000 sužeistų;
- Pietų Korėja: 4 900 žuvo, 11 000 sužeistų;
- Australija: 520 žuvo, 2 400 sužeistų;
- Naujoji Zelandija: 37 žuvo, 187 sužeistų.

Šiaurės Vietnamo ir jų sąjungininkų nuostoliai:

- Šiaurės Vietnamas: apie 1 100 000 žuvo, 600 000 sužeistų;
- Kinija: apie 1 446 žuvo ir 4 200 sužeistų.

Australijos kariai Vietname

Australijos įsitraukimą į Vietnamo karą daugiausia lėmė komunizmo idėjų pakilimas Pietryčių Azijoje po II pasaulinio karo ir jo išplitimo baimė, išsivysčiusi Australijoje 6 deš. ir 7 deš. pradžioje. Todėl 8 deš. pradžioje Australija rėmė Pietų Vietnamą. 1961 m. ir 1962-aisiais Pietų Vietnamo

vyriausybės vadovas Ngo Dinh Diemas paprašė JAV ir jų sąjungininkų pagalbos, reaguodamas į plintantį sukilimą, kurį palaikė komunistinis Šiaurės Vietnamas. Australija pasiūlė 30 karinių patarėjų iš Australijos kariuomenės mokymo komandos Vietname (angl. *Australian Army Training Team Vietnam*), kuri tapo žinoma tiesiog kaip „Komanda“. Ji į Vietnamą atvyko 1962 m. liepos ir rugpjūčio mėnesiais. Šitaip Australija įsitraukė į Vietnamo karą. Vėliau, 1964 m. rugpjūtį, Australijos karališkosios oro pajėgos (RAAF) išsiuntė karinį transporto lėktuvą į Vietnamo uostamiestį Vung Tau.

Blogėjant saugumo situacijai Pietų Vietname, 1965 m. pradžioje JAV padidino savo kontingentą iki 200 000 karių. Australija birželį taip pat skyrė savo sausumos pajėgų 1-ąjį karališkąjį pulką (1 RAR), perdislokavusi jį tolimesnei tarnybai su JAV 173-iaja oro desanto brigada Bien Hoa provincijoje. 1965 m. ir vėliau jie kartu atliko daug svarbių kovinių užduočių, dalyvavo operacijose *Crimp* ir *Suoi Bong Trang*. 1966 m. kovą Australijos vyriausybė paskelbė dislokuojanti brigados dydžio vienetą – 1-ąją kovinę grupę (1 ATF), kuri pakeitė 1 RAR. Į šią grupę buvo įtraukti šauktiniai kariai pagal vis labiau ginčytiną Nacionalinės tarnybos šaukimo į kariuomenę schemą. Kovinę grupę sudarė du pėstininkų batalionai, taip pat šarvuočiai, aviacija, artilerija ir kiti kovinės paramos vienetai. Kovinei grupei buvo paskirtas atsakomybės rajonas, o jos pagrindinė vadavietė įsikūrė Nui Dat, Phuoc Tuy provincijoje. Į šią grupę įtraukti buvo ir 9 RAAF eskadrilės sraigtasparniai *Iroquois*.

1966 m. rugpjūčio 18 d. Long Tan mūšyje *D Company* 6 RAR su didele artilerijos parama sustabdė puolančias Viet Congo pajėgas, kurios buvo bene 6 kartus didesnės už australų. Mūšyje žuvo 18 australų, 24 buvo sužeisti, o 245 komunistinio Viet Congo kariai krito kovos lauke. Šis laimėtas mūšis vėliau leido australams įgyti dominavimą Phuoc Tuy provincijoje ir 1 ATF nebebuvo priešišku pajėgų puolamas. Nepaisant to, 1967 m. vasarį australai vykdydami kovines užduotis vėl patyrė aukų. Operacijos *Bribie* metu per savaitę prarado 16 karių, 55 buvo sužeisti. Australijos maksimalus įsipareigojimas buvo pasiektas pasiunčiant savo karių į Vietnamą, į 1 ATF kurią jau sudarė 8 500 karių, įskaitant 3 pėstininkų batalionus, šarvuotąją techniką, artileriją, inžinerinius, logistikos ir aviacijos padalinius. Trečiasis kovinis vienetas buvo RAAF 2-oji eskadrilė, kurią sudarė 1967 m. į Vietnamą išsiųsti bombonešiai *Canberra*, o 4 Australijos karališkojo laivyno (RAN) karo laivai prisijungė prie JAV laivyno, patruliuojančio Šiaurės Vietnamo vandenyse.

Australijos pasitraukimas iš karo veiksmų zonos prasidėjo 1970 m. lapkritį, laipsniškai mažinant karių ir kovinės technikos skaičių. Australijos kovinės pajėgos buvo dar labiau sumažintos 1971 m. spalį, kai 1 ATF nutrau-

kė kovines operacijas. Kariniai patarėjai liko mokyti Pietų Vietnamo kariuomenę iki 1972 m. gruodžio 18 dienos.

Paskutiniai Australijos kariuomenės kariai Vietnamą paliko 1973 metais. Vietnamo karas buvo ilgiausias ir prieštaringsiausiai vertinamas karas, kuriame dalyvavo Australija, nors iš pradžių buvo itin visuomenės palaikoma. Vietname tarnavo per 50 000 australų karių; 519 žuvo, 2 398 buvo sužeisti. Keturi apdovanoti Viktorijos kryžiumi.

Australai Afganistane: 2001 m. ir iki šių dienų

Netrukus po 2001 m. rugsėjo 11 d. islamistų įvykdytų teroristinių išpuolių Niujorke ir Vašingtone Australijos pajėgos įsitraukė į JAV vadovaujamą tarptautinę koaliciją prieš terorizmą. Ryškiausias Australijos gynybos pajėgų (*ADF*) įnašas kovojant su tarptautiniu terorizmu buvo operacija kodiniu pavadinimu *Slipper*. Tai – specialiųjų pajėgų kovinė grupė, veikusi Afganistane 2001–2002 m. ir vėliau nuo 2005-ųjų vidurio kovojant su Talibano sukilėliais. Ilgainiui Australijos įsipareigojimai buvo padidinti ir nuo 2006-ųjų į Australijos kariuomenės vadovaujamos provincijos atkūrimo grupės (*PAG*) buvo įtraukti nauji sausumos kariuomenės pajėgumai, kurie užtikrino provincijos saugumą, jos atstatymą ir prižiūrėjo bei apmokė Afganistano nacionalinės armijos karius.

Nuo 2001 m. Australija dar sustiprino savo įsipareigojimus prisidėdama prie bendros kovos su teroristais ir skyrė du stebėjimo orlaivius *AP-3C Orion* ir krovinių gabenimui skirtus tris transporto orlaivius *C-130 Hercules*. Nuo 2001 m. pabaigos iki 2002 m. vidurio Diego Garcia mieste buvo dislokuo-

tas keturių naikintuvų *F/A-18 Hornet* padalinys, o du orlaivių degalų papildymui skrydžio metu skirti lėktuvai *Boeing 707* vykdė užduotis Manaso oro bazėje Kirgizijoje. Šie orlaiviai skrydžio metu degalų parūpindavo koalicijos orlaiviams Afganistano oro erdvėje. 2007 m. balandį, siekiant paremti australų vadovojamą PAG, buvo paskirta ir specialiųjų operacijų kovinė grupė. Įskaitant radarų priežiūros įgulas, logistikos, žvalgybos karininkus bei saugumo personalą, Australijos personalo skaičių Afganistane 2007 m. viduryje sudarė 950 karių ir pamažu buvo didinama: iki tūkstančio 2008 m. viduryje, 1 100 (2009 m. pradžioje) ir iki 1 550 (2009 m. viduryje).

Ilgainiui saugumo situacija Afganistane kito, todėl koalicijos pajėgos palaipsniui buvo mažinamos, nes keitėsi ir pats vykdomų operacijų pobūdis. Australijos kariuomenė sumažino savo pajėgas, kurios dalyvavo operacijose prieš Talibano sukilėlius Uruzgano provincijoje kartu su JAV ir kitomis koalicijos pajėgomis, įskaitant ir olandus, dar prieš jiems pasitraukiant. Kovinę australų galią sudarė motorizuotieji pėstininkai, specialiosios pajėgos, inžinieriai, žvalgybos vienetai, artilerija ir aviacijos elementai. Iki 2010 m. australų junginį sudarė kombinuota bataliono dydžio kovinė grupė, vadinamoji mokymo ir patariamoji darbo grupė, ir specialiųjų operacijų užduočių grupė, abi įsikūrusios tolimesnėje operacijų bazėje Ripley už Tarinkoto. Užduotis vykdė ir sraigtasparnių *CH-47D Chinooks* grupė, logistikos specialistai ir *RAAF* oro erdvės stebėjimo radaro padalinys, įsikūręs Kandahare.

Australijos pajėgos dažnai dalyvaudavo sunkiose kautynėse. Svarbiausios iš jų buvo operacija „Anakonda“ (2002 m.), operacija „Pertas“ (2006 m.), koviniai veiksmai Choroje (2007 m.), Kakarake (2009 m.), Shah Wali Kote ir Derapete (2010 m.) bei Doane (2011 m.). Be to, australų kariai dar dalyvavo ir kitose slaptose operacijose, kurių kol kas dėl saugumo reikalavimų viešai įvardyti negalima.

Australų nuostolius Afganistane sudaro: 41 žuvęs ir 256 sužeisti kariai. Dar vienas australų karys žuvo tarnaudamas Didžiosios Britanijos kariuomenėje. Keturi kovose pasižymėję australai buvo apdovanoti Viktorijos kryžiumi už Australiją – tai pirmieji tokie apdovanojimai per pastaruosius 40 metų.

Mažinant koalicijos pajėgas Afganistane paskutiniai australų koviniai būriai buvo išvesti 2013 m. gruodžio 15 d., tačiau apie 400 įvairių sričių specialistų liko Kandahare ir Kabule, kur jie kaip instruktoriai ir patarėjai padeda kurti ir stiprinti Afganistano kariuomenę bei kitas su valstybės saugumu susijusias pajėgas. Afganistane tarnavo per 26 000 Australijos karių ir civilių.

LIETUVIAI AUSTRALIJOS KARIUOMENĖJE

Turiu pripažinti, kad surinkti informaciją apie lietuvių kilmės karius, tarnavusius Australijos kariuomenėje, buvo sudėtingiausia, nors tą dariau jau mano išbandytu būdu: išsiunčiau savo laiškus, kreipdamasis į Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos lietuvių bendruomenes man padėti, tačiau atėjo tik vienas atsakymas. Jį, mano nuostabai, parašė ponis Daina Pocius, kurios senelis, beje, kilęs iš Žemaitijos, t. y. iš tų pačių kraštų kaip ir mano proseneliai. Daina atsiuntė sausą statistinę informaciją, kurią rado Adelaidės lietuvių bendruomenės archyve. Ir viskas. Daugiau kontaktų užmegzti Australijoje nepasisėkė. Asmeniškai nepažįstu nei vieno lietuvių, gyvenančio Australijoje ir tarnavusio šios šalies kariuomenėje. Taigi ir tokia sėkmė, kaip renkant medžiagą apie mūsų tautiečius Didžiojoje Britanijoje ir Kanadoje, manęs šiuo atveju neaplinkė. Teko kantriai klaidžioti interneto labirintuose ir ten rankioti po kruopelytę kuklias žinias apie mūsų tautiečius, tarnavusius Australijos kariuomenėje.

Australijos lietuviai Vietnamo kare

Australijos karo veteranų sąrašė nurodoma maždaug 61 000 vyrų ir moterų, tarnavusių Australijos karališkajame kariniame jūrų laivyne (*RAN*), Sausumos kariuomenėje (*Army*) ir Karališkosiose oro pajėgose (*RAAF*) Vietname arba prie Vietnamo esančiuose vandenyse per konfliktą (laikotarpis: 1962 05 23–1975 04 29).

Australijos lietuvių kilmės kariai, Vietnamo karo dalyviai:

ANDRIEJUNAS Algirdas Peter (*Captain in Royal Australian Army Pay Corps*);

AUKŠTINAITIS Peter (*Sapper in Royal Australian Survey Corps*);

BAGDONAS Algirdas Antanas (*Corporal in Royal Australian Infantry Corps*);

BLAZEVIČIUS Algis Anthony (*Corporal Royal Australian Infantry Corps*);

BRAŽIONIS Peter Vytas (*Gunner in Royal regiment of Australian Artillery*);

BRUZGA Algimantas Petras (*Captain in Royal Australian Infantry Corps*);

DIČIUNAS Algirdas Petras (*Engine Room Artificer 1st Class, Marine Engineer*);

DIČIUNAS Rimgaudas (*Engine Room Artificer 1st Class, Marine Engineer*);

DYBALA Raymond (*Seaman, Royal Australian Navy*);

DRYŽA Saulius (*Private in Royal Australian Army Ordnance Corps*);

DŽIUKAS Linas (*Captain, Royal Australian Army Medical Corps*);

GRUDŽINKSAS Jurgis (*2nd Lieutenant, Royal Australian Army Medical Corps*);

GRUŠAUSKAS Edwardas (*Steward, Royal Australian Navy*);

JARAŠIUS Bernardas (*Flight Lieutenant, RAAF*);

KRYŽIUS Alex (*Sergeant, Royal Australian Army Service Corps*);

KUČINSKAS Richard (*Private, Royal Australian Army Service Corps*);

MACPANAS Leonas (*Private, Royal Australian Infantry Corps*);

NIČIAUSKAS George (*Private, Royal Australian Infantry Corps*);

PAŠKEVIČIUS Robert (*Seaman, Royal Australian Navy*);

PRANEVICIUS John (*Lance-Corporal, Royal Australian Medical Corps*);

RAAFŠUKYS Algis (*Corporal, Royal Australian Army Medical Corps*);

RINDZEVIČIUS Ronald (*Private, Royal Australian Infantry Corps*);

SADAUSKAS Ronald (*Private, Royal Australian Infantry Corps*);

STADOLIUKAS Antanas (*Engineering Mechanic, Royal Australian Navy*);

STANKEVIČIUS Valentinas (*Flying Officer*);

VADEIKIS Ray (*Lance-Corporal, Royal Australian Infantry Corps*);

VASALAUSKAS John (*Acting Leading Stewart, Royal Australian Navy*);

VIKUCKIS Robert (*Corporal, Royal Australian Infantry Corps*).

Vietnamo karo dalyvių apdovanojimas

Australijos kariai už dalyvavimą Vietnamo kare buvo pagerbti Didžiosios Britanijos, JAV ir Vietnamo apdovanojimais. Apdovanojimus už karo tarnybą Australijos kariuomenės kariams reglamentavo Didžiosios Britanijos imperijos apdovanojimų sistema. Didžiosios Britanijos apdovanojimai buvo įteikti 1 064 Vietnamo kare dalyvavusiems australams. Iš jų 4 kariai įvertinti aukščiausiu kariniu apdovanojimu – Viktorijos kryžiaus (angl. *Victoria Cross*) ordinu; 6 – ordinu *Commander of the Bath*; 25 – Britanijos imperijos Komandoro ordinu (angl. *Commander of the Order of the British Empire*) ir 37 – Pasižymėjimo tarnyboje ordinu (angl. *Distinguished Service Order*). Taip pat 395 australų kariams buvo skirti JAV apdovanojimai: vienam jų įteiktas Sausumos pajėgų Kryžius „Už pasižymėjimą tarnyboje“ (angl. *The*

Service Cross), 30 įvertinti Sidabrinės žvaigždės (angl. *The Silver Star*) ordinu, 7 – Nusipelnusio legionierius medaliu (angl. *Legion of Merit medal*) ir 69 – Bronzinės žvaigždės medaliu (angl. *Bronze Star Medal*). Pietų Vietnamo vyriausybė, atsidėkodama už tarnybą siekiant sustabdyti komunizmo plėtrą jų šalyje, ordinais ir medaliais apdovanojo 533 australų karius.

Vietnamo karinės kampanijos medalis yra Vietnamo Respublikos karinis apdovanojimas, įsteigtas 1964 metais. Juo buvo apdovanojami Vietnamo karinių pajėgų kariai už tiesioginį dalyvavimą daugelyje karinių operacijų. Šis apdovanojimas teiktas ir užsienio šalių kariams už tarnybą Vietname. Šiuo medaliu buvo apdovanojama už du skirtingus tarnybos periodus: 1949 03 08–1954 07 20 ir 1960 01 01 iki nenustatytos datos, nes Pietų Vietnamo vyriausybė nustojo egzistavusi.

Vietnamo medalis

1968 m. birželio 8 d. buvo įsteigtas Vietnamo medalis – nacionalinis karinis apdovanojimas Vietnamo karo veteranams. Tai Australijos ir Naujosios Zelandijos kampanijos medalis, kuriuo buvo apdovanojami kariai už tarnybą karo metu Vietname. Medalį kartu sukūrė Australija ir Naujoji Zelandija, nors kiekvienai šaliai buvo numatyti atskiri karališkieji leidimai. Teikiamas už karo tarnybą Vietname (1964 05 29–1973 01 27).

Vietnamo kampanijos medalis

Vietnamo kampanijos medaliu (angl. *The Vietnam Campaign Medal*) australų kariai buvo apdovanojami už tarnybą Vietname (1962 07 31–1973 03 28).

AUSTRALIJOS KARIUOMENĖS KPT. ALGIMANTAS PETRAS BRUZGA

Nui Dat, Pietų Vietnamas, 1969 04 19. Australijos kariuomenės kpt. Algimantas (Algy) Petras Bruzga iš Merewether, Newcastle, NSW, Australijos 1-osios kovinės grupės vadavietėje eidamas psichologinių operacijų karininko pareigas, stebi ir laukia skrydžio sraigtasparniu virš Viet Kongo kariuomenės teritorijos, tam, kad galėtų transliuoti per garsiakalbius įrašytą tekstą priešišku pajėgų kariams.

Australijos karališkojo pėstininkų korpuso kapitonas Algimantas Petras Bruzga dalyvavo karo veiksmuose Vietname 1969 m. nuo balandžio iki lapkričio mėnesio. Nors jis buvo profesionalus sausumos kariuomenės pėstininkų karininkas, tačiau buvo paskirtas vykdyti psichologines operacijas. Australijos kariuomenės kontingentas psichologines operacijas Vietname vykdė Phuoc Tuy provincijoje 1965–1971 metais.

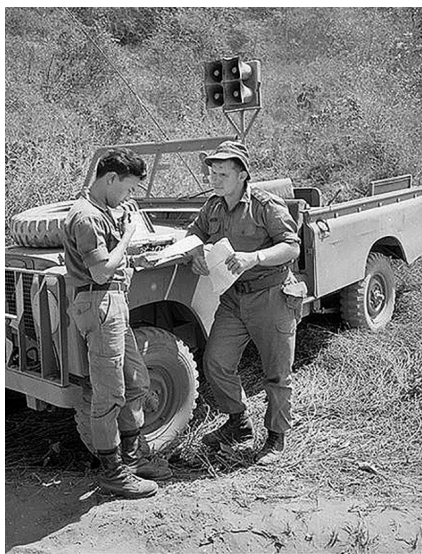
Psichologinių operacijų (*PsyOps*) grupė atliko įvairaus pobūdžio psichologines operacijas karo zonos lauke. Jos buvo susijusios su keliomis užduotimis, įskaitant Australijos kovinių vienetų paramą per teritorijų patikras ir vadinamuosius šukavimus ieškant kaimuose pasislėpusių komunistinio Šiaurės Vietnamo partizanų. Taip pat vykdė užduotis dalijant lankstinukus ir plakatus civiliams asmenims savisaugos klausimais, kontroliuojant civilių asmenų patekimą į tas vietas, kuriose vykdomos kovinės operacijos, buvo iš sraigtasparnių mėtomi informaciniai lapeliai, atliekamos psicho-

loginio poveikio informacijos perdavimo per garsiakalbius užduotys, nukreiptos į Viet Congo reguliariosios kariuomenės karius arba kaimuose ir džiunglėse besislapstančius partizanus. Australijos kovinės grupės (angl. *The Australian Task Force*) vadas generolas pavedė keliems štabo karininkams sukurti iš turimo personalo vadovavimo ir taikias operacijas vykdančią bei su civiliais piliečiais bendraujančią *PsyOps* darbo grupę. 1966 m. liepą darbo grupė, susidedanti iš 12 australų ir priskirto JAV darbo su civiliais vieneto iš 43-iosios civilinių veiksmų kuopos, sukūrė programą.

Per pirmąjį etapą civilinių veiksmų grupės po keturis vyrus buvo išsiųstos į kaimyninius kovinius vienetus, pavaldžius Australijos kovinės grupės vadovybei. Tuo metu pagrindinis tikslas buvo paprasčiausiai užmegzti palankius ryšius su vietos gyventojais. Šis etapas iš esmės buvo *PsyOps* kampanija. Komandos vietiniams gyventojams nieko nežadėjo ir nedalijo dovanų, nedalyvavo jokiuose kituose dideliuose projektuose. Toks elgesys buvo pagrįstas ir teisingas. Pirmasis etapas truko maždaug dvi savaites: buvo vykdomas aplinkos žvalgymas, stebėjimas, tyrimas ir vertinimas,

kokius projektus ateityje reikėtų įgyvendinti kiekvienoje iš atsakomybės rajonų teritorijoje.

1969 m. pėstininkų karininkas kpt. A. P. Bruzga buvo komandiruotas iš pėstininkų bataliono ir netikėtai paskirtas į Generalinio štabo karininko 3-iojo laipsnio psichologinių operacijų postą. Tokį sprendimą priėmė kovinės grupės vadas brg. gen. Sandy'is Pearsonas. Jis buvo labai patyręs karinių operacijų karininkas, tačiau neturėjo jokios psichologinių operacijų patirties. Kpt. A. P. Bruzga maždaug devynis mėnesius vykdė užduotis *PsyOps* poskyryje. Už šį darbą jis buvo apdovanotas Vietnamo psichologinio karo medaliu. Kpt. A. P. Bruzga aukštesnei vadovybei pasiūlė suda-

Kpt. Algimantas Petras Bruzga, Australijos 1-osios kovinės grupės vadavietės karininkas, ir Pietų Vietnamo Kongo kariams. Tekstai buvo skaitomi per garsiakalbius iš automobilių ir sraigtasparnių. Viet Kongo kariams buvo siūlomas maistas ir medicininė pagalba su ta sąlyga, kad jie pasiduotų.

ryti Australijos psichologinio karo padalinį. Tai buvo perduota Vietnamo štabo būstinei (HQAFV), vėliau – armijos štabui Kanberoje, Australijoje. Ši idėja buvo priimta ir 1970 m. balandžio 14 d. Nui Dat mieste, Phuoc Tuy provincijoje, buvo suformuotas Australijos 1-asis psichologinių operacijų skyrius.

1969 m. balandį kpt. A. P. Bruzga perėmė kpt. Nelsono pareigas. Eidamas šias pareigas, per misijos laikotarpį Algimantas įgijo puikios psichologinių operacijų patirties. Viena iš techniškai sudėtingų, bet sėkmingų psichologinio poveikio vykdomų operacijų buvo susijusi su įrašytų į magnetofono juostelę tekstinių pranešimų paruošimu, kurie iš sraigtasparnio per garsiakalbius turėjo būti transliuojami virš džiunglėse pasislėpusių Viet Kongo karių. Kpt. A. P. Bruzga buvo vienas iš trylikos australų karių, apdovanotų Vietnamo psichologinio karo medaliu, pasižymėjęs kaip vienintelis šį apdovanojimą gavęs už tai, kad faktiškai *PsyOps* užduotis vykdė priešakinėse karo linijose.

Vietnamo psichologinio karo medalis

VIEŠAI PAGERBTAS IR APDOVANOTAS LIETUVIS KARYS AUSTRALIJOJE

Iš kairės: Australijos kariuomenės kpt. Read, kapralas Povilas Vikuckis ir Lietuvos kariuomenės dim. mjr. P. V. Petkunas. A. Budrio nuotr.

Šis Balio Brazdžionio straipsnis buvo išspausdintas 1967 m. JAV išleistame žurnale „Karys“. Lietuvos žurnalistas B. Brazdžionis nuo 1934 m. bendradarbiavo leidiniuose „Jaunasis ūkininkas“, „Ūkininkas“, „Ūkininko patarėjas“, „Karys“, „Lietuvos žinios“, „Pavasaris“. Nuo 1947 m. jis gyveno Anglijoje. Buvo Bredfordo lietuvių sąjungos pirmininkas, rašinius spausdino laikraščiuose „Britanijos lietuvis“, „Išėivių draugas“. Nuo 1952 m. gyveno JAV. Jis buvo Čikagos radijo programos biuletenio „Pasaulio lietuvių žinios“ redaktorius, tvarkė žurnalo „Karys“ skyrių „Karių gyvenimas“, buvo fotokorespondentas, rašė į laikraščius „Draugas“, „Darbininkas“, „Tėviškės žiburiai“.

Straipsnio kalba netaisyta siekiant atspindėti tuometinės lietuvių išeivijos nuotaikas ir pokario lietuvių emigrantų gimtosios kalbos vartojimo ypatumus.

„LVS Ramovės Pietų Australijos sk. valdybos pirmininko inž. mjr. P. V. Petkūno ir sekretoriaus karo valdininko Marmukonio iniciatyva, į Adelaidę atvyko pasižymėjęs Vietnamo fronte lietuvis karys Povilas Vikuckis.

Lapkričio mėn. 16 d. geležinkelio stotyje jį pasitiko mjr. P. V. Petkūnas. Ta proga „The News“ ir „The Advertiser“ dienraščiai patalpino abiejų fotografijas, pažymėdami, kad Povilui Vikuckiui bus įteikta Adelaidės lietuvių dovana.

Dovanos įteikimo iškilmės įvyko lapkričio mėn. 19 d. Keswick'o kareivinėse. Lygiai 10 val. didelis lietuvių būrys jau buvo susirinkęs kareivinių salėje. „Ramovės“ sk. pirmininkas savo kalboje į susirinkusiuosius pažymėjo, kad lietuviai, Pov. Vikuckio asmenyje, nori pagerbti visus karius lietuvius ir nelietuvius, kurie kovoja prieš komunistinę agresiją ir komunistinę vergiją. Po to, ryšių karininkas kpt. Read, pasveikinęs ta proga Vikuckį, įtekė jam lietuvių vardu dovaną – knygas ir auksinį laikrodį. Kpt. Read, prisistatydamas susirinkusiai lietuvių publikai, pažymėjo, kad jis yra didelis antikomunistas ir komunistinė spauda ne kartą jį buvo užpuolusi už jo antikomunistinę veiklą. Kpt. Read iniciatyva karys Vikuckis buvo atgabentas į Adelaidę kariuomenės lėšomis.

Iškilmės buvo filmuojamos ir jau tą pat vakarą pertransliuotos per visas televizijos stotis. Iš australų, kurie matė transliacijas televizijoje, buvo nugirsta, kad jie labai patenkinti ir įvertina lietuvių parodytą pagarbą tautiečiui kariui, o taip pat ir visiems kariams, kovojantiems Vietnamo fronte. „Ramovės“ sk. valdybos iniciatyva, tą vakarą, Povilo Vikuckio pagerbimui buvo moterų sekcijos paruošta vakarienė Lietuvių namuose. Vakarienėje lietuvių dalyvavo apie du šimtai, kurių tarpe nemaža jaunimo. Dalyvavo taip pat ir australų kariuomenės karininkai su žmonomis, ir kiti aukšti pareigūnai.

Australų karininkai labai vertino lietuvius. Senatorė Mrs. Cooper pareiškė savo kalboje, kad ji norėtų dažniau susitikti lietuvius ir su jais pasikalbėti. Kpt. Read kalbėjo daug kartų ir pažymėjo, kad jis jau senai pažįsta lietuvius ir lietuvių tarpe jaučiasi kaip ir tarp savų australų.

Kalbėjo ir Pietų Australijos bendruomenės pirmininkas P. Z. Vabolis, iškeldamas lietuvių garbę ir padėkojo svečiams, o ypatingai kpt. Read, kuris yra artimas lietuviams.

Povilas Vikuckis yra paprastas jaunuolis, kareivis – eilinis, bet turintis nevienam būdingą praeitį. Po II Pas. karo, prasidėjus pasitraukusiųjų į Vakarų emigracijai iš stovyklų Vokietijoje, pajudėjo tolimon Australijon ir Vikuckių šeima, veždama mažą Poviliuką. Pasiekė Australiją, apsigyveno tropikiniam Queenslande. Mažasis Poviliukas, sulaukęs vos 17 metų amžiaus, apsiliko Australijos reguliarios armijos uniforma.

Komunistinei diktatūrai artėjant prie Australijos – karo veiksmams plečiantis Vietname, kur komunistai be pasigailėjimo naikina ir žudo laisvę mylinčius vietnamiečius, Australija įsijungė į nepaskelbtą karą. Paskyrė vykti į Vietnamą tą batalioną, kuriame tarnavo Povilas Vikuckis. Kautynėse Povilas buvo sunkiai sužeistas. Australų spauda rašė, jog lietuvis Vikuckis, nors ir būdamas sunkiai sužeistas, bet savo kulkosvaidžio neišleido iš rankų iki priešas nebuvo galutinai sutriuškintas. Povilo Vikuckio veide žaiza jau užgijusi, bet randas aiškiai matyti ir pasiliks visam gyvenimui.

Povilas Vikuckis dėkodamas už jam parodytą nuoširdumą, lietuvių dovanas ir už Australijos kariuomenės vadovybės sudarytas sąlygas atvykti į Adelaidę ir pabuvoti su lietuviais, pareiškė, kad nors daug teko išgyventi visokių jaudinančių ir sukrečiančių įvykių, kautynių siaubo ir sužeidimo skausmų, tačiau visa tai jau praeitis, bet šis įvykis – taip nuoširdus Adelaidės lietuvių priėmimas ir dovanos – įvykis jo gyvenime, kurio jis niekuomet neužmirš.“

PERSIJOS ĮLANKOS KARAS

Šis karinis konfliktas (dar vadinamas Pirmuoju Persijos įlankos karu), prasidėjo 1990 m. rugpjūčio 2 d. Irakui užpuolus Kuveitą. Jis pasibaigė Irako sutriuškinimu po tarptautinės koalicijos pajėgų puolimo 1991 m. žiemą.

Kuveito užpuolimą ir okupaciją bei aneksiją pasaulinė bendruomenė beveik vienbalsiai pasmerkė. Greičiausiai į įvykius reagavo JAV – per penkias dienas į Saudo Arabiją nusiuntė 200 000 karių. Šiame pirminiame karo etape didelės JAV ir jų sąjungininkų pajėgos išsilapino Saudo Arabijoje siekdamos apginti šią šalį nuo galimo Irako puolimo. Kartu su Didžiąja Britanija JAV iškart ėmėsi iniciatyvos JT Saugumo Taryboje gauti pritarimą jėgos prieš Iraką panaudojimui.

JT parėmė tarptautinių pajėgų kūrimą kovai su Iraku – 1990 m. rugpjūtį–lapkritį (daugiausia JAV iniciatyva) buvo priimtose 12 su Iraku įvykdyta Kuveito okupacija susijusių JT Saugumo Tarybos rezoliucijų. JAV aktyvų dalyvavimą kare lėmė ir tai, kad per Persijos įlankos krizę gerokai padidėjo naftos kaina – 1990 m. liepą–spalį ji išaugo du kartus. Persijos įlankos krizės užsitęsimas grėsė JAV ekonomikai dar sunkesnėmis infliacijos ir ekonominės depresijos pasekmėmis. Grėsmę dėl savo priklausomybės nuo Persijos įlankos šalių pajuto ir Vakarų Europos šalys, nes iš čia jos importuodavo apie 30 proc. naftos. 1990 m. lapkritį JAV padvigubino savo kontingentą Saudo Arabijoje ir ėmė rengtis įsiveržimui ir Kuveito išlaisvinimui.

JT Irakui paskelbė ultimatumą iki 1991 m. sausio 15 d. išvesti karius iš Kuveito, išsekus ultimatumu skirtam laikui, po dviejų dienų prasidėjo tarptautinių pajėgų karinė operacija – Irako bombardavimas ir puolimas prieš Iraką sausumoje. Kuveito išlaisvinimo operacija vadinosi „Audra dykumoje“, be JAV, joje dalyvavo Didžioji Britanija, Prancūzija, Saudo Arabija, Egiptas ir kitos šalys (iš viso 28). 1991 m. vasario 28 d. JAV Prezidentas George'as Bushas paskelbė apie operacijos pabaigą ir Kuveito išvadavimą.

Australai Persijos įlankos kare (1990–1991)

Australijos pajėgos buvo dislokuotos Persijos įlankos kare pagal JT mandatą. Australijos karališkasis laivynas (*RAN*) skyrė savo laivus į tarptautines jūrų pajėgas, kurios patruliavo ir veikė kaip perėmėjos Persijos įlankoje, kad būtų įgyvendintos JT sankcijos. Taip pat į šią misiją sprogmenų paieškos ir naikinimo tikslais buvo išsiųsta ir *RAN* narų išminuotojų grupė. Be karinių jūrų pajėgų vienetų, Australijos personalas buvo priskirtas prie britų ir amerikiečių sausumos vienetų.

Australijos kariai per operaciją Irake.

Nedidelė Australijos karališkųjų oro pajėgų (*RAAF*) fotografijų šifravimo analitikų grupė buvo įsikūrusi kartu su karinės žvalgybos tarnybos padaliniu Saudo Arabijoje. Keturios Australijos medikų grupės dirbo kartu su JAV pajėgomis lauko ligoninėse. Nors australų laivams ir jų įguloms kilo pavojus dėl galimybės užplaukti ant minų, o lėktuvams būti apšaudytais antžeminėmis oro gynybos raketomis, tačiau dėl Australijos karių vykdomų mažo intensyvumo užduočių šis karas buvo palyginti sėkmingas ir aukų nebuvo patirta. Pasibaigus šiam karui, 75 Australijos darbuotojai buvo išsiųsti į šiaurinį Iraką, kad padėtų pristatyti humanitarinę pagalbą kurdams, gyvenantiems JT paskelbtoje išskirtinėje saugumo zonoje, o JAV prašymu *RAN* laivai liko tarnyboje toliau vykdyti prekybos draudimo Irakui sankcijas.

Kare dalyvavo 1 872 australų kariai ir civiliai, visi liko gyvi, nebuvo sužeistų.

Irako karas

Šis JAV vadovaujamų sąjungininkų ir Irako susidūrimas (dar vadinamas Antruoju Persijos įlankos karu) prasidėjo 2003 m. kovo 20 d. ir baigėsi 2011 m. gruodžio 15 dieną. JAV ir sąjungininkų pajėgas sudarė per 300 000 karių bei daugybė karinės technikos. Pagrindinė karo priežastis, anot JAV prezidento, buvo ta, kad Irakas kūrė masinio naikinimo ginklus. Irako kuriami ginklai kėlė grėsmę JAV ir sąjungininkų interesams. Tačiau karo eigoje nerasta jokių įrodymų, kad Irakas turėjo masinio naikinimo ginklų. Vėliau teisinant karą buvo iškelta Irako ir teroristinės organizacijos *Al-Qaeda* bendradarbiavimo versija ir tai, kad buvo būtina įvesti demokrati-

ją Irake, kuri ir buvusi pagrindinė invazijos priežastis. Tačiau kita invazijos versija, kurią nurodo dauguma kritikų, yra ta, kad Irakas JAV svarbus dėl savo naftos išteklių. Karas prasidėjo 2003 m. kovo 20 d., kai tarptautinės daugiausia JAV ir Didžiosios Britanijos pajėgos užpuolė Iraką. Į sąjungininkų kontingentą įėjo nedidelės Australijos, Danijos ir Lenkijos pajėgos. Sąjungininkai nuvertė autoritarinį Irako lyderį Sadamą Huseiną. Tačiau koalicijos pajėgos nesugebėjo įtvirtinti taikos Irake. Šioje šalyje prasidėjo pilietinis karas tarp Irako islamo religinių grupuočių sunitų ir šiitų.

Australija Irako kare (2003–2011)

Australijos pajėgos šiek tiek vėliau prisijungė prie britų ir amerikiečių pajėgų per 2003 m. invaziją į Iraką. Ji skyrė 2 058 karius ir civilius darbuotojus į operaciją kodiniu pavadinimu *Falconer (Operation Falconer)*. Pagrindiniai australų koviniai elementai šioje operacijoje buvo specialiosios pajėgos, sausumos kariuomenės, karo aviacijos ir jūrų pajėgų vienetai.

Australijos specialiųjų pajėgų kovinių užduočių grupė buvo viena iš pirmųjų koalicijos pajėgų padalinių, kirtusių Irako sieną, o keliomis dienomis vėliau prie jų Bagdade prisijungė Australijos sausumos kariuomenės kariai iš Specialiosios oro tarnybos pulko (oficialus sutrumpinimas – *SASR*, visuotinai yra žinomas kaip *SAS*). Šis pulkas yra Australijos sausumos kariuomenės specialiųjų pajėgų vienetas. Įkurtas buvo 1957 m. pagal britų *SAS* pavyzdį.

Per invaziją į Iraką *RAAF* taip pat išskrido vykdyti pirmųjų joms patiktų kovinių užduočių po Vietnamo karo. 75-osios eskadrilės lakūnai atliko 350 kovinių skrydžių ir numetė 122 lazeriu valdomas bombas. Irake dislokuoti Australijos sausumos kariuomenės vienetai vykdė įvairias operacijas užduotis, taip pat mokė naujosios Irako kariuomenės karius. Australų *Al Muthana* kovinė grupė (angl. *Al Muthanna Task Group*), sudaryta iš pės-tininkų ir 40 lengvai šarvuotų visureigių *ASLAV*, 2005 m. balandį buvo paskirta į operaciją Pietų Irake (angl. *Operation Catalyst*). Šios grupės užduotis buvo saugoti Irake dirbančius Japonijos inžinierius ir apmokyti naujosios Irako kariuomenės karius.

2007 m. gegužę australų kontingento Irake personalo skaičius buvo didžiausias – 1 400, įskaitant kovinę grupę Pietų Irake, saugumo pada-

Australijos specialiosios oro tarnybos pulko (*SASR*) emblema.

Australijos karališkųjų oro pajėgų (RAAF) jūrų žvalgybos orlaivis AP-3C Orion.

linį Bagdade ir Australijos sausumos kariuomenės mokymo grupę Irake (angl. *Australian Army Training Team-Iraq*). RAN fregata veikė šiaurinėje Persijos įlankos dalyje, o RAAF kontingentą sudarė transporto orlaiviai C-130H *Hercules* ir jūrų žvalgybos orlaiviai AP-3C *Orion*.

Didžioji dalis Australijos pajėgų buvo išvesta iki 2009 m. vidurio, o Irake likęs nedidelis 80 kareivių vienetas saugojo Australijos ambasadą Bagdade kai buvo vykdoma operacija *Kruger*. Šie kariai savo misiją baigė 2011 m. rugpjūtį, o juos pakeitė privati sukarinta apsaugos kompanija, perimdama atsakomybę už Australijos diplomatinio korpuso atstovų Irake saugumo užtikrinimą. Nors 2003–2011 m. operacijų Irake laikotarpiu tarnavo per 17 000 australų karių ir civilių darbuotojų, australų aukų skaičius palyginti buvo nedidelis: 2 kareiviai žuvo per nelaimingus atsitikimus, dar vienas mirė tarnaudamas Didžiosios Britanijos karališkosiose oro pajėgose; 27 buvo sužeisti. Du karininkai liko Irake – jie įsitraukė į JT paramos misiją Irake, vykdant operaciją *Riverbank*. Ši operacija buvo baigta 2013 m. lapkričio mėnesį.

TAIKOS PALAIKYMŲ IR HUMANITARINĖS PAGALBOS OPERACIJOS

Nuo XX a. 9 deš. pabaigos Australijos vyriausybė vis dažniau siuntė Australijos gynybos pajėgų (*ADF*) karius į taikos palaikymo misijas visame pasaulyje. Nors daugelyje šių misijų dalyvavo tik nedidelis skaičius specialistų, tačiau keliose vietose buvo dislokuota net keli šimtai karinio ir civilinio personalo. Dideli Australijos taikdarių vienetai 1989 m. pradžioje buvo išsiųsti į taikos palaikymo misiją Namibijoje, 1992–1993 m. į Kambodžą, 1993 m. į Somalį, 1994–1995 m. į Ruandą, į Bougainvilį 1994 m. ir pakartotinai 1997 metais.

Australijos dalyvavimas tarptautinėse taikos palaikymo operacijose buvo įvairus ir apėmė dalyvavimą tiek JT remiamose misijose, tiek *ad hoc* sudarytose koalicijose. Australai tarptautiniuose ginkluotuosiuose konfliktuose daugiausiai dalyvavo kaip taikdariai, o ne kaip kariai, vykdančios kovines operacijas; tačiau tarptautiniu mastu Australija buvo tik vidutiniškai dalyvaujanti tarp taikos palaikymą vykdančių šalių.

Operacijų tempas pradėjo didėti XX a. 10 deš. viduryje, kai Australija įsitraukė į aukšto rango operacijas, dislokuodama žymiai didesnius kovinius vienetus, skirtus remti daugybę misijų, įskaitant Kambodžą, Ruandą, Somalį, Rytų Timorą ir Saliamono salas. Australija įsitraukė į beveik 100 atskirų misijų, kuriose dalyvavo per 30 000 karių ir civilių darbuotojų. Per šias operacijas žuvo 14 australų. Be to, 1918–2006 m. 66 įvairiose užjūrio humanitarinės pagalbos operacijose dalyvavo apie 7 000 australų. 10 žmonių per šias misijas paaukojo savo gyvybes.

Australijos ginkluotosios pajėgos

Australijoje karinė tarnyba yra savanoriška. Vyriausiasis vadas – gynybos ministras. 2000 m. sausumos kariuomenę (25 000 asmenų, tarp jų apie 2 400 moterų) sudarė pėstininkų divizija, 2 brigados, kiti daliniai. Ji turėjo 101 tanką, 475 šarvuočius, 385 artilerijos pabūklus, 41 paramos sraigtasparnį. Bendrąjį rezervą (apie 24 000 asm.) sudaro divizija, 7 brigados, kiti daliniai.

Australijos ginkluotųjų pajėgų ženklas

Karinis jūrų laivynas (13 000 asm.) – 4 povandeniniai laivai, 3 eskadriniai minininkai, 8 fregatos, 15 patrulinių laivų, 16 ginkluotų sraigtasparnių. Karinės jūrų bazės – Sidnėjuje (pagrindinė), Kernse, Darvino įlankoje, Kokberno sąsiauryje. Karinės oro pajėgos (14 000 asm.) turėjo apie 135 kovos lėktuvus. Karinės išlaidos – 7,26 mlrd. JAV dolerių, 1,8 proc. BVP (2000–2001). Australijos gynybos politika remiasi kolektyviniu saugumu – Australija yra Tautų Sandraugos strateginio rezervo bei kelių regioninių gynybos organizacijų narė.

2017–2018 m. Australijos gynybos biudžetą sudarė 34,6 milijardai Australijos dolerių.

Australijos sausumos kariuomenė

Australijos sausumos kariuomenės ženklas

Australijos sausumos kariuomenę sudaro karinės sausumos pajėgos. Įkurta 1901 m. sujungus Australijos kolonijines pajėgas po federacijos laikotarpio. Sausumos kariuomenė yra Australijos gynybos pajėgų (ADF) dalis kartu su šalies Karališkuoju kariniu jūrų laivynu ir Karališkosiomis oro pajėgomis. Nors per visą Australijos istoriją šios šalies kariai dalyvavo daugelyje įvairiausio masto konfliktų, tik per II pasaulinį karą Australijos teritorija buvo priešišku pajėgų užpulta.

Australijos karališkosios oro pajėgos

Karališkosios oro pajėgos (RAAF), suformuotos 1921 m. kovą, yra ADF viena iš trijų kariuomenės rūšių. RAAF savo žinioje turi didžiąją dalį ADF propelerinių ir reaktyvinių orlaivių, nors tiek Australijos sausumos kariuomenė, tiek Karališkasis karinis jūrų laivynas taip pat naudoja įvairaus tipo orlaivius. Oro pajėgos tiesiogiai tęsia Australijos skraidymo korpuso (AFC), suformuoto 1912 m. spalio 22 d., tradicijas.

RAAF teikia paramą įvairioms operacijoms (pranašumo ore užtikrinimas, tikslus antžeminių taikinių naikinimas, žvalgyba, stebėjimas ir žvalgyimas, mobilumo oru užtikrinimas (transportavimas), oro erdvės stebėjimas ir humanitarinė pagalba).

Australijos karališkųjų oro pajėgų ženklas

Australijos karališkasis karo laivynas

Australijos karališkojo
karinio jūrų laivyno
ženklas

Karališkasis karinis jūrų laivynas (*RAN*) yra *ADF* dalis ir kartu viena iš trijų kariuomenės rūšių. Po 1901 m. Australijos federacijos laikotarpiu turėtų atskirose kolonijose laivų flotilių visi laivai ir ištekčiai buvo sutelkti ir integruoti į nacionalines pajėgas, vadinamas Sandraugos jūrų pajėgomis. 1911 m. kariniam jūrų laivynui, kuris iš pradžių buvo skirtas tik savos šalies gynybai, buvo suteiktas karališkojo jūrų laivyno statusas ir jis tapo atsakingas už viso regiono gynybą.

Didžiosios Britanijos karališkojo jūrų laivyno Australijos eskadra buvo paskirta į Australiją nuolatinei tarnybai ir teikė paramą *RAN*. Australijos ir Naujosios Zelandijos vyriausybės padėjo finansuoti Australijos eskadros išlaikymą iki 1913 m., o Australijos admiralitetas įsipareigojo išlaikyti britų eskadros nuolatinį kovinės parengties lygį. Didžiosios Britanijos karališkojo jūrų laivyno Australijos eskadra baigė savo tarnybą 1913 m. spalio 4 d., kai *RAN* laivai pirmą kartą įplaukė į Sidnėjaus uostą.

RAN iki pat pirmųjų II pasaulinio karo metų ir toliau užtikrino regiono gynybinius pajėgumus Ramiajame vandenyne. Tuo metu sparčiai plečiantis karo veiksmams, norint kontroliuoti situaciją regione, reikėjo įsigyti įvairių tipų didžiųjų kovinių laivų ir pastatyti daug mažesnės klasės karo laivų, kurie galėtų užtikrinti pakrančių apsaugą bei vykdyti užduotis Ramiojo vandenyno regione, turinčiame daugybę salų. Per pirmąjį pokario dešimtmetį *RAN* buvo įsigijęs keletą lėktuvnešių, iš kurių paskutinis savo tarnybą baigė 1982 metais.

Šių dienų *RAN* yra vienas didžiausių ir moderniausių laivynų Ramiojo vandenyno pietiniame regione, užimantis reikšmingą vietą Indijos vandenyne ir visame pasaulyje vykdant karines kampanijas bei taikos palaikymo misijas.

Karo tarnyba šiuolaikinėje Australijos kariuomenėje

Australijoje nėra pradinės privalomosios karo tarnybos, kitaip tariant kariuomenėje nėra šauktinių karių. Jei australų jaunuolis nusprendė tapti kariu profesionalu, tai jis privalo iš anksto rūpintis savo tinkamumu karinei tarnybai nustatymu (sveikatos būklės patikrinimas, psichologiniai testai, fizinio pajėgumo bandymai, motyvacijos analizė, IQ testas ir pan.), nes tik po tinkamumo karinei tarnybai pripažinimo galima su kariuomene pasirašyti sutartį. Paprastai tarnybos laikas trunka iki 6 metų. Tarp australų

vyrauja nuomonė, kad tarnyba nacionalinėje armijoje yra prestižinė ir garbinga.

Kiekvieno kandidato tinkamumą tarnauti Australijos kariuomenėje vertina speciali atrankos komisija. Į vertinimo kriterijus įtraukti tokie rodikliai kaip fizinis pasirengimas, moralinis tvarumas, siekis ir motyvacija, asmeninis pasirengimas ir net matematikos žinios (kartais atsižvelgiama į kitas bendras ar specialias žinias: visa tai priklauso nuo laisvos darbo vietos ir specializacijos). Taip pat vienas pagrindinių kriterijų yra kandidato amžius: kiekvienas pareiškėjas turi būti vyresnis nei septyniolika metų.

Paprastai kandidatų lytis nėra svarbi – tiek vyrai, tiek moterys gali tarnauti (tik kai kuriose specifinėse srityse yra keletas apribojimų).

Tarnyba Australijos kariuomenėje suteikia daug privalumų:

- o nemokama medicina (įskaitant odontologiją);
- o komunalinių paslaugų nauda (įskaitant valstybės subsidijas naujo būsto įsigijimui);
- o padidintas pensijų fondo atskaitymų procentas;
- o galimybės keliauti visoje Australijoje;
- o aktyvius gyvenimo būdus ir ilgus metinės atostogas (nuo 30 iki 45 dienų).

Tarnybos specifika, pareigos ir išsilavinimas lemia kario atlyginimo dydį. Minimalus bazinis kario atlyginimas yra 2 500 JAV dolerių per mėnesį. Tai paprasto kareivio atlyginimas. Pavyzdžiui, medicininį išsilavinimą įgijęs karys gali gauti nuo 4 iki 5 tūkst. dolerių (priklausomai nuo išsilavinimo laipsnio – bakalauro arba magistro). Pagal Australijos standartus šie atlyginimai laikomi mažais, tačiau atsižvelgiant į tai, kad karys aprūpinamas maistu ir yra apgyvendintas, tai yra gana patrauklu.

Australijos kariuomenėje tarnavę ir karo veiksmuose dalyvavę lietuvių kilmės kariai

Pavardė	Vardas	Kilmės vieta	Tikėjimas	Gimimo data	Kariuomenė	Dalinys
ALISAUSKAS	Audra			1952	Army	
ALTMAN	Myer	Kaunas		9-May-23	Army	12 Field Reg
ANDRIEJUNAS	Algirdas Peter					
ARNE	John	Kaunas		28-Dec-20	Army	
AUKŠTINAITIS	Peter					
BAGDONAS	Algirdas Antanas					
BANEVICIUS	Sid J				Navy	
BELKIND	Ishai	Palestine		1896		7th Fld Coy E
BERMAN	Isdore	Jarbarkas		18-Oct-05	Army	2/30 Bat 8 DI
BLAZEVIČIUS	Algis Anthony				Royal Australian Infantry Corps	
BLOCH	Bernard	Varnia, Telses LT		9-Sep-21	Army	AEME TC
BLOCH	Max	Kaunas		17-Oct-22	Army	Melb Uni Rifl
BRAZ	Kay Keiza	Kaunas		6-Feb-22	Army	15 Cadet Battalion
BRAŽIONIS	Peter Vytas	Germany			Royal regiment of Australian Artillery	
BRENKA (E)	John Brente	Ukmergė Kovno Gov.	Roman Catholic	1887	Royal Australian Infantry Corps	10th Batt 9th Reinforcement
BRITAIN	Samuel	Vilna Gov.	C/E on casualty form	25-May-1896	AIF	Machine Gun Comp 12, Rei
BRUZGA	Algimantas Petras				Royal Australian Infantry Corps	
BUDREWICZ	Joseph	Radviliškis Kovno Gov.	Roman Catholic	1892		
BULKE	Antanas Paulius	Adelaide		29-Oct-53	Navy	

	Tarnybos trukmė	Karai	Karinis laipsnis	Mirties data	Pastabos
			Lieutenant		
	8 Dec 1942 - 24 Jan 1946	WWII	Gunner		
		Vietnam	Captain in Royal Australian Army		
	26 July 1943 - 9 Nov 1945	WWII	Trooper		
		Vietnam	Sapper in Royal Australian Survey		
		Vietnam	Corporal in Royal Australian Infantry Corps		
		Gulf War	Warrant Officer Clearance Diver		
ng	20 Dec 1915 - 11 Dec 1918	WWI	Sapper	1977, Rishon LeZion, ISRAEL	not naturalised
V	18 July 1940 - 6 March 1946	WWII	Lance-Corporal		
		Vietnam	Corporal		
	27 April 1942 - 8 Sept 1944	WWII	Sapper		
es	14 Oct 1941 -	WWII	Private		
	29 Sept 1941 - 30 June 1953	WWII	Warrant Officer Class 2		
		Vietnam	Gunner		
nts	8-Jun-15	WWI	Private	Died of wounds 23/08/1916, Boulogne Eastern Cemetery, FRANCE	not naturalised
nf 4	9 June 1916 - 10 April 1917	WWI	Private	9/08/1950, Melbourne, VIC	naturalised 1942
		Vietnam	Captain		
		WWI		?	not naturalised
	1969 - 1981				

CAPLAN	Joseph	Kovno Gov.		22-Oct-1892	Royal Australian Infantry Corps	19th Bat, 17
CEPKOUSKI	Charles	Arlaviškės Kovno Gov.	Roman Catholic	25-Mar-1891		
COOPER	Harry	Kovno Gov.		1892		
DAINIUS	Vytautas Peter	LT		27 Feb 1889	Army	RAAMC
DAVIES	Judah John	Kaunas		21-Oct-05	Army	2/9 A Field
DIČIUNAS	Rimgaudas				Navy	
DIČIUNAS	Algirdas Petras				Navy	
DRYŽA	Saulius			7-Feb-45	Royal Australian Army Ordnance Corps	
DYBALA	Raymond				Navy	
DŽIUKAS	Linas			27-Nov-45	Royal Australian Army Medical Corps	
EINARS	Richard	Memel		29-Nov-05	Army	42 Aust Landcraft Coy RA
EPSTEIN	Samuel	Kaunas		29-Dec-21	Army	6 Aust Return stores depo
FINN	Paul Elias Isaac	Vilna Gov.	Methodist	13-Jun-1887	Royal Australian Infantry Corps	35 Bat, 1 Re
FITZER	Nathan	Kaunas		12 July 1895	Army	
GILMORE	Vytautas	Lithuania	Roman Catholic	5-Aug-34	Navy	
GOLDBERG	David	Kaunas		21 April 1899	Army	116 Reserve Motor trans company
GORDON	Leo (Lev)	Kovno Gov.		3-Oct-1886	Royal Australian Infantry Corps	18 Bat 17 R
GRAY	Hyman	Zanov LT		28-Apr-01	Army	24 Works c
GRIGONIS	Frank Alec	Germany		8-Apr-45	Army	5th Battalio
GRISKAUSKAS	John Gintaras	Lingen Germany		26-Feb-48	Navy	

	21 June 1916 - 19 May 1920	WWI Western front, Gallipoli	Private	15/01/1953, Sydney	Naturalised 1914	
		WWI		28/04/1960, Melb	Naturalised	
		WWI		28/01/1966, Johannesburg	not naturalised	
	to 31 Dec 1957	WWII	Lieutenant			
Regt	27 May 1941 - 18 Sept 1944	WWII	Private			
		Vietnam, Gulf War	Engine Room Artificer 1st Class, Marine Engineer			
		Vietnam	Engine Room Artificer 1st Class, Marine Engineer			
	1967-68	Vietnam	Private			
		Vietnam	Seaman			
		Vietnam	Captain,			
d AE	23 June 1942 - 15 Nov 1945	WWII	Corporal			
rned t	27 July 1942 - 16 Jan 1946	WWII	Lance-Corporal			
in	16 Feb 1916 - 2 Jan 1919	WWI Western front	Private	31-May-56	Naturalised 1919	
	18-Mar-42	WWII				
	1960 - 1968	Vietnam	Lieutenant Surgeon			
e port	24 Jan 1942 - 7 April 1942	WWII	Driver			
ein f	25 July 1916 - 1918	WWI		13-Jan-42?, Broken Hill	Naturalised 1910	
omp	7 April 1942 - 29 July 1946	WWII	Private			
n	2 May 1966 - 12 May 1967	Vietnam	Private			
	1968	Vietnam	Ordinary seaman Cook			

GRUDŽINKSAS	Jurgis Gediminas	Germany			Royal Australian Army Medical Corps	
GRUŠAUSKAS	Edwardas				Navy	
HANEMANN	Sundel	Memel		17-Jun-12	Army	3rd Employ Comp
IPP	Joe	Kovno Gov.		24-Apr-1897	Royal Australian Infantry Corps	13 Light Hor 18 Reinf
JAFFE	Phillip	Kovno Gov.	court martial	1894		
JAKS	William Frank	Kovno Gov.	Roman Catholic	15-Apr-1882	Royal Australian Infantry Corps	5th Pioneer Reinf
JANONSKOV	Anton	Kovno Gov.	Roman Catholic	1895		
JANUSAITIS	Sarunas Jonas	Gustaiciai	Roman Catholic	17-Sep-38	Navy	
JAUNUTIS	Alex				RAAF	
JARAŠIUS	Bernardas	Vilkaviskis		25-Nov-40	RAAF	
JONUSAITIS	Ditas	Kaunas	Lutheran	7-Jul-41	Navy	
JOSEPHSON	Joseph	Vilna Gov.	Jewish	16-Apr-1896	Army	1st Battalion
JUCIUS	Jura				Army	
JUKNAITIS	Dorothy May	Paddington NSW		25-Sep-22	RAAF	101 FC Unit
KALINOVSKY	William	Žagarė Kovno Gov.	Roman Catholic	1893		
KARPYS	Antanas			2-Jan-38	RAAF	76th Squadr
KELLERT	John	Panevėžys Kovno Gov.		9-Jun-24	Army	73 AA & S/L EKSPS AEMF
KETOVICH	Bronislav	Vilna Gov.	Roman Catholic	1891		
KONDRAT(AVICIUS)	Algimantas	Kaisiadorys		4-May-42	Navy	
KRYŽIUS	Alex				Royal Australian Army Service Corps	
KUČINSKAS	Richard	Germany		31-Jan-46	Royal Australian Army Service Corps	
KUNIGISKIS	Zigridas (Siegfred)	Germany		9-Nov-44	Army	Australian Electrical & Mechanical Engineers

	1970-71	Vietnam	2nd Lieutenant,			
		Vietnam	Steward			
ment	6 March 1942 - 3 Feb 1944	WWII	Private			
se,	28-Feb-17	WWI	Private	1972, Daylesford, VIC	not naturalised	
		WWI		?South Africa	not naturalised	
Bat, 4	10 April 1916 - 27 July 1919	WWI Western Front	Private	16/03/1951, Canberra	not naturalised	
		WWI		31/12/1937, Stratford VIC	not naturalised	
	1960 - 1963					
	1971/2					
		Vietnam	Flight Lieutenant			
	28 July 1958 - 18 May 1969		Constable			
n	30 Aug 1916 - Dec 1918	WWI	Private	27/01/1949, Sydney	not naturalised	
			Nurse			
	28 Sept 1942 - 13 Nov 1945	WWII	Aircraftwoman			
		WWI		12/07/1937, Brisbane	not naturalised	
on	29/09/1967 plane accident		Flying Officer			
E	8 Nv 1944 - 25 Oct 1946	WWII	Sapper			
				c.1967 Vic	not naturalised	
	1961- - 1970					
		Vietnam	Sergeant,		AKA Christopher Peter KEATING	
		Vietnam	Private,			
	1966-1968	Vietnam	Craftsmen			

KURAUŠKAS	Edgar Roman	Wolfenbittel Germany		16-Jul-43	Army	
KURZKI	Harry	Kaunas		10 May 1893	Army	2 Aust Employment Comp
LEVI	Zalman	Lazdaia LT		7-May-04	Army	HQ 8 Aust A
LEVY	Arthur	Kovno Gov.	Hebrew on attest.	9-Aug-1877		
LOVRAIEN	John	Kovno Gov.	Church of England	1889	Royal Australian Infantry Corps	27 Bat/ 28 B
LUKAITIS	Juozas (Joseph Joe)	Melbourne?			Royal Australian Navy Reserve	Commande
MACPANAS	Leonas				Royal Australian Infantry corps	
MARCIN	Walter	Kaunas		9-Dec-17	RAAF	9 Aircrew H Unit
MARGOLIS	Maurice	Vilnius		1-Jan-08	Army	13 Aust Coy 1 Aust Div
MATZONAS (MACIUNAS)	Franc	Riga Latvia	Roman Catholic	1891	Royal Australian Infantry Corps	6 Light Hors Camel Corp
MEDELIS	Mikas	Uranquinty	Roman Catholic	8-Aug-50	Navy	
MEDELIS	Anthony	Germany		26-May-46	Army	
MEKENASS (MAKENESS)	Alfred Joseph	Panevėžys Kovno Gov.	Roman Catholic	23-May-1892	Royal Australian Infantry Corps	1st Pioneer
MILLER	Noel	Nemaksey LT		20-Apr-14	Army	2 Aust Ord Park (Armd
MINOR	David	Vilna Gov.	Hebrew on attest.	1894		
MISHKINIS	Adolf Ignatieff	Kovno Gov.	Roman Catholic	1889	Royal Australian Infantry Corps	5 Bat 46 Ba
NAVAKAS	Raimund Alexander	Adelaide		25-May-62	Navy	
NEVERAUSKAS	Tomas				Army	
NIČIAUSKAS	George Longinus	Paderborn Germany			Royal Australian Infantry corps	
PALUKEVICIUS	Kestutis				Army	
PAŠKEVIČIUS	Robert				Navy	
PATRICK	Anthony	LT		10-Sep-08	Army	2 Aust Artill Training Reg
PATRICK	Broney	Scotbridge, Scotland		6-Dec-12	Army	17 Field Cor

	1966-1967	Vietnam	Corporal			
t	24 March 1942 - 12 Oct 1942	WWII	Private			
O D	18 June 1942 - 9 Jan 1946	WWII	Private			
		WWI		late 1960's, NSW	Naturalised	
Bat	25-Aug-16	WWI	Private	20/09/1917, Belgium, KIA	not naturalised	
r						
		Vietnam	Private			
olding	2 March 1943 - 2 Jan 1946	WWII	Warrant Officer			
A S C	14 July 1942 -	WWII	Private			
e	16 Oct 1915 - 1917	WWI	Trooper	6/11/1917, Tel Khuweilfe, PALESTINE	not naturalised	
	8 March 1969 - 7 March 1978					
	1967-1968	Vietnam	Lance Corporal			
Bat	28 March 1916 - 17 Oct 1916	WWI	Private	10/12/1925, Newcastle	not naturalised	
FD (Div)	5 July 1940 - 20 Dec 1945	WWII	Private			
		WWI		11-May 1918, Meteren FRANCE	?	
		WWI Western front	Lance-Corporal	1/10/1957, Ballarat	Naturalised 1919	
	1980 - 1993		Commander			
	2014		Officer Cadet			
		Vietnam	Private,			
	1973					
		Vietnam	Seaman,			
ery g	7 May 1943 - 28 Feb 1946	WWII	Gunner			
mpany	19 May 1941 - 8 March 1946	WWII	Sapper			

PETKEVICIUS	Josef Aleks	Steinheim Germany		4-Jan-49	Navy	Marine Engineering
PIMPE	Gintaras	Germany	Roman Catholic		Airforce	
PLATUS	Leon	Gozd LT		17-Dec-17	Army	HQ 2/5 Aus Deep Coy
PLATUS	Max	LT		19-Oct-19	RAAF	2 Central Recovery D
PRANEVICIUS	John				Royal Australian Medical Corps	
PURIS	Anthony	Padustis? Kovno Gov.	Roman Catholic	1888	Royal Australian Infantry Corps	19th Bat 4 B
RINDZEVIČIUS	Ronald	Kassel Germany		17-Apr-47	Royal Australian Infantry Corps	
ROMASHKEVISCH,	Sigismund Vitold	Krekenava Kovno Gov.	Roman Catholic	1876		
ROSE(N)FIELD	Reuben Laman	Raseiniai Kovno Gov.		31-Oct-1872		
SADAUSKAS	Ronald				Royal Australian Infantry Corps	
SAKAVICIUS	Wolf Rudiger	Wilhemshaven GER		14-Apr-44		
SCHATKOWSKI	Militan	Plateliai Kovno Gov.	Presbyterian ?	1891		
SEEBERG	Edgar	Zabelu LT		2-Jul-02	Army	3 Employ Co
SEGAL	Harry	Zagare LT		10-May-09	Army	PD 1 SCH
SEUFF	Samuel	Šiauliai Kovno Gov.		14-Dec-1888		
SHIMKOVITCH	Emerick	Zarasai Kovno Gov.	Roman Catholic	1894		
SILVER	Albert	Sidick		1-Jan-23	RAAF	RAAF Headquarter
SILVER	Leslie	Zedickai		25-Dec-24	RAAF	9 Aircre Hol Unit
SKUDUTIS	Algis	Mulehosen Germany		28-Apr-45	Navy	Marine Engineering
SKUGAR	Gerard Martyn	Vilna Gov.	Roman Catholic	1894	Army	41 st Battali
STADOLIUKAS	Antanas				Navy	
STANKEVIČIUS	Valentinas	Zwickau Germany		10-Jun-45	RAAF	

		Vietnam	Engineering Mechanic			
Sup	16 Sept 1942 - 7 Feb 1946	WWII	Private			
epot	8 Sept 1942 - 24 Sept 1945	WWII	Leading Aircraftman			
		Vietnam	Lance-Corporal			
Bat	31 July 1915 - 5 may 1917	WWI Western front	Private	5/05/1917, Villers- Bretonneux Memorial, FRANCE	not naturalised	
		Vietnam	Private			
		WWI		17/08/1949, Brisbane	Naturalised 1912	
		WWI		6/02/1958, Melb	Naturalised 1897	
		Vietnam	Private			
		WWI		29/11/1938, Paddington NSW	not naturalised	
omp	8 April 1942 - 24 July 1944	WWII	Private			
	2 May 1909 - 28 May 1945	WWII	Private			
		WWI		1973, Ashfield NSW	Naturalised 1927	
		WWI		01/01/1951, South Melb	Naturalised 1923	
rs	30 Nov 1944 - 7 Nov 1945	WWII	Flying Officer			
ding	22 May 1943 - 5 March 1946	WWII	Flying Officer			
	1965-1970	Vietnam				
on	2 May 1916 - 12 Dec 1918	WWI	Private	1/09/1951, South Melb	not naturalised	Military medal
		Vietnam	Engineering Mechanic			
		Vietnam	Flying Officer			

STANTON	Peter Stasium	Pasritinis LT		5 Aug 1898	Army	5 Bat vol def coprs part ti duty
ŠUKYS	Algis				Royal Australian Army Medical Corps	
SUTKIS	Anton	Sutkai Suwalki Gov.	Roman Catholic	1890	Royal Australian Infantry Corps	
URNIARZ	Stanislaus (Stanislaw)	Vilna Gov.	Non- sectarian	11-Aug-1874	Royal Australian Infantry Corps	AMC 2nd Ge Hosp
VADEIKIS	Ray Anthony	Germany		25-Jan-45	Royal Australian Infantry corps	
VALIUKEVIČIUS (WAINKEVIC)	Kazys	Marijampolė Suwalki Gov.	Roman Catholic	2-Feb-1884	Royal Australian Infantry Corps	16 Bat
VASALAUŠKAS	John Alan	Waldsee Germany		23-Mar-47	Navy	
VERKYS	Romas John	Kassel Germany		2-Oct-47	Army	Australian Electrical & Mechanical Engineers
VIKUCKIS	Robert				Royal Australian Infantry corps	
VIKUCKIS	Povilas				Army	
WATCHMAN	Nathan	Navarenai Kovno Gov.		Feb-1882		
WILSON	James Stewart	Adelaide		1981		
WOLFSON	Heyman	Kovno Gov.	Hebrew on attest.	12-May-1875		
YOUNGER MOCEVICIUS	John	Kybartai		22-Apr-40	RAAF	No.2 Squadr
ZANDER	Charles Oscar	Vilna Gov.		1885		
ZIOGAITE	Ruta					
ZIOGAS	Eidas	Fulda Germany		12-Mar-47		
ZUNDOLOVICH	Paul Ephraim	Modelis Kovno Gov.	Roman Catholic	15-May-1865		
ZYGAS	Stanley	Surviliškis Vilna Gov.	Roman Catholic	14-Apr-1887	Royal Australian Infantry Corps	32 Bat 14 Re
VERBYLA	Jonas				Army	
MATULEVICIUS	Tadas Justinas (Ted)	Birstonas		26-Oct-26	RAAF	
WASKI	John	Vilnius		23-Oct-12	AIF	

ence me	5 Aug 1942 - 30 Sept 1945	WWII	Private			
		Vietnam	Corporal			
	20 Jan 1916 - 10 Aug 1919	WWI	Private	10/08/1916, Wentworth Falls, NSW	not naturalised	
n	8 Oct 1914 - 18 Sept 1919	WWI Western Front	Private	poss. Lithuania	Naturalised 1906	
		Vietnam	Lance-Corporal			
	8 Sept 1914 - 18 Sept 1916	WWI	Private	England?	Naturalised 1914	
		Vietnam	Acting Leading Stewart			
	1970-1971	Vietnam	Craftsmen			
		Vietnam	Corporal			
		Vietnam	Private			From Sydney
		WWI		14/03/1949, Melb	Naturalised 1914	
						commando in Army. Mother Regina Karnaitis
		WWI		25/07/1942, Perth	Naturalised 1914	
on	11/03/1968 - 5 March 1969	Vietnam	Corporal			
		WWI		22/08/1916, Villers- Bretonneux Memorial, FRANCE	Yes	married to HORNE in West Ham in 1916 May/June
	1967-1968	Vietnam		Medical orderly		
		WWI	Chaplain - Roman Catholic priest	7/05/1935, Moama, NSW	Naturalised	
inf	28-Sep-17	WWI Western front	Private	14/08/1975, Adelaide	Naturalised 1915	
						conscripted during Vietnam war but did not see OS service, 2 years
	1953-1973		Radar technician			Residing in Lismore NSW
		WWII				Residing in Paddington

Epilogas

Mieli skaitytojai,

galiausiai noriu pasidalyti dar keliomis savo mintimis bei įžvalgomis. Nežinau, kokios mintys Jums kilo perskaičius šias mūsų tautiečių karių istorijas, o mano išvada tokia: šie žmonės niekada nepamiršo Lietuvos, kurią didžiai emigrantų daliai teko palikti ne savo noru. Ne gardesnio karinio karo pabėgėliai lietuviai ieškojo kitose šalyse, o laisvės. Ją surado juos priglaidusiose šalyse, o kai reikėjo būtent tą laisvę ginti, šie žmonės savo pareigą naujajai Tėvynei atliko vilkėdami tos šalies kariuomenės uniformas.

Meilė, pagarba protėvių žemei ir nostalgija Lietuvai emigrantų šeimose buvo perduodami iš kartos į kartą. Bendraudamas su mūsų herojų artimaisiais ar jų giminaičiais supratau, kad kai kurie iš tų vyrų, tarnavusių kitų šalių kariuomenėse ar dalyvavusių karuose, tikėjo, kad ši jų įgyta kovinė patirtis ateityje pravers laisvinant Lietuvą iš komunistinio režimo gniaužtų.

Šioje knygoje yra paminėti ir keli mūsų tautiečiai, žuvę kitų valstybių teritorijose. Jeigu kada nors lankysitės tose šalyse ir būtent tuose miestuose, kur šios knygos herojai yra palaidoti, nepagailėkite savo laiko ir aplankykite tautiečių kapus, uždekite ten žvakutę. Nevalia užmiršti šių likimo nublokštų ir ten žuvusių lietuvių, kurie vykdė šalies, kurioje gyveno, piliečio ir kario pareigą. Juo labiau žinant, kad jų artimieji yra likę kažkur labai toli, todėl kapai yra labai retai lankomi. Gali būti, kad kai kurie iš jų neprižiūrimi jau ir sunyko. O gal kai kurie mūsų tautiečiai guli bendrame karių kape ar palaidoti kaip nežinomi kariai...

Sykį viešėdamas Belgijoje aplankiau per I pasaulinį karą žuvusių britų ir jų sąjungininkų karių kapus prie Ipro miesto, kur anuomet vyko nuožmios kautynės. Ten žuvo šimtai tūkstančių jaunų vyrų iš abiejų kariaujančiųjų pusių. Kaip jau mums yra žinoma, ten yra palaidoti ir keli lietuvių kilmės kariai.

Šiose kapinėse akį patraukė ir į atmintį įsirėžė užrašas ant keleto britų karių kapų antkapinių akmenų: *A Soldier of the Great War. Known unto God* (Didžiojo karo kareivis. Žinomas Dievui). Kokia gili ir prasminga mintis – visi esame Dievo vaikai ir kiekvieno mūsų likimas jam yra žinomas. O mes esame daugiau įpratę prie užrašo „Nežinomas kareivis“. Dažniausiai apie tų karių likimus karių bylose būna įrašyta: „Dingęs be žinios“. Ar tikrai? Gal turėtų būti rašoma, kad jo likimas žinomas tik Dievui?

Viliuosi, kad bus tokių skaitytojų, kuriuos ši knyga paskatins prisiminti girdėtą istoriją apie pažįstamą tautietį ar savo giminaitį emigracijoje

Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje, Australijoje ar kitoje Vakarų pasaulio šalyje, kai jie tarnavo savo naujosios Tėvynės kariuomenėje.

Kviečiu visus prisidėti prie šios mūsų pilietinės akcijos Lietuvos labui. Pasidalykite tokiomis istorijomis su manimi el. paštu arvydaspocius57@yahoo.com arba susisiekite su Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcija, kuri leidžia žurnalą „Karys“. Tokią informaciją taip pat vertėtų perduoti ir Vytauto Didžiojo karo muziejui Kaune.

Mūsų tiek nedaug šioje žemėje, todėl privalome kelti iš užmaršties mūsų tautiečius – Laisvės karžygius, – kurie kovojo gindami laisvę ir demokratiją bei tikrąsias laisvojo pasaulio vertybes.

*Su pagarba
Autorius*

Šaltiniai:

- ZUBAS, Vytautas P. Lithuanians in Hamilton. Hamiltono lietuviai. Hamilton, 1975, p. 29–32.
- https://lt.wikipedia.org/wiki/Antrasis_pasaulinis_karas
- https://en.wikipedia.org/wiki/Estevan_Point
- <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/second-world-war-timeline>
- https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/second-world-war-wwii?gclid=Cj0KCOjwpfHzBRCiARisAHHzYzRzS6ZWwSdlc0Vdq4q6ZC5hKLhYamT3rR6gluCVJMpPAREA9TMbUqgaAsjIEALw_wcB
- https://en.wikipedia.org/wiki/Military_history_of_the_United_Kingdom_during_World_War_II
- https://en.wikipedia.org/wiki/British_Empire_in_World_War_II
- https://lt.wikipedia.org/wiki/Britanijos_m%C5%AB%C5%A1is
- <https://www.vle.lt/Straipsnis/Didziosios-Britanijos-istorija-122614>
- <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/australijai-nederetu-aklai-palaikyti-jav-sako-buves-armijos-vadas-57-652085?copied>
- <https://www.delfi.lt/news/daily/world/australija-salies-kariu-misija-irake-baigta.d?id=16027276>
- https://lt.wikipedia.org/wiki/Persijos_%C4%AFlankos_karas
- https://lt.wikipedia.org/wiki/Irako_karas
- <https://www.lrytas.lt/it/ismanyk/2018/06/26/news/10-faktu-apie-pamirsta-xx-a-kara-6756150/>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Australia_in_the_Korean_War
- <https://aintreewalkofhonour.com.au/conflicts/korean-war/>
- https://lt.wikipedia.org/wiki/Vietnamo_karas#/media/Vaizdas:UH-1D_helicopters_in_Vietnam_1966.jpg
- <https://www.delfi.lt/news/daily/world/australija-i-afganistana-siuncia-dar-240-kariu.d?id=9474441>
- https://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/australija_kariu_is_afganistano_isves_anksciau_nei_planuota/
- <https://www.tv3.lt/naujiena/uzsienis/724678/australija-iki-metu-pabaigos-uzdarys-baze-afganistane>
- <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/australijos-komandosai-kaltinami-karo-nusikaltimais-afganistane-57-983974>
- <https://muslimvillage.com/2012/09/01/27794/5-australian-soldiers-killed-in-afghanistan/>
- <https://www.google.com/search?q=Cpt.+Algimantas+Petras+Bruzga+Australian+Army+in+Vietnam%5D&oq=Cpt.+Algimantas+Petras+Bruzga+Australian+Army+in+Vietnam%5D&aqs=chrome..69i57.45345j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
- <http://www.psywarrior.com/AustralianVNPSYOP.html>
- <http://partizanai.org/karys-1967m-1-2-3/5674-lietuviai-kariai-placijame-pasulyje>
- https://en.wikipedia.org/wiki/British_entry_into_World_War_I
- <https://www.savaite.lt/ar-zinai-kad/idomioji-istorija/1339-10faktuapiepirmajipasaulinikara.html>
- https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_United_Kingdom_during_the_First_World_War
- <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/pirmasis-pasaulinis-karas-skaiciai-ir-10-svarbiausiu-ivykiu-582-1058012?copied>
- https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/great_britain
- <https://www.britannica.com/event/World-War-I>
- <https://www.bl.uk/world-war-one>
- <https://www.nam.ac.uk/explore/commonwealth-and-first-world-war>
- https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/first-world-war-wi?gclid=CjwKCAjwpqv0BRABEiwa-TySwLrtjQj0SbaFLZak42sRz-4fmsuLQNUdcv0Rc3XUisYwAU_IUfx4BoCfMQAvD_BwE
- <https://www.vle.lt/Straipsnis/Kanados-istorija-120811>
- <https://www.veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/first-world-war>
- <https://www.mta.ca/library/courage/canadasroleinwwi.html>
- <https://www.nam.ac.uk/explore/commonwealth-and-first-world-war>

http://www.mond.gov.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2001_metai/ziniu_archyvas_2001-11/velso_princas_lankosi_lietuvos_kariuomenes_poligone

<https://uk.mfa.lt/uk/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/politinis-bendradarbiavimas/jungtine-karalyste>

<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>

<https://www.vle.lt/Straipsnis/Didziosios-Britanijos-lietuviai-122625>

<https://www.vle.lt/Straipsnis/Didziosios-Britanijos-santykiai-su-Lietuva-122615>

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/kas-buvo-pirmieji-lietuviu-emigrantai-laimes-ieskoje-anglijoje-582-1008584>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Jungtin%C4%97s_Karalyst%C4%97s_lietuvi%C5%B3_bendruomen%C4%97

<https://www.vle.lt/Straipsnis/Skotijos-lietuviai-124402>

<https://geografija.lt/2018/02/lietuvos-100-meciui-3-dalis-lietuviu-iseiviai-kanadoje/>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Kanados_lietuviai

https://www.wikiwand.com/lt/Kanados_lietuviai

<https://www.lithuanianheritage.ca/wp-content/uploads/2019/01/By-the-Numbers-LT.pdf>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Australijos_lietuviai

<https://www.vle.lt/Straipsnis/Australijos-lietuviai-122666>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Australijos_lietuvi%C5%B3_bendruomen%C4%97

<https://pasauliolietuvis.lt/melburno-moteru-socialines-globos-draugija-mines-65-metu-sukakti/>

<https://jp.lt/australijoje-nuo-liepos-atsiras-lietuvos-ambasada/>

<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-planuoja-vasara-steigti-ambasada-australijoje.d?id=83493385>

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1079838/lietuviu-gyvenimas-uz-15-tukst-kilometru-smetonos-laiku-kalba-ir-detales-isskiriancios-juos-is-kitu>

http://www.lietuvoskariuomene.lt/lt/kariuomenes_struktura/karines_oro_pajegos/istorija_1854/karo_lakunai_1919_-1940_m./kapitonas_romualdas_marcinkus_-_tarpukario_futbolo_legenda.html

<http://www.ldp.lt/index.php?id=164&date=20090829>

<https://www.draugas.org/news/hurricane-captain-romualdas-marcinkus-pilot-skydiving-pioneer/>

<http://web.archive.org/web/20070120105900/http://www.ausra.pl/pdf/456.pdf>

<https://www.revolvy.com/page/Romualdas-Marcinkus?cr=1>

[https://lt.wikipedia.org/wiki/Romualdas_Marcinkus_\(1907\)](https://lt.wikipedia.org/wiki/Romualdas_Marcinkus_(1907))

<http://www.plienosparnai.lt/page.php?16>

<http://jkgg.lt/2020/01/19/karo-lakunas-ir-tarpukario-futbolo-legenda-romualdas-marcinkus/>

<http://partizanai.org/index.php/karys-1955m-7/4594-paskutinis-zuvusiojo-lakuno-atvirukas>

<http://www.klaipeda1945.org/nasha-klajpeda/litovskaya-respublika-v-1918-1940-gg-bessporny-e-dostizheniya/>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Pirmasis_pasaulinis_karas

<https://istorijai.lt/pirmojo-pasaulinio-karo-pradzia/>

<https://www.savaite.lt/ar-zinai-kad/idomioji-istorija/1339-10faktuapiepirmajipasaulinikara.html>

<https://lt.ilovevaquero.com/novosti-i-obschestvo/75326-sluzhba-v-armii-v-avstralii-trebovaniya-i-preimuschestva.html>

https://lt.wikipedia.org/wiki/Australijos_ir_Naujosios_Zelandijos_armijos_korpusas

<https://www.vle.lt/Straipsnis/Australijos-ginkluotosios-pajegos-122653>

<https://www.delfi.lt/news/daily/world/gresmingas-kariuomenes-turi-net-salys-is-kuriu-tonesitikejote.d?id=71123754>

https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_Defence_Force

<https://www.linkedin.com/in/marius-grinius-0941a210/?originalSubdomain=ca>

<en.wikipedia.org> › [wiki](#) › [Marius_Grin](#)

<www.nato-pa.int> › [node](#)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

LAISVĖS KARŽYGAI

Apie lietuvių kilmės karius, tarnavusius Didžiosios Britanijos, Kanados ir Australijos kariuomenėse

2020 09 18. Tiražas 500 egz. Užs. Nr. GL-376
Maketavo Lietuvos kariuomenės kanceliarijos
Karinės periodikos redakcija
Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

© Lietuvos kariuomenė, 2020
www.lietuvoskariuomene.lt
ISBN 978-609-412-204-0